

Sborník stanovisek veřejného ochránce práv

RODINA A DÍTĚ

Autorský kolektiv: JUDr. Otakar Motejl, Mgr. Iva Černá, Mgr. Klára Panovská, Mgr. Petra Matyášová

Sborník stanovisek veřejného ochránce práv – vydává Kancelář veřejného ochránce práv k zajištění zákonné povinnosti veřejného ochránce práv soustavně seznamovat veřejnost se svou činností a s poznatky, které z ní vyplynuly.

© Kancelář veřejného ochránce práv, 2007

Adresa: Kancelář veřejného ochránce práv, Údolní 39, 602 00 Brno

Tel.: 542 542 888

Fax: 542 542 772

e-mail: podatelna@ochrance.cz

www.ochrance.cz

OBSAH

I. Předmluva -----	9
II. Otázky o odpovědi -----	11
III. Sociálně-právní ochrana dětí -----	14
1. Co se rozumí „sociálně-právní ochranou dítěte“ -----	14
2. Zakotvení v právním řádu ČR -----	15
3. Mezinárodně právní úprava -----	16
4. K zásadám a principům sociální práce -----	18
4.1 Vymezení pojmu „sociální práce“ -----	18
4.2 Sociální práce v právním řádu ČR -----	19
5. Etický kodex sociálních pracovníků -----	19
IV. Práce s rodinou -----	21
1. Úkoly správních orgánů na jednotlivých stupních -----	21
1.1 Působnost obce -----	21
1.2 Působnost obce s rozšířenou působností -----	22
1.3 Působnost kraje -----	22
1.4 Působnost MPSV -----	23
1.5 Působnost dalších subjektů (nestátní organizace/pověřené osoby) -----	23
2. Sociální poradenství -----	24
3. Preventivní, průběžná a následná sociální práce po odnětí dítěte z péče rodičů -----	25
4. Vymezení hlavních nedostatků v činnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí – obecné poznatky z činnosti veřejného ochránce práv -----	26
5. Možnosti OSPOD dle právní úpravy -----	27
5.1 Působení OSPOD na dítě a rodiče, poradenská činnost, dle § 11 či. § 12 zákona o sociálněprávní ochraně dětí, řádné vedení spisové dokumentace -----	28
5.2 Poučení rodičů o právech a povinnostech vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti a právech dítěte -----	29
5.3 Delegace oprávnění k udělení výchovného opatření (napomenutí rodiče) OSPOD na soudy -----	30

RODINA A DÍTĚ

5.4	Rozšířená oprávnění OSPOD vyplývající z novely č. 134/2006 Sb. [ustanovení § 12 odst. 1 písm. b) zákonu o sociálně-právní ochraně dítěte]	31
V.	Právo dítěte na kontakt s rodiči	33
1.	Vymezení pojmů, právní úprava	33
2.	Kontakt s rodičem, s nímž dítě nežije po rozchodu rodičů ve společné domácnosti	34
3.	Kontakt dítěte s prarodiči	35
4.	Kontakt dítěte s rodiči, je-li umístěno v ústavní výchově	40
5.	Kontakt dítěte umístěného v pěstounské péči nebo v péči třetí osoby s rodiči	41
VI.	Omezení, zbavení rodičovské zodpovědnosti	
	– postavení rodiče	42
1.	Vymezení pojmu, právní úprava	42
1.1	Pozastavení rodičovské zodpovědnosti	43
1.2	Omezení rodičovské zodpovědnosti	43
1.3	Zbavení rodičovské zodpovědnosti	44
2.	Nejčastější pochybení OSPOD v souvislosti s řízením o omezení/zbavení rodičovské zodpovědnosti	44
2.1	Při výkonu trestu odnětí svobody jedním z rodičů	44
2.2	Ztotožňování omezení/zbavení rodičovské zodpovědnosti se zákazem styku rodiče s dítětem; možnost obnovení rodičovské zodpovědnosti	45
2.3	Absence následné sociální práce s rodinou poté, co dojde k omezení/zbavení rodičovské zodpovědnosti	47
VII.	Střídavá výchova	48
1.	Vymezení pojmu „střídavá výchova“	48
2.	Právní úprava podmínek realizace střídavé výchovy	49
3.	Okolnosti vylučující soudní stanovení střídavé výchovy	50
VIII.	Předběžné opatření o odnětí dítěte z péče rodičů	51
1.	Právní úprava předběžného opatření o odnětí dítěte z péče rodičů, činnost úkoly OSPOD	52
2.	Nedostatky zjištěné při šetření ochránce v činnosti OSPOD	53
2.1	Aplikace PO tam, kde má být podán návrh na svěřeni dítěte do ústavní péče	53

OBSAH

2.2	Absence sociální práce a nedostatečné využívání „měkčích“ opatření k obnovení narušených funkcí rodiny	54
2.3	Poučení rodičů o významu a důsledcích vydání předběžného opatření, jakož i možnostech opravných prostředků	55
2.4	Neopodstatněné využívání Po u rodin se sociálními problémy, princip proporcionality prostředku k účelu	56
2.5	Absence sociální práce s rodinou za účelem návratu dítěte do původního prostředí	57
2.6	Pomoc OSPOD při zajištění důstojného bydlení	58
IX.	Právo dítěte být účastníkem řízení – relevance názoru dítěte	60
1.	Právo dítěte být účastníkem řízení	60
2.	Relevance názoru dítěte	63
3.	Právo dítěte být informováno a ostatní procesní práva	64
X.	Ústavní výchova a ochranná výchova	66
1.	Pojem ústavní a ochranná výchova	66
2.	Institut ústavní a ochranné výchovy v právním řádu ČR	66
3.	Sanace rodiny za účelem návratu dítěte	67
4.	Podmínky výkonu ústavní a ochranné výchovy – hlavní nedostatky zjištěné ochráncem	69
4.1	Vymezení pojmů „rodina“ a „rodinná skupina“ při výkonu ústavní výchovy v dětských domovech	70
4.2	Bodové hodnotící systémy – systémy odměn a trestů	70
4.3	K dodržování pravidel a denního režimu	72
4.4	Právo dítěte na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami	73
4.5	Krátkodobé pobyty dětí u rodičů nebo jiných osob	75
4.6	Používání kamerových systémů a stavbně-technických prostředků	76
4.7	Právo dítěte na zachování lidské důstojnosti	77
4.8	Právo stěžovat si	78
4.9	Vycházky dětí	78
4.10	Nejčastější pochybení OSPOD zjištěná při šetření ochránce	79
XI.	Náhradní rodinná péče	82
1.	Vymezení pojmu „náhradní rodinná péče“(NRP)	82
2.	Druhy NRP	82
3.	Role pracovníka sociálně-právní ochrany	83

RODINA A DÍTĚ

4. Předpěstounská péče -----	83
5. Pěstounská péče na přechodnou dobu-----	84
6. Osvojení -----	85
7. Hostitelská péče -----	86
XII. Vybraná soudní rozhodnutí -----	87
1. Klíčová judikatura obecných soudů a nálezy Ústavního soudu ČR v oblasti sociálně-právní ochrany dítěte -----	87
2. Judikatura ESLP -----	93
XIII. Průlomová stanoviska VOP na úseku sociálně-právní ochrany dítěte v jeho dosavadní činnosti -----	99
XIV. Závěr VOP-----	208
XVI. Seznam zkratk -----	209
XV. Seznam právních předpisů-----	210
XVII. Rejstřík -----	213

I. Předmluva

Veřejný ochránce práv se opakovaně zabývá podněty, jejichž předmětem jsou stížnosti na činnost či nečinnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Jedná se většinou o stížnosti rodičů, kterým nebylo dítě svěřeno do péče, a druhý rodič jim brání ve styku s ním, dále o stížnosti rodičů, ale i prarodičů na postup orgánů sociálně-právní ochrany dětí při podávání návrhu soudu na vydání předběžného opatření nebo návrhu na nařízení ústavní výchovy, kdy podle názoru stěžovatelů pro takovýto krok nebyly dány důvody. Objevují se i podněty, v nichž rodiče žádají o to, aby došlo k návratu dítěte z ústavního zařízení do rodiny, aby osoby, které mají děti soudem svěřené do péče, nebo i pěstouni respektovali právo dítěte na styk se svými biologickými rodiči.

Působnost veřejného ochránce práv v oblasti sociálně-právní ochrany dětí má řadu specifik. Od ostatních oblastí veřejné správy, kterými se veřejný ochránce práv zabývá, se liší především svou výlučností spočívající v individualitě každého případu. Svou podstatou jde totiž o problémy veskrze lidské, člověčí, na které se měřítka zákona vyjádřená v jednotlivých paragrafech jen velmi obtížně uplatňují.

Článek třetí Úmluvy o právech dítěte jasně stanoví, že státy, které jsou smluvní stranou, se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled na práva a povinnosti jeho rodičů, zákonných zástupců nebo jiných jednotlivců právně za ně odpovědných, a činí pro to všechna potřebná zákonodárná a správní opatření.

Společenská situace v posledních padesáti letech je poznamenána obsahovým posunem některých typů konfliktů. Typickým projevem substituce konfliktních situací je přesun právních konfliktů v partnerských vztazích z oblasti původně citové, posléze majetkové do oblasti sporů o rozsah práv a povinností k nezletilým dětem. Ve velké většině případů lze vytipovat, zda skutečně jde o konflikt náhradní, avšak o to úpornější a těžko smiřitelný.

Je sice možno namítnout, že ani v tomto směru nejde o nic nového pod sluncem. O tom vypovídá již biblický příběh krále Šalamouna.

Objektivně vzato však oslabení klasického schématu patriarchální rodiny doprovázené jinak pozitivním procesem emancipačním zvyšuje

RODINA A DÍTĚ

frekvenci sporů, ve kterých významnou roli hraje činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí v oblasti preventivní sociální práce.

Veřejný ochránce práv proto považuje za svoji povinnost zobecňovat a prezentovat poznatky ze své činnosti v této oblasti nejen ve své každodenní práci, ale i formou bilance poznatků a zkušeností získaných při vyřizování několika set stížností, se kterými se jednotliví občané na ochránce obrátili.

Aby veřejný ochránce práv pomohl občanům i úřadům orientovat se v problematice sociálně-právní ochrany dětí, rozhodl se vydat tento sborník. Jeho text sestává z obecného úvodu, přehledu nejvýznamnějších soudních rozsudků a vybraných stanovisek veřejného ochránce práv z oblasti sociálně-právní ochrany dětí.

II. Otázky a odpovědi

1. CO OBNÁŠÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE?

Jde o pomoc rodinám s dětmi, které se ocitají v krizové či dlouhodobě nepříznivé situaci. Sociální práce může být zaměřena buď jen na dítě samotné, nebo i na jeho rodinu, a je poskytována za účelem zamezení vlivu negativního působení na děti a zejména na obnovení narušených funkcí rodiny. Konkrétní formy pomoci těmto dětem a jejich rodinám by měly být voleny citlivě po vyhodnocení aktuální situace v rodině (blíže viz kap. IV.1.).

2. JAK MŮŽE OSPOD POMOCI PŘI ŘEŠENÍ BEZDŮVODNÉHO BRÁNĚNÍ VE STYKU DÍTĚTE S RODIČEM, S NÍMŽ NEŽIJE VE SPOLEČNÉ DOMÁCNOSTI?

Úkolem orgánu sociálně-právní ochrany dětí (dále jen „OSPOD“) není v takových případech určovat rozsah styku dítěte s rodičem, jemuž je bráněno, apod. V situaci, kdy dochází k bezdůvodnému bránění dítěte ve styku s rodičem, by měl postupovat tak, že nejprve poučí bránícího rodiče o jeho povinnosti umožňovat styk dítěte s druhým rodičem a měl by jej rovněž seznámit se všemi možnými důsledky bránění ve styku. Pokud je tato snaha OSPOD bezvýsledná, měl by zahájit správní řízení o uložení napomenutí. OSPOD je dále povinen o této situaci informovat opatrovnický soud. Dále může rodičům doporučit, aby vyhledali pomoc odborného poradenského zařízení za účelem korekce jejich narušené komunikace. Toto lze rodičům stanovit jako povinnost ve správním řízení a za její nedodržení uložit pokutu (blíže viz kap. V.2.).

3. JAKÉ MOŽNOSTI MÁ OSPOD PŘI ŘEŠENÍ VÝCHOVNÝCH PROBLÉMŮ DÍTĚTE?

OSPOD by měl na počátku, kdy se dozví o výchovných problémech nezletilého, zaměřit svou pozornost nejprve na zjištění příčin jeho

RODINA A DÍTĚ

problémů. Až poté se může náležitě věnovat řešení problému za využití zákonem o sociálně-právní ochraně dětí¹ a zákonem o rodině dáních možností ve spolupráci s nezletilým a jeho rodinou, a to např. v rámci dohledu nad výchovou (blíže viz kap. IV.).

4. JAK PŘEDCHÁZET ODNĚTÍ DÍTĚTE Z RODINY?

Jak vyplývá již z výše uvedených odpovědí, odnětí dítěte z rodiny by měla předcházet kvalitní a intenzivní sociální práce. Zde je předpoklad vysoce kvalifikovaného sociálního pracovníka, který by měl tuto pomoc koordinovat za využití navazujících sociálních služeb, na něž by mohl rodiny odkazovat. Předpokladem úspěšné sociální práce je, aby byla plánována a realizována ve spolupráci s rodinou (blíže viz kap. IV. a VIII.).

5. JAKÁ JE ROLE OSPOD PO PODÁNÍ NÁVRHU NA NAŘÍZENÍ PŘEDBĚŽNÉHO OPATŘENÍ ČI ÚSTAVNÍ VÝCHOVY?

Po podání takových návrhů je OSPOD povinen s rodinou pracovat za účelem obnovení jejich narušených funkcí. Nelze tedy nastalou situaci chápat tak, že sociální práce s rodinou končí a vyčká se účinku přijatého opatření. Právě naopak, v těchto případech je třeba sociální práci ještě více posílit a měli by se na ní podílet i pracovníci ústavního zařízení (blíže viz kap. IV.3., VIII.2.5 a IX.3.).

6. Z JAKÝCH DŮVODŮ MŮŽE DOJÍT K OMEZENÍ ČI ZBAVENÍ RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI?

Jedná se o velmi závažné zásahy do vztahu mezi rodiči a dětmi, proto o nich rozhoduje po pečlivém zvážení všech okolností soud. K omezení rodičovské zodpovědnosti může dojít v případě, že rodič nevykonává řádně své povinnosti k dítěti a mohl by tím být vážně ohrožen zájem dítěte na jeho řádné výchově. Zbavení rodičovské zodpovědnosti je možné v případě, kdy rodič svou rodičovskou zodpovědnost zneužívá, tedy jedná vysloveně proti zájmům dítěte (blíže viz kap. VI.1.).

¹ Srov. zejména ust. § 10 odst. 1 písm. d), § 11 odst. 1 písm. a), § 31, § 32 odst. 1 písm. a), f) a g), § 32 odst. 2 písm. a), c), d) a e) a § 32 odst. 3 písm. a), b) a c) zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

7. JAK JE UPRAVEN KONTAKT RODIČŮ S DĚTMI, KTERÉ BYLY UMÍSTĚNY DO ÚSTAVNÍ VÝCHOVY?

Umístění do ústavní výchovy neznamená omezení práva na kontakt dítěte s rodiči, měl by být tedy umožněn v co nejširším rozsahu. Ředitel zařízení může rozhodnout pouze o jednorázovém zákazu, přerušení či omezení návštěvy z důvodu nevhodného chování rodiče, které by negativně působilo na výchovu dítěte. Nelze však pojmout tento zákaz či omezení jako trest stanovený dítěti. Zákaz kontaktu rodiče s dítětem v plném rozsahu může vyslovit pouze soud ze závažných důvodů, např. týrání dítěte rodičem (blíže viz kap. V.4. a kap. X.4.2, X.4.4).

8. NA ČEM JE ZALOŽENA PĚSTOUNSKÁ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU?

Jedná se o profesionální péči v případech, kdy je třeba zajistit dítěti péči po přechodnou dobu, neboť je zde vysoký předpoklad možnosti jeho návratu zpět do rodiny (blíže viz kap. XI.5.).

III. Sociálně-právní ochrana dětí

1. CO SE ROZUMÍ „SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANOU DÍTĚTE“

Pojem Jedná se zejména o ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, jakož i působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Její neoddelitelnou součástí je ochrana dítěte před takovým působením, které se může negativně dotknout jeho zájmů, trvá-li po takovou dobu nebo je-li takové intenzity, že nepříznivě ovlivňuje řádnou výchovu dítěte, příp. by mohlo být příčinou jeho nepříznivého vývoje.

„Sociálně-právní ochrana“ je rovněž v širším smyslu chápána jako ochrana práva dítěte na život, na rodičovskou péči a život v rodině, práva dítěte na vlastní identitu, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání a zaměstnání. Současně zahrnuje ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním.

Zájem dítěte Předním hlediskem sociálně-právní ochrany dětí je zájem a blaho dítěte, který musí být základním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Zájem dítěte je však třeba posuzovat nejen z hlediska momentální citové orientace dítěte, ale zejména z hlediska jeho dlouhodobého zdravého psychického vývoje. Zájem dítěte je třeba sledovat i v případech, kdy lze předpokládat, že mohou nastat výchovné či jiné problémy – např. pokud v rodině v minulosti docházelo k trestné činnosti starších sourozenců.

Zvláštní (zvýšená) ochrana Zvláštní (tj. zvýšená) ochrana by měla být poskytována dětem, jejichž rodiče zemřeli, neplní povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti nebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti, jakož i dětem, které byly svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřeni dítěte do její výchovy. Sociálně-právní ochrana dětí je dále zaměřena na děti, u nichž se vyskytly jakékoli výchovné problémy spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují,

SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ

ačkoli nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, živí se prostitucí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití.²

Zvýšená pozornost orgánu sociálně-právní ochrany je nezbytná rovněž u dětí, které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte, jakož i u dětí, na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezření ze spáchání takového činu. V neposlední řadě by měla být zvýšená ochrana zaměřena na děti, které jsou na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte opakovaně umísťovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců, a v neposlední řadě na děti ohrožované násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami.

2. ZAKOTVENÍ V PRÁVNÍM ŘÁDU ČR

Ochrana dítěte zahrnuje garanci rozsáhlého souboru práv a oprávněných zájmů dítěte, a je proto upravena v různých právních odvětvích a v právních předpisech různé právní síly.

V širším smyslu je institut sociálně-právní ochrany definován v ustanovení § 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí,³ který je společně se zákonem o rodině⁴ stěžejním právním předpisem upravujícím výkon sociálně-právní ochrany dítěte.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí k otázce širší ochrany práv dítěte konstatuje, že ostatní právní předpisy upravující tuto oblast nejsou citovaným zákonem dotčeny. Jsou jimi zejména trestní zákon⁵, trestní řád⁶, zákon o soudnictví ve věcech mládeže⁷, občanský zákoník⁸, občanský soudní řád⁹, zákon o výkonu ústavní nebo ochranné

**Zákon
o sociálně-
právní
ochraně dětí**

² Ustanovení § 6 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

³ Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

⁴ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁵ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

⁶ Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.

⁷ Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů.

⁸ Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů.

⁹ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

RODINA A DÍTĚ

výchovy ve školských zařízeních¹⁰, zákon o opatřeních k ochraně před škodami způsobenými tabákovými výrobky alkoholem a jinými návykovými látkami¹¹, zákon o sociálním zabezpečení¹², zákon o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení¹³ a další.

3. MEZINÁRODNĚ-PRÁVNÍ ÚPRAVA

Závaznost mezinárodních smluv Postavení mezinárodních smluv v právním řádu České republiky a jejich závaznost pro všechny orgány veřejné moci a subjekty práva, tj. i správní orgány, vyplývá z čl. 10 Ústavy ČR (tzv. euronovela Ústavy č. 395/2001 Sb.). Podle tohoto článku Ústavy platí, že vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí českého právního řádu a takto k nim také musí správní orgán přistupovat. Z citovaného článku rovněž plyne povinnost – zejména orgánů veřejné moci – aplikovat přednostně před zákonem mezinárodní smlouvu, dojdou-li k závěru, že „mezinárodní smlouva stanoví něco jiného než zákon“.

Pro orgány sociálně-právní ochrany dětí výše uvedená klauzule v praxi znamená, že při aplikaci kteréhokoli vnitrostátního právního předpisu v oblasti sociálně-právní ochrany dítěte musí dbát obsahu příslušných mezinárodních úmluv a v případě, že by při aplikaci některého ustanovení vnitrostátní právní normy vznikl rozpor se zněním ustanovení mezinárodní úmluvy, musí být právní norma aplikována v souladu se zněním mezinárodní úmluvy. V praxi se však nemusí jednat přímo o rozpor mezi ustanoveními vnitrostátního právního předpisu a mezinárodní smlouvy, ale i v případech jakýchkoli pochybností OSPOD při interpretaci nějakého ustanovení, by měl být sociální pracovník schopen vyhledat související úpravu mezinárodní úmluvy a provést interpretaci v souladu s ní.

V praxi jistě účelné a snadno dostupné je rovněž sledování judikatury Evropského soudu pro lidská práva (blíže k některým rozhodnutím viz kapitola XII. 2), který se již opakovaně zabýval postupem státních orgánů při výkonu sociálně-právní ochrany dětí a dodržením,

¹⁰ Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

¹¹ Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami způsobenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami, ve znění pozdějších předpisů.

¹² Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

¹³ Zákon č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ

resp. porušením povinností vyplývajících pro Českou republiku z Evropské úmluvy o lidských právech a základních svobodách.

Úmluva o právech dítěte,¹⁴ kterou lze označit za stěžejní mezinárodní dokument v oblasti ochrany práv dítěte, je jako celek součástí našeho právního řádu a její ustanovení mají přednost před zákonem, což vyplývá z čl. 10 Ústavy České republiky.

**Úmluva
o právech
dítěte**

Významným mezinárodním dokumentem na úseku ochrany práv dětí je Deklarace práv dítěte,¹⁵ která je právem někdy nazývaná též Charta práv dítěte a je předchůdkyní modernější Úmluvy o právech dítěte.

**Deklarace
práv dítěte**

Dalšími mezinárodními dokumenty, které byly přejaty do právního řádu České republiky, jsou zejména Úmluva Mezinárodní organizace práce o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce,¹⁶ Evropská úmluva o výkonu práv dětí,¹⁷ Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí,¹⁸ Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství,¹⁹ Evropská úmluva o osvojení dětí,²⁰ a dále Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí,²¹ Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení,²² Úmluva o vymáhání výživného v cizině,²³ Úmluva o uznání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti²⁴ a další.

**Další
mezinárodní
dokumenty**

Související problematikou je i otázka vnitrostátní přímé aplikace a závaznosti nařízení Evropských společenství (dále jen „ES“). Nařízení

¹⁴ Vyhlášena 20. 11. 1989 Valným shromážděním OSN v New Yorku, publikována sdělením č. 104/1991 Sb. FMZV o Úmluvě o právech dítěte.

¹⁵ Vyhlášena dne 20. 11. 1959 rezolucí č. 1386 (XIV) Valného shromážděním OSN v New Yorku.

¹⁶ Vyhlášena dne 17. 6. 1999 Mezinárodní organizací práce v Ženevě, publikována sdělením č. 90/2002 Sb. MZV ČR.

¹⁷ Vyhlášena dne 25. 1. 1996 Radou Evropy ve Štrasburku, publikována sdělením MZV o vyhlášení Evropské úmluvy o výkonu práv dětí pod č. 54/2001 Sb.

¹⁸ Vyhlášena dne 20. 5. 1980 Radou Evropy v Lucemburku, publikována sdělením MZV o vyhlášení Evropské úmluvy o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí pod č. 66/2000 Sb.

¹⁹ Vyhlášena dne 15. 10. 1975 Radou Evropy ve Štrasburku, publikována sdělením MZV o přistoupení ČR k Evropské úmluvě o právním postavení dětí narozených mimo manželství pod č. 47/2001 Sb.

²⁰ Vyhlášena dne 24. 4. 1967 Radou Evropy ve Štrasburku, publikována sdělením MZV o vyhlášení Evropské úmluvy o osvojení dětí pod č. 132/2000 Sb.

²¹ Vyhlášena sdělením MZV č. 34/1998 Sb., o sjednání Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí.

²² Vyhlášena sdělením MZV č. 43/2000 Sb. m. s., o sjednání Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení.

²³ Vyhlášena sdělením MZV č. 33/1959 Sb., o sjednání Úmluvy o vymáhání výživného v cizině.

²⁴ Vyhlášena sdělením MZV č. 132/1976 Sb., o sjednání Úmluvy o uznání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti.

RODINA A DÍTĚ

Právní předpisy Evropských společenství ES – na rozdíl od směrnic ES – sice ke své vnitrostátní aplikovatelnosti nevyžadují svoji vnitrostátní transpozici, tj. přenesení svého obsahu do vnitrostátních předpisů, lze je tedy aplikovat v praxi přímo. Sociální pracovníci OSPOD musí tak při své činnosti vycházet nejen z vnitrostátních právních předpisů, ale určité povinnosti pro ně vyplývají i z nařízení ES. Rovněž při formulaci jakéhokoli správního aktu by mělo být zřejmé nejen to, dle kterých vnitrostátních právních předpisů správní orgán postupoval, ale výslovně uvedeno by mělo být také, z jakých právních norem společenství správní orgán vycházel, příp. k nim při svém rozhodnutí přihlédl.

Z právní úpravy Evropských společenství jsou relevantní Nařízení Rady ES č. 44/2001 ze dne 22. prosince 2000 o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech Nařízení Rady ES č. 1347/2000 ze dne 29. května 2000 o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti obou manželů k dětem a Nařízení Rady ES č. 2201/2003 z 27. listopadu 2003 o soudní příslušnosti, uznání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti.²⁵

4. K ZÁSADÁM A PRINCIPŮM SOCIÁLNÍ PRÁCE

4.1 Vymezení pojmu „sociální práce“

Vymezení pojmu Sociální práci v rámci výkonu sociálně-právní ochrany dětí lze vymezit jako souhrn činností a působení sociálního pracovníka vycházející v důsledku vyhodnocení aktuální tíživé situace v rodině dítěte buď z jeho vlastní iniciativy, anebo z podnětu dítěte, rodičů či třetí osoby. Sociální práce může být zaměřena na dítě samotné nebo jeho rodinu a je poskytována za účelem zamezení vlivu negativního působení na dítě, zejména pak obnovení narušených funkcí rodiny. Pomoc a péče sociálního pracovníka se vztahuje jak na situaci, kdy je dítě v průběhu řešení složité rodinné situace ponecháno v původním rodinném prostředí, tak na dobu jeho nezbytného dočasného odnětí z péče osob odpovědných za jeho výchovu.

Přes svou širší záběr je však její úkol jasně vymežitelný: je jím snažit se řešit na profesionální úrovni problémy rodin nacházejících se v ob-

²⁵ Kterým se ruší nařízení č. 1347/2000 – nařízení plně nahrazuje nařízení Rady č. 1347/2000 z 29. května 2000, vstupuje v platnost dne 1. 8. 2004 a účinnosti nabývá, s výjimkou článků 67, 68, 69 a 70, které se stávají účinnými dnem platnosti nařízení, dne 1. 3. 2005.

SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ

tízných životních situacích. Tento pohled umožňuje sociální práci pojímat problémy člověka jako obtíže přesahující jisté hranice a ovlivňující nejen jeho samého, ale celé jeho sociální okolí. Při snaze pomoci však sociální pracovník bere v potaz nejen faktory sociální, ale i faktory psychické, biologické či duchovní. Tento přístup mu umožňuje správně stanovit sociální diagnózu a na jejím základě následně provádět sociální práci. Jinými slovy: Obtíže člověka, které mají sociální charakter, mohou pramenit i z jiné než (jen) sociální dimenze, a tu je potřeba odhalit, aby mohlo být člověku pomoci buď sociálním pracovníkem samotným či jiným odborníkem v dané oblasti, například psychologem.

4.2 Sociální práce v právním řádu ČR

Sociální práce s rodinou je zakotvena především v ustanoveních §§ 10, 11 a 12 zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Při sociální práci by pracovníci měli respektovat základní zásady sociálně-právní ochrany dětí, jak jsou vymezeny jednak v ustanoveních §§ 5 až 9 zákona o sociálně-právní ochraně dětí a dále i etickým kodexem sociálních pracovníků.

Sociální pracovníci by v souladu s citovaným kodexem měli dbát na dodržování lidských práv skupin i jednotlivců, tak jak jsou vyjádřeny v Chartě lidských práv Spojených národů a v Úmluvě o právech dítěte, respektovat proto každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.

**Zákaz
diskriminace**

5. ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ

Na Valném shromáždění International Federation of social workers (IFSW, Mezinárodní federace sociálních pracovníků) v Adelaide v říjnu 2004 byl přijat nový Etický kodex sociálních pracovníků, který nahradil předchozí Zásady a standardy etiky sociální práce přijaté v červenci 1994 na Srí Lance.

Etický kodex sociálního pracovníka České republiky vychází právě z tohoto etického kodexu, přijatého Mezinárodní federací sociálních pracovníků. Znění kodexu bylo projednáno na konferenci Společnosti sociálních pracovníků České republiky v Ostravě v roce 1994, kde bylo schváleno jeho definitivní znění. V platnost vstoupil od 1. 1. 1995.

RODINA A DÍTĚ

Lze říci, že etický kodex je souborem norem sociální práce s klientem, pravidel a hodnot, které zaručují postupné zavádění a naplňování určitých standardů kvality v sociální sféře. V tomto smyslu je základním dokumentem principů morálky a chování sociálního pracovníka a rovněž i vzájemné zaměstnanecké kultury.

Ve vztahu k výkonu sociálně-právní ochrany dětí se jedná zejména o tato pravidla etického chování sociálního pracovníka, která jsou obsažena v etickém kodexu.

Konkrétní pravidla etického chování

- Sociální pracovník podporuje své klienty k vědomí vlastní odpovědnosti. Sociální pracovník podporuje klienty při hledání možností jejich zapojení do procesu řešení jejich problémů;
- sociální pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů;
- sociální pracovník pomáhá se stejným úsilím a bez jakékoli formy diskriminace všem klientům;
- chrání klientovo právo na soukromí a důvěrnost jeho sdělení;
- zajímá se o celkovou aktuální situaci klienta a jeho rodiny. Sociální pracovník podporuje klienty při využívání všech služeb a dávek sociálního zabezpečení, na které mají nárok, a to nejen od instituce, ve které jsou zaměstnáni, ale i ostatních příslušných zdrojů. Poučí klienty o tom, jak a kde mohou o případné služby požádat. Podporuje klienta při řešení problémů týkajících se dalších sfér jeho života;
- sociální pracovník je si vědom svých odborných a profesních omezení. Pokud s klientem nemůže sám pracovat, předá mu informace o dalších formách pomoci. Sociální pracovník jedná s osobami, které používají jejich služby (klienty), s účastí, empatií a péčí.

IV. Práce s rodinou

V životě každé rodiny může dojít k vážným problémům či složitým životním situacím – těžká nemoc či úmrtí rodičů, problematický rozvod, příchod nového partnera do rodiny, postižení dítěte, narození nechtěného dítěte, sociální nouze... Některé rodiny krizovou či dlouhodobě nepříznivou situaci zvládnou samy či s pomocí příbuzných, přátel a odborných služeb; některé potřebují pomoc a péči státních orgánů. Kompetence orgánu sociálně-právní ochrany dítěte se liší podle toho, zda se jedná o obecní úřad, obecní úřad obce s rozšířenou působností, či krajský úřad (blíže viz kapitola IV.2.).

1. ÚKOLY SPRÁVNÍCH ORGÁNŮ NA JEDNOTLIVÝCH STUPNÍCH

1.1 Působnost obce

Úloha obecních úřadů spočívá především ve vyhledávání dětí vyžadujících zvláštní ochranu,²⁶ působení na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, projednání odstranění nedostatků ve výchově dítěte s rodiči i dítětem, sledování, zda je na základě kontrolních oprávnění zamezováno přístupu dětí do prostředí, které je z hlediska jejich vývoje a výchovy ohrožující. Dále poskytují nebo zprostředkovávají poradenství a oznámení obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností skutečnosti, které nasvědčují tomu, že jde o děti vyžadující zvláštní ochranu. Přijímají výchovná opatření.²⁷ V samostatné působnosti je obci uloženo vytvářet předpoklady pro kulturní, sportovní a jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí.²⁸

Sociální práce
na úrovni obcí

²⁶ Uvedené v ustanovení § 6 odst. 1 zákona č. 359/1999 S., o sociálně-právní ochraně dítěte znění pozdějších předpisů.

²⁷ Upravuje ustanovení § 10 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

²⁸ V souladu s ustanovením § 10 odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

RODINA A DÍTĚ

1.2 Působnost obce s rozšířenou působností

Role obcí s rozšířenou působností Působnost obce s rozšířenou působností, resp. jejího obecního úřadu, je v rámci faktického výkonu sociálně-právní ochrany nejvýznamnější. Přijímá všechna podstatná opatření (s výjimkou osvojení a pěstounství). Jsou pověřeny výkonem sociálně-právní ochrany dítěte. Vedou v evidenci děti a jejich rodiny, kde bylo zjištěno nebezpečí ohrožení dítěte, jsou ustanovovány opatrovníkem dítěte v příslušných soudních řízeních a vykonávají faktický či soudem ustanovený dohled nad nezletilými. Zvláště odpovědnou kompetencí je oprávnění iniciovat soudní řízení o výchovných opatřeních. Mohou uložit rodičům povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení. Současně je obecní úřad obce s rozšířenou působností oprávněn podat návrh na nařízení ústavní výchovy a vydání předběžného opatření o svěřeni dítěte určité osobě.

1.3 Působnost kraje

Sociální práce na úrovni krajů Krajský úřad jako vykonavatel státní správy je příslušný zejména ke zpracování metodiky a odbornému vedení jemu podřízených správních orgánů na úseku sociálně-právní ochrany dětí, jakož i individuální odborné pomoci či poradenské činnosti. Současně je oprávněn ke kontrole a prošetření postupu sociálních pracovníků obce a obce s rozšířenou působností v případech, kdy občan není s postupem sociálního pracovníka spokojen a vedoucí pracovník odpovědného OSPOD jeho stížnost jako nedůvodnou zamítl.

Krajský úřad má též významnou úlohu ve vztahu k nestátním osobám, které se podílejí na výkonu sociálně-právní ochrany dětí: vydává jim k této činnosti pověření a tuto činnost dozoruje. Kraje jsou po reformě veřejné správy také významnými zřizovateli zařízení, v nichž je vykonávána institucionální péče (tj. ústavní výchova, ochranná výchova). Úkolem krajského úřadu v této oblasti sociálně-právní ochrany dětí je odborné posuzování a vedení evidence dětí vhodných pro osvojení či pěstounskou péči a žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny; a dále vyhledávání a příprava vhodných žadatelů pro konkrétní dítě vedené v evidenci. V samostatné působnosti je kraji uloženo vytvářet předpoklady pro kulturní, sportovní a jinou zájmovou a vzdělávací činnost dětí.²⁹

²⁹ V souladu s ustanovením § 10 odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

1.4 Působnost MPSV

Ministerstvo práce a sociálních věcí je v oblasti výkonu sociálně-právní ochrany dětí situováno spíše v rovině orgánu pověřeného zpracováním dlouhodobého plánu rodinné politiky, tj. aktivit zaměřených na podporu rodiny. Zmíněné aktivity lze rozdělit do tří základních úseků. Prvním z nich jsou nesporně sociální služby, které jsou zaměřeny na pomoc a podporu jednotlivým členům rodiny anebo rodině jako celku nacházejícím se v nepříznivé sociální situaci za účelem prevence sociálního vyloučení.

Ve druhé skupině se jedná o služby na podporu fungující rodiny, které mají preventivní a podpůrný charakter. Jejich účelem je usnadňovat a posilovat partnerské a manželské soužití a rodičovství, podporovat rodiny v péči o děti a při harmonizaci práce a rodiny. V neposlední řadě je Ministerstvo pověřeno k výkonu sociálně-právní ochrany dětí v užším slova smyslu, zejména ke zpracování preventivních programů proti sociálnímu vyloučení rodin sociálně slabých, poradenské činnosti v rámci sociálně-právní ochrany dětí ve vztahu k orgánům nižších instancí a zřizování zařízení sociálně-právní ochrany dětí. Ve vztahu ke všem zmíněným oblastem činnosti je pak Ministerstvo pověřeno k podávání legislativních návrhů.

Třetím z vymezených oblastí působnosti MPSV je stejně jako u krajských úřadů činnost zaměřená na odborné posuzování a vedení evidence dětí vhodných pro osvojení či pěstounskou péči a žadatelů vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny; a dále vyhledávání a příprava vhodných žadatelů pro konkrétní dítě vedené v evidenci.

1.5 Působnost dalších subjektů (nestátní organizace/pověřené osoby)

Pověřené osoby, jimiž jsou zejména nestátní neziskové organizace,³⁰ mohou v rámci sociálně-právní ochrany působit především na úseku preventivní a poradenské činnosti.³¹ Dále jsou oprávněny vykonávat činnost zaměřenou na ochranu dětí před škodlivými vlivy a předcházení jejich vzniku, zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany (tj. zařízení odborného poradenství pro péči o děti, zařízení sociálně výchovné činnosti, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, výchovně rekreační tábory pro děti a zařízení pro výkon pěstounské péče).

³⁰ Činnost pověřených subjektů je vymezena blíže v ustanovení § 48 až 50 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

³¹ Ustanovení § 10 odst. 1 písm. a) a § 11 odst. 1 písm. a) až c) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

Sociální práce
MPSV

Sociální práce
pověřených
subjektů

RODINA A DÍTĚ

Rovněž jsou oprávněny poskytovat pěstounům v zařízení, jehož jsou zřizovateli, výchovnou a poradenskou péči při výkonu pěstounské péče a sledovat výkon pěstounské péče, převzít zajišťování přípravy fyzických osob vhodných stát se osvojiteli nebo pěstouny k přijetí dítěte do rodiny (§ 22 odst. 6), kterou jinak zajišťuje krajský úřad (§ 11 odst. 2), navrhnout obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností fyzické osoby vhodné stát se pěstouny v zařízení uvedeném v § 44, vyhledávat fyzické osoby vhodné stát se osvojiteli nebo pěstouny a oznamovat je obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, vyhledávat děti uvedené v § 2 odst. 2 vhodné k osvojení nebo ke svěřením do pěstounské péče a oznamovat je obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností, poskytovat fyzickým osobám vhodným stát se osvojiteli nebo pěstouny a osvojitelům nebo pěstounům poradenskou pomoc související s osvojením dítěte nebo svěřením dítěte do pěstounské péče.

2. SOCIÁLNÍ PORADENSTVÍ

Pojem a obsah sociálního poradenství Cílem sociálního poradenství je prostřednictvím poskytování informací, rad a další pomoci poskytnout rodině podporu při řešení jeho potíží. Snahou sociálního pracovníka by mělo být neřešit problémy za rodiče či dítě, ale pomoci jim, aby byli schopni vlastními silami vyřešit svoji tíživou životní situaci. Konkrétně se jedná o poskytování informací dotýkajících se některé z funkcí rodiny za účelem jejího efektivního řešení, asistence při řešení takové situace a zejména poskytování informací o právech, povinnostech a oprávněných zájmech dítěte i ostatních členů rodiny, tj. zejména rodičů. Snahou sociálního pracovníka by v souladu se zákonem o sociálně-právní ochraně dětí mělo být nabídnout rodině různé možnosti řešení situace a pomoci jí tyto možnosti realizovat (např. odkazem či přímo sjednáním schůzky v odborném poradenském zařízení), a tím jí umožnit, aby byla schopna vlastními silami vyřešit svou životní situaci nebo problém, aniž by došlo k výraznějšímu zásahu do její integrity.

V rámci preventivní a poradenské činnosti orgán sociálně-právní ochrany dětí:

- Vyhledává děti, k nimž rodiče neplní nebo zneužívají povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti;
- působí na rodiče, aby plnili své povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti;

PRÁCE S RODINOU

- projednává s rodiči a dětmi nedostatky v jejich výchově a chování;
- poučí dítě i rodiče (příp. osoby odpovědné za výchovu dítěte) o jejich právech a povinnostech, jakož i následcích jejich chování;
- doporučí návštěvu odborného poradenského zařízení, příp. předá kontakt na takové zařízení nebo sjedná schůzku.

3. PREVENTIVNÍ, PRŮBĚŽNÁ A NÁSLEDNÁ SOCIÁLNÍ PRÁCE PO ODNĚTÍ DÍTĚTE Z PÉČE RODIČŮ

Primárním cílem práce sociálních pracovníků by mělo být obnovení narušených funkcí rodiny především prostřednictvím poradenské a preventivní činnosti tak, aby v rodině nedocházelo k vyhocení problémů či nedostatků v péči o dítě do té míry, která by nutně vyžadovala přijetí zásadnějšího opatření orgánu sociálně-právní ochrany dítěte, příp. i soudu.³² Z výše uvedeného³³ je zřejmé, že prioritním zájmem orgánu sociálně-právní ochrany dětí má být obnovení narušených funkcí rodiny tak, aby rodina dále zůstala zachována ve své původní podobě.

Preventivní
sociální práce

Uvedenou formulaci primárního cíle sociální práce s rodinou však nelze chápat tak, že pokud se nepodaří obnovit narušené funkce rodiny poradenskou činností sociálního pracovníka, příp. opakovaným prováděním šetření v rodině a následně dojde k přijetí výchovných opatření, je sociální práce s rodinou ukončena a dále se vyčká na účinek přijatého opatření. Naopak, není-li možné dosáhnou nápravy v rodině, či přímo v chování dítěte aktivním působením na rodinu, a proto došlo k přijetí výchovného opatření, je nezbytné sociální práci s rodinou posílit. Není-li schopen požadovaný rozsah, či odbornost působení k odstranění defektu zajistit orgán péče o dítě sám, využije pomoci odborných poradenských zařízení, či nestátních organizací.

Průběžná
sociální práce

Nastane-li situace, že výše uvedené prostředky k nápravě nebyly účinné a míra narušených funkcí v rodině ohrožuje zdravý vývoj dítěte v míře, která vyžaduje okamžitou změnu výchovného prostředí, je nezbytné přistoupit k nejzávažnějšímu zásahu do rodiny dítěte, tj. jeho odnětí z péče rodičů (případně osoby odpovědné za výchovu dítěte). Článek 9 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte stanoví, že dítě nemůže být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli. Jediným případem, kdy

Následná
sociální práce

³² K tomu blíže viz kapitulu IV.3.

³³ Zejména z ustanovení § 1 odst. 1 písm. c) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

RODINA A DÍTĚ

lze legitimně oddělit dítě od jeho rodičů i přes jejich nesouhlas, je situace, kdy příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí, v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte. Ani v takovém případě však nekončí povinnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí poskytnout rodině nejvyšší možnou sociální péči za účelem obnovení jejich základních funkcí. Cílem je navrácení dítěte do péče rodičů. Sociální pracovník by měl využít všech zbraní a metod, které sociální práce v plném rozsahu zahrnuje za účelem sanace rodiny a návratu dítěte co nejdříve zpět domů.

Závěrem nelze opomenout, že i po návratu dítěte zpět do rodiny by měla být vykonávána po určitou dobu sociální práce s rodinou tak, aby nedošlo k opětovnému selhání jejich funkcí a následné nutnosti odůvodněné zájmem dítěte na jeho zdravém vývoji ho z rodiny odejmout. Z forem sociální práce se v této fázi nejpravděpodobněji setkáme s dohledem, příp. paralelní spoluprací s odborným poradenským zařízením.

4. VYMEZENÍ HLAVNÍCH NEDOSTATKŮ V ČINNOSTI ORGÁNŮ SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ – OBECNÉ POZNATKY Z ČINNOSTI VEŘEJNÉHO OCHRÁNCE PRÁV

Při šetření podnětů se veřejný ochránce práv nejčastěji setkává s těmito nedostatky v činnosti a postupu orgánů sociálně-právní ochrany dětí:

- nedostatečné působení na dítě a rodiče, včetně poradenské činnosti dle ustanovení § 11 zákona o sociálně-právní ochraně dětí;
- nedostatečné působení na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti [§ 10 odst. 1 písm. b) a c)], častá absence poskytnutí informací o právech a povinnostech jak dítěte, tak rodičů a zejména o následcích jejich jednání (např. bránění druhému rodiči v kontaktu s dítětem);
- nedostatečná aplikace ustanovení § 12 zákona o sociálně-právní ochraně dětí, např. absence jednání s oběma rodiči, snaha v rámci těchto setkání za účasti orgánu sociálně-právní ochrany dětí podnítit rodiče k uzavření mimosoudní dohody; přímé poučení otce nebo matky, aby nezasahovali do zákonem garantovaných rodičovských práv druhého z nich, nebo poučení rodičů o právech nezletilých apod.);
- nedůsledné vedení spisové dokumentace, které vede k nepřezkoumatelnosti sociální práce s rodinou;

PRÁCE S RODINOU

- nevyužíváním možnosti vyplývající z novely č. 134/2006 Sb. – tj. ustanovení § 12, jenž umožňuje orgánu péče o dítě nařídit rodičům povinnost navštívit specializovanou rodinnou či pedagogicko-psychologickou poradnu;
- nepodchycení situace v problematických rodinách v raném stadiu a absence následné sociální práce – jakkoli se může rodina jevit jako „problematická“ a těžko komunikující, je třeba klást důraz na poskytování preventivní a poradenské pomoci a včasné detekování možných patologických jevů v rodině a následné okamžité přijetí výchovných opatření dle zákona o sociálně-právní ochraně dítěte;
- absence systému sociální práce, tzn. vytvoření individuálního aktivizačního programu pro rodinu za spolupráce jejích členů, včetně poučení o možných sankcích za jeho neplnění, resp. návaznosti výchovných opatření.

5. MOŽNOSTI OSPOD DLE PLATNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY

Veřejný ochránce práv se poměrně často při své činnosti setkává s případy, kdy sociální pracovníci odmítnou rodiči (nebo jiné osobě odpovědné za výchovu dítěte, např. prarodiči), který se na ně obrátil, pomoc. Odůvodňují to tak, že jim právní předpisy neposkytují dostatečná oprávnění k tomu, aby mohli do rodinné situace účinně zasáhnout a pomoci k obnově narušených funkcí rodiny. Sociální pracovníci pak často zcela nadbytečně odkazují rodiče na příslušný soud, neboť současná právní úprava poměrně široce vymezuje možnosti působení orgánu sociálně-právní ochrany dětí. Zaměříme-li se důkladněji na znění a strukturu citovaného zákona, je zřejmé, že primárně je k řešení vyhrocené rodinné situace povolán právě orgán sociálně-právní ochrany dětí a teprve následně k přijetí důraznějších opatření ve výchově dítěte je povolán soud.

V souvislosti s plněním úkolů podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí jsou pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany oprávněni navštěvovat děti a rodinu, ve které žijí, v obydlí a zjišťovat (v místě bydliště dítěte, ve škole a ve školském zařízení, ve zdravotnickém zařízení, v zaměstnání nebo v jiném prostředí, kde se dítě zdržuje), jak rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte o dítě pečují, v jakých sociálních podmínkách děti žijí a jaké mají děti chování. Jsou rovněž oprávněni pořídit obrazové snímky a obrazové a zvukové záznamy dětí a prostředí, v němž se děti zdržují, provádět rozhovor s dítětem, jeho rodiči i dalšími osobami, je-li toho třeba pro účely ochrany práv dítěte.

Dostatečný rozsah oprávnění OSPOD k primárnímu řešení situace

Základní metody práce OSPOD

RODINA A DÍTĚ

5.1 Působení OSPOD na dítě i rodiče, poradenská činnost dle § 11 či § 12 zákona o sociálně-právní ochraně dětí, řádné vedení spisové dokumentace

Projednání situace a jejich následků s dítětem Primárním nástrojem, který má orgán sociálně-právní ochrany dítěte k dispozici při detekování jakéhokoli problému v rodině, je projednání příčin, jakož i možností řešení situace s rodinnými příslušníky. Sociální pracovník má možnost realizovat takový rozhovor jak v sídle správního orgánu, tak v rámci šetření v rodině samotné. Pokud se jedná o výchovné problémy dítěte (např. záškoláctví, nerespektování rodičů a s tím spojené pozdní příchody domů, obavy z užívání návykových látek apod.), není sporu o tom, že tyto by měly být projednány jak s rodiči dítěte, tak s dítětem samotným.

Často diskutovaná je otázka (a s tím související šetřením ochránce shledané nedostatky v činnosti OSPOD) projednání situace při odchodu jednoho z rodičů ze společné domácnosti s dítětem. Neopominutelným faktorem při posouzení situace sociálním pracovníkem je věk dítěte a jeho schopnost novou situaci a její důsledky chápat. Rodiče často argumentují tím, že pro dítě bude přijatelnější, pokud ho se svým rozchodem a jeho důsledky seznámí sami. Jelikož i tuto sféru lze zahrnout do výkonu rodičovské zodpovědnosti, měl by sociální pracovník postoj rodičů respektovat a umožnit jim, aby dítěti situaci vysvětlili.

Orgán péče o dítě se obvykle seznámí s rodinou situací v době, kdy dítě již žije s jedním z rodičů (tj. ve většině případů se tak stane v souvislosti s žádostí opatrovnického soudu o podání zprávy o situaci v rodině). Proto je nezbytné posoudit míru objektivity, s jakou jeden z rodičů dítěti informace předá. Sociální pracovník by měl již v této fázi poučit rodiče o právu dítěte na kontakt s rodičem, s nímž již nežije ve společné domácnosti, i možnými negativními důsledky na vývoj dítěte, pokud rodič nebude schopen oddělovat negativní emoce zcela přirozeně s rozchodem partnerů související od vztahu dítěte k druhému rodiči.

Stanovení lhůty pro součinnost rodiče Zvyšující se procento rodin, v nichž dochází k manipulaci s dítětem proti rodiči, který s ním nežije ve společné domácnosti, jednoznačně inklinuje k zavádění praxe, v níž je rodiči ponechána určitá lhůta, v průběhu které bude mít prostor dítěti sám situaci objasnit. Po uplynutí lhůty, jejíž délka by měla být přiměřená, nicméně s ohledem na konkrétní okolnosti případu je ponechána na uvážení sociálního pracovníka, by měl být proveden opakovaný rozhovor s rodiči dítěte a rovněž s dítětem samotným za účelem zjištění, zda je v rámci možností daných věkem poučeno o nové situaci v rodině. Sociální pracovník by se měl zabývat i tím, zda ze strany spolužijícího rodiče

PRÁCE S RODINOU

nedochází k ovlivňování dítěte proti druhému rodiči. K rozhovoru by mělo dojít i při nesouhlasu jednoho z rodičů. V praxi se stává, že rodič neodůvodněně oddaluje okamžik takového sdělení dítěti, což však pro dítě může být mnohem větším zatížením, než otevřený rozhovor a vysvětlení nové situace.

Právo na informace a právo dítěte vyjádřit se k záležitostem, které se jej týkají a v nichž je rozhodováno o něm samém, jsou procesními právy dítěte. Tato práva dítěte jsou upravena především mezinárodními dokumenty – zejména čl. 13 Úmluvy o právech dítěte a zároveň čl. 17 LZPS, které garantují svobodu projevu a právo na informace. Obsahem tohoto práva je svoboda vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace, ať ústně, písemně nebo tiskem, jakýmikoli prostředky podle volby dítěte. Výkon práva dítěte vyjádřit se se zužuje na okruh dětí, které jsou takového věku a duševní vyspělosti, že jsou schopny formulovat své vlastní názory a dokázat tyto názory vyjádřit. Je také nezbytné hodnotit skutečnosti uvedené dítětem a přiznávat jim takovou relevanci a váhu, která odpovídá věku a úrovni dítěte.

Pokud jde o detekování výchovných problémů dítěte, mělo by být úkolem sociálního pracovníka projednání samotného škodlivého chování s dítětem samotným. Dítě by formou odpovídající jeho věku mělo být poučeno o možných následcích jeho jednání, kterými v nejkrajnějších případech mohou být stanovení dohledu, umístění dítěte se souhlasem rodičů do zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, příp. nařízení ústavní výchovy dítěte.

Podstatným a velmi častým nedostatkem v činnosti sociálních pracovníků je absence záznamů o poskytnuté poradenské a poučovací sociální práci. Není-li záznam o konkrétní práci s rodinou veden, není možné sociální práci následně prokázat ani vyhodnocovat a tato skutečnost nemůže být v případě sporu přičítána jinak než k tíži správního orgánu. Naopak, je-li dokumentace v tomto ohledu vedena řádně, nemůže rodič, jehož ke stížnosti na sociálního pracovníka mohou vést také nereálná očekávání a jeho osobní neschopnost situaci s druhým rodičem či dítětem řešit, oprávněně vytýkat nedostatečnou pomoc a práci s rodinou, nebo nevyužití „měkkých“ opatření k nápravě situace před odnětím dítěte z péče rodičů.

5.2 Poučení rodičů o právech a povinnostech vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti a právech dítěte

Povinnost sociálních pracovníků působit na rodiče, aby plnili povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, vystupuje do popředí ze-

Právo dítěte
na informace

Právo dítěte
vyjádřit svůj
názor

Význam
vedení
záznamu
ve spisové
dokumentaci

RODINA A DÍTĚ

jména v souvislosti s narůstajícím počtem sporů rodičů o dítě, tj. při realizaci práva dítěte na kontakt s rodičem, s nímž nežije ve společné domácnosti.

**Manželství
skončilo –
rodičovství
přetrvává** Poučení o právech a povinnostech každého z rodičů, jakož i právech dítěte by v praxi mělo směřovat preventivně vůči oběma rodičům již v okamžiku prvního setkání sociálního pracovníka s rodiči. Zejména by oba rodiči měli být poučeni o skutečnosti, že byť přestávají být partnery, budou nadále plnit rodičovskou roli a jejich vzájemný rozchod neovlivňuje rozsah rodičovské zodpovědnosti, která každému z nich zůstává. Bezvýjimečně by měli oba rodiče být poučeni o rovném postavení obou rodičů (tj. rodiče, kterému bylo dítě svěřeno do péče, jakož i rodiče, který s dítětem nežije ve společné domácnosti) ve vztahu k dítěti. Článek 18 Úmluvy o právech dítěte stanoví zásadu, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Článek 9 úmluvy zakotvuje právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu s jeho zájmy.

Samozřejmě specifické a zcela odlišné je postavení rodičů, jejichž rodičovská zodpovědnost byla v určitém směru omezena, nebo jí byli dokonce zbaveni. Zde je pak rozhodující rozhodnutí soudu a rozsah práv a povinností jím rodiči ponechaný.

5.3 Delegation oprávnění k udělení výchovného opatření (napomenutí rodiče) OSPOD na soudy

**Druhy
výchovných
opatření** V rámci výkonu sociálně-právní ochrany dítěte jsou sociální pracovníci oprávněni, nevedly-li výše uvedené prostředky k nápravě, přistoupit k uložení některého z výchovných opatření ve smyslu zvláštního právního předpisu,³⁴ k čemuž je opravňuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí.³⁵ Výchovnými opatřeními, která mohou bez dalšího přijmout, jsou napomenutí nezletilého, jeho rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu, dále stanovení dohledu nad nezletilým nebo uložení omezení nezletilému, která zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu.

Podíváme-li se blíže na příslušné ustanovení zákona o rodině, které je zvláštní právní normou upravující oprávnění uložit výchovné

³⁴ Ustanovení § 43 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

³⁵ Ustanovení § 13 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., zákona o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

PRÁCE S RODINOU

opatření, je z doslovného znění zřejmé, že primárně jsou k uložení výchovného opatření povolány orgány sociálně-právní ochrany dítěte, neboť zákon o rodině stanoví, že „...vyžaduje-li to zájem na řádné výchově dítěte, může soud, neučinil-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí, učinit tato opatření“.

Primární
úloha OSPOD

Při své činnosti se veřejný ochránce práv setkává nikoli výjimečně s případy, kdy OSPOD odmítají opatření k nápravě přijmout a namísto toho vyzývají příslušný soud, aby tak z titulu své vyšší autority a s přihlédnutím ke všem okolnostem případu (zejména potřebě další spolupráce OSPOD s rodičem „naruшитelem“) učinil sám. Nelze než takové jednání označit za jednoznačné a neakceptovatelné pochybení správního orgánu pověřeného ochranou práv a oprávněných zájmů dítěte, jakož i za neopodstatněné přenesení zodpovědnosti na jiný státní orgán – soud. Uvedené nevyužití OSPOD zákonem svěřených pravomocí nejenže je z hlediska řízení ve věci neefektivní, ale zejména prodlužuje dobu, kdy nadále trvá působení negativního vlivu na nezletilé dítě, což je jednoznačně v rozporu se zájmem takového dítěte.

Neopodstatněné
přehášení
pravomocí

Pokud zákon takové oprávnění OSPOD svěřuje a současně definuje, že soud může stejné opatření přijmout pouze tehdy, neučinil-li tak orgán péče o dítě, je zde patrná primární úloha OSPOD při realizaci těchto výchovných opatření a je v souladu se zásadou nejlepšího zájmu dítěte, aby OSPOD toto své oprávnění využíval a nepřehášel je na soudy.

5.4 Rozšířená oprávnění OSPOD vyplývající z novely č. 134/2006 Sb., [ustanovení § 12 odst. 1 písm. b) zákona o sociálně-právní ochraně dítěte³⁶⁾]

Dojde-li k včasnému detekování negativních jevů souvisejících s manipulací dítěte proti rodiči, s nímž dítě nežije ve společné domácnosti, pak je nezbytné účinně zakročit ve prospěch dítěte. OSPOD přijme opatření k tomu, aby manipulující rodič byl nucen korigovat své jednání a tím zabránit negativním až patologickým důsledkům vlivu rodiče na vývoj dítěte.

Detekování
manipulace

Novela zákona o sociálně-právní ochraně dítěte č. 134/2006 Sb. přinesla výrazné posílení postavení OSPOD. Může nařídít rodičům, jakož i dítěti, návštěvu odborného poradenského zařízení, nejsou-li rodiče schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné

Povinnost
využit
odborného
poradenského
zařízení

³⁶⁾ § 12 odst. 1 písm. b) zákona č. 359/1999 Sb.: „Oprávnění OSPOD uložit rodiči povinnost využít spolu s dítětem pomoc odborného poradenského zařízení – zejména nejsou-li rodiče schopni dohodnout se ve věci úpravy styku s dítětem.“

RODINA A DÍTĚ

poradenské pomoci, zejména při sporech o úpravě výchovy dítěte nebo úpravě styku s dítětem a byla-li jim návštěva takového zařízení dříve doporučena.

Ukládání pokut správním orgánem Přistoupí-li OSPOD k nařízení této povinnosti a není-li tato jedním z rodičů (zpravidla manipulujícím rodičem, který má dítě svěřeno ve své péči) plněna, mělo by být v zájmu dítěte okamžitě přistoupeno k uložení pokuty, k čemuž je správní orgán rovněž oprávněn. Dle citovaného zákona³⁷ se rodič nebo jiná fyzická osoba odpovědná za výchovu dítěte dopustí přestupku tím, že nesplní povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení. O jejím uložení rozhodne orgán sociálně-právní ochrany podle § 12, přičemž za tento přestupek lze uložit pokutu do výše 20 000 Kč.

³⁷ Ustanovení § 59a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

V.

Právo dítěte na kontakt s rodiči

Nejlepší zájem dítěte by měl být primárně vůdčí zásadou při jednání těch, kteří odpovídají za jejich výchovu a vedení. Tuto zodpovědnost nesou v první řadě rodiče.³⁸ Pokud rodiče nemohou, nechtějí nebo nejsou schopni této své povinnosti dostát, přechází zodpovědnost na příslušné státní orgány. Tato sekundární zodpovědnost však nemůže svým rozsahem nahrazovat zodpovědnost rodičů a tomu odpovídá i rozsah možností státních orgánů korigovat či řešit vyhrocenou rodinnou situaci.

Úlohou orgánu sociálně-právní ochrany dětí v případech, kdy dochází k bránění ve styku ze strany jednoho z rodičů, není pouze poučovací povinnost o právních následcích nerespektování práva dítěte i druhého rodiče na vzájemný kontakt. Je pravdou, že orgán sociálně-právní ochrany nemá oprávnění autoritativně styk s dítětem upravit, avšak to neznamená, že nemá k dispozici další mechanismy, jak rodiče vést k uskutečnění styku s dítětem.

1. VYMEZENÍ POJMŮ, PRÁVNÍ ÚPRAVA

Článek 7 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte stanoví zásadu, že dítě má právo znát oba své rodiče a právo na jejich péči.

Současně článek 9 odst. 1 citované úmluvy deklaruje právo dítěte, aby nemohlo být odděleno od svých rodičů proti jejich vůli, ledaže příslušné úřady na základě soudního rozhodnutí, v souladu s platným právem a v příslušném řízení určí, že takové oddělení je potřebné v zájmu dítěte. Pouze v krajních případech ohrožení zdravého vývoje dítěte (například, jde-li o zneužívání nebo zanedbávání dítěte rodiči), soud styk rodiče s dítětem omezí nebo úplně zakáže. Je podstatné si uvědomit, že spolu se svěřením dítěte do péče jednoho z rodičů nezaniká ani rodičovská zodpovědnost, ani právo druhého rodiče na styk

**Zakotvení
v právním
řádu ČR**

³⁸ Dle ustanovení § 32 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

RODINA A DÍTĚ

s dítětem. Dítě má právo na styk s oběma rodiči.³⁹ To znamená, že rodič, který nežije s dítětem ve společné domácnosti, má legitimní právo podílet se na výchově svého dítěte, a to pokud možno v co nejširším rozsahu, informovat se ve škole na prospěch a chování dítěte, informovat se u lékaře na jeho zdravotní stav apod. Rodič, jemuž bylo dítě svěřeno do péče, má povinnost druhého rodiče v zásadních věcech týkajících se dítěte informovat, neboť rodiče jsou ti, kteří společně rozhodují o důležitých věcech týkajících se výchovy.

Nezbytnost zachování kontaktu dítěte s rodičem, se kterým nežije, zdůrazňuje i ustanovení § 27 odst. 2 zákona o rodině, který považuje bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je opakovaně bezdůvodné, za projev výchovné nezpůsobilosti rodiče. Citovaný zákon stanoví, že výše popsané jednání je považováno za změnu rozhodných poměrů, která vyžaduje nové rozhodnutí o výchovném prostředí.

Rovněž článek 18 Úmluvy o právech dítěte stanoví zásadu, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Rodiče, nebo v odpovídajících případech zákonní zástupci, mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Základním smyslem jejich péče musí přitom být zájem dítěte.

2. KONTAKT S RODIČEM, S NÍMŽ DÍTĚ NEŽIJE PO ROZCHODU RODIČŮ VE SPOLEČNÉ DOMÁCNOSTI

Primární zodpovědnost rodičů Úkolem OSPOD jistě není v daných případech určit, který z rodičů má ve sporu o dítě pravdu. OSPOD není ani příslušný k řešení komunikačních problémů mezi rodiči nezletilých dětí; je v prvé řadě na rodičích, aby se v otázkách péče a výchovy v zájmu svých nezletilých dětí dohodli. Pokud však nastane situace, kdy komunikace mezi rodiči selže natolik, že se nerealizuje styk dítěte s rodičem, s nímž nežije ve společné domácnosti, je OSPOD povinen v rámci svých pravomocí situaci řešit (viz výše uvedené možnosti v části IV. Sborníku). Tím spíše, pokud jeden z rodičů respektuje relevantní právní předpisy, soudní rozhodnutí a zejména je schopen ve vztahu k dítěti respektovat druhého z rodičů.

Pokud je tedy orgán sociálně-právní ochrany dětí požádán rodičem o pomoc s tím, že mu ze strany druhého rodiče není umožňován styk s dítětem nebo takové jednání zjistí z jiné své činnosti, je OSPOD

³⁹Dle čl. 9 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte a následně také podle ustanovení § 34 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

PRÁVO DÍTĚTE NA KONTAKT S RODIČI

povinen využít všech zákonem o sociálně-právní ochraně dětí a zákonem o rodině daných možností k zajištění kontaktu rodiče s dítětem.

V prvé řadě by měl poučit bránícího rodiče o jeho povinnosti umožnit styk nezletilého dítěte s rodičem, s nímž nežije ve společné domácnosti, jakož i o právu dítěte na styk s tímto rodičem s odkazem na citovaná ustanovení Úmluvy o právech dítěte. Rodič by měl být rovněž seznámen s důsledky, které by pro něj mohlo mít bezdůvodné bránění ve styku oprávněnému rodiči.⁴⁰ Pokud má správní orgán důkazy o tom, že rodič, který má dítě ve své péči, brání ve styku oprávněnému rodiči a snaha sociálního pracovníka apelovat na rodiče nebyla úspěšná, měl by správní orgán zahájit správní řízení o uložení výchovného opatření – napomenutí rodiče podle § 43 zákona o rodině. Správní orgán je dále povinen informovat vždy opatrovnický soud o situaci v rodině tak, aby soud vycházel z těchto skutečností při rozhodování o svěřeni dítěte do péče jednoho rodičů a stanovení styku druhého rodiče s dítětem.

Zjistí-li OSPOD, že dítě odmítá kontakt s druhým rodičem (v případě dětí velmi nízkého věku i tehdy, je-li odmítání kontaktu uváděno jedním z rodičů), může doporučit rodiči, který má dítě ve své péči, aby vyhledal s dítětem pomoc odborného poradenského zařízení. Pokud tak rodič neučiní, měl by OSPOD přistoupit k uložení povinnosti využít pomoc odborného poradenského zařízení správním rozhodnutím (více k postupu OSPOD v části IV.6.4).

Volba konkrétní metody řešení situace závisí na uvážení sociálního pracovníka a vychází z individuálního hodnocení situace v rodině. Zvolené řešení musí především respektovat zájem dítěte a mělo by být přijato neprodleně.

**Co může
rodič od
OSPOD
požadovat?**

3. KONTAKT DÍTĚTE S PRARODIČI

Postavení prarodičů vůči vnoučatům dle českého rodinného práva lze vymezit v několika odlišných rovinách. Žádný právní předpis v oblasti rodinného práva neobsahuje komplexní úpravu vzájemných práv a povinností prarodičů a vnoučat, proto je nezbytné tuto vysledovat v dílčích ustanoveních, mnohdy odvozeně. Základním ustanovením je článek 8 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, který mimo jiného deklaruje právo dítěte na zachování jeho rodinných svazků v souladu se zákonem a s vyloučením nezákonných zásahů, z čehož nepochybně vyplývá i ochrana vztahu, potažmo kontaktu prarodičů s vnoučaty.

**Právo na
kontakt
s prarodiči**

⁴⁰ Podle ustanovení § 27 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

RODINA A DÍTĚ

Vymezení pojmu prarodič Aby nedocházelo dále k pochybnostem při výkladu pojmu „prarodiče“, je nezbytné vymezit, že jde o prarodiče de iure, čili legálního prarodiče neboli prarodiče z hlediska zákona. Tím je pouze ta osoba, která ve smyslu platných zákonných předpisů⁴¹ je příbuzným dítěte v druhém stupni přímé vzestupné linie. Jde tedy buď o mateřskou babičku a dědečka nebo o otcovskou babičku a otcovského dědečka, osoby zapsané v matrice (odvozeně od zapsaných rodičů dítěte).

Existence sociálně-patologických jevů v rodinných vztazích Ačkoliv rodinné právo snad ještě ve větší míře než jiné části občanského práva počítá s tím, že rodinně-právní vztahy budou probíhat bez zásahů správních orgánů nebo soudů, vznikají sociálně-patologické situace, v nichž je jejich intervence nezbytná. Na to reaguje ustanovení § 27 odst. 4 zákona o rodině, v němž se uvádí: „*Vyžaduje-li to zájem dítěte a poměry v rodině, může soud upravit styk dítěte s prarodiči a sourozenci.*“ Citované zákonné ustanovení není vázané na stav, kdy oba rodiče přestávají žít spolu.

Rozsah ust. § 27 odst. 4 zákona o rodině Nejčastěji půjde o případy, kdy se vnouče nachází u obou svých rodičů nebo u zbývajícího z nich (například, pokud třeba druhý rodič zemřel, byl zbaven rodičovské zodpovědnosti, tato je pozastavena nebo není plně způsobilý k právním úkonům), nebo je svěřeno soudně některému z nich. Koncipování § 27 odst. 4 ZOR je tak široké, že se může týkat i situací, kdy nezletilec není svěřen žádnému z rodičů a kdy byl umístěn v ústavní výchově nebo u jiné fyzické osoby, odlišné od prarodičů.

Podle zákona o rodině⁴² mají rozhodující úlohu ve výchově dětí rodiče, a to musí být respektováno i ze strany prarodičů. Na druhé straně⁴³ je každé dítě povinno své rodiče ctít a respektovat a tyto povinnosti nezanikají ani zletilostí. Rodič je tedy povinen ctít a respektovat své rodiče jakožto prarodiče svých dětí v tom, že se k nim bude chovat v souladu s touto zásadou. To ostatně plyne i z aplikace obecného ustanovení § 3 odst. 1 občanského zákoníku o tom, že výkon práv a povinností nesmí být v rozporu s dobrými mravy.

Text zákona uvádí pouze dva zákonné předpoklady, které musí být současně splněny, aby styk dítěte s prarodičem byl upraven. Jsou to:

- zájem dítěte,
- poměry v rodině.

⁴¹ A to jmenovitě dle ustanovení § 117 občanského zákoníku č. 40/1964 Sb., v novelizovaném znění.

⁴² Ustanovení § 32 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁴³ Ustanovení § 35 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

PRÁVO DÍTĚTE NA KONTAKT S RODIČI

Pokud jde o prvou náležitost, nestačí sama o sobě existence zájmu dítěte, ale je třeba, aby tento zájem vyžadoval úpravu styku prarodiče s ním. To znamená, že výchova dítěte by se stala nerozvinutou, pokud by dítěti bylo upřeno, aby mělo zaručeno styk se svým prarodičem, poněvadž by jinak jeho rozvoj nebyl úplný, zejména po stránce citové, avšak i rozumové a mravní. Naproti tomu zákon nehovoří o citovém strádání, které může nastat pro prarodiče, jestliže kontakt s vnoučetem je mu upírán. Toto hledisko je však třeba patrně promítnout do druhého předpokladu uvedeného shora, totiž „poměrů v rodině“, které se jeví jako neuspokojivé, ba sociálně patologické. Soud tedy bude zkoumat současný stav trojgeneračních vztahů a v tom rámci bude zjišťovat, co vedlo k jejich narušení.⁴⁴

**Předpoklady
úpravy
poměrů**

Zákon o rodině rovněž řeší otázku vzájemné vyživovací povinnosti mezi prarodiči a vnoučaty,⁴⁵ pokud stanoví, že předci (rozuměj rodiče) a potomci (rozuměj děti) mají vzájemnou vyživovací povinnost; pokud rodiče nemohou své vyživovací povinnosti dostát, přechází tato povinnost na jejich předky, tj. ve vztahu k dětem na prarodiče).

**Vyživovací
povinnost
prarodičů**

Vyživovací povinnost mezi vzdálenějšími předky a potomky, než jsou rodiče a děti, neboli tzv. „ostatními příbuznými“, vzniká ze zákona tehdy, jestliže jsou splněny následující předpoklady – odkázanost na výživu na straně oprávněného (tzn. pokud toho nutně potřebuje), schopnosti, možnosti a majetkové poměry umožňující poskytovat výživné na straně povinného a soulad poskytování výživného s dobrými mravy. Nejčastěji se přitom vyživovací povinnost mezi „ostatními příbuznými“ dle zákona o rodině uplatňuje právě ve vztazích prarodičů a vnuků, a to zejména tehdy, jestliže rodiče nemohou výživu svých dětí v plném rozsahu zajistit, příp. pokud není plnění výživného ze strany rodičů z nějakého důvodu vymahatelné. Tato vyživovací povinnost se sice realizuje až druhotně, ale vzniká ze zákona, tzn. např. že prarodiče neplní za rodiče, jak se mnohdy mylně domnívají, ale plní ze zákona sami za sebe. Pro úplnost je nutné dodat, že vyživovací povinnost mezi předky a potomky je vzájemná, tzn. že tuto povinnost nemají pouze prarodiče (eventuálně i praprarodiče) vůči vnukům, ale recipročně i vnuci vůči prarodičům.

Zákon nestanoví věkové hranice, tzn. že osobou oprávněnou může být i zletilý potomek. Nejen v citovaném ustanovení zákona o rodině, ale v celém zákoně o rodině se však projevuje priorita ochrany nezletilých. A to především tím, že řízení ve věci péče o nezletilé může být

⁴⁴ Haderka F. Právní postavení prarodičů vůči vnukům v současném českém rodinném právu, Právní rozhledy, 1999, č. 10, str. 520.

⁴⁵ Ustanovení § 88 odst. 1 a 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

RODINA A DÍTĚ

zahájeno i bez návrhu, např. tehdy, jestliže soud zjistí, že možnosti, schopnosti a majetkové poměry rodičů k vyživovací povinnosti nezletilých dětí jsou omezené nebo žádné. Novela zákona o rodině⁴⁶ v roce 1998 pak provedla další zvýraznění ochrany zájmů nezletilých mimo jiné také tím, že umožnila⁴⁷ postupovat při stanovení výživného prarodičům obdobně jako u stanovení výživného rodičům dítěte, pokud se stanoví výživné pro nezletilé dítě (např. se jedná o možnost soudu stanovit výživné v takovém rozsahu, aby z něj mohly být vytvářeny úspory apod.). Další ochrana nezletilého pak vyplývá ze společných ustanovení o výživném, např. se jedná o to, že výživné pro nezletilé děti lze přiznat zpětně za dobu nejdéle tří let ode dne zahájení řízení.

Vyživovací povinnost a kontakt s vnoučaty Pokud jde o podmínky přiznání výživného, je nezbytné uvést, že zákon o rodině jednak upravuje obecná základní kritéria pro stanovení rozsahu vyživovací povinnosti, a to tak, že rozsah vyživovací povinnosti je dán zásadně poměrem reálných možností, schopností a majetkových poměrů povinného k odůvodněným potřebám oprávněného. Dalším předpokladem pro poskytování výživného (který se zásadně uplatňuje u všech druhů vyživovací povinnosti) je soulad poskytování výživného s dobrými mravy. Dobré mravy, ač jsou zákonným pojmem, nejsou zákonem definovány. Posouzení obsahu pojmu dobré mravy v tom kterém konkrétním případě tedy náleží vždy k posouzení soudu (např. by bylo v rozporu s dobrými mravy, pokud by rodič, který se dopustil trestného činu týrání na svém dítěti, po něm ve stáří požadoval výživné). Naopak dle soudní judikatury pokud by došlo k dlouhodobému vyloučení jednoho z rodičů ze styku s nezletilým dítětem, nebylo by možné důsledek toho přičítat nezletilému dítěti a výživné ze strany tohoto rodiče pak dětem nepřiznat pro rozpor s dobrými mravy.⁴⁸ Totéž platí i pro prarodiče.

Jiné formy úpravy kontaktu dítěte s prarodiči Prarodiče však mohou vystupovat i v následujícím postavení, kdy kontakt jejich s vnoučetem bude podléhat trochu jiné právní úpravě a tím i odlišnému právnímu režimu:

- ve funkci poručníka,
- prarodičů pečujících o osobu dítěte,
- prarodičů v roli pěstouna,
- prarodičů ve funkci opatrovníka.

⁴⁶ Zákon č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů.

⁴⁷ Dle ustanovení § 88 odst. 3 zákona č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁴⁸ Krajský soud v Českých Budějovicích, č. j.: 5 Co 2661/1999.

PRÁVO DÍTĚTE NA KONTAKT S RODIČI

Prarodič (případně prarodičovská dvojice) ve funkci poručníka je pověřen nejširším souhrnem práv a povinností vůči dítěti po institutu rodičovské zodpovědnosti. Toto postavení se svým rozsahem blíží rodičovské zodpovědnosti, a to zejména v tom, že v sobě zahrnuje tři základní složky, totiž péče o osobu dítěte, péče o majetek dítěte a jeho zastupování.⁴⁹ Zákon o rodině sice výslovně nestanoví, že poručníkem dítěte by v případech níže uvedených měli být ustanoveni jeho prarodiče, ctí pouze zásadu ustanovení toho, koho doporučili rodiče, a nebyl-li nikdo takto doporučen, ustanoví soud poručníkem někoho z příbuzných a nebo osob blízkých dítěti nebo jeho rodině, popřípadě jinou fyzickou osobu. Dle dosavadní judikatury jsou však jako osoby nejbližší preferováni při splnění dalších podmínek prarodiče. Na rozdíl od rodičů poručník podléhá pravidelnému dozoru soudu ve vztahu ke své funkci⁵⁰ a potřebuje k jakémukoliv rozhodnutí v podstatné věci týkající se dítěte schválení soudem.

I když dítě má rodiče, kteří jsou nositeli rodičovské zodpovědnosti a jsou schopni vykonávat práva a povinnosti z ní vyplývající, lze ho svěřit z důvodu jeho zájmu do péče jiné fyzické osoby než rodiče, případně manželskému páru. Soud vymezí rozsah práv a povinností takové osoby resp. osob podle konkrétní situace. Ke svěření dochází tehdy, vyžaduje-li to zájem dítěte na jeho řádné výchově, kterou nejsou schopni zajistit jeho rodiče (§ 45 zákona o rodině). Podle judikatury to bude zpravidla péče o běžnou výchovu dítěte, jeho zastupování v běžných věcech, o běžnou správu jeho majetku, o vymáhání a přijímání výživného pro ně a o hospodaření s ním. Mimo okruh práv a povinností přenesených takto na prarodiče, zůstávají zbývající práva a povinnosti zachovány legálním rodičům dítěte.

Prarodič (případně prarodičovská dvojice) může rovněž vystupovat v roli pěstouna dítěte,⁵¹ který je koncipován zcela obecně, aniž by řešil otázku případného příbuzenství pěstouna se svěřeným dítětem. Rovněž zcela obecně a typizovaně vymezuje rozsah práv a povinností pěstouna vůči dítěti. Přitom však nevylučuje, aby pěstounem se stal prarodič dítěte, příp. manželská dvojice prarodičů. V těchto případech stejně jako v předcházející skupině případů se dělí práva a povinnosti mezi pěstouny na straně jedné a rodiči na straně druhé. Na rozdíl od předcházející skupiny však v těchto případech prarodiče podléhá intenzivnější kontrole ze strany státu (viz kapitola XI. NRP).

⁴⁹ Ustanovení § 78 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁰ Jak stanoví ustanovení § 80 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁵¹ Ustanovení § 46 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

RODINA A DÍTĚ

4. KONTAKT DÍTĚTE S RODIČI, JE-LI UMÍSTĚNO V ÚSTAVNÍ VÝCHOVĚ

Právní úprava Právo dítěte umístěného v ústavní výchově na kontakt s rodiči upravuje především článek 9 Úmluvy o právech dítěte. Toto právo je dále konkretizováno ustanovením § 20 odst. 1 písm. n) zákona o výkonu ústavní výchovy. Pokud je odnětí dítěte z rodiny dočasně neodvratitelné, je třeba udržet vztahy mezi oběma rodiči a dítětem na nejvyšší možné úrovni, aby zůstalo zachováno co nejvíce z výše zmiňovaných funkcí. Zakázat nebo přerušit návštěvu osob odpovědných za výchovu nebo jiných osob v zařízení v případě jejich nevhodného chování, které by nepříznivě působilo na výchovu dětí, tzn. není-li takový kontakt aktuálně v zájmu dítěte. Vždy je však třeba přistoupit k zákazu či omezení kontaktu dočasně a s vědomím, že rodina je stále nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje dítěti identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli. Učí dítě reagovat v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. Být spolu, je pro rodiče a jeho dítě základním prvkem rodinného života. Dojde-li k omezení či dokonce zákazu kontaktu dítěte s rodičem, měla by být jakákoli změna poměrů na straně rodiče důvodem k novému zhodnocení celé situace.

Podmínky pro pobyt dítěte s nařízenou ústavní výchovou u rodičů nebo jiných fyzických osob upravuje zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy⁵² i zákon o sociálně-právní ochraně dětí.⁵³

Legitimní důvody omezení kontaktu Ředitel ústavního zařízení a orgán sociálně-právní ochrany dětí mají možnost pobyt dítěte u rodičů či jiných fyzických osob nepovolit, pokud není v zájmu dítěte (slovy zákona: není-li v zájmu úspěšné výchovy dětí), resp. pokud je rodinné prostředí, kde by dítě mělo trávit pobyt, z výchovného hlediska nežádoucí. Za legitimní případy, kdy ředitel pobyt dítěte mimo domov nepovolí, lze považovat zejména ty, kdy dítě v rámci předchozích pobytů u rodičů netrávilo čas doma (ačkoliv za této podmínky byl pobyt povolen), nebo páchalo trestnou činnost, či ve stanovený čas nebylo předáno dětskému domovu, příp. se do ústavního zařízení vůbec nevrátilo. V takové situaci je sporné, zda je povolení dalšího pobytu v zájmu úspěšné výchovy dítěte a v souladu

⁵² Ustanovení § 23 odst. 1 písm. a) zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

⁵³ Ustanovení § 30 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

PRÁVO DÍTĚTE NA KONTAKT S RODIČI

s účelem ústavní výchovy. Porušení ustanovení vnitřního řádu či jiných povinností dítětem, natož špatný prospěch dítěte ve škole, nejsou zákonným důvodem pro nepovolení jeho pobytu u rodičů.

5. KONTAKT DÍTĚTE UMÍSTĚNÉHO V PĚSTOUNSKÉ PÉČI NEBO V PÉČI TŘETÍ OSOBY S RODIČI

Problematickým momentem náhradní rodinné péče a jejího rozvoje je tradiční pojetí institutu náhradní rodinné péče, které spočívá v péči dlouhodobé bez kontaktu s rodiči. Jedná se tedy o opačný úhel pohledu, než jaký je v zahraničí, kde je náhradní rodinná péče, zejména pak pěstounská péče, považována za náhradní dočasné řešení a všechno úsilí směřuje k návratu dítěte do jeho původní rodiny, nebo alespoň udržení kontaktu s původní rodinou dítěte v případech, kdy dítě nemůže žít ve své rodině.

**Princip
dočasnosti**

Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do pěstounské péče, pokud osoba pěstouna poskytuje záruku řádné výchovy dítěte a se svěřením dítěte souhlasí.⁵⁴ Předně však musí být zaručeno právo dítěte na kontakt s rodiči. Dojde-li k umístění dítěte do pěstounské péče, je OSPOD povinen svou součinností zajistit kontakt dítěte s rodiči, zejména být při případných neshodách mezi rodiči a pěstounskou rodinou nápomocen při zprostředkování dohody mezi rodiči a pěstouny ohledně jejich styku s dítětem. Nadto je nepřipustné a proti etice sociální práce, aby OSPOD podporoval přesvědčení pěstounů o nevhodnosti styku dítěte s rodičem. Zásada podpory styku dítěte s biologickou rodinou musí být vždy respektována. Zvláště důsledně za situace, kdy bylo dítě svěřeno do péče pěstounů pouze na přechodnou dobu na základě předběžného opatření.

⁵⁴ Podle ustanovení § 45a a násl. zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

VI. Omezení, zbavení rodičovské zodpovědnosti – postavení rodiče

1. VYMEZENÍ POJMU, PRÁVNÍ ÚPRAVA

Pojem rodičovská zodpovědnost Pojem rodičovská zodpovědnost je v českém právním řádu zakotven v zákonu o rodině,⁵⁵ který jej vymezuje jako souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, zastupování nezletilého a dále i práva a povinnosti související se správou jeho jmění.

Obsah rodičovské zodpovědnosti

Obecně rodičovská zodpovědnost vzniká narozením dítěte. Držiteli rodičovské zodpovědnosti vůči dítěti jsou primárně jeho biologičtí rodiče, příp. osvojitelé. Jestliže jeden z rodičů nežije, není znám nebo nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, náleží rodičovská zodpovědnost druhému rodiči. Při výkonu práv a povinností v rámci rodičovské zodpovědnosti jsou rodiče povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Mají právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Rodiče mají povinnost poskytnout dítěti, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, potřebné informace a možnost svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím týkajícím se podstatných záležitostí jeho osoby. Rodiče zastupují dítě při právních úkonech, ke kterým není plně způsobilé.

Aby mohl rodič realizovat svá práva a povinnosti vyplývající z jeho rodičovské zodpovědnosti, musí mít možnost se s dítětem stýkat a výchovně na ně působit. Zákon o rodině⁵⁶ obsahuje demonstrativní výčet práv a povinností rodiče vztahujících se k nezletilým dětem.

⁵⁵ Ustanovení § 31 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁶ Ustanovení § 31 odst. 1 písm. a) zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

OMEZENÍ, ZBAVENÍ RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI – POSTAVENÍ RODIČE

Znamená to, že daný výčet práv se tímto nevyčerpává, stejně jako se právo styku rodiče s dítětem nevyčerpává v obsahu rodičovské zodpovědnosti (blíže viz kapitola VI.2.2).

Zajištění řádné výchovy dětí někdy vyžaduje, aby byla provedena opatření zasahující do rodičovské zodpovědnosti. Jsou jimi pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti, omezení rodičovské zodpovědnosti nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti. Jedná se o velmi vážný zásah do rodinného života, tedy i do základních lidských práv, a proto je nutno k němu přistupovat s tímto vědomím, tj. velmi obezřetně.

1.1 Pozastavení rodičovské zodpovědnosti

Brání-li rodiči ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud pozastavit výkon rodičovské zodpovědnosti.⁵⁷ Rozhodujícím znakem pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti a rovněž kritériem, které odlišuje tento zásah od omezení či zbavení rodičovské zodpovědnosti, je skutečnost, že rodič v podstatě z objektivních důvodů nemůže vykonávat práva a povinnosti plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Příčiny jeho subjektivní neschopnosti realizovat práva a naplňovat povinnosti při péči o nezletilé dítě musí vycházet z vnějších objektivních okolností, např. při dlouhodobě nepříznivém zdravotním stavu, při dlouhodobém pobytu v cizině, dlouhodobém pobytu ve výkonu trestu odnětí svobody atp.

**Pozastavení
výkonu
rodičovské
zodpovědnosti**

1.2 Omezení rodičovské zodpovědnosti

Odlišná situace nastává, nevykonává-li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti. Dosáhne-li tato neschopnost, nemožnost, či neochota rodiče plnit řádně svá práva a povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti takové intenzity, že je (příp. je zde reálný předpoklad, že by mohl být) vážně ohrožen zájem dítěte na jeho řádné výchově, soud rodičovskou zodpovědnost rodiče omezí.⁵⁸ Omezení rodičovské zodpovědnosti přichází v úvahu zejména v případech, kdy rodiče nebo některý z nich nevěnují výchově svého dítěte potřebnou péči, dávají přednost svým vlastním zájmům a ponechávají dítě bez potřebného výchovného vedení, popř. nesnaží se důsledným výchovným působením odvrátit dítě od špatné společnosti, nebo v případech, kdy se jeví důvodná obava, že by rodiče řádně nehospodařili

**Omezení
rodičovské
zodpovědnosti**

⁵⁷ K tomu ustanovení § 44 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁸ K tomu ustanovení § 44 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

RODINA A DÍTĚ

s majetkem nezletilého apod., vždy ovšem za předpokladu, že nedostatky rodičů při plnění rodičovských práv a povinností nedosáhly intenzity, pro kterou by bylo nutno použít jiného opatření podle zákona o rodině. Omezit rodičovskou zodpovědnost lze jen ve vztahu ke konkrétnímu dítěti nebo dětem.

1.3 Zbavení rodičovské zodpovědnosti

Zbavení rodičovské zodpovědnosti Jestliže rodič zneužívá svou rodičovskou zodpovědnost nebo ji závažným způsobem zanedbává, soud jej rodičovské zodpovědnosti zbaví.⁵⁹ Zbavení rodičovské zodpovědnosti vysloví soud pouze v případech, kdy rodiče vykonávají rodičovskou zodpovědnost proti zájmům dítěte, v rozporu s cíli výchovy nebo zanedbávají své povinnosti závažným způsobem. Ojedinelé vybočení nebo opomenutí rodičovské péče není obvykle dostatečným titulem k takovému zásahu do rodičovských práv, zejména proto, že by zde nebyla splněna již zmíněná podmínka sociální práce s rodinou, jejímž cílem je odhalit příčiny opomenutí rodiče a následná snaha o obnovení řádného výchovného prostředí. Zanedbávání povinností tak musí dosáhnout značného stupně, který povede příslušné státní orgány k závěru, že zbavení rodičovské zodpovědnosti je jediným účinným prostředkem ochrany dítěte.

Rozhodnutí o zbavení rodičovské zodpovědnosti je vždy vyslovováno ve vztahu ke konkrétnímu rodiči a konkrétnímu dítěti. Proto je možné, že rodič je zbaven rodičovské zodpovědnosti jen ve vztahu k jednomu dítěti a ve vztahu k ostatním dětem je mu rodičovská zodpovědnost zachována. Jestliže rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, výkon jejich rodičovské zodpovědnosti byl pozastaven nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, ustanoví soud dítěti poručníka, který bude nezletilého vychovávat, zastupovat a spravovat jeho majetek místo jeho rodičů.

2. NEJČASTĚJŠÍ POCHYBENÍ OSPOD V SOUVISLOSTI S ŘÍZENÍM O OMEZENÍ/ZBAVENÍ RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI

2.1 Při výkonu trestu odnětí svobody jedním z rodičů

Veřejný ochránce práv se při svých šetřeních opakovaně setkal s případy, kdy orgán sociálně-právní ochrany dítěte podává v souvislosti

⁵⁹ K tomu ustanovení § 44 odst. 3 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

OMEZENÍ, ZBAVENÍ RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI – POSTAVENÍ RODIČE

s výkonem trestu odnětí svobody jednoho z rodičů soudu návrh na zbavení rodičovské zodpovědnosti, aniž by takový návrh byl s ohledem na okolnosti případu opodstatněný.

Pouze v případě odsouzení rodiče k trestu odnětí svobody pro trestný čin, který svědčí o závažném mravním i charakterovém narušení rodiče, lze zvážit i podání návrhu na omezení rodičovské zodpovědnosti podle § 44 odst. 2 zákona o rodině. Legitimní je podání předmětného návrhu v případech, kdy se rodič dopustí úmyslného trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použil, popřípadě se dopustil trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchanému jeho dítětem. V takových případech k posouzení, zda tu nejsou důvody pro zahájení řízení o zbavení rodičovské zodpovědnosti, přistoupí soud automaticky.

V ostatních případech je sice zřejmé, že déletrvající pobyt rodiče ve výkonu trestu odnětí svobody jej vylučuje z řádného plnění rodičovských práv a povinností, nezakládá ovšem sám o sobě splnění podmínky pro zbavení rodičovské zodpovědnosti ve smyslu § 44 odst. 3 zákona o rodině. Uvedené je však primárně kritériem pro pozastavení rodičovské zodpovědnosti.

Rodič ve
výkonu trestu
odnětí
svobody

2.2 Ztotožňování omezení/zbavení rodičovské zodpovědnosti se zákazem styku rodiče s dítětem – možnost obnovení rodičovské zodpovědnosti

Pokud jde o právo rodiče na styk s dítětem, zůstává toto zachováno i v případě, kdy došlo k omezení nebo ke zbavení rodičovské zodpovědnosti k dítěti.⁶⁰ V těchto případech je právo styku rodiče s dítětem, resp. nárok na styk s dítětem, pouze fakticky oslaben.

Při výkonu sociálně-právní ochrany dítěte dochází často ke slučování dvou odlišných institutů práva – tj. rodičovské zodpovědnosti a rodičovství. Rodičovská zodpovědnost svým rozsahem fakticky zahrnuje pouze některá práva rodičů a umožňuje jejich realizaci. Omezení a zbavení rodičovské zodpovědnosti tak mohou působit poněkud zavádějícím dojmem, neboť reálně představují pouze omezení některých rodičovských práv (omezení rodičovské zodpovědnosti – v menším rozsahu, zbavení rodičovské zodpovědnosti – ve větším rozsahu). Nejde o zbavení rodičovství, zbavení rodiče všech jeho práv vůči dítě-

Právo dítěte
na kontakt
s rodičem

⁶⁰ Pozn. – Pokud soud nevysloví současně s rozhodnutím o omezení/zbavení rodičovské zodpovědnosti zákaz styku.

RODINA A DÍTĚ

ti, vymazání příbuzenství, ani vzájemných citových vztahů. Ty existují nezávisle na právním institutu rodičovské zodpovědnosti.

Orgán sociálně-právní ochrany dítěte musí při své činnosti více vycházet ze skutečnosti, že rodičovství je faktickým vztahem, který ani rozhodnutím soudu o zbavení rodičovské zodpovědnosti nezaniká. Zbavení rodičovské zodpovědnosti znamená odebrání možnosti dítěte vychovávat a pečovat o ně, zastupovat ho a spravovat jeho majetek. Automaticky neznamena však úplné přerušeni kontaktu s rodičem. Stejně tak ani při zbavení rodičovské zodpovědnosti nezaniká vyživovací povinnost rodiče k dítěti a právo dítěte dědit po zemřelém rodiči, tak jako nezaniká psychologická vazba mezi rodičem a dítětem a vazby na další členy rodiny.

V souladu se základní zásadou sociálně-právní ochrany dítěte musí být na nastíněnou situaci pohlíženo především z pohledu zájmu dítěte samotného. Dítěti je zaručeno právo stýkat se se svým rodičem, vyjma případů, kdy by takovým kontaktem byl ohrožen zdravý vývoj dítěte. Právo styku rodiče s dítětem se tak nevyčerpává v institutu rodičovské zodpovědnosti. Uvedená argumentace dochází významu především v tom smyslu, že by se rodič dopustil blíže nespecifikovaného trestného činu (s vyloučením trestné činnosti vůči dítěti, dítě využívající a ohrožující), trestná činnost nevyovídá nic o citové vazbě rodiče k dítěti a v určitých případech ani o jeho schopnosti o dítě pečovat. Po ukončení výkonu trestu odnětí svobody, tím spíše tam, kde rodiči může být část výkonu trestu prominuta, je zachování alespoň minimálního kontaktu rodiče s dítětem a informovanost rodiče o vývoji dítěte důležitým aspektem pro následné obnovení narušených funkcí rodiny. Stěžejní význam může mít zachování kontaktu s rodičem ve výkonu trestu odnětí svobody tam, kde druhý rodič dítěte zemře, nebo se stane nezpůsobilým o dítě pečovat.

Z tohoto pohledu je nezbytné, aby sociální pracovník i přes případný nezáměr rodiče umístěného ve výkonu trestu odnětí svobody s tímto rodičem pracoval a alespoň minimální informace o dítěti mu pravidelně poskytoval.

Obnovení rodičovské zodpovědnosti Nikoli opominutelnou skutečností je fakt, že v případě omezení ani zbavení rodičovské zodpovědnosti se nejedná o neměnný stav.⁶¹ Změnil-li se poměry, může soud změnit i bez návrhu rozhodnutí o výkonu rodičovských práv a povinností. Úprava práv a povinností rodičů k nezletilým dětem je určena podle stavu v době, kdy o ní bylo rozhodováno. Povahou věci je dáno, že časem mohou nastat změny jak

⁶¹ K tomu ustanovení § 28 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

OMEZENÍ, ZBAVENÍ RODIČOVSKÉ ZODPOVĚDNOSTI – POSTAVENÍ RODIČE

v poměrech rodičů, tak i v poměrech dětí. Pominou-li důvody takového opatření, může být omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti zrušeno. Výroku o obnovení rodičovské zodpovědnosti brání rozhodnutí o nezrušitelném osvojení dítěte, protože na jeho základě zanikl právní vztah mezi rodičem a dítětem.

2.3 Absence sociální práce s rodinou poté, co dojde k omezení/zbavení rodičovské zodpovědnosti

Bezprostřední kontakt a podrobná znalost faktické situace v rodinách umožňuje, aby správní orgán podával mimo jiné návrhy soudu na velmi zásadní a závažná výchovná opatření, a to na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu, nebo návrhy na nařízení ústavní výchovy dítěte.

Na tomto místě je nezbytné zdůraznit, že k tak závažnému zásahu do rodinného života může být přistoupeno pouze za podmínky předchozí sociální práce s rodinou, příp. i za využití spolupráce odborného poradenského zařízení a vyčerpání „měkkých“ opatření k nápravě (zejména uložení napomenutí či omezení, stanovení dohledu), které nevedly k odstranění nedostatků.

Rovněž se ochránce setkává s nečinností OSPOD v situacích, kdy je zahájeno řízení o pozastavení výkonu rodičovské zodpovědnosti, jejím omezení či zbavení, nebo je takové soudní rozhodnutí již pravomocné. Veřejný ochránce práv je toho názoru, že OSPOD má povinnost sledovat, zda tato opatření vedla v rodině k nápravě a následně také možnost podávat soudu návrhy na zrušení těchto omezení rodičovské zodpovědnosti.

Sociální práce
s rodinou

VII. Střídavá výchova

Když Filémón a Baukis zjistili, že jejich do té doby spokojené manželství je rozvráceno aktuálním nedostatkem společných zájmů, svorně pronesli: „Přestáváme být manželi, ale zůstáváme rodiči!“ Filémón navrhol, aby i po rozvodu pečovali o svá dítká rukou společnou a nerozdílnou. Baukis soudila, že lépe bude se v péči střídat – měsíc jeden, druhý měsíc druhý...⁶²

Podle ustanovení § 1 odst. 3 zákona o veřejném ochránci práv se působnost ochránce nevztahuje na soudy, s výjimkou orgánů státní správy soudů, z čehož vyplývá, že není oprávněn přezkoumávat postup soudů v jejich rozhodovací činnosti, měnit nebo rušit jejich rozhodnutí. Stanovisko ochránce k otázce střídavé výchovy je tak reakcí na opakované námítky stěžovatelů, že orgán péče o děti nepodává soudu nestranné informace a zejména nejedná v zájmu dítěte, pokud v zájmu zachování rovného postavení rodičů při péči a výchově dítěte tento návrh nepodporuje.

1. VYMEZENÍ POJMU „STŘÍDAVÁ VÝCHOVA“

Střídavou výchovu dítěte lze vymezit jako takovou péči rodičů o dítě, kdy oba výchovně způsobilí rodiče, kteří mají o výchovu dítěte zájem a osvědčili subjektivní poměry vhodné pro výchovu a zdárný vývoj dítěte, se v péči o dítě v pravidelných časových intervalech střídají a tento způsob se ukázal být pro dítě vhodným.

Střídavá výchova – vymezení pojmu Zákon nikde neřeší délku střídavé výchovy, tj. po jakých intervalech by se rodiče měli ve výchově střídát. V praxi zatím převládá model po měsíci, soudy však schvalovaly i dohody o střídavé výchově po týdnu (u dítěte útlého věku). Ke schválení dohody o střídavé výchově v intervalu delším než měsíc, zejména u dítěte mladšího školního věku, by však mělo být přistupováno s velkou ostražitostí, neboť i měsíc

⁶² Hrušáková M. Reálně o společné či střídavé porozvodové výchově, Bulletin advokacie, 1999, č. 3, str. 30.

STŘÍDAVÁ VÝCHOVA

je pro manipulaci s dítětem dostatečně dlouhá doba. Takový časový interval by měl zůstat vyčleněn spíše pro případy, kdy rodiče dítěte žijí na území jiných států a úprava kratších časových intervalů se jeví jako nepraktická.

2. PRÁVNÍ ÚPRAVA PODMÍNEK REALIZACE STŘÍDAVÉ VÝCHOVY

Právní podmínky svěřeni dítěte do střídavé výchovy rodičů upravuje zákon o rodině,⁶³ který rovněž stanoví, že o svěřeni dítěte do střídavé výchovy rodičů může rozhodnout pouze soud. Aby mohlo být svěřeni dítěte do střídavé výchovy rodičů realizováno, je nezbytné, aby oba rodiče byli způsobilí dítě vychovávat a měli o výchovu dítěte zájem a zejména, aby taková úprava poměrů k dítěti byla nejen v jeho zájmu, ale současně takový způsob péče o dítě byl nejlepším zajištěním jeho potřeb.

S prvními dvěma podmínkami, tj. otázkou výchovné způsobilosti rodičů a jejich zájmu o výchovu dítěte, nevzniká v praxi problém, neboť většina rodičů má o výchovu svého dítěte zájem a 90 % z nich je výchovně způsobilých. Pro sociálního pracovníka je však nezbytné posuzovat tuto otázku rovněž z pohledu nezletilého dítěte a uvědomit si, že střídavá výchova nemusí být vhodná pro každé dítě. Z tohoto důvodu by měl sociální pracovník, je-li soudem požádán o zjištění poměrů v rodině, zjistit názor dítěte, jestliže je dítě s ohledem na stupeň svého vývoje schopno vytvořit si vlastní názor. I zde se vytváří sociálním pracovníkům prostor, aby na základě odděleného rozhovoru s rodiči a dítětem samotným detekovali možnou manipulaci rodiče s dítětem. Jestliže dítě staršího věku se společnou či střídavou výchovou výslovně nesouhlasí, pak by soud toto stanovisko dítěte měl akceptovat.

Stěžejním aspektem, který je v praxi posuzován a na základě něhož je rozhodováno, je, zda svěřeni dítěte do střídavé výchovy rodičů je nejen v jeho zájmu, ale i nejlepším způsobem zajištění jeho potřeb a zdárného vývoje.

Základním předpokladem výše uvedeného aspektu je schopnost a ochota rodičů dítěte kooperovat, shodnout se i v technických a materiálních záležitostech, schopnost nést zmínky jeden o druhém (zejména ze strany dítěte) bez negativních komentářů a absence rizika negativních zásahů ze strany dalších blízkých osob, např. prarodičů na straně obou rodičů dítěte.⁶⁴ Úlohou orgánu sociálně-právní ochra-

Výchovná
způsobilost
rodičů

Zájem
o výchovu
dítěte

Vhodnost
úpravy pro
dítě

Komunikace
a kooperace
rodičů

⁶³ K tomu blíže ustanovení § 26 odst. 2 a 3 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁴ Hrušáková M. Reálně o společné či střídavé porozvodové výchově, Bulletin advokacie, 1999, č. 3, str. 33.

RODINA A DÍTĚ

ny dítěte by mělo být zjištění, zda na straně obou rodičů jsou dány přiměřené osobnostní rysy s přinejmenším průměrnou a rozvodem nenarušenou schopností kooperace.

3. OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ SOUDNÍ STANOVENÍ STŘÍDAVÉ VÝCHOVY

Absence negativních projevů Rozhodnutí o svěření dítěte do střídavé výchovy nesmí být řešením problému vzájemných vztahů jeho rodičů, ani ústupkem vzájemné neschopnosti rodičů spolu komunikovat a dohodnout se v otázkách výchovy dítěte a řádného styku dítěte s rodičem, s nímž nežije ve společné domácnosti. Takové rozhodnutí musí být odrazem či vyjádřením kvalitního a pozitivního vztahu rodičů k dítěti; to předpokládá toleranci, vyspělost a dobrou vůli všech zúčastněných. Rozhodnutí o střídavé výchově nezletilého dítěte by mělo vycházet z jejich společné vůle a dohody, schopnosti spolu komunikovat a spolupracovat a nezapojovat dítě do svých vzájemných problémů.

Překážkou rozhodnutí soudu o svěření nezletilého dítěte do střídavé výchovy rodičů je i neschopnost rodičů dohodnout se na jednotném výchovném postupu a podmínkách střídavé výchovy.⁶⁵ Jak již judikoval Ústavní soud,⁶⁶ není v takových případech podstatná otázka, proč rodiče nejsou ochotni spolu spolupracovat a komunikovat, nýbrž to, že jim v daném případě chybí ochota a vyspělost v zájmu nezletilého dítěte spolu kooperovat.

⁶⁵ K tomu Krajský soud v Ústí nad Labem, Rc 10 Co 877/2003 „K podmínkám svěření nezletilého dítěte do střídavé výchovy obou rodičů“.

⁶⁶ Nález I. ÚS 48/04 Sb. n a u., 2005, svazek č. 36, nález č. 19, str. 247.

VIII. Předběžné opatření o odnětí dítěte z péče rodičů

Prioritním zájmem orgánu sociálně-právní ochrany dětí má dle § 1 odst. 1 písm. c) zákona o sociálně-právní ochraně dětí být obnovení narušených funkcí rodiny tak, aby zůstala zachována ve své původní podobě. Rodina je stále nejuniverzálnějším výchovným prostředím i socializačním činitelem s mnoha vzájemně provázanými funkcemi; poskytuje dítěti základní orientaci v okolním světě a tvoří zcela jedinečné prostředí pro formování jeho postojů ke světu, blízkému okolí a sobě samému. Vytváří též hodnotové orientace, tvoří základ pro formování vlastního já a později vede k vytváření koncepce vlastního života. Funguje jako regulátor nežádoucích činností. Pro to, aby rodina plnila uvedené funkce, je třeba přítomnosti všech jejích členů; vzhledem k dítěti tedy hlavně obou rodičů.

Doposud nelze odhlédnout od skutečnosti, že být společně, je pro rodiče a jeho dítě základním prvkem rodinného života a jakkoli může nastat situace, že rodina přestane plnit některé ze svých funkcí, zejména funkce sociální a ekonomické, je mnohdy schopna nadále plnit funkce citové a vztahové. Je třeba si vždy být vědom skutečnosti, že děti nevnímají tak ostře sociálně-ekonomický propad rodiny, jakož ani sociálně-patologické jevy, a chtějí prioritně žít s rodiči v rodině a toto přání vyjadřují adekvátně míře jejich rozumové vyspělosti, je-li jim dán prostor. Sociální pracovník by měl při své činnosti být veden tímto hlediskem – hlediskem dítěte, neboť jeho úkolem je postupovat v jeho zájmu a zájem dítěte nelze hájit v případě, nebude-li respektována jeho existující citová vazba k rodičům či osobám odpovědným za jeho výchovu.

Nepochybně není možné v praxi anulovat případy, kdy odnětí dítěte z péče rodičů se stane mnohdy i přes výše uvedené pojetí sociálně-právní ochrany nevyhnutelným. Jelikož odnětí dítěte z péče rodičů (či jiných osob odpovědných za výchovu dítěte) je nejzávažnějším zásahem do rodinného života, je nezbytné, aby toto opatření, jakož i právní prostředky dané právními předpisy k jeho realizaci byly správně interpretovány a následně aplikovány.

**Úloha rodiny
v současné
společnosti**

RODINA A DÍTĚ

1. PRÁVNÍ ÚPRAVA PŘEDBĚŽNÉHO OPATŘENÍ O ODNĚTÍ DÍTĚTE Z PÉČE RODIČŮ

Zajištění neodkladné péče Zákon o sociálně-právní ochraně dětí⁶⁷ stanoví, že v případě, kdy se dítě ocitne bez péče přiměřené jeho věku, zejména v důsledku úmrtí rodičů nebo jejich pobytu ve zdravotnickém zařízení, je orgán sociálně-právní ochrany dětí⁶⁸ povinen zajistit takovému dítěti neodkladnou péči. O uvedeném opatření obecni úřad neprodleně uvědomí obecni úřad obce s rozšířenou působností, který posoudí, zda jsou dostatečně zajištěna práva dítěte a uspokojovány jeho odůvodněné potřeby, nebo zda je potřebné učinit další opatření směřující k ochraně dítěte.⁶⁹

Návrh na vydání předběžného opatření Citovaný zákon⁷⁰ stanoví orgánu sociálně-právní ochrany dítěte⁷¹ dále povinnost podat neprodleně návrh soudu na vydání předběžného opatření podle zvláštního právního předpisu, ocitlo-li se dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny.

Zmíněným návrhem soudu na vydání předběžného opatření podle zvláštního právního předpisu se rozumí předběžné opatření ve smyslu ustanovení § 76a občanského soudního řádu, jehož účelem je zajistit předběžně nápravu neutěšených poměrů, v nichž se nezletilé dítě ocitlo.

Návrh na nařízení ústavní výchovy Obecni úřad obce s rozšířenou působností má dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí⁷² možnost podat za podmínek stanovených zákonem o rodině návrh soudu na nařízení ústavní výchovy. Obecnými podmínkami odůvodňujícími podání návrhu na nařízení ústavní výchovy jsou např. následující situace:

a) brání-li rodiči ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte;

⁶⁷ Ustanovení § 15 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁸ Tj. obecni úřad, v jehož obvodu se dítě nachází, neboť v souladu s ustanovením § 61 odst. 4 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, se místní příslušnost obecniho úřadu se řídí místem, kde se dítě nachází, jde-li o dítě uvedené v § 10 odst. 1 písm. a), § 15 odst. 1, § 37 odst. 1.

⁶⁹ Ustanovení § 15 odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁰ Ustanovení § 16 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

⁷¹ Tj. obecni úřad obce s rozšířenou působností, v jehož obvodu se dítě nachází, neboť v souladu s ustanovením § 61 odst. 3 písm. a) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, se místní příslušnost obecniho úřadu obce s rozšířenou působností řídí místem, kde se dítě nachází, jde-li o dítě uvedené v § 10a odst. 1, § 15 odst. 2, § 16 a § 37 odst. 2.

⁷² Dle ustanovení § 14 odst. 1 písm. c) zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

PŘEDBĚŽNÉ OPATŘENÍ O ODNĚTÍ DÍTĚTE Z PÉČE RODIČŮ

- b) nevykonává-li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a vyžaduje-li to zájem dítěte;
- c) zneužívá-li rodič svou rodičovskou zodpovědnost nebo její výkon nebo ji závažným způsobem zanedbává;
- d) dopustil-li se rodič úmyslného trestného činu proti svému dítěti či ke spáchání trestného činu své dítě mladší patnácti let použil, popřípadě se dopustil trestného činu jako spolupachatel, návodce či pomocník k trestnému činu spáchanému jeho dítětem;
- e) jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit;
- f) po dobu nejméně šesti měsíců soustavně neprojevovali opravdový zájem o dítě, zejména tím, že dítě pravidelně nenavštěvovali, neplnili pravidelně a dobrovolně vyživovací povinnost k dítěti a neprojevují snahu upravit si v mezích svých možností své rodinné a sociální poměry tak, aby se mohli osobně ujmout péče o dítě, nebo
- g) po dobu nejméně dvou měsíců po narození dítěte neprojevili o dítě žádný zájem, ačkoliv jim v projevení zájmu nebránila závažná překážka.

2. NEDOSTATKY ZJIŠTĚNÉ PŘI ŠETŘENÍ OCHRÁNCE V ČINNOSTI OSPOD

2.1 Aplikace PO tam, kde má být podán návrh na svěření dítěte do ústavní péče

Veřejný ochránce práv se často setkává s případy výkonu sociálně-právní ochrany dětí, kdy sociální pracovníci přistoupí k podání návrhu na vydání předběžného opatření, aniž by byly de facto naplněny zákonné podmínky pro odnětí dítěte z péče rodičů a jeho následné předání do péče jiné osoby. Návrh na vydání předběžného opatření dle § 76a o. s. ř. je nesprávně využíván, selžou-li základní funkce rodiny, kdy by správně měl být podán návrh na nařízení ústavní výchovy.

Vydeme-li ze znění výše citovaného ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí, jež stanoví povinnost orgánu sociálně-právní ochrany dítěte podat neprodleně návrh soudu na vydání předběžného opatření podle zvláštního právního předpisu, vyplývají z něj pouze dvě situace, v nichž je tato povinnost orgánu sociálně-právní ochrany dítěte dána:

Vymezení nesprávné aplikace

Podmínky podání návrhu na vydání předběžného opatření

RODINA A DÍTĚ

- ocitlo-li se dítě bez jakékoliv péče;
- nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny.

Podání návrhu na vydání předběžného opatření se tak zřetelně váže pouze na situaci zřejmého, aktuálního, nikoli dlouhodobě existujícího (byť třeba v nižší míře) ohrožení dítěte nejzávažnější intenzity. To znamená, že vyjma případů, kdy se dítě ocitlo bez jakékoli péče, jde o případy surového zacházení s dětmi oběma rodiči nebo jedním z nich, pohlavního zneužívání dětí (včetně důvodného podezření na sexuální zneužívání)⁷³ a jiné případy vážného ohrožení tělesného nebo duševního vývoje dětí, jestliže dítě není možné umístit ani do péče jiného rodinného příslušníka nebo osoby blízké a kdy uložení jiného výchovného opatření by nevedlo k nápravě a znamenalo by jen další ohrožení výchovy dítěte.

Podmínky nařízení ústavní výchovy Oproti tomu návrh na svěření dítěte do ústavní výchovy by měl být aplikován v případech, kde lze detekovat dlouhodobou nevhodnost výchovného prostředí pro dítě, tj. tam, kde je výchova dítěte vážně narušena či ohrožena a současně jiná výchovná opatření nevedla k nápravě. Za vážné narušení výchovy dítěte je nutno považovat skutečnost, že rodiče zanedbávají své povinnosti při výchově dětí, vytvářejí pro ně nevhodné rodinné prostředí nebo přímo ohrožují jejich duševní, tělesný nebo mravní vývoj a je třeba děti z výchovy vlastní rodiny odejmout, nebo když rodiče ani při náležitém úsilí nemohou zvládnout výchovu dětí pro nedostatky v jejich duševním, tělesném nebo mravním vývoji, anebo když z objektivních důvodů na rodičích nezávislých není možno zajistit výchovu dětí ve vlastní rodině, přičemž zpravidla nejde o děti, v jejichž chování by byly zjištěny vážné závady.

2.2 Absence sociální práce a nedostatečné využívání „měkkých“ opatření k obnovení narušených funkcí rodiny

Nikoli výjimečně se veřejný ochránce práv v praxi setkává s tím, že orgán sociálně-právní ochrany dítěte přistoupí k podání návrhu na odnětí z péče rodičů na základě vydání předběžného opatření dle ustanovení § 76a o. s. ř., třeba i zcela legitimně v případě zřejmého,

⁷³Tj. nejedná se o případ obvinění ze sexuálního obtěžování v rámci rodinné situace, kde je dlouhodobě jedním z rodičů, zpravidla matky, bráněno druhému rodiči v kontaktu s dítětem. Zejména lze pod pojem „důvodné obavy ze sexuálního obtěžování“ podřadit případy, kdy podezření je vysloveno ošetřujícím dětským lékařem nebo ve spolupráci s klinickým dětským psychologem a situaci nelze po dobu vyšetřování orgány činnými v trestním řízení řešit podáním návrhu na vydání předběžného opatření o zákazu styku s obviněným rodičem, nebo omezením styku za účasti třetí osoby, příp. poskytnutím azylového bydlení pro matku a dítě.

PŘEDBĚŽNÉ OPATŘENÍ O ODNĚTÍ DÍTĚTE Z PÉČE RODIČŮ

aktuálního ohrožení dítěte nejzávažnější intenzity, aniž by tomuto nesporně nejzávažnějšímu výchovnému opatření předcházela sociální práce s rodinou nebo využití tzv. měkkých prostředků k nápravě. Nezřídka je pak nutné se zabývat myšlenkou, zda by situace v rodině nezbytně dosáhla nejzávažnější intenzity aktuálního ohrožení dítěte, bylo-li by s rodinou pracováno a k obnovení narušených funkcí rodiny využito méně závažných prostředků.

Primárním nástrojem, který má orgán sociálně-právní ochrany dítěte k dispozici při detekování jakéhokoli problému v rodině, je pojednání příčin, jakož i možností řešení situace s rodinnými příslušníky. Přesahuje-li řešení problému svou intenzitou či rozsahem odborné schopnosti sociálního pracovníka, poskytuje mu zákon o sociálně-právní ochraně dětí možnost doporučit rodiči využití odborného poradenského zařízení. Jestliže rodič pomoc odmítá a sám není schopen (nebo ochoten) situaci úspěšně korigovat, může orgán sociálně-právní ochrany dítěte rodiči uložit povinnost pomoci takového zařízení využít.

Primární
sociální práce

Dále jsou v rámci výkonu sociálně-právní ochrany dítěte sociální pracovníci oprávněni, nevedly-li výše uvedené prostředky k nápravě, přistoupit k uložení některého z výchovných opatření ve smyslu zvláštního právního předpisu,⁷⁴ k čemuž je opravňuje zákon o sociálně-právní ochraně dětí.⁷⁵ Výchovnými opatření, která může bez dalšího (tj. bez následného schválení soudu) přijmout orgán sociálně-právní ochrany dětí, jsou napomenutí nezletilého, jeho rodiče, nebo jiné osoby odpovědné za výchovu, dále stanovení dohledu nad nezletilým nebo uložení omezení nezletilému, která zabrání škodlivým vlivům na jeho výchovu.

Aplikace
výchovných
opatření

Zde samozřejmě nelze v zájmu zachování nestranného a komplexního hodnocení postupu OSPOD, který je mnohdy rodičem vnímán jako zásah do garantovaných základních lidských práv a svobod, opomenout, že jsou to v první řadě právě rodiče, kteří nesou odpovědnost za zdárnou výchovu a vývoj svého dítěte.

2.3 Poučení rodičů o významu a důsledcích vydání předběžného opatření, jakož i možnostech opravných prostředků

Dalším aspektem odnětí dítěte z péče rodičů na základě předběžného opatření dle § 76a o. s. ř., ve kterém by práce sociálních pracovníků

⁷⁴ Ustanovení § 43 odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁵ Ustanovení § 13 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb., zákona o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

RODINA A DÍTĚ

měla být posílena, je poučení rodičů dítěte o významu a důsledcích předběžného opatření, jakož i možnostech opravných prostředků.

Poučení rodičů o jejich právech Podle zjištění veřejného ochránce práv rodiče nejsou mnohdy dostatečně poučováni o svých právech a povinnostech vůči dítěti, jejich rozsahu a intenzitě poté, co je rozhodnutím soudu odňato z jejich péče. Rodiče by měli být poučeni zejména o právu na pravidelný styk s dítětem, jak formou osobního a telefonického kontaktu, tak formou korespondence. Současně by rodiče měli být informováni o důsledcích, které mohou nastat v případě, že o dítě nebudou projevovat zájem. V nemalém počtu případů byli rodiče přesvědčeni, že po dobu, kdy trvá předběžné opatření, nebo probíhá řízení o nařízení ústavní výchovy, či po dobu odvolacího řízení nemají možnost převzít dítě z ústavního zařízení ke krátkodobému pobytu doma. Přitom právě poučení rodičů o možnosti požádat orgán sociálně-právní ochrany dětí o povolení pobytu dítěte doma je pro rodiče silným motivačním prostředkem v procesu sanace rodiny za účelem brzkého návratu dítěte zpět do péče rodičů.

S ohledem na skutečnost, že ve velkém počtu případů, které byly předmětem šetření vedeného veřejným ochráncem práv, se jednalo o rodiny sociálně slabé, mnohdy o matky, které samy pečovaly o dítě, měl by sociální pracovník předat rodiči i informaci o možnosti podání žádosti o poskytnutí mimořádné dávky v hmotné nouzi za účelem úhrady nákladů spojených s návštěvou dítěte v náhradní rodinné péči či ústavním zařízení.

2.4 Neopodstatněné využívání PO u rodin se sociálními problémy, princip proporcionality prostředku k účelu

Rodiny v bytové a hmotné nouzi Veřejný ochránce práv se často setkává při své činnosti s tím, že děti jsou odebírány z rodiny na základě hygienických nedostatků v bytě nebo neschopnosti rodičů zajistit vlastní bydlení. Tyto způsoby řešení situací ohrožených rodin jsou přitom neadekvátní a jejich důsledky mnohdy katastrofální. Rodiny, které ztrácejí nebo ztratily schopnost plnit své funkce ekonomické, jsou mnohdy schopny nadále plnit funkce citové a vztahové. Odebráním dětí rodina ztrácí motivaci ke zlepšení ekonomických funkcí a její citové funkce se mnohdy rozvolňují.

Rovněž Evropský soud pro lidská práva v řízení vedeném proti České republice již opakovaně judikoval porušení práva na respektování rodinného života podle článku 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, bylo-li rozhodnuto o odnětí dítěte z péče rodičů z důvodu špatných sociálních poměrů rodiny (zejména v důsledku

PŘEDBĚŽNÉ OPATŘENÍ O ODNĚTÍ DÍTĚTE Z PÉČE RODIČŮ

dlouhodobě nedostatečného trvalého příjmu), nebo z důvodu nevhodných bytových poměrů či hrozby ztráty bytu a vystěhování.

ESLP konstatoval⁷⁶ v souladu se svou konstantní judikaturou, že společné soužití rodiče a dítěte představuje základní element rodinného života a zásahy, které toto znemožňují, představují porušení práva chráněného čl. 8 Úmluvy. To neplatí pro případy, kdy zákon předvídá existenci legitimních důvodů, a těchto je nezbytné v demokratické společnosti dosáhnout mj. v zájmu ochrany zdraví nebo morálky nebo ochrany práv a svobod jiných (čl. 8 odst. 2 Úmluvy). Při posuzování nezbytnosti takových zásahů je nutné zachovávat princip proporcionality ve vztahu k zamýšlenému cíli (ochraně některého z Úmluvou definovaných zájmů). ESLP shledal, že české soudy jako základní problém stěžovatelů zkonstatovaly potíže s nalezením adekvátního ubytování pro takto početnou rodinu. Schopnost stěžovatelů své děti vychovávat nebo jejich vztah k nim nebyly nikdy zpochybněny, české soudy rovněž přiznávaly snahu rodičů překonat své životní těžkosti. Děti stěžovatelů nebyly vystaveny násilí, špatnému zacházení, ani sexuálnímu zneužívání, české soudy rovněž neshledaly nedostatek pozornosti ze strany rodičů, špatný zdravotní stav dětí nebo psychickou nevyrovnanost rodičů.

ESLP ve své rozhodovací praxi již zamítl stížnosti proti umístění dětí motivovanému nedostačujícími životními podmínkami či finančními nedostatky, nikdy to však nebyly jediné důvody, na jejichž základě soudy o nařízení ústavní výchovy rozhodovaly, nýbrž bylo přihlédnuto i k psychickým podmínkám rodičů či jejich citové, pedagogické či výchovné neschopnosti. V popisovaném případě nebyly výchovné schopnosti a citové vazby stěžovatelů k dětem nikdy brány v potaz a soudy uznaly snahu rodiny překonat problémy. Od té chvíle bylo umístění dětí žalobců podloženo pouze jediným důvodem, a to neadekvátním bydlením rodiny. Dle ESLP měly být české orgány schopny rodině pomoci, spíše než ji rozdělovat, což je nejradikálnější způsob, který se dá použít pouze v nejzávažnějších případech.

Právo na ochranu rodinného života

2.5 Absence sociální práce s rodinou za účelem návratu dítěte do původního prostředí

Po nevyhnutelném odnětí dítěte z péče rodičů má být vyvinuto veškeré úsilí, aby dítě mohlo být v co nejkratší době navraceno do svého původního prostředí. Toto je úkolem sociálního pracovníka OSPOD.

⁷⁶ Viz rozsudek senátu páté sekce ESLP ze dne 26. října 2006 ve věci stížnosti č. 23848/04 – Wallová a Walla proti České republice a dále rozsudek senátu páté sekce ESLP ze dne 21. června 2007 ve věci stížnosti č. 23499/06 – Havelka a ostatní proti České republice.

RODINA A DÍTĚ

Nutnost následné sociální práce Z původní rodiny musí být vyzdvíženy veškeré pozitivní aspekty vazby mezi dítětem a rodinou a tyto musí být vhodným způsobem rozvíjeny. K tomu je ale nezbytné vytvořit rodinně prostor a nikoli jí klást překážky a omezení. Nelze popírat, že odtržení dítěte od rodiny je v některých případech v jeho zájmu nezbytné; rodičům je zpravidla dán prostor pro uspořádání a stabilizaci socioekonomické situace. Zde je pak úkolem sociálního pracovníka OSPOD pomoci rodině v rámci systému sociálního zabezpečení vytvořit prostředí pro návrat dítěte a po dobu odloučení dítěte od rodičů udržet vztahy mezi oběma rodiči a dítětem na nejvyšší možné úrovni.

2.6 Pomoc OSPOD při zajištění důstojného bydlení

Pomoc při zajištění důstojného bydlení Jak již bylo opakovaně konstatováno Evropským soudem pro lidská práva (dále jen ESLP), nebyly-li děti vystaveny domácímu násilí nebo špatnému zacházení ani pohlavnímu zneužívání a současně nebyl zjištěn znepokojivý zdravotní stav dětí, případně nedostatek citového zázemí ze strany rodičů či jejich psychická nerovnováha, nemohou být samotné nevyhovující bytové podmínky důvodem pro odnětí dětí z péče rodičů. OSPOD by měl být rodině v takové situaci nápomocen při zajištění vhodného bydlení.

Z dosavadní judikatury ESLP je zřejmé, že v případě nevyhovujících bytových podmínek nebo primárního nedostatku finančních prostředků se jedná o nedostatky, které mohou vnitrostátní orgány zhojit pomocí jiných prostředků než úplným rozdělením rodiny, které představuje nejradikálnější zásah do rodinného života, jehož lze použít pouze v nejzávažnějších případech. Výše uvedené nedostatky v rodině s nezletilými dětmi jsou nesporně důvody, které s ohledem na nutnost či zájem státu na zvýšené ochraně nezletilých dětí opravňují příslušné státní orgány (včetně OSPOD) k určitým zásahům do integrity rodiny, jakými je např. provedení šetření v rodině či stanovení soudního dohledu nad výchovou nezletilých dětí. K realizaci tak závažného zásahu do rodinného života, jakým je odnětí dětí z péče rodičů, nejsou však bez dalšího dostačujícími důvody.

Veřejný ochránce práv se v této věci domnívá, že úlohou orgánů sociálně-právní ochrany je právě pomoc osobám v nesnázích, které nemají nezbytné znalosti o systému sociálního zabezpečení. Především se jedná o poskytnutí informací o možnostech získání náhradního bytu z obecního bytového fondu, příp. pomoc při ubytování v zařízení zřízeném obcí a rovněž o systému sociálních dávek určených na podporu a zajištění bydlení. OSPOD by v každém případě měl jak v pří-

PŘEDBĚŽNÉ OPATŘENÍ O ODNĚTÍ DÍTĚTE Z PÉČE RODIČŮ

padě rodin, kde hrozí sociální propad, jehož důsledkem by mohla být mimo jiné ztráta bydlení a následné odnětí dětí z péče rodičů, tak v případě rodin, kde k odnětí dětí již došlo a jejich návratu do péče rodičů brání nevyhovující bytové podmínky, oslovit bytový odbor obce a pokusit se rodině náhradní bydlení alespoň dočasně zajistit, příp. jí se zajištěním jakékoli bytové náhrady pomoci.

Současná právní úprava obcím přímo nestanovuje povinnost zajišťovat důstojné bydlení pro občany⁷⁷ z různých důvodů sociálně vyloučené. Zákonná úprava nicméně reaguje na odlišné sociální předpoklady různých skupin osob, když stanoví, že „obec v samostatné působnosti působí k překonávání nepříznivé životní situace občanů, kteří potřebují zvláštní pomoc“,⁷⁸ nebo že „poskytuje podle svých možností občanům společensky nepřizpůsobeným, kteří mají v obci trvalý pobyt, pomoc při překonávání jejich obtížných životních poměrů, ubytování, popřípadě další péči v zařízeních sociální péče, která spravuje, a sociální poradenskou péči“.⁷⁹

Podle koncepce bytové politiky schválené vládou⁸⁰ jsou hlavními podpůrnými nástroji v oblasti bydlení pro občany s nízkými příjmy a na okraji společnosti:

- stávající nájemní byty obce;
- výstavba obecních bytů podporovaných ze zdrojů státního rozpočtu se speciálním určením;
- příspěvek na bydlení ke krytí nákladů na bydlení rodinám či jednotlivcům s nízkými příjmy;
- dávky sociální péče – doplnění nedostatečného příjmu sociálně potřebným domácnostem k zabezpečení základní životní potřeby, tedy na náklady na bydlení v přiměřeném bytě.⁸¹

⁷⁷ Na pojem „občan“ je třeba nahlížet ve smyslu § 16 a 17 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů a s přihlédnutím k čl. 42 Listiny základních práv a svobod.

⁷⁸ Ustanovení § 40 písm. a) zákona č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁹ Ustanovení § 42 zákona č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

⁸⁰ Usnesením ze dne 16. března 2005 č. 292.

⁸¹ Zákon č. 111/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů, účinný od 1. 1. 2007.

IX. Právo dítěte být účastníkem řízení – relevance názoru dítěte

Právo dítěte být účastníkem řízení, právo na informace a právo dítěte vyjádřit se k záležitosti, které se jej týkají a v nichž je rozhodováno o něm samém, jsou procesními právy dítěte. Tato práva jsou dítěti garantována více mezinárodními dokumenty – zejména Úmluvou o právech dítěte⁸² (dále „Úmluva“), Úmluvou o výkonu práv dětí⁸³ (dále „ÚVPD“) i Úmluvou o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení⁸⁴ (dále „ÚoSMO“).

1. PRÁVO DÍTĚTE BÝT ÚČASTNÍKEM ŘÍZENÍ

Obsah práva být účastníkem řízení Úmluva přiznává dítěti právo vyjádřit se k záležitosti, které se jej týkají.⁸⁵ Výkon práva dítěte vyjádřit se se zužuje na okruh dětí, které jsou takového věku a duševní vyspělosti, že jsou schopny formulovat své vlastní názory a dokáží tyto názory vyjádřit. Je nezbytné hodnotit skutečnosti uvedené dítětem a přiznávat jim takovou relevanci a váhu v řízení o osvojení, která odpovídá věku a úrovni dítěte. Úmluva dále rozvádí obsah práva dítěte účastnit se řízení.⁸⁶ Za tímto účelem se dítěti poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká. V této souvislosti má dítě právo vyjadřovat se k záležitosti buď přímo, tedy osobně, splňuje-li

⁸² Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o Úmluvě o právech dítěte, publikována pod č. 104/1991 Sb.

⁸³ Sdělení ministerstva zahraničních věcí o Úmluvě o výkonu práv dětí, publikována pod č. 54/2001 Sb. m. s.

⁸⁴ Sdělení ministerstva zahraničních věcí o Úmluvě o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, publikována pod č. 43/2000 Sb. m. s.

⁸⁵ Ustanovení čl. 12 ÚoPD: „1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.“

⁸⁶ Ustanovení čl. 12 odst. 2 ÚoPD.

PRÁVO DÍTĚTE BÝT ÚČASTNÍKEM ŘÍZENÍ – RELEVANCE NÁZORU DÍTĚTE

podmínky zakotvené v čl. 12 odst. 1 Úmluvy, nebo prostřednictvím svého zástupce. ÚVPD upravuje tuto otázku v čl. 6 velice obdobně.⁸⁷ Opět garantuje právo dítěte vyjádřit svůj názor. Současně zakotvila povinnost rozhodujícího soudního nebo správního orgánu informovat v takovém případě dítě o významu jeho vyjádření a možných důsledcích jeho rozhodnutí. Vedoucím principem jakéhokoli postupu soudního nebo správního orgánu je nejlepší zájem dítěte.⁸⁸ Skutečností, která vedla k výslovnému zakotvení tohoto principu v ustanovení Úmluvy, je ochrana dítěte, které vzhledem ke skutečnosti, že jeho duševní vývoj není ještě ukončen, nemůže být schopno uvědomovat si veškeré důsledky svého jednání. Právě tyto skutečnosti jsou zohledněny i v ustanoveních o. s. ř.,⁸⁹ kde lze najít povinnost uloženou soudu, aby při rozhodování o opatřeních týkajících se nezletilého dítěte zjistil názor orgánu sociálně-právní ochrany dětí a obce, u nichž se předpokládá, že mají přehled o situaci a budou schopny se k ní relevantně vyjádřit. Na základě jejich vyjádření může poté soudní orgán objektivněji posoudit situaci a názor prezentovaný nezletilým dítětem a specifikovat opatření jím zamýšlená. Soudy této možnosti v současné době využívají ve větší míře než v letech předchozích, nicméně lze říci, že stále ne v míře žádoucí. Občanskoprávní literatura k této otázce uvádí: „Dostane-li se stanovisko nezletilého do rozporu se stanoviskem orgánu péče o děti a třeba i se závěrem znaleckého posudku, úvahy soudu se mohou dostat do patové situace. Vzhledem k tomu, že věková hranice nezletilého není nikde pro tento procesní úkon taxativně stanovena, je na úvaze soudu, kdy přízná nezletilému schopnost formulovat své vlastní názory a jakou důkazní váhu jim s ohledem na

⁸⁷ Čl. 6 ÚVPD: „V řízení, které se týká dítěte, musí soudní orgán před vynesením rozhodnutí:

a) posoudit, zda má informace dostatečné k tomu, aby mohl rozhodnout v nejlepším zájmu dítěte a, je-li to třeba, opatřit si další informace, zejména od osob, které mají rodičovskou zodpovědnost; b) pokud se podle vnitrostátních předpisů má zato, že dítě dostatečně chápe, zabezpečit, aby dítě obdrželo všechny příslušné informace, ve vhodných případech dítě vyslechnout, je-li to třeba nevěřejně, buď přímo nebo prostřednictvím jiných osob nebo orgánů způsobem, který je přiměřený chápání dítěte, pokud to není ve zjevném rozporu s nejlepšími zájmy dítěte, umožnit dítěti vyjádřit svůj názor; c) vzít názor dítěte náležitě v úvahu.“

⁸⁸ Při vymezení pojmu nejlepší zájem dítěte je vždy třeba vycházet z okolností konkrétního případu. Definice, která by byla uplatnitelná na všechna řízení a činnosti, jež se týkají dítěte, je jen velmi obtížně vymezitelná. Dosavadní judikatura (IV. ÚS 695/2000, Sb. n. u. ÚS, Svazek č. 22, Nález č. 66, str. 83, dále Söderbäck proti Švédsku ze dne 28. 10. 1998, Přehled rozsudků ESLP, ASPI Publishing, 1999, č. 4, str. 91) za nejlepší zájem dítěte považuje právo na ochranu zdravého vývoje, na stabilní rodinné prostředí, právo na řádnou péči v rodině a právo na ochranu dalších oprávněných zájmů dítěte. Je vždy na posouzení orgánů, které jsou oprávněny rozhodnout o osvojení, zda je umístění do rodiny žadatelů o osvojení v nejlepším zájmu dítěte tak, aby byly tímto krokem uspokojeny výše zmíněné životní potřeby dítěte.

⁸⁹ Konkrétně § 178 odst. 2 o. s. ř.

RODINA A DÍTĚ

věk a úroveň dítěte bude přikládat. Lze konstatovat, že taktně a spíše neformálně provedené vyslechnutí nejen dítě psychicky nepoškodí, nýbrž naopak přispěje k naplnění zásady zjištění skutečného stavu věci, přitom důkazní hodnotu takového vyslechnutí soud zváží s ohledem na celkový dojem z tohoto úkonu.“⁹⁰ S tímto názorem nelze zcela souhlasit. Je nezbytné, jak bude uvedeno dále, aby rozhodující soudní, nebo správní orgán posuzoval názor nezletilého s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost a z těchto skutečností vycházel při posuzování relevance názoru nezletilého. Mimo jiné i za účelem posouzení relevance názoru dítěte se v praxi vypracuje tam, kde mohou vzniknout pochybnosti, znalecký posudek z oblasti psychologie, který by v případě rozporu některých aspektů výpovědi dítěte a znaleckého posudku, měl být prioritní.

Neschopnost dítěte chápat význam, řízení – ustanovení zástupce Rovněž zákon o rodině obsahuje specifická ustanovení směřující k aplikaci čl. 6 Úmluvy.⁹¹ Pokud nastane situace, že dítě není natolik duševně vyspělé, aby bylo schopno formulovat své názory, vyjádřit je, či zcela chápat smysl probíhajícího řízení, i přes tyto skutečnosti má právo na informace. V takovém případě je dítěti stanoven zástupce, který má dle čl. 10 ÚVPD povinnost dítě informovat, pokud je schopno chápat obsah sdělení. Úlohu zástupců vymezuje čl. 10 ÚVPD tak, že v soudním řízení, které se týká dítěte, pokud to není v rozporu s nejlepšími zájmy dítěte, je zástupce povinen poskytovat dítěti příslušné informace, pokud se podle vnitrostátního práva má zato, že dítě dostatečně chápe situaci, je povinen objasňovat dítěti i důsledky toho, když by jeho názoru bylo vyhověno a možné důsledky rozhodnutí vůbec. Zástupce zjišťuje názory dítěte a zprostředkovává je soudnímu orgánu. V České republice jsou funkcí opatrovníka v převážné většině pověřovány orgány sociálně-právní ochrany dětí – okresní úřady a jejich úkolem je ve smyslu čl. 3 Úmluvy,⁹² vybraných ustanovení zákona o rodině a § 5 zákona o sociálně-právní ochraně chránit zájem dítěte, který je předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, a zajistit dítěti takovou péči a ochranu, jaká je nezbytná pro jeho blaho.

⁹⁰ Bakalář E., Novák D. Právní aspekty znalecké činnosti psychologů při posuzování výchovných předpokladů rodičů s nezletilými dětmi, Sborník – Aspi Publishing, 1993.

⁹¹ Ustanovení § 31 odst. 3 ZoR: „Dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje.“

⁹² Čl. 3 ÚoPD: „Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnyými orgány.“

PRÁVO DÍTĚTE BÝT ÚČASTNÍKEM ŘÍZENÍ – RELEVANCE NÁZORU DÍTĚTE

2. RELEVANCE NÁZORU DÍTĚTE

Jak již bylo naznačeno výše, je nezbytné posuzovat názory prezentované nezletilým s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost. Pokud jde o zkoumání věrohodnosti dětské výpovědi v závislosti na věku vyslýchaného dítěte, rozbor více než sta znaleckých expertiz ukázal, že nejspolehlivější jsou výpovědi dětí mladšího školního věku. Za nejprůzračnější věk z hlediska věrohodnosti se považuje období mezi 9. a 11. rokem. U chlapců toto příznivé období přetrvává přibližně do 13 až 14 let, u dívek začínají být po 10. až 12. roce výpovědi méně spolehlivé. Dívky jsou totiž v tomto období značně citově nevyvážené, afektivní, projevuje se u nich zvýšená sexuální vnímavost a zvědavost. Mnohdy si dokáží předem dokonale připravit výpověď a vypovídat v závislosti na kladném či záporném citovém zaměření, které mají k zúčastněným osobám. Citová a povahová nevyrovnanost v době dospívání může být faktorem, který činí hodnotu jejich výpovědí zcela nevěrohodnou. Problematickou se jeví zejména spolehlivost časových údajů. Zkušenosti vyšetřovatelů potvrzují, že do deseti let je zpravidla velmi nízká, teprve později se pomalu zvyšuje.⁹³ Ustanovení ÚoPD znějí moderně, humanisticky, vychází ze základních lidských hodnot, jako je rovnost a spravedlnost. Dítě má mít všechna práva – včetně práva svobodně se vyjádřit. Je třeba rovněž počítat s nižší věrohodností výpovědi dítěte. Tomu je vhodné přizpůsobit podávané i získané informace. V souvislosti s vyslechnutím názoru dítěte je nezbytné nepomenout další fakta. Kromě již popsaného je dítě navíc:

Stěžejní faktor věku dítěte

- a) korumpovatelné,**
- b) vydíratelné,**
- c) programovatelné.**

Ad a): Během výchovného procesu si dítě musí osvojit řadu návyků, řadu povinností, musí vyspívat morálně, respektovat hranice, pravidla, normy, druhé osoby apod.

Ad b): Během procesu svého citového vyspívání a zrání je dítě zvýšeně důvěřivé, sugestibilní, zapálené pro spravedlnost, zranitelné a i bezbranné vůči citovému vydírání, které samozřejmě ani neprohlédne.⁹⁴

⁹³ Kacařírková M. Věrohodnost výpovědí nedospělých a mladistvých osob v trestním řízení, Právo a rodina, 2001, č. 2.

⁹⁴ Novák D., Bakalář E. Vyslechnutí dítěte před soudem, Právo a rodina, 2003, č. 3.

RODINA A DÍTĚ

3. PRÁVO DÍTĚTE BÝT INFORMOVÁNO A DALŠÍ PROCESNÍ PRÁVA DÍTĚTE

Obsah práva na informace	Článek 13 ÚoPD a zároveň čl. 17 LZPS garantují svobodu projevu a právo na informace. Dítě má právo na svobodu projevu. Obsahem tohoto práva je svoboda vyhledávat, přijímat a rozšiřovat informace bez ohledu na hranice států, ať ústně, písemně nebo tiskem, jakýmkoli prostředky podle volby dítěte. Omezení mohou být pouze takového charakteru, jaký stanoví zákon, a pouze taková, jež jsou nutná k respektování práv jiných osob, např. zúčastněných na řízení, případně k ochraně národní bezpečnosti nebo veřejného pořádku, veřejného zdraví nebo morálky. V ostatních případech by se jednalo o omezení nepřijatelné.
Povinnosti zástupce dítěte	Zástupce je dále povinen objasnit dítěti důsledky řízení, zjistit jeho postoj, názory a zprostředkovávat je soudnímu či správnímu orgánu. Úmluva o výkonu práv dětí definuje ve vztahu k dítěti pojem relevantní informace jako „příslušné informace“, které jsou vhodné vzhledem k věku a chápání dítěte a které jsou mu poskytovány v zájmu umožnit mu plný výkon jeho práv a jejichž poskytnutí není na újmu blaha dítěte. ⁹⁵ Zvláštní význam přičítá právu dětí na informace o soudním řízení, které se jich týkají, a právu dětí účastnit se tohoto řízení a být slyšeno, jak ostatně již podrobně upravuje také čl. 12 ÚoPD, zákon o rodině ⁹⁶ a zákon o sociálně-právní ochraně dětí. ⁹⁷ Obdobná ustanovení lze nalézt v Doporučení Výboru ministrů R (84) o rodičovské zodpovědnosti a R (87) o pěstounské péči.
Právo dítěte žádat pomoc při formulaci názorů	EVPD je koncipována tak, že ponechává státům možnost přiznat dítěti i další procesní práva, úmluvou výslovně neupravená. Je tedy na uvážení států, jaká další procesní práva jsou ochotny dítěti v řízení, které se jej týká, garantovat. Článek 5 písm. a) EVPD hovoří o možnosti státu přiznat dítěti právo požadovat pomoc vhodné osoby dle jeho volby, která mu pomůže formulovat jeho názor. Úprava obsažená v ZSPOD ⁹⁸ zakotvující právo dítěte požádat o pomoc orgány a zařízení sociálně-právní ochrany dětí, stejně jako státní orgány, kterým podle zvláštních právních předpisů přísluší též ochrana práv

⁹⁵ K tomu též: Novotná V. Evropská úmluva o výkonu práv dětí, Právo a rodina, 2000, č. 8.

⁹⁶ Konkrétně ustanovení § 31 odst. 3, § 47 odst. 2 a § 67 odst. 1 ZoR.

⁹⁷ V ustanovení § 8 odst. 2 ZSPOD.

⁹⁸ § 8 odst. 2 zákona č. 359/1999 Sb., ZSPOD: „Dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo pro účely sociálně-právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Vyjádření dítěte se při projednávání všech záležitostí týkajících se jeho osoby věnuje náležitá pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti.“

PRÁVO DÍTĚTE BÝT ÚČASTNÍKEM ŘÍZENÍ – RELEVANCE NÁZORU DÍTĚTE

a oprávněných zájmů nezletilých dětí, včetně například pracovníků škol a školních zařízení při ochraně svého života a práv. Tyto všechny osoby jsou povinny mu tuto pomoc poskytnout.

EVPD⁹⁹ ponechává rovněž na volné úvaze států, zda dítěti přiznávají plnou, nebo pouze částečnou procesní způsobilost v řízeních, která se jej týkají. V českém právním řádu je otázka částečné procesní způsobilosti nezletilého dítěte předmětem úpravy OZ a o. s. ř.¹⁰⁰

**Procesní
způsobilost
dítěte**

Závěrem lze k této úmluvě říci, že klade důraz především na prvotní odpovědnost rodičů ve výchově dětí, zároveň ale garantuje ochranu tam, kde tato rodičovská odpovědnost selhala. V důsledku tohoto selhání pak zakotvuje povinnosti dalších subjektů ve vztahu k dítěti; těmi jsou dle čl. 18 úmluvy stát a jeho orgány. Významným prvkem tohoto mezinárodního dokumentu je skutečnost, že nepohlíží na dítě pouze jako na objekt řízení, ale poskytuje mu možnost aktivně se řízení účastnit.

⁹⁹ Konkrétně čl. 5 písm. d) EVPD: „Smluvní strany zváží možnost poskytnout dětem další procesní práva v soudním řízení, které se jich týká, zejména: d) právo vykonávat některá nebo všechna práva účastníka řízení.“

¹⁰⁰ Ustanovení § 7 odst. 1, § 9, § 20 a § 27 odst. 1 OZ, § 20 o. s. ř.

X.

Ústavní výchova a ochranná výchova

1. POJEM ÚSTAVNÍ VÝCHOVA A OCHRANNÁ VÝCHOVA

Pojem ústavní výchova Ústavní výchovu lze vymezit jako umístění dítěte¹⁰¹ do péče školského zařízení určeného pro výkon ústavní výchovy¹⁰² na základě rozhodnutí soudu, jehož účelem je dočasně – tj. po dobu nezbytně nutnou – zajišťovat dítěti náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání; a to za podmínek podporujících sebedůvěru dítěte, rozvíjejících citovou stránku jeho osobnosti a umožňujících jeho aktivní účast ve společnosti s ohledem na potřeby odpovídající jeho věku.

Pojem ochranná výchova Ochranná výchova je ochranným opatřením podle zákona č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže, dále také jen ZSVM). Toto ochranné opatření plní různou úlohu u jednotlivých skupin mládeže. U mladistvých (15–18 let) ochranná výchova hraje roli alternativy, odklonu od uložení trestního opatření, kdy soudce na základě své úvahy může upustit od uložení trestního opatření a spokojit se s opatřením ochranným. U dětí (12–15 let) plní uložení ochranné výchovy zejména roli generální prevence (ochrany společnosti) a v případě dětí mladších 15 let (bez spodní hranice) je na zvážení soudu, zda čin, který spáchaly, a jejich osobní poměry nenabízejí jiné východisko než uložení ochranné výchovy, přičemž i zde, musí soudce zvažovat aspekt generální prevence ukládaného opatření.

2. INSTITUT ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY V PRÁVNÍM ŘÁDU ČR

Ústavní výchova je institutem rodinného práva. Jde o výchovné opatření ukládané podle § 46 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině. Podle tohoto

¹⁰¹Tzn. nezletilé osoby zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osoby do 19 let.

¹⁰²Tzn. diagnostického ústavu, dětského domova, dětského domova se školou, nebo i výchovného ústavu.

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA A OCHRANNÁ VÝCHOVA

ustanovení může soud nařídit ústavní výchovu, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. Jestliže je to v zájmu nezletilého nutné, může soud nařídit ústavní výchovu i v případě, že jiná výchovná opatření nepředcházela. Z důležitých důvodů může soud prodloužit ústavní a výchovu až na jeden rok po dosažení zletilosti.

Právní úprava
ústavní
a ochranné
výchovy

Ochranná výchova je ochranným opatřením a je ukládána podle ZSVM (viz výše).

Podmínky výkonu ústavní a ochranné výchovy v ústavních zařízeních upravuje zejména zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZVUOV“), jehož ustanovení jsou dále konkretizována vyhláškou č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní a ochranné výchovy.

Některé aspekty výkonu ústavní a ochranné výchovy jsou upraveny zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a vyhláškou č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých. Přitom platí, že aplikace uvedených právních předpisů musí být v souladu s ústavním pořádkem a mezinárodními smlouvami o lidských právech a základních svobodách.

3. SANACE RODINY ZA ÚČELEM NÁVRATU DÍTĚTE

Po nevyhnutelném odnětí dítěte z péče rodičů má být vyvinuto veškeré úsilí, aby dítě mohlo být v co nejkratší době navraceno do svého původního prostředí; jedná se o tzv. sanaci rodiny.

Pojem sanace
rodiny

Sanace je chápána jako práce s rodinami dětí zanedbávajícími či rodinami sociálně vyloučenými. Toto je především úkolem sociálního pracovníka orgánu sociálně-právní ochrany dětí a pedagogických pracovníků školského zařízení, v němž je dítě umístěno k výkonu ústavní výchovy. Z původní rodiny musí být vyzdviženy veškeré pozitivní aspekty vazby mezi dítětem a rodinou a tyto musí být vhodným způsobem rozvíjeny. K tomu je však nezbytné vytvořit rodině prostor a sociální péči a nikoli jí klást překážky a omezení, např. formou izolace dítěte od rodiny, která může být důsledkem omezování osobního kontaktu a telefonátů, jakož i bránění krátkodobému pobytu dítěte s nařízenou ústavní výchovou v původním rodinném prostředí. Nelze popírat, že odtržení dítěte od rodiny je v určitých konkrétních případech v daném okamžiku v jeho zájmu nezbytné. Takové odnětí dítěte z rodiny

RODINA A DÍTĚ

by mimo jiné mělo být především rodiči chápáno jako prostor určený k uspořádání rodinné situace, obnově jejich narušených funkcí a stabilizaci socioekonomické situace. Zařízení, v němž je dítě umístěno k výkonu ústavní výchovy, by mělo po dobu odloučení dítěte od rodičů udržet vztahy mezi oběma rodiči a dítětem na nejvyšší možné úrovni.

Funkce ekonomické versus funkce citové a vztahové V rámci šetření veřejného ochránce práv bylo rovněž zjištěno, že paradoxně je mnohdy s rodinami postiženými nebo ohroženými sociálním propadem zacházeno stejně jako s rodiči, kteří své děti týrají, zneužívají nebo jinak ohrožují jejich život či výchovu. Děti jsou odebrány z rodiny na základě hygienických nedostatků v bytě nebo neschopnosti rodičů zajistit vlastní bydlení. Odebráním dětí a zejména jejich následnou izolací od rodiny rodiče mnohdy ztrácí motivaci ke zlepšení ekonomických funkcí a její citové funkce se mnohdy rozvolňují. Pomyslnou propast by měli pracovníci školských zařízení pomáhat rodině překonávat, nikoli jí bránit v poslední funkci, které je při vytvoření adekvátního prostoru schopna.

Zájem dítěte a jeho citová vazba k rodiči Prioritním hlediskem pracovníků zařízení určených k výkonu ústavní výchovy při jakémkoli rozhodování týkajícím se dítěte by měl být zájem tohoto dítěte. Zájem dítěte nelze hájit v případech, nebude-li respektována jeho existující citová vazba k rodičům či osobám odpovědným za jeho výchovu. Tento aspekt může být potlačen pouze v případech, kdy by návratem do původní rodiny bylo dítě ohroženo na životě, zdraví, či zdravém psychickém vývoji. V praxi však často dochází ke zneužívání této výjimky, ospravedlnitelné pouze v případech nejzávažnějšího selhání základních funkcí rodiny a rodičovské zodpovědnosti, kdy respektování citové vazby dítěte k rodičům je nahrazeno snahou sociálních a pedagogických pracovníků implementovat vlastní standardy fungování rodiny na sociálně slabší rodinu dítěte. Je třeba si vždy být vědom skutečnosti, že rodina je stále nejuniverzálnějším socializačním činitelem, který poskytuje dítěti identifikační vzory, seznamuje ho s předpokládaným chováním pro mužskou a ženskou roli, učí dítě reagovat v procesu interakce a umožňuje mu praktické ověření získaných dovedností v rámci rodiny. A s tímto vědomím by měl každý sociální pracovník i pracovník ústavního zařízení k dítěti přistupovat.

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA A OCHRANNÁ VÝCHOVA

4. PODMÍNKY VÝKONU ÚSTAVNÍ A OCHRANNÉ VÝCHOVY – HLAVNÍ NEDOSTATKY ZJIŠTĚNÉ OCHRÁNCEM

Zákon o veřejném ochránci práv¹⁰³ opravňuje ochránce zabývat se ochranou dětí umístěných v zařízeních, kde se vykonává ústavní či ochranná výchova. Smyslem činnosti ochránce v takto vymezené oblasti je zajištění ochrany těchto dětí před jednáním institucí, v nichž jsou umístěny, pokud je toto jednání v rozporu s právem, neodpovídá principům demokratického právního státu a dobré správy, jakož i před nečinností těchto institucí, čímž přispívá k ochraně jejich základních práv a svobod.

Od 1. 1. 2006 může ochránce provádět v zařízeních, kde se vykonává ústavní nebo ochranná výchova, rovněž tzv. systematické návštěvy.¹⁰⁴ Cílem systematických návštěv je zjišťovat, jak je s osobami umístěnými v těchto zařízeních zacházeno, zda jsou respektována jejich základní práva a svobody, a tím posílit jejich ochranu před všemi formami tzv. špatného zacházení. Špatným zacházením je třeba rozumět jednání, které nerespektuje lidskou důstojnost. V extrémní poloze může mít podobu mučení, krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání. Špatným zacházením je však i neúcta k člověku a jeho právům, nerespektování jeho sociální autonomie, soukromí nebo práva na spoluúčast v procesu rozhodování o jeho vlastním životě, či zneužívání závislosti na poskytované péči nebo její prohlubování. Formálně špatné zacházení může spočívat v porušování práv garantovaných Listinou základních práv a svobod, mezinárodními úmluvami, zákony a podzákonnými právními předpisy, ale i v neplnění více či méně závazných instrukcí, pokynů, standardů péče či principů dobré praxe.

Z takto vymezené působnosti vyplývá, že šetření ochránce se neomezují jen na posuzování zákonnosti postupů a rozhodnutí dotčených správních orgánů a institucí, ale tyto postupy a rozhodnutí, které mohou být formálně-právně v pořádku, konfrontuje s principy dobré správy, jakými jsou odůvodněnost, vhodnost, účelnost, adekvátnost aj.

**Působnost
ochránce
v oblasti
výkonu
ústavní
výchovy**

¹⁰³Ustanovení § 1 odst. 2 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁴Ustanovení § 1 odst. 3, 4 písm. a) zákona o veřejném ochránci práv.

RODINA A DÍTĚ

4.1 Vymezení pojmů „rodina“ a „rodinná skupina“ při výkonu ústavní výchovy v dětských domovech

Užívání pojmu „rodina“ v ústavním zařízení Dle zákona o výkonu ústavní výchovy¹⁰⁵ je základní organizační jednotkou v dětském domově a v dětském domově se školou tzv. rodinná skupina. V dětském domově ji tvoří nejméně 6 a nejvíce 8 dětí, přičemž děti se do rodinných skupin zařazují se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby. Z citovaného ustanovení lze nepřímou dovodit povinnost ředitele/ky dětského domova zařadit děti, které byly do dětského domova umístěny, se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby do rodinných skupin.

Při respektování zákonodárcem zakotveného institutu „rodinné skupiny“ je třeba zdůraznit, že tento pojem by měl být užíván velmi obezřetně a citlivě vůči dětem, kterým byla nařízena ústavní výchova. Pedagogičtí pracovníci by měli respektovat, že většina dětí svou vlastní rodinu má. Dětský domov by se neměl snažit rodině konkurovat, případně ji nahrazovat. Měl by vytvářet výchovné a organizační prostředí podobné rodinnému, ale nesnažit se rodinu suplovat, respektive vytěšňovat.

Respektování původní rodiny a domova Veřejný ochránce práv se při svých šetřeních bohužel setkal s pojmenováváním takových rodinných skupin slovem „rodina“. Je nesporně chybným přístupem vycházejícím z nesprávného pojetí funkce ústavního zařízení, pokud je skupina společně žijících dětí s vychovatelem označována běžně jako rodina. Je třeba upozornit na defektnost takového přístupu, zvláště u dětí, které mají své rodiče, neboť uvedený přístup zcela popírá princip dočasnosti pobytu dítěte v ústavním zařízení a může vést k vytváření falešné vize o ztrátě původní rodiny, citových vazeb a jistot, jakož i přesvědčení o vytvoření náhradní nové rodiny a domova. Takové pojetí zcela popírá smysl a účel ústavní výchovy tak, jak je deklarován zákonodárcem, protože je nezbytné, aby i sociální pracovníci orgánu péče o dítě byli vnímaví vůči těmto zdánlivě drobným slovním nuancím a v případě zaznamenání jejich výskytu na tento problém upozornili a snažili se o jeho odstranění.

4.2 Bodové hodnotící systémy – systémy odměn a trestů

Organizační uspořádání v dětských domovech V rámci šetření podmínek výkonu ústavní výchovy veřejným ochránce práv byla zjištěna diferenciací dětí umístěných v dětských domovech k výkonu ústavní výchovy podle chování do jiných než

¹⁰⁵Ustanovení § 4 odst. 4 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA A OCHRANNÁ VÝCHOVA

rodinných skupin, zpravidla se jednalo o různým způsobem pojmenované výchovné skupiny. Dle zákona o výkonu ústavní výchovy¹⁰⁶ je výchovná skupina základní organizační jednotkou pouze v diagnostickém ústavu a ve výchovném ústavu, čemuž odpovídá i účel pobytu dětí v tomto ústavním zařízení, které má vycházet z funkce diagnostické spočívající ve vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností, jakož i terapeutické, které prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte. Výchovný ústav je pak zřízen pro děti se závažnými poruchami chování. Výchovné skupiny dle zákona o výkonu ústavní výchovy tedy plní zcela jinou funkci, jak je z uvedeného zřejmé. Dle citovaného zákona ani jiného právního předpisu nelze výchovné skupiny v dětském domově zřídit.

Obecně lze vnést k bodovacím systémům výhrady, neboť efekt těchto systémů na převýchovu dětí je diskutabilní. Realizace bodovacího systému vede zpravidla pouze k tomu, že si děti nezvolí dobré chování proto, že by uznaly hodnoty, které k němu směřují a přijaly je za své, nýbrž proto, aby postoupily do vyšší skupiny spojené s více výhodami. V tomto ohledu zastává veřejný ochránce práv stanovisko, že individuální přístup k dítěti je v důsledku bodovacího systému potlačen. Kvalitní příprava dětí na život po opuštění ústavního zařízení prostřednictvím bodovacího systému není možná, protože děti přizpůsobují své chování účelově tomu, aby získaly přislíbené výhody. Výchova dětí by je měla vést k tomu, aby přijaly za své určité morální hodnoty, a tudíž aby byly schopné regulovat své chování po propuštění z výchovného ústavu na základě vytvořených vnitřních hodnot.

Základní metodou práce s dítětem má být rozhovor, jako způsob dorozumívání dvou nebo více osob, sdělování a sdílení pocitů, názorů a zkušeností. Jde o to, aby se komunikující lidé pochopili a poskytli si zpětnou vazbu. Pouze pasivní poslouchání toho, co říká vychovatelka dětského domova, nestačí k efektivnímu přijetí pravidel a vnitřnímu ztotožnění dítěte s morálními hodnotami. Respektu k nim může být dítě schopno pouze tehdy, je-li samo respektováno a je-li mu rovněž dán prostor k vlastnímu názoru či utřebení postoje.

Bodovací systém kritizoval ochránce i ve své Zprávě z návštěv zařízení, v nichž se vykonává ústavní a ochranná výchova¹⁰⁷ s tím, že shrnul, že cílem hodnocení by nemělo být stanovení speciálních

**Účelovost
v jednání
dítěte**

**Respekt vůči
dítěti –
respekt vůči
hodnotám**

¹⁰⁶Ustanovení § 4 odst. 2 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁷<http://www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?back=/cinnost/ochrana.php&doc=599>.

RODINA A DÍTĚ

pravidel pro život v ústavu a ta vynucovat systémem trestů a odměn, nýbrž v procesu sociálního učení vést chlapce k dodržování pravidel, která platí všude v běžné společnosti. Ochránce dále konstatoval a doporučil, aby v případě, že je bodovací systém využíván, tento splňoval několik minimálních kritérií. Především by znění pravidel bodovacího systému mělo být dětem přístupné na nástěnce v zařízení. Parametry systému by měly být nastaveny spravedlivě, nikoliv tak, aby bylo mnohem snadnější sbírat záporné body, než získat hodnocení pozitivní. Bodování by nemělo totálně dopadat na každou jednotlivost (minus body za ruce v kapsách, trhání nezralých jablek nebo žvýkání v budově). Konečně by bodovací praxe měla být jednotná jak vůči všem dětem v rámci jednoho zařízení, tak i ve všech zařízeních dohromady. Stejný přístup, sjednocovaný např. pomocí metodického vedení, je nutno vyžadovat rovněž od personálu, který body uděluje/strhává. Rozdílná praxe v zařízeních (nebo i v rámci téhož zařízení) může narušit zásadu rovnosti práv dětí. V této souvislosti ochránce apeloval opětovně na zřizování malých zařízení rodinného typu, kde již bodové systémy nebudou nadále využívány.

Tresty V některých případech se ochránce setkal s tím, že dětem byly ukládány tresty (související většinou s nedosažením určitého počtu bodů), které nemají oporu v zákoně. Jedná se např. o zákaz nošení vlastního oblečení, zákaz návštěv osob blízkých a osob odpovědných za výchovu, kolektivní tresty či zákaz pobytu dítěte u rodičů nebo jiných osob např. z důvodu špatného prospěchu (viz kapitola 4.5).

4.3 K dodržování pravidel a denního režimu

Negativní vliv striktního dodržování režimu na dítě Veřejný ochránce práv se ve svých zprávách o výsledku šetření opakovaně ohradil proti nepřiměřenému trvání na dodržování striktního denního harmonogramu a režimu dítěte. Je tak demonstrováno pouze hledisko pracovníků ústavního zařízení jako dospělých osob se svrchovanou autoritou. Navíc požadavkem striktního dodržování režimu se dítě stává závislé a neschopné osamostatnění se, neboť zmíněným přístupem je potlačen základní rys člověka, kterým by měla být schopnost žít jako svobodná individualita, jež nese za své chování odpovědnost a neočekává od ostatních, že ji za něj převezmou.

S nastíněným uplatňováním režimu nelze než nesouhlasit a existuje přinejmenším několik důvodů, proč se nad ním velmi kriticky zamýšlet a hlouběji ho analyzovat. Výše popsaný režim, který je koncipován jako dohled pracovníků ústavního zařízení nad činností

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA A OCHRANNÁ VÝCHOVA

a projevy dětí, je ospravedlnitelný pouze při vzniku konkrétního nebezpečí a ohrožení dítěte. Režim dne, který jsou děti nuceny dodržovat, podporuje pouze jejich pasivitu a je manipulací s nimi. Každé dítě je striktním uplatňováním režimu trvale formováno; nerozhoduje se, nepřemýšlí, pouze pasivně přijímá rozhodnutí jiných.

Citované stanovisko ochránce nikterak nepopírá potřebu zakotvení základního režimu u malého dítěte. Základním principem, který by měl stát vždy nejvýše při organizaci prvních let života dítěte, je však respekt k jeho potřebám a možnostem.

4.4 Právo dítěte na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami

Právo dítěte na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a osobami dítěti blízkými formou osobních návštěv, telefonických hovorů a korespondence je zakotveno v zákoně o výkonu ústavní výchovy.¹⁰⁸ Garance citovaného základního nezadatelného práva dítěte a jeho rodičů na vzájemný kontakt je odrazem porozumění všech zúčastněných sociálních a pedagogických pracovníků dočasnosti pobytu dítěte v ústavním zařízení, jakož i respektování citových vazeb dítěte. Žádný právní předpis neumožňuje používat omezení či rozšíření kontaktu dítěte s rodič jako motivační prostředek pro zlepšení chování dítěte nebo jako opatření ve výchově. Zcela neakceptovatelné je začlenění těchto návštěv rodičů, rodinných příslušníků a osob dítěti blízkých, jejich délky a průběhu, mezi odměny a tresty udělované dítěti. Návštěva výše vymezeného okruhu osob dítěti blízkých v zařízení může být ředitelem zakázána, přerušena, nebo jinak omezena pouze ad hoc v případě, že jejich aktuální nevhodné chování by nepříznivě působilo na výchovu dítěte.¹⁰⁹ Právo na kontakt s osobami blízkými a osobami odpovědnými za výchovu má ve stejném rozsahu i dítě s uloženou ochrannou výchovou.

Stejně tak jako osobní kontakt by měl být podporován i kontakt telefonický či písemný. Možnost telefonického kontaktu by měla být co nejširší. Je nepřijatelné, aby rodičům a dětem byl vyhrazen např. jeden den v týdnu, kdy mohou telefonáty realizovat.

**Kontakt formou
návštěv
telefonátů
a korespondence**

¹⁰⁸Ustanovení § 20 odst. 1 písm. n) zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

¹⁰⁹Dle ustanovení § 23 odst. 1 písm. e) zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

RODINA A DÍTĚ

Kontakt dítěte s kamarády

Dítě má rovněž právo stýkat se svými spolužáky, kamarády a přáteli. Zařazení těchto návštěv do systému odměn a trestů je vyjma dále uvedeného případu jednáním v rozporu s právními předpisy. Zákon o výkonu ústavní výchovy¹¹⁰ totiž umožňuje řediteli/ředitelce ústavního zařízení zakázat nebo omezit návštěvy spolužáků, kamarádů a přátel pouze v rámci opatření ve výchově dětí, avšak na dobu nejdéle 30 dnů v období následujících 3 měsíců. Jiné oprávnění k omezení kontaktů dítěte s kamarády, spolužáky a přáteli řediteli zákonem svěřeno není.

Například opatření absolutně zakazující kamarádům, spolužákům a přátelům dětí vstoupit do budovy i areálu zařízení, kde převážně děti tráví svůj volný čas, nebo vázanost kontaktu dětí s kamarády pouze na povolení vycházky mimo areál ústavního zařízení nenaplnuje obsah činnosti ani účel tohoto zařízení. Přijetí jakéhokoli výchovného opatření musí však být reakcí na aktuální pochybení či selhání dítěte a musí být přiměřené rozsahu provinění; nelze takové omezení stanovit a priori, neboť to nebylo ani úmyslem zákonodárce.

Děti s uloženou ochrannou výchovou mohou návštěvy třetích osob přijímat pouze za odměnu jako motivační opatření ve výchově (§ 21 odst. 4 písm. b) ZVUOV). Udělení této odměny je tedy nenárokové a záleží na řediteli zařízení. Ochránce se ale domnívá, že dlouhodobé či permanentní odmítání návštěv třetích osob může mít v kombinaci s celkovou izolací dětí s uloženou ochrannou výchovou nepříznivé důsledky na jejich psychiku a v konečném důsledku více bránit výchovnému cíli.

Návštěvy se zrakovou a sluchovou kontrolou

ZVUOV umožňuje, aby v odůvodněných případech proběhla návštěva dětí s uloženou ochrannou výchovou (krom návštěvy osob blízkých a odpovědných za výchovu) se zrakovou, případně i sluchovou kontrolou zaměstnance zařízení. Toto ustanovení však rozhodně nelze vykládat tak plošně, jak bylo užíváno na jednom navštíveném oddělení, kde takto byly dozorovány všechny návštěvy, a to i návštěvy nejbližších osob. Při každé návštěvě byl přítomen pracovník zařízení. Ochránce konstatoval, že v souladu se zákonem je jen takový postup, kdy osoba nespadající pod citované ustanovení (osoba blízká či osoba odpovědná za výchovu) dá k přítomnosti zaměstnance souhlas, popř. o ni požádá samo dítě. Právo ředitele zařízení zakázat nebo přerušit návštěvu v případě nevhodného chování osob, které by nepříznivě působilo na výchovu dětí, samozřejmě zůstává nedotčeno. Ochránce se

¹¹⁰Ustanovení § 20 odst. 1 písm. o) zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA A OCHRANNÁ VÝCHOVA

dále domnívá, že odůvodněnost dozoru předvídaná zákonem musí být posuzována v každém konkrétním případě v aktuálním čase, nikoli paušálně předem.

4.5 Krátkodobé pobyty dětí u rodičů nebo jiných fyzických osob

Zákon o výkonu ústavní výchovy, který výslovně dává dítěti právo na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu za podmínek stanovených tímto zákonem, a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv, neumožňuje používat omezení či rozšíření kontaktu dítěte s rodiči jako motivační prostředek v systému odměn a trestů, resp. opatření ve výchově. Jako trest za „nesplnění stanoveného režimu“ tedy nelze zakázat či nepovolit pobyt u rodičů.

**Pobyt
v původní
rodině jako
právo dítěte**

Ředitel ústavního zařízení a orgán sociálně-právní ochrany dětí mají možnost pobyt dítěte u rodičů či jiných fyzických osob nepovolit, pokud není v zájmu dítěte (slovy zákona: není-li v zájmu úspěšné výchovy dětí), resp. pokud je rodinné prostředí, kde by dítě mělo trávit pobyt, z výchovného hlediska nežádoucí. Oprávnění ředitele¹¹¹ zakázat takový pobyt z vážných výchovných důvodů se týká výjimečných situací, kdy existuje reálná obava, že pobyt v rodinném prostředí je pro dítě z hlediska jeho výchovy nebezpečný. Úmluva o právech dítěte přiznává dítěti právo na udržování kontaktu s rodiči, od nichž je odděleno, ledaže by to bylo v rozporu s jeho zájmy.

Za legitimní lze považovat zejména ty případy, kdy dítě v rámci předchozích pobytů u rodičů netrávilo čas doma (ačkoliv za této podmínky byl pobyt povolen) nebo páchalo trestnou činností či ve stanovený čas nebylo předáno ústavnímu zařízení, příp. se do ústavního zařízení vůbec nevrátilo. V takové situaci je sporné, zda je povolení dalšího pobytu v zájmu úspěšné výchovy dítěte a v souladu s účelem ústavní výchovy. Není možné, aby pobyty dětí u rodičů byly zařazeny v systému odměn a trestů ústavu, což je patrné i ze systematiky zákona o výkonu ústavní výchovy. Porušení ustanovení vnitřního řádu či jiných povinností stanovených dítěti zákonem, natož špatný prospěch dítěte ve škole, nejsou zákonným důvodem pro nepovolení jeho pobytu u rodičů.

**Legitimní
omezení
pobytu dítěte
doma**

Jestliže ústavní zařízení podmiňuje povolení krátkodobého pobytu dítěte u rodičů dosažením určité bodové hranice v systému hodnocení chování, pak se dopouští jednání, jímž porušuje čl. 2 odst. 3 Ústavy, resp. čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, dle nichž lze státní moc uplatňovat jen v mezích a způsoby, které stanoví zákon.

¹¹¹Deklarované ustanovením § 23 odst. 1 písm. i) zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů.

RODINA A DÍTĚ

Proces povolování krátkodobých pobytů dětí s uloženou ochrannou výchovou u rodičů či jiných osob je stejný jako v případě dětí s nařízenou ústavní výchovou. Výjimkou je nemožnost prodloužení doby pobytu mimo zařízení nad 14 dnů na základě souhlasu OSPOD.¹¹² O podmíněném umístění dítěte s uloženou ochrannou výchovou mimo zařízení nebo o jeho přechodném ubytování mimo zařízení v souvislosti se studiem nebo pracovním poměrem rozhoduje soud (ať již na návrh ředitele, mladistvého, státního zástupce, rodiče, OSPOD či bez návrhu).¹¹³

4.6 Používání kamerových systémů a stavebně-technických prostředků

Umístění kamer Zákon o výkonu ústavní a ochranné výchovy stanoví (s účinností od 1. 12. 2005), že „v zařízeních, ve kterých jsou umístěny děti s uloženou ochrannou výchovou, jsou používány speciální stavebně-technické prostředky k zabránění útěku těchto dětí. Na základě rozhodnutí ředitele zařízení je dále možné v těchto zařízeních za účelem zajištění bezpečnosti dětí, zaměstnaných osob a svěřeného majetku využívat audiovizuální systémy.“ Kamery mohou být instalovány pouze pro kontrolu okolí budov a areálu zařízení, prostor, kam děti nemají přístup, a chodeb zařízení. Ochránce během systematických návštěv zjistil případy, kdy byly kamery používány v rozporu se zákonem. V jednom případě byly nainstalovány i v části obývané výlučně dětmi s nařízenou ústavní výchovou, což je v rozporu s § 15 odst. 1 ZVUOV, a ve druhém zařízení kamery zachycovaly prostor na chodbách, společné prostory a v místnosti sloužící k výuce dětí – zákon přitom instalaci kamer v takovém rozsahu neumožňuje. Ohledně instalace kamer ochránce upozornil na skutečnost, že výklad ZVUOV v tom smyslu, že v každém ze zařízení, v nichž se nachází děti (nebo jen jedno dítě) s uloženou ochrannou výchovou, musí nutně být umístěny kamery, je chybný. Jedná se totiž pouze o zákonnou možnost, jejíž volba leží na řediteli zařízení, neboť především on je zodpovědný za celkovou atmosféru a výchovnou koncepci zařízení. Ochránce rovněž zjistil, že se s právní úpravou neshoduje ani situace, kdy chlapci (i část personálu) přesně nevěděli, které prostory jsou monitorovány

¹¹²Ustanovení § 30 odst. 1 věta druhá ZSPOD – Tato doba (rozuměj doba 14 dnů) s výjimkou případů, kdy byla na základě rozhodnutí soudu uložena ochranná výchova, může být prodloužena, jde-li o pobyt u těchto osob, na základě písemného souhlasu obecního úřadu obce s rozšířenou působností.

¹¹³Ustanovení § 85 ZSVM.

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA A OCHRANNÁ VÝCHOVA

a co se poté se záznamem děje. ZVUOV stanoví řediteli zařízení povinnost předem informovat všechny děti a zaměstnance zařízení o „umístění a způsobu využívání audiovizuální techniky“. Dále bylo zjištěno, že na jednom oddělení je v pokojích chlapců instalován odposlech, a z rozhovoru s chlapci vyplynulo, že jej někteří považují za funkční. Instalace, byť nepoužívaného, odposlechu, byla poté skutečně potvrzena. Používání odposlechu v privátní zóně není v budově dočasně nahrazující domov dítěte přípustné a představuje zásah do základního lidského práva garantovaného LZPS čl. 10 odst. 2 (právo na soukromí). Existence takového monitorovacího zařízení, ač nepoužívaného, ponechává možnost jeho případného excesivního zneužití a negativního působení na psychiku dětí. Ochránci bylo později doručeno potvrzení autorizovaného technika dokládající mechanické odpojení odposlechu.

4.7 Právo dítěte na zachování lidské důstojnosti

Při systematických návštěvách výchovných ústavů, tedy zařízení, kde jsou umístěny děti ve věku 15–18 (resp. 19 let) se ochránce setkal s několika okamžiky, které pro děti mohou představovat až ponižující zacházení. V jednom zařízení se chlapci po ranní rozsvícení hromadně sprchovali pod přímým dozorem, někdy i osoby opačného pohlaví (vychovatelky). Ochránce shledal, že je nepřipustné, aby dohled při mytí svěřenců, zejména pokud se jedná o dospívající, prováděla osoba opačného pohlaví.

V některých zařízeních jsou svěřenci podrobováni po návratu z pobytu mimo zařízení osobním prohlídkám. Způsob provádění prohlídek se různil od ukázání kapes, přes „šacování“, případně prohmatání oblečení. V jednom zařízení byly zjištěny případy, kdy se chlapci museli při prohlídce svléknout do spodního prádla a někdy zcela donaha. Tyto prohlídky probíhaly dle vyjádření chlapců i personálu u vchodových dveří (zevnitř) ústavu, tedy v místě, kam mají přístup i další zaměstnanci včetně žen. Jakkoli za určitých okolností a ve výjimečných případech lze uznat opodstatněnost provedení osobní prohlídky s ohledem na prevenci vnášení předmětů ohrožujících výchovu, zdraví a bezpečnost do ústavu, je třeba zdůraznit, že k jejich provádění neexistuje přímé zákonné zmocnění. K těmto prohlídkám nesmějí jednotlivá zařízení přistupovat plošně u všech dětí, neboť takto probíhající prohlídky jsou na hranici lidské důstojnosti a mohou naplňovat znaky ponižujícího zacházení, neboť u prohledávaných osob mohou vyvolat pocity méněcennosti. Takové zacházení je v rozporu

Dohled
při osobní
hygieně

Osobní
prohlídky

RODINA A DÍTĚ

s ustanoveními čl. 10 odst. 1 LZPS (právo na zachování lidské důstojnosti) a čl. 7 odst. 1 LZPS (nedotknutelnost osoby a jejího soukromí), a také se ZVUOV, který garantuje dítěti právo na respektování lidské důstojnosti. Rovněž prostor, kde se osobní prohlídky provádějí, by měl mít určitý standard. Ochránce doporučil, aby se osobní prohlídky prováděly jen ve skutečně odůvodněných případech, a to z rozhodnutí pověřeného zaměstnance ústavu. Dále doporučil, aby se o prohlídce a jejích důvodech provedl zápis do osobního spisu dítěte a aby se prohlídky prováděly v prostoru k tomu určeném.

4.8 Právo stěžovat si

Komu si stěžovat? Ochránce během svých šetření a během systematických návštěv zjistil, že děti často nejsou schopny uvést státní orgány (často ani jeden), na které by se mohly v případě potřeby obracet se svými stížnostmi, resp. podáními. Právo dítěte upravené v § 20 odst. 1 písm. i) ZVUOV je tak materiálně nerealizovatelné, pokud dítě neví, komu má svou stížnost směřovat. V zařízeních by měl být dětem důkladně objasněn mechanismus vyřizování stížností. Stížnostní pravidla (kdo, v jaké lhůtě, jakým způsobem) by měla být popsána buď ve vnitřním řádu nebo v jiném stručném dokumentu (popř. i zveřejněna na nástěnkách). Pravidla by měla být napsána formou přiměřenou věku dětí. Dětem by měly být přístupné (např. na nástěnkách) kontakty alespoň na dozorového státního zástupce, Českou školní inspekci, veřejného ochránce práv, MŠMT a příslušné OSPOD s upozorněním, že na tyto instituce se umístěné dítě může obracet se svými stížnostmi, aniž by obsah podání někdo z ústavu kontroloval. V zařízení by měla být rovněž k dispozici schránka důvěry. Účinné fungování jakéhokoliv stížnostního mechanismu rovněž předpokládá, že se stížnosti, jejichž obsah lze považovat za soukromý, budou ze strany vedení ústavu vyřizovat tomu adekvátním způsobem zaručujícím anonymitu stěžovatele – nikoli např. na společné komunitě chlapců se zaměstnanci.

4.9 Vycházky dětí

Dítě s nařízenou ústavní výchovou má právo opustit samostatně se souhlasem pedagogického pracovníka zařízení za účelem vycházky, pokud se jedná o dítě starší 7 let věku a nedošlo k zákazu nebo omezení v rámci opatření ve výchově. Jde o právo dítěte, nikoli odměnu za dobré chování. Dítěti s uloženou ochrannou výchovou může být

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA A OCHRANNÁ VÝCHOVA

v rámci „pozitivních“ opatření ve výchově povolena mimořádná vycházka mimo zařízení na dobu nejvýše 12 hodin.

V některých případech se ochránce setkal s tím, že docházelo k neodůvodněnému směšování dětí s nařízenou ústavní výchovou a uloženou ochrannou výchovou, a děti s ústavní výchovou tak byly podrobeny povolovacímu režimu. Vycházky jim přitom mohou být odňaty pouze na základě opatření ve výchově, nikoli např. z nedostatku bodů kvůli drobným prohřeškům v úborové kázni nebo pouhou pasivitou ve škole. Opatření ve výchově je možno užít pouze za „prokázané porušení povinností vymezených ZVUOV“.

4.10 Nejčastější pochybení OSPOD zjištěná při šetření ochránce

„Stěžejní nedostatek shledává veřejný ochránce práv v zákazu odjezdů dětí k rodičům na tzv. krátkodobé pobyty. Nastíněný problém úzce souvisí se začleněním tzv. krátkodobého pobytu dítěte u rodičů do systému odměn a trestů – tj. jako součást bodovacích systémů především v dětských domovech se školou a výchovných ústavech, které mnohdy tvoří samostatnou kapitolu vnitřních řádů těchto zařízení. Hodnocení chování je mnohdy pojmáno formou negativní motivace svěřenců, kdy drobné prohřešky mohou být v souladu s bodovacím systémem vychovatelem „oceněny“ mnohem vyšším počtem záporných bodů, než kolik kladných může svěřenec získat za bezvadné plnění svých povinností za celý týden. Svěřenci se tak mnohdy ocitají v situaci, kdy díky výrazně negativní bilanci přes veškerou snahu mohou očekávat nejbližší povolení dovolenky nebo prosté vycházky mimo zařízení v odpoledních hodinách třeba i za několik týdnů, a toto vědomí je nezřídká spíše motivuje k ještě závažnějšímu porušení vnitřního řádu, typicky k útěku ze zařízení.

Šetření vedená ochráncem ukazují na výraznou pasivitu ředitelů zařízení, pokud jde o informování rodičů a jiných osob odpovědných za výchovu svěřenců. Rodiče mnohdy trpí neznalostí prostředí, v němž je jejich dítě institucionálně vychováváno, neznalostí svých práv a povinností i práv a povinností svých dětí vůči ústavnímu zařízení, neznalostí vnitřních pravidel, která ten který ústav či domov sleduje při realizaci telefonického kontaktu dětí s rodiči, organizaci návštěv dětí v zařízení a krátkodobých pobytů dětí mimo zařízení apod. (konkrétní případy viz Souhrnná zpráva veřejného ochránce práv z roku 2005, bod 2.7 – „Ochrana práv dětí, mládeže a rodiny“, část „Ústavní výchova a ostatní agenda ochrany práv dětí, mládeže a rodiny“).

**Zákazy
krátkodobých
pobytů dětí
u rodičů**

**Nedostatečná
informovanost
rodičů**

RODINA A DÍTĚ

- Neoprávněné omezení kontaktu dítěte s rodinou** Veřejný ochránce práv se opakovaně setkal s nerespektováním práv dětí umístěných v ústavní péči, v kojeneckých ústavech, dětských domovech a výchovných ústavech. Dochází k tomu dvojím způsobem, a to omezováním rozsahu návštěv rodičů či jiných příbuzných (např. na 2 hodiny za týden v odpoledních hodinách) nebo zákazem návštěv formou trestu za nevhodné chování dítěte či špatný školní prospěch. V rámci pozitivního přístupu k práci s rodinou dítěte umístěného do kojeneckého ústavu nebo dětského domova je třeba udržovat co nejširší osobní kontakty s rodiči dítěte. Jednou z možností je stanovení rozsáhlého režimu návštěv. Je žádoucí, aby časové omezení návštěv neznemožňovalo udržování citových a rodinných vazeb mezi umístěnými dětmi a jejich rodiči. Kojenecké ústavy a dětské domovy totiž naplňují biologické a materiální potřeby dítěte, avšak z hlediska vytváření identity a životní perspektivy a zdárného psychického vývoje dítěte rodinu nikdy plně nahradit nemohou
- Režimování dětí** Za závažný nedostatek v praxi dětského domova označil veřejný ochránce práv tzv. režimování dětí a jejich trestání za každé porušení stanoveného režimu. Děti pak nemění své chování k lepšímu na základě svého poznání získaného výchovou, ale své jednání účelově přizpůsobují tomu, aby se vyhnuly trestu. Z pedagogického hlediska je nepřijatelné nepřiměřeně trvat na dodržování striktního denního harmonogramu a režimu dětí umístěných v dětských domovech. Tím může být potlačen základní rys osobnosti člověka, kterým by měla být schopnost žít jako svobodná individualita, jež nese za své chování odpovědnost.
- Počáteční izolace dítěte v ústavním zařízení** Postup v rozporu se zákonem spatřuje ochránce v tom, že OSPOD nenavštěvuje dítě umístěné v ústavní výchově, i když mu tuto povinnost ukládá zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Ochránce opakovaně zjistil, že OSPOD nebo samotné zařízení pro výkon ústavní výchovy po umístění dítěte v ústavní výchově je nečinný nebo uvádí rodiče v omyl tím, že jim podává nesprávné informace a v počátku umístění dítěte do ústavního zařízení nedoporučuje či zakazuje návštěvy dítěte s odvoláním na to, že je třeba dát dítěti prostor k adaptaci na nové prostředí. Mnohdy poté dochází k odcizení dítěte vůči rodině a jeho citové deprivaci či k návrhu soudu na vyslovení nezájmu rodičů o dítě. Nečinnost ze strany OSPOD spočívá v tom, že nejedná v zájmu dítěte, nepracuje dále s jeho rodinou formou individuální sociální práce v rodině, upřednostňuje náhradní rodinu před biologickými rodiči, nenavštěvuje dítě v ústavním zařízení nebo jsou jeho návštěvy toliko formální. Orgán sociálně-právní ochrany dětí je povinen sledovat dodržování práv dítěte v ústavní péči a pravidelně dítě

ÚSTAVNÍ VÝCHOVA A OCHRANNÁ VÝCHOVA

v ústavním zařízení navštěvovat, aby nedocházelo k jeho psychické deprivaci. Smyslem je sledovat vývoj dítěte, posoudit, zda stále trvají důvody pro pobyt dítěte v ústavním zařízení, a pokud možno řešit jeho osud návratem do rodiny nebo některou z forem náhradní rodinné péče (*konkrétní případy viz Souhrnná zpráva veřejného ochránce práv z roku 2006, bod 2.16 – „Ochrana práv dětí, mládeže a rodiny“, část „Ústavní výchova“*).

XI. Náhradní rodinná péče

1. VYMEZENÍ POJMU „NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE“

Náhradní rodinná péče je institut sociálně-právní ochrany dětí určeny dětem, které z různých důvodů nemohou vyrůstat ve vlastní biologické rodině. Jejím účelem je poskytnout těmto dětem přechodnou či dlouhodobou péči co nejvíce se podobající péči rodinné, pokud možno při zachování vazby dítěte s původní rodinou v maximální možné míře.

2. DRUHY NRP

Jedná se o tyto formy náhradní rodinné péče:

- Osvojení** a) **osvojení**, nejvíce se přibližující péči v biologické rodině. Osvojením dochází k přijetí cizího dítěte náhradními rodiči v takové právní, citové a sociální rovině, že vznikají vazby shodné jako mezi biologickými rodiči a dětmi. Jedním z problémů, se kterým se oblast náhradní rodinné péče v současné době potýká, jsou průtahy v soudním řízení o tzv. právním uvolnění dětí. Do evidence dětí vhodných k osvojení se tak dostávají děti až ve vyšším věku, čímž se jejich šance na umístění do náhradní rodiny formou osvojení snižuje.
- Pěstounská péče** b) **pěstounská péče** je vhodná pro děti, které není možné z právního hlediska osvojit nebo je složité vyhledat vhodné náhradní rodiče vzhledem ke zdravotní, mentální nebo sociální charakteristice dítěte. Pojetí pěstounské péče se někdy blíží v našich podmínkách spíše pojetí osvojení, proto je třeba klást větší důraz na spolupráci s biologickou rodinou dítěte, které je součástí pěstounské péče. Vycházíme-li z předpokladu, že výchova dítěte u rodičů není minimálně krátkodobě v zájmu dítěte, je třeba se především zabývat tím, z jakých důvodů a zda jde o příčiny, které budou zřejmě dlouhodobé, zda není možné (i vhodné) osvojení dítěte, popřípadě zda není vhodnější v zájmu dítěte jiné výchovné opatření, které by rovněž zajistilo řádnou péči o dítě a současně vedlo k obnovení narušených funkcí původní rodiny dítěte.

NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

Zvláštní formou pěstounské péče je potom pěstounská péče na přechodnou dobu. Je určena pro děti, jenž nemohou po určité době z velmi vážných důvodů zůstat ve své vlastní biologické rodině. O děti pečují speciálně školení pěstouni, kteří mají povinnost pracovat s biologickými rodiči na vytváření takových podmínek, které umožní navrácení dítěte zpět do rodiny, popř. jeho umístění do rodiny náhradní.

Pěstounská péče na přechodnou dobu

Dalšími formami náhradní rodinné péče jsou také výkon osobní péče o dítě poručníkem a svěřeni dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče podle § 45 zákona o rodině.

3. ROLE PRACOVNÍKA SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY

Významnou úlohu v systému náhradní rodinné péče má sociální práce vykonávaná sociálními pracovníky, kteří jsou zaměstnanci orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Pracovník sociálně-právní ochrany by měl být klíčovou osobou v celém procesu zprostředkování náhradní rodinné péče. Sociální práce by se tedy v jednotlivých fázích měla zaměřovat na zdárný průběh náhradní péče a být jednotná v přístupech směřujících k naplňování nejlepšího zájmu dítěte. Role pracovníka sociálně-právní ochrany jako klíčového pracovníka při jednotlivých fázích zprostředkování NRP ve vztahu k individuálnímu případu dítěte spočívá především ve zjištění možnosti obnovení narušených funkcí rodiny při zachování dítěte v rodině, a až následně v minimalizování traumatu dítěte při procesu umisťování do nové rodiny a jeho sžívání se s novou rodinou. Neméně podstatným, nicméně často opomíjeným aspektem sociální práce v oblasti náhradní rodinné péče je zajištění kontaktu dítěte s původní rodinou. Pro jednotný profesionální postup a udržení kvality sociální práce v oblasti náhradní rodinné péče je nutné definování základních odborných východisek a principů, které je možné označovat pojmem standardy. Vzhledem k rozvoji pěstounské péče a spolupráci s pověřenými osobami právě při této formě NRP se jeví jako nezbytné vytvoření standardů pěstounské péče, které umožní udržení a kontrolu kvality sociální práce při celém procesu zprostředkování pěstounské péče.

Stěžejní úloha OSPOD

4. PŘEDPĚSTOUNSKÁ PÉČE

Před rozhodnutím soudu o umístění dítěte do pěstounské péče může být dítě dočasně svěřeno rozhodnutím orgánu sociálně-právní ochrany

RODINA A DÍTĚ

Předpěstounská péče dětí do péče budoucího pěstouna – tzv. předpěstounská péče.¹¹⁴ Jestliže je dítě v ústavní výchově z rozhodnutí soudu, není ke svěření dítěte do předpěstounské péče třeba souhlasu rodičů. V ostatních případech je k předpěstounské péči třeba souhlasu rodičů, pokud jsou zákonnými zástupci dítěte.

Po dobu trvání předpěstounské péče náleží stejné hmotné nároky (dávky) jako v případě pěstounské péče. Budoucí pěstoun musí do tří měsíců od svěření dítěte do předpěstounské péče podat návrh na zahájení řízení o svěření dítěte do pěstounské péče, jinak rozhodnutí o předpěstounské péči pozbude platnosti.

5. PĚSTOUNSKÁ PÉČE NA PŘECHODNOU DOBU

Přechodná pěstounská péče Představme si právě narozené miminko, jehož matka je závislá na drogách. Matka se rozhodla pro léčbu drogové závislosti, o dítě projevuje zájem, chodí za ním, ale nikdo zatím nelze určit, jestli se o něj jednou postará. Dítě bude umístěno po dobu 6 měsíců v kojeneckém ústavu, což znamená v podstatě nemocniční pobyt, který však není pro zdárný vývoj dítěte tak nízkého věku nejvhodnější, neboť dítě potřebuje neustálý kontakt a péči, což mu ústavní péče – jakkoli kvalitní – s ohledem na dané mantinely poskytnout nedokáže.

Od 1. července 2006 vstoupila v platnost novela Zákona o sociálně-právní pomoci dětem, ve které je přesněji popsána možnost umístit dítě do pěstounské péče na přechodnou dobu. Přechodná pěstounská péče znamená, že děti, které náhle nemohou zůstat ve své rodině, jsou dočasně umístěny do přechodných pěstounských rodin. Tyto rodiny se pro takovou pěstounskou péči rozhodly, jsou na ni připraveny a jsou provázeny odborným pracovníkem. Rodina průběžně spolupracuje s OSPOD. Je rovněž odborně školená. Mezi pěstouny na přechodnou dobu a orgánem péče o dítě existuje smlouva (dohoda) o typu a délce péče o dítě. Situace dětí se řeší a v okamžiku, kdy se jejich situace vyjasní, náhradní rodina jim ve spolupráci s OSPOD a odborníkem pomůže vrátit se domů nebo přejít do trvalé (adoptivní) rodiny.

Kdo mohou být pěstouni na přechodnou dobu?

Dospělí, zralí lidé s předpoklady a schopnostmi pro péči o děti, výchovu a rodičovství, kteří mají optimální materiální a sociální zázemí,

¹¹⁴ Ustanovení § 45b odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

aby se mohli o děti bezpečně starat ve své domácnosti. Měli by být dobře informováni a vzděláni pro poskytování pěstounské péče na přechodnou dobu. Vědomě se rozhodli poskytovat právě přechodnou pěstounskou péči, tedy pěstounskou péči na kratší dobu. Rozumějí tomu, proč je pro děti potřebná a umějí ji správně poskytovat. Pěstouni by měli především chápat důležitost udržování kontaktu mezi dětmi a jejich biologickou rodinou, podporují pozitivní vztahy a setkávání. Jsou prověřeni jako bezpeční náhradní rodiče a přiměřeně vzděláni v oblasti péče o děti v obtížné rodinné situaci.

Pěstouni pozitivně a aktivně ve spolupráci s OSPOD a odborným pracovníkem pomáhají dítěti s návratem do původní rodiny nebo adoptivní rodiny, pokud se tak stane. Kvalitní přechodná pěstounská rodina se postupně může starat o další a další svěřené děti. Nejedná se však o velké pěstounské rodiny. Přechodná pěstounská péče by měla být poskytována individuálně podle potřeb dítěte.

6. OSVOJENÍ

Právní vymezení nacházíme v zákonu o rodině,¹¹⁵ který hovoří o osvojení a o nezrušitelném osvojení. Při osvojení přijímají manželé či jednotlivci opuštěné dítě za vlastní a mají k němu stejná práva i povinnosti, jako by byli jeho rodiči. Osvojením vzniká mezi osvojitelem a dítětem vztah jako mezi biologickými rodiči a vlastními dětmi. Zároveň dítě získává příjmení nových rodičů. Vztah mezi dítětem a příbuznými osvojitelů je tedy příbuzenský. Naopak zanikají vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a jeho původní rodinou.

Osvojit lze pouze dítě nezletilé, tzn. mladší 18 let. Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl. Není např. možné, aby sedmnáctiletou dívku adoptovali mladí manželé, kterým je sotva třicet let. Zákon o rodině stanoví, že osvojiteli se mohou stát pouze fyzické osoby, které svým způsobem života zaručují, že osvojení bude ku prospěchu dítěte i společnosti. Osvojit dítě může manželská dvojice, manžel(ka) rodiče dítěte i osamělá osoba.

Rozlišujeme dva druhy osvojení:

1. Osvojení, které je nazývané také jako prosté, obyčejné, zrušitelné či I. stupně – toto osvojení lze z důvodů hodných zvláštního zřetele soudem zrušit. Návrh na zrušení může podat jak osvojenec, tak osvojitel.

¹¹⁵Ustanovení § 63–74 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů.

Osvojení

Druhy
osvojení

RODINA A DÍTĚ

2. Osvojení nezrušitelné (též se setkáváme s označením osvojení II. stupně) – takto lze osvojit dítě starší jednoho roku a toto osvojení nelze zrušit. Trvá tedy i tehdy, když se např. později ukáže, že dítě trpí nějakou vývojovou poruchou nebo že chování dítěte je zcela v rozporu s představami nových rodičů či v rozporu se zákonem apod. Přitom platí, že osvojení prosté může být změněno v osvojení nezrušitelné, nikoliv však naopak.

O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele. Ještě před rozhodnutím soudu musí uplynout nejméně tři měsíce, po které budoucí rodič na své náklady pečuje o dítě. Toto období se nazývá „předadopční péče“ a rozhoduje o ní orgán péče o dítě.

7. HOSTITELSKÁ PÉČE

Pojem Hostitelská péče je zvláštní forma pěstounské péče, kdy děti z dětských domovů jezdí na návštěvy (víkendy, prázdniny) do rodin. Tyto návštěvy umožňují dětem, které z nějakého důvodu nejsou nahlášené do náhradní rodinné péče (ve většině případů jsou to děti staršího věku, děti, které nejsou právně volné a udržují kontakt se svými biologickými rodiči), aby navázaly nové přátelské vztahy a osvojily si standardy rodinného života.

Právní vymezení institutu Přímo pojem hostitelská péče není zákonem upraven. Děti jsou do rodin pouštěny ředitelem dětského domova na základě souhlasu OSPOD příslušného podle trvalého bydliště dítěte. OSPOD by rovněž měl provést sociální šetření, kam má být dítě propuštěno, či požadovat před vydáním souhlasu další podklady). Pokud je místo trvalého pobytu dítěte odlišné od místa trvalého pobytu rodiny či fyzické osoby, kam má jít dítě na návštěvu, může obecní úřad vydat písemný souhlas až po zjištění bydliště dítěte (ten také může provést sociální šetření, kam má být dítě propuštěno či požadovat před vydáním souhlasu další podklady). Pokud je místo trvalého pobytu dítěte odlišné od místa trvalého pobytu rodiny či fyzické osoby, kam má jít dítě na návštěvu, může obecní úřad vydat písemný souhlas až po vyjádření obecního úřadu obce s rozšířenou působností příslušného podle trvalého bydliště rodiny či fyzické osoby.

Při realizaci pobytu dítěte v hostitelské rodině za spolupráce OSPOD je třeba neopomíjet, že tento institut náhradní rodinné péče je vhodný zejména pro děti školního věku, které již dokážou pochopit, že se bude jednat pouze o dočasné pobyty. Toto si musí rovněž uvědomit rodiny, které nabízejí tuto formu pomoci.

XII. Vybraná soudní rozhodnutí

1. KLÍČOVÁ JUDIKATURA OBECNÝCH SOUDŮ A NÁLEZY ÚSTAVNÍHO SOUDU ČR V OBLASTI SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE

§ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR, č. j. Rc 25 Cdo 2289/2002 ze dne 30. 9. 2003 – právo dítěte na kontakt s rodiči, odpovědnost rodiče za zmaření styku s nezletilým dítětem

Dle rozsudku soudu prvního stupně byl stěžovatel oprávněn stýkat se s nezletilým mj. dva týdny o letních prázdninách, přičemž termín styku byl otec nezletilého povinen sdělit jeho matce nejpozději do 30. 4. každého roku. V lednu 2001 zakoupil stěžovatel v cestovní kanceláři zájezd do ciziny pro 2 osoby v ceně 71 800 Kč, kterou zaplatil a matku o tom informoval. Dopisem ze dne 7. 3. 2001 matka nezletilého otce oznámila, že nezletilý má v dané době naplánovány neměnné aktivity a ve zbývajícím období prázdnin je otci k dispozici. Otec nezletilého podal návrh na výkon rozhodnutí o úpravě styku s nezletilým s odůvodněním, že matka zmařila jeho styk se synem, pokud mu sdělila, že syn má neměnné aktivity, přičemž on zajistil pro syna letní dovolenou u moře a tuto skutečnost v souladu s rozsudkem o úpravě styku matce nezletilého oznámil. V rámci soudního řízení byla matka nezletilého soudem vyzvána, aby nemařila styk otce se synem o letních prázdninách. Syna však otci nepředala a v důsledku toho otec zrušil zájezd pro dvě osoby, přičemž stornovací poplatek činil 100 % zaplacené částky.

1. Jestliže otci dítěte vzniknou zbytečné náklady v důsledku toho, že matka, již bylo nezletilé dítě svěřeno do výchovy, zmaří styk otce s dítětem upravený soudním rozhodnutím nebo dohodou rodičů, jedná se o její obecnou odpovědnost za škodu, založenou na principu presumovaného zavinení. Jde o odpovědnost za přímé porušení právní povinnosti, jež pro matku dítěte vyplývá ze soudního rozhodnutí, popř. z dohody rodičů o styku s dítětem.

RODINA A DÍTĚ

2. Pokud by se styk otce s dítětem neuskutečnil z důvodu objektivní překážky na straně dítěte (typicky např. onemocnění dítěte), popř. pro jinou skutečnost, jež nastala nezávisle na vůli matky a bez jejího vlivu, nelze tento stav považovat za zaviněné porušení její povinnosti připravit dítě ke styku s otcem a předat mu je ve stanovenou dobu na určeném místě.

3. Tyto objektivně dané důvody by sice vedly ke zproštění odpovědnosti za škodu způsobenou nepředáním dítěte, avšak v případě existující objektivní překážky, bránící uskutečnit styk, přichází v úvahu odpovědnost matky za škodu tím vzniklou otci podle § 420 obč. zák., jestliže tato překážka nebyla otci včas sdělena a vznikly mu tak zbytečné náklady. Jde o odpovědnost nikoliv za přímé porušení povinnosti vyplývající z úpravy styku, nýbrž za nesplnění tzv. obecné prevenční povinnosti podle § 415 obč. zák., podle něž je každý povinen počínat si tak, aby nedocházelo ke škodám na zdraví, na majetku, na přírodě a životním prostředí.

§ Usnesení Ústavního soudu ČR, č. j. III. ÚS 438/05 ze dne 13. 12. 2006 – k zákazu styku dítěte s rodičem

Stěžovatel se domáhal zrušení rozsudku, jímž mu byl stanoven zákaz styku s jeho nezletilým synem pro dobu po rozvodu manželství. Stěžovatel navrhoval soudu provedení znaleckého posudku z oblasti dětské pedopsychologie se specializací na diagnostiku a léčbu syndromu zavrženého rodiče a upozorňoval na programové jednání matky ovlivňováním nezletilého; soud však tento důkaz neprovedl. Výrok o zákazu styku založil na zprávě pracovníka střediska sociální pomoci, které mělo odborně dohlížet na průběh styku se synem, zprávách kolizního opatrovníka a výsledku syna stěžovatele. Poté, co bylo v roce 1997 v průběhu soudního řízení zjištěno, že matka odmítá syna otci ke styku dát, se opatrovník dítěte snažil styk neúspěšně zprostředkovávat. Rodiče se posléze dohodli na nutné psychologické přípravě i na podmínkách styku za přítomnosti sociální pracovnice, nezletilý se však již styku fyzicky bránil. Ani další pokusy o kontakt nebyly úspěšné, nezletilý odmítal s otcem komunikovat. Podle zprávy psychologa z roku 2002 nebyl nezletilý natolik v pořádku, aby se mohl stýkat s otcem. V roce 2003 soud rozhodl o styku za účasti odborníka; podle zpráv odborného pracoviště však byl nezletilý při setkáních vystaven opakované výrazné psychické zátěži, opakovaně žádal přítomného pracovníka o ukončení setkání, takže odborné pracoviště nedoporučilo pokračovat v těchto setkáních. Z těchto důvodů se

VYBRANÁ SOUDNÍ ROZHODNUTÍ

opatrovník nakonec ztotožnil se závěry psychologa ze střediska sociální pomoci dětem, že styk s otcem vystavuje nezletilého výrazné psychické zátěži a není v souladu s jeho zdárným vývojem.

Z pozitivního závazku státu na poli ústavní garance a ochrany rodičovství a rodiny, resp. rodinného a soukromého života (čl. 32 Listiny základních práv a svobod a čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod) vyplývá, že soudy jsou povinny svěřenými procesními prostředky vytvářet předpoklady pro narovnání narušených vztahů mezi rodiči a dětmi, včetně prostředků donucení, může-li takové opatření vést ke sledovanému cíli a je-li přiměřené.

Jediným kritériem pro vyslovení zákazu styku rodiče s dítětem je aktuální nezbytnost takového opatření a zájem dítěte, z něhož tato nezbytnost vyplývá. Rozhodnutí soudu o zákazu styku nelze pojímat jako konečné odklizení nepříjemného sporu. Intenzita zásahu do základního práva podle čl. 32 odst. 4 Listiny a čl. 8 odst. 1 Úmluvy, jakou představuje právě zákaz styku rodiče s dítětem, velí, aby soudy a státní orgány nečekaly pasivně, až dítě dosáhne formální zletilosti a předmět řízení odpadne, popř. až se samovolně či jinak změny poměry a jedna ze zúčastněných stran se na soud znovu obrátí s formálně procesním návrhem na úpravu styku. Orgány sociálně-právní ochrany a soudy, každý ve své působnosti, proto musí aktivně zkoumat, zda důvody tohoto opatření trvají, jinými slovy, zda se toto opatření postupem času a změnou okolností nestalo nepřiměřeným.

§ Nález Ústavního soudu ČR, č. j. I. ÚS 48/04 ze dne 27. 1. 2005 – k podmínkám realizace střídavé výchovy v péči o dítě

Otec navrhoval svěřením dítěte do střídavé péče obou rodičů, leč s tímto návrhem nesouhlasila matka dítěte, která žádala svěřením nezletilého dítěte do své péče. Opatrovník – s ohledem na to, že matka se střídavou péčí nesouhlasila – navrhl svěřit dítě do výchovy matky, ale otci upravit styk s dcerou v co nejširším rozsahu. V průběhu řízení opatrovník své stanovisko změnil a střídavou péčí doporučil. Provedeným dokazováním soud zjistil, že nezletilá má hlubokou citovou vazbu jak k matce, tak k otci; značně však na ni působí napjatá atmosféra mezi rodiči. Podle názoru psychologů by pro dítě byla ideální střídavá péče rodičů; nevyřešené partnerské křivdy podmiňují aktuální vztah mezi rodiči do té míry, že nejsou schopni se na čemkoli domluvit. Při předávání dítěte sice nedochází ke zjevným konfliktům mezi otcem a matkou, rodiče však nejsou schopni komunikace a kooperace, což shodně potvrdili.

RODINA A DÍTĚ

Svěření dítěte do střídavé výchovy rodičů nesmí být ústupkem jejich vzájemné rivalitě, ale vyjádřením kvalitního a pozitivního vztahu rodičů k dítěti; to předpokládá toleranci, vyspělost a dobrou vůli všech zúčastněných. Rozhodnutí o střídavé výchově nezletilého dítěte by mělo vycházet z jejich společné vůle a dohody, schopnosti spolu komunikovat a spolupracovat a nezapojovat dítě do svých vzájemných problémů. Podle názoru Ústavního soudu není v tomto případě podstatná otázka, proč rodiče nejsou ochotni spolu spolupracovat a komunikovat, nýbrž to, že jim v daném případě chybí ochota a vyspělost v zájmu nezletilé dcery spolu kooperovat.

§ Rozhodnutí Krajského soudu v Ústí nad Labem, č. j. Rc 9 Co 719/2003 ze dne 13. 4. 2004 – k podmínkám svěření nezletilého dítěte do střídavé výchovy rodičů

Okresní soud svěřil nezletilého do výchovy otce a matce uložil povinnost platit na výživu syna. Proti tomuto rozsudku podala matka v zákonné lhůtě odvolání, přičemž zdůraznila, že syn je na ní hodně citově vázaný. Matka nezletilého svým návrhem žádala střídavou výchovu nezletilého; pokud by však otec nesouhlasil, navrhovala svěření dítěte do své výchovy. Soud jejímu návrhu nevyhověl.

Soud může svěřit nezletilé dítě do střídavé výchovy rodičů i přes nesouhlas jednoho z rodičů, jestliže bude dán i reálný předpoklad, že oba rodiče budou schopni se v požadované míře dohodnout na zajištění výchovy a potřeb dítěte. Z dosavadních zjištění vyplývá, že v současné době mají oba rodiče zájem dítě vychovávat a oba mají také dostatečné podmínky pro jeho výchovu. O tom svědčí i to, že se nyní v péči o dítě střídají v týdenních intervalech. Oba se snaží respektovat potřeby dítěte. Za této situace by připadalo v úvahu svěření dítěte do střídavé výchovy obou rodičů podle § 26 odst. 2 zák. o rod., jestliže by bylo prokázáno, že by toto opatření bylo v zájmu dítěte a byly by důvodné závěry, že by v rámci střídavé výchovy byly potřeby dítěte lépe zjištěny, bez prodlení a dostatečně. O střídavé výchově by bylo možné rozhodnout i tehdy, kdyby jeden z rodičů se střídavou výchovou nesouhlasil (otec stále zastává toto stanovisko); v takovém případě by ovšem musel být dán reálný předpoklad, že oba rodiče budou schopni se v požadované míře dohodnout na zajišťování výchovy a potřeb dítěte, neboť střídavá výchova klade vysoké nároky na spolupráci rodičů.

§ Nález Ústavního soudu ČR, č. j. I. ÚS 618/05 ze dne 7. 11. 2006 – k předběžnému opatření o odnětí dítěte z péče rodičů

Usnesením soudu byl zamítnut návrh stěžovatele v pozici otce na vydání předběžného opatření, na základě kterého by byla matka povinna vydat nezletilého syna stěžovatele ke styku se stěžovatelem i v případě nemoci nezletilého. Pro případ nemoci nezletilého měl být kontakt otce s nezletilým uskutečněn v náhradních termínech. Stěžovatel v odůvodnění ke skutkovému stavu zejména uvedl, že matka se snaží bránit styku nezletilého syna se stěžovatelem, což odůvodňuje škodlivým vlivem takového kontaktu na psychický stav nezletilého a jeho častými nemocemi. Obecné soudy zdůraznily skutečnost, že si stěžovatel může informace o zdravotním stavu nezletilého vyžádat u jeho ošetřujícího lékaře, že stěžovatel má právo se s nezletilým stýkat i v případě jeho nemoci, pokud to zdravotní stav dovoluje, a že rodič, kterému je dítě svěřeno, odpovídá za škodu druhému rodiči v důsledku zmaření styku z dítětem i tehdy, kdy o objektivní překážce styku včas neinformoval.

Ústavní soud ve věcech péče o nezletilé poukazuje na nutnost použití takové interpretace účelu předběžného opatření v souladu s čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod a čl. 18 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte, jejíž výsledkem rozhodně nemůže být minimální míra ochrany základních práv jako určitého standardu. Jinými slovy, předběžné opatření upravující styk rodičů s dětmi musí být použito s ohledem na charakter a význam jím chráněného zájmu, kterým je umožnit i rodiči, který s dítětem trvale nežije, pravidelný a co nejširší kontakt, protože je to právě množství času, ve kterém je možno realizovat i neverbální výchovné působení rodiče, tzv. výchova přítomností či příkladem, která je, jak je obecně známo, tou nejúčinnější výchovnou metodou. Je nutno mít na zřeteli, že jakákoliv deformace vztahu rodič-dítě v důsledku odcizení je v pozdější době jen těžko napravitelná.

§ Stanovisko Nejvyššího soudu ČR, č. j. Cpj 228/81 ze dne 10. 5. 1981 – k otázkám pěstounské péče

Oproti stavu, který zjistil soud prvního stupně (tj. matka ve výkonu trestu, když před nástupem výkonu trestu se řádně nestarala o výchovu nezletilého a tato výchova byla vážně ohrožena, proto u nezletilého byla nařízena ústavní výchova, potenciální pěstouni si nezletilého

RODINA A DÍTĚ

brali pravidelně domů 1× za 14 dnů, tento si u nich zvykl, nejsou s ním žádné problémy a naopak se bojí vracet do Dětského centra, kde se vykonává ústavní výchova), došlo na straně matky k podstatné změně poměrů, která dle názoru soudu znemožňovala vyhovění návrhu manželů K., byť jsou u nich dány veškeré předpoklady pro realizaci pěstounské péče – osobní, morální, zdravotní předpoklady pro zajištění výchovy dítěte v rodině s tím, že pěstounská péče bude vykonávána ku prospěchu dítěte.

Dítě může být svěřeno do pěstounské péče tehdy, pokud jeho výchova u rodičů není zajištěna z příčin, které budou zřejmě dlouhodobé. Současný stav je ovšem takový, že nelze dovodit, že by matka zřejmě dlouhodobě nemohla výchovu dítěte zajistit. Matka byla totiž v mezidobí (od vyhlášení rozhodnutí soudu prvního stupně do dne rozhodování odvolacím soudem) propuštěna z výkonu trestu, podala návrh na zrušení ústavní výchovy nezletilého, o kterého hodlá osobně pečovat, i když výkon péče z její strany by byl v současné době problematický s ohledem na to, že nezletilý matku jako svého rodiče s ohledem na dlouhodobé odloučení nevnímá.

Jednou z forem náhradní rodinné výchovy je pěstounská péče. Hlavním záměrem této formy náhradní rodinné péče je, aby co největšímu počtu dětí, pro něž není vhodná kolektivní výchova, byla zajištěna trvalá individuální péče. Úkolem soudu v řízení ve věcech pěstounské péče je především zjistit, zda jsou splněny hmotně-právní podmínky. Soud proto musí především zkoumat, zda výchova dítěte u rodičů není zajištěna, z jakých důvodů a zda jde o příčiny, které budou zřejmě dlouhodobé, a zda není možné osvojení dítěte, popřípadě zda není vhodnější v zájmu dítěte jiné výchovné opatření.

I když zájem dítěte, u něhož byla rozhodnutím soudu nařízena ústavní výchova, kterou vykonává, vyžaduje svěřeni do pěstounské péče jiného občana, nelze svěřit takovéto dítě do pěstounské péče, pokud není splněn požadavek, aby výchova dítěte u rodičů nebyla zajištěna z příčin, které budou zřejmě dlouhodobé.

2. JUDIKATURA ESLP

A. Fiala proti České republice – rozhodnutí ze dne 15. listopadu 2005 ve věci výkonu rodičovské zodpovědnosti, právo rodiče na kontakt s dítětem

Rozhodnutím soudu byla schválena dohoda rodičů, podle které měly být nezletilé děti pro dobu po rozvodu svěřeny do výchovy matky; otec se zavázal platit ve prospěch svých synů výživné a směl se s nimi stýkat poměrně v širokém rozsahu. Podle zprávy opatrovníka probíhala setkání otce se syny bez problémů až do konce letních prázdnin roku 2000. Pak začala matka nezletilých otcí v jeho styku s dětmi bránit. Po zjištění, že nezletilé děti trpí v důsledku rodinné situace a manipulace ze strany rodičů, zejména pak matky, byla všem dotčeným doporučena terapie ve specializovaném centru, jíž se matka nepodrobila. Následně otec podal návrh na změnu úpravy styku s dětmi. Z důvodu pokračujícího jednání ze strany matky navrhl otec v závěru vyhocené rodinné situace změnu ve výchově s odůvodněním, že mu matka dlouhodobě brání ve styku s dětmi.

Ve vztahu k ESLP stěžovatel namítal, že délka řízení o výkonu rodičovské zodpovědnosti byla v rozporu se zásadou „přiměřené lhůty“ ve smyslu článku 6 odst. 1 Úmluvy.¹¹⁶ Stěžovatel rovněž namítal porušení čl. 8 úmluvy – tj. práva na respektování rodinného a soukromého života.

ESLP připomíná, že případy týkající se péče o děti je tedy nezbytně nutné projednávat ve vší rychlosti, a zdůraznil, že předmětné řízení vyžadovalo mimořádně urychlené vyřízení, a to tím spíše, že velmi napjatá situace v rodině měla zničující důsledky na psychický stav nezletilých. Po posouzení všech skutečností, které byly soudu předloženy, se domnívá, že soudy v projednávané věci nepostupovaly s náležitou péčí a že délka předmětného řízení není v souladu s požadavkem na „přiměřenou lhůtu“. K porušení článku 6 odst. 1 Úmluvy tedy došlo. ESLP dále dospěl k závěru, že české orgány nevynaložily přiměřené a dostatečné úsilí k zajištění realizace stěžovatelova práva na styk s dětmi, a tím porušily jeho právo na respektování rodinného života zaručené článkem 8 Úmluvy.

¹¹⁶„Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla (...) v přiměřené lhůtě projednána (...) soudem (...), který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích (...).“

RODINA A DÍTĚ

B. Maršálek proti České republice – rozhodnutí ze dne 4. dubna 2006 ve věci bránění otci ve styku s dcerou

Stěžovatelova manželka trpící svalovým onemocněním, které bylo příčinou její invalidity, opustila v prosinci roku 1999 společnou domácnost a odvedla si M. M. s sebou. Uchýlila se do azylového domu pro ženy, přičemž tvrdila, že se stala obětí domácího násilí, jehož měla být svědkem i její dcera. Stěžovatel s tím nesouhlasil a tvrdil, že pro napadení své ženy nebyl nikdy obviněn. Stěžovatel s odvoláním na článek 8 Úmluvy poukazuje na to, že mu nebylo umožněno vidat jeho dceru a podílet se na její výchově.

Soud připomíná, že v případě, kdy může styk s rodičem ohrozit zájmy dítěte nebo porušit práva, která mu přiznává článek 8 Úmluvy, mají vnitrostátní orgány dbát na zachování spravedlivé rovnováhy mezi zájmy dítěte a zájmy rodiče. Soud přitom přikládá zvláštní význam nejvyššímu zájmu dítěte, který může v závislosti na své povaze a závažnosti převážit nad zájmem rodiče. Článek 8 Úmluvy zejména nedovoluje rodiči, aby činil kroky, které by mohly ohrozit zdraví a rozvoj dítěte. V daném případě stát splnil svou povinnost usilovat o sblížení dítěte a stěžovatele s pomocí vhodných a přiměřených opatření a usnadnit jejich setkání. S ohledem na skutečnost, že zhoršení rodinného života, na které stěžovatel poukazuje, bylo do značné míry přičitatelné právě jemu, a vzhledem k úsilí vynaloženému příslušnými orgány s cílem vyřešit danou situaci, se Soud domnívá, že žalovaný stát neporušil právo stěžovatele na respektování jeho rodinného života.

C. Koudelka proti České republice – rozhodnutí ze dne 20. července 2006 ve věci bránění otci v kontaktu s dcerou

Rozsudkem soudu bylo dítě v roce 1991 (tj. ve věku 1 roku) svěřeno do výchovy matky. V březnu 1993 podal stěžovatel soudu návrh na úpravu styku s dítětem. Tvrdil, že mu matka nezletilé ve styku s dcerou brání. Matka naopak navrhla, aby byl stěžovatel zbaven rodičovské zodpovědnosti. Znalci neshledali žádné překážky bránící styku stěžovatele s dcerou, pročež byl návrh matky zamítnut a otci přiznáno právo na zprostředkovaný styk s dítětem ve Středisku sociální prevence a za účasti odborníka. Stěžovatel v průběhu roku 1996 opakovaně žádal opatrovníka o pomoc při realizaci svého styku s dítětem. Rovněž Středisko sociální prevence sdělilo opatrovníkovi a soudu, že se zatím žádné ze setkání neuskutečnilo, neboť se z nich matka

VYBRANÁ SOUDNÍ ROZHODNUTÍ

soustavně omlouvá a není možné ji kontaktovat, přičemž stěžovatel se do střediska dostavoval pravidelně. Matka byla následně soudem vyzvána k plnění svých povinností. K témuž ji vyzýval také opatrovník. Matce byla dále opakovaně uložena pokuta za neplnění rozhodnutí o úpravě styku. Do roku 2005 se stěžovateli z důvodu bránění matkou nepodařilo styk s dcerou obnovit, ani přes využití všech výše zmíněných návrhů.

Řízení bylo zahájeno stížností (č. 1633/05) směřující proti České republice dne 7. ledna 2005. Stěžovateli bylo právo na styk s dcerou přiznáno rozhodnutími ze dne 24. října 1995 a 28. března 1996. Od roku 1995 upozorňovali odborníci na negativní postoj matky a na skutečnost, že styk s dítětem se nemůže uskutečňovat bez její spolupráce; v pozdějších zprávách se uvádí, že dítě je patologicky fixováno na matku a trpí syndromem zavrženého rodiče. Bylo tedy více než zřejmé, že v daném případě má pro stěžovatele plynutí času nepříznivé důsledky.

Soud připomíná, že je-li ve smyslu článku 8 Úmluvy prokázána existence rodinného vztahu, měl by stát v zásadě jednat tak, aby umožnil rozvoj tohoto vztahu, a měl by přijmout vhodná opatření k navázání vztahu mezi dotyčným rodičem a dítětem. ESLP připouští, že neplnění práva na styk stěžovatele bylo zapříčiněno především zjevně odmítavým postojem matky a posléze i dítěte, které bylo matkou ovlivňováno, protože se domnívá, že vnitrostátní orgány ve snaze přimět matku k plnění rozhodnutí o úpravě styku stěžovatele s dítětem nepřijaly všechna opatření, která od nich bylo možné rozumně očekávat. Tyto skutečnosti Soudu postačují k tomu, aby rozhodl, že došlo k porušení článku 8 Úmluvy z důvodu neuskutečnění stěžovatelova práva na styk.

**D. Wallovi proti České republice – rozhodnutí ze dne 26. října 2006
o odnětí dětí z péče rodičů z důvodu nedostatečné péče
v důsledku absence trvalého příjmu a vzhledem k hrozbě ztráty
bytu**

K žádosti OSPOD nařídil okresní soud nad dětmi stěžovatelů soudní dohled z důvodu nevyhovujícího bydlení. Soud připustil, že se rodiče snaží situaci řešit, avšak vzhledem k nedostatku prostředků je rychlé řešení nemožné. Nařízení dohledu tedy mělo za cíl, aby dětem bylo urychleně zajištěno vyhovující bydlení. O rok později podal OSPOD soudu návrh na vydání předběžného opatření, kterým by byly děti předány do ústavní výchovy. Svůj návrh podložil tvrzením, že rodina od roku 1997 nemá stálý a vyhovující byt, že rodiče nebyli schopni

RODINA A DÍTĚ

nalézt řešení a vyhýbali se kontrolám prováděným v návaznosti na nařízení soudního dohledu.

Evropský soud pro lidská práva se v jednom ze svých nejčerstvějších rozhodnutí vyslovil ve věci nařízení ústavní výchovy nezletilého dítěte za situace, kdy byla důvodem pro rozhodnutí českého soudu nevyhovující ekonomická a bytová situace biologické rodiny dítěte. ESLP shledal stěžovateli tvrzené porušení článku 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a přiznal stěžovatelům vůči státu právo na náhradu nemajetkové újmy ve výši 10 000 Euro.

ESLP ve své rozhodovací praxi již zamítl stížnosti proti umístění dětí motivovanému nedostačujícími životními podmínkami či finančními nedostatky, nikdy to však nebyly jediné důvody, na jejichž základě soudy o nařízení ústavní výchovy rozhodovaly, nýbrž bylo přihlédnuto i k psychickým podmínkám rodičů či jejich citové, pedagogické či výchovné neschopnosti. V případě rodiny Wallových nebyly výchovné schopnosti a citové vazby stěžovatelů k dětem nikdy brány v potaz a soudy uznaly snahy rodiny překonat problémy. Od té chvíle bylo umístění dětí žalobců podloženo pouze jediným důvodem, a to neadekvátním bydlením rodiny. Dle ESLP měly být české orgány schopny rodině pomoci, spíše než ji rozdělovat, což je nejradikálnější způsob, který se dá použít pouze v nejzávažnějších případech.

ESLP uznal, že argumenty českých orgánů a soudů byly relevantní, nicméně nikoli dostačující pro odůvodnění tak závažného zásahu do rodinného života stěžovatelů, jakým bylo umístění jejich dětí v ústavu. Navíc, dle zhodnocení ESLP nebylo z poskytnutých fakt případu zjevné, že by OSPOD pomáhal stěžovatelům v překonání jejich obtíží a pomáhal tak k návratu dětí do rodiny v nejkratší možné době. Na základě těchto úvah ESLP zkonstatoval porušení článku 8 Úmluvy.

E. Oldřich Mezl proti České republice – rozhodnutí ze dne 9. ledna 2007 ve věci bránění ve styku dcery s otcem

V lednu roku 1993 stěžovatelova manželka společně s nezletilou dcerou opustila společnou domácnost. Výchova dítěte byla svěřena matce a stěžovateli stanovena vyživovací povinnost. Z důvodu bránění ve styku již v prosinci roku 1993 podal stěžovatel návrh na vydání předběžného opatření o úpravě styku s dítětem. Znaleckým posudkem z oboru psychologie bylo prokázáno, že oba rodiče byli schopni nezletilou vychovávat a že ačkoli ji matka programovala, byla nezletilá na

VYBRANÁ SOUDNÍ ROZHODNUTÍ

styk s otcem připravena, neboť s ním neměla špatnou zkušenost. Soud opakovaně matku vyzýval k předání nezletilé otci, opakovaně uložil pokutu. V roce 1998 bylo novým znaleckým posudkem prokázáno, že dítě je již několik let naváděno proti otci a že je matka na styk s ním nepřipravovala. Přes přijatá opatření se nepodařilo styk otce s dcerou do roku 2006 realizovat.

Stěžovatel je otcem nyní již zletilé dcery, jež byla soudními rozhodnutími z let 1993 až 1997 svěřena do výchovy matky. Matka styk stěžovatele s dcerou nerespektovala, byly jí bezvýsledně ukládány pokuty a byla také v trestním řízení odsouzena za maření výkonu úředního rozhodnutí. V pozdějším období se dcera styku se stěžovatelem sama bránila.

V daném případě Soud v první řadě uvádí, že stěžovatel podal soud u ihned po vydání rozsudku o rozvodu, kterým mu byl zamítnut návrh na svěřeni dítěte do výchovy, návrh na úpravu styku. Bylo mu přiznáno právo na zprostředkovaný styk s dítětem, který se mu však podařilo uskutečnit pouze jedenkrát. V závěru nového řízení zahájeného z iniciativy úřadu bylo stěžovateli přiznáno širší právo na styk. Orgány tedy měly povinnost přijmout opatření za účelem jeho sloučení s dítětem. Není sporu o tom, že kroky, které orgány v daném případě podnikly, nepřinesly požadovaný výsledek a že řízení o výkonu rozhodnutí se nakonec stalo bezpředmětným, neboť dcera dosáhla zletilosti. Skutečnost, že úsilí orgánů bylo marné, však sama o sobě nemůže vést k závěru, že stát porušil své pozitivní závazky vyplývající pro něj z článku 8 Úmluvy.

F. Havelka a další proti České republice – rozhodnutí ze dne 21. června 2007 o svěřeni dětí do ústavní péče z důvodu nedostatečné péče v důsledku absence trvalého příjmu a vzhledem k hrozbě ztráty bytu

Nad výchovou tří nezletilých dětí stěžovatele byl nařizen soudní dohled. Od října 1995, kdy matka dětí opustila společnou domácnost, se stěžovatel staral o své tři nezletilé děti sám a rovněž o další tři nezletilé děti matky z předchozího manželství, protože mu byly v roce 1996 svěřeny do výchovy. Příslušný orgán sociálně-právní ochrany, který byl pověřen dohledem nad výchovou dětí, začal od roku 2002 informovat soud o nedostatečné spolupráci otce. V březnu 2004 podal OSPOD obvodnímu soudu v souladu s § 76a občanského soudního řádu návrh na vydání předběžného opatření, jímž by byly děti svěřeny do ústavní výchovy. V odůvodnění návrhu uvedl, že ekonomické

RODINA A DÍTĚ

a sociální podmínky rodiny se postupně zhoršovaly a otec již nebyl schopen uspokojovat základní potřeby dětí, protože kvůli neuhrazeným poplatkům byl byt odpojen od přívodu elektrické energie a plynu a nefungovala zde toaleta. Zároveň probíhalo řízení o vyklizení bytu, první stěžovatel nepracoval a požíval alkohol. Příslušný orgán sociálně-právní ochrany měl z těchto důvodů za to, že zdraví a příznivý vývoj dětí jsou vážně ohroženy.

Stěžovatelé, tedy otec a jeho tři nezletilé děti, namítali, že bylo v jejich případě porušeno právo na respektování rodinného života podle článku 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Vzhledem k nedostatečné péči v důsledku absence trvalého příjmu a vzhledem k hrozbě ztráty bytu a vystěhování byly všechny děti svěřeny do ústavní péče. Stalo se tak na základě rozhodnutí Obvodního soudu pro Prahu 10 a poté Městského soudu v Praze. I v tomto případě bylo dáno stěžovateli za pravdu.

XIII. Průlomová stanoviska VOP na úseku sociálně-právní ochrany dítěte v jeho dosavadní činnosti

Sp. zn.: 2650/2002/VOP/ZG

OSPOD nemůže zvýhodňovat pěstouny, činit kroky v jejich prospěch a upřednostňovat je před biologickým rodičem dítěte. Úkolem sociálních pracovníků je sanace biologické rodiny.

K rodičovské zodpovědnosti

Závěrečná zpráva ve věci výkonu sociálně-právní ochrany nezl. P. V.

A – OBSAH PODNĚTU

Na základě podnětu pana H. H. K. jsem zahájil šetření ohledně jeho stížnosti na jednání a postup oddělení sociálně-právní ochrany dětí Okresního úřadu v K. (dále jen „OSPOD“ nebo „OkÚ“) ve věci nezletilého P. V., nar. 1998, t. č. v péči manželů Ch. Stěžovatel se prostřednictvím své právní zástupkyně domáhal zrušení předpěstounské péče a následného svěření dítěte do své péče. Postup pracovníků OSPOD stěžovatel považuje za účelový, když OkÚ jako opatrovník dítěte činí kroky, které jsou v rozporu se zájmem nezletilého. Účelovost jednání spatřuje stěžovatel v tom, že OSPOD chce dítě umístit do náhradní rodinné péče v situaci, kdy matka dítěte podala soudu návrh na obnovení rodičovské zodpovědnosti k nezletilému a H. H. K. uznal otcovství k dítěti.

B – SKUTKOVÁ ZJIŠTĚNÍ

V podnětu H. H. K. a matka dítěte N. V. uvedli, že žijí v družském poměru. Dne 10. 4. 2002 H. H. K. uznal otcovství k P. V. Tento úmysl

RODINA A DÍTĚ

projevil již u svého výslechu u Okresního soudu v K. dne 5. 4. 2002. Mimo jiné zde uvedl, že má v úmyslu s matkou dítěte uzavřít sňatek a dítě následně osvojit. Ve prospěch dítěte uzavřel pojištění, které má zajistit jeho finanční soběstačnost až do doby dospělosti. V kojeneckém ústavu, kde se P. V. od svého narození nacházel, uhradil pohledávku vedenou vůči matce dítěte na zaplacení nákladů pobytu dítěte v ústavu. Stěžovatel zdůraznil, že komunikace s pracovníky OSPOD OkÚ je velmi problematická, on se pokusil s nimi navázat kontakt, který však odmítají, nesnaží se mu pomoci situaci řešit a jednájí pouze ve prospěch budoucích pěstounů. Dne 16. 4. 2002 H. H. K. dopisem prostřednictvím právní zástupkyně manželům Ch. oznámil, že uznal otcovství k nezletilému a že tudíž plně nabyl rodičovských práv. Manželé Ch. se s touto skutečností odmítají ztotožnit.

Dne 10. 7. 2002 pověřené pracovnice Kanceláře veřejného ochránce práv v předmětné záležitosti provedly šetření na OkÚ v K. Sociální pracovnice uvedly, že dne 14. 10. 1998 byl P. V. předběžným opatřením soudu svěřen do kojeneckého ústavu a následně u něj byla nařízena ústavní výchova. Matka neprojevovala dostatečný zájem o styk s dítětem. V roce 2001 matka dítě v ústavu navštívila pouze jednou, a to dne 5. 10. 2001, telefonicky se do doby podání návrhu na zbavení její rodičovské zodpovědnosti dotazovala třikrát. Její návštěvy a telefonické dotazy byly formální, bez náznaku vážného zájmu.

Pracovnice OkÚ shodně uvedly, že jednání H. H. K. je účelové, neboť souhlasné prohlášení rodičů o uznání otcovství k dítěti bylo provedeno až poté, kdy dítě bylo svěřeno do péče budoucích pěstounů. Proto OSPOD podal dne 9. 5. 2002 podnět k vyvolání řízení o popření otcovství a návrh na zbavení rodičovské zodpovědnosti otce. Protože pracovníkům OkÚ není známa adresa pobytu matky, nebylo provedeno prošetření poměrů N. V. a H. H. K. Návštěvy dítěte u manželů Ch. OSPOD nepovoluje, protože H. H. K. nepovažuje za otce dítěte. Pracovnice OkÚ měly rovněž za to, že mezi dítětem a budoucími pěstouny již jsou vytvořeny pevné citové vazby, které by se neměly narušit.

Ze spisové dokumentace vedené OSPOD OkÚ zjišťují, že P. V. byl předběžným opatřením okresního soudu ze dne 14. 10. 1998 předán do péče dětského domova. V době vydání rozhodnutí soudu byla matka dítěte dosud nezletilá, zdržovala se v K. V., odkud utekla z porodnického oddělení nemocnice. Do své zletilosti, tedy do dne 30. 4. 1999, byla nařízenou ústavní výchovou umístěna ve výchovném ústavu pro mládež. Na základě rozsudku okresního soudu ze dne 12. 4. 2000 byla u P. V. nařízena ústavní výchova. Otec dítěte nebyl určen, matka uváděla, že otcem dítěte je její druh K. R., německý státní

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

občan. P. V. je tělesně postižený, již od kojeneckého věku trpí zjevnou nerovnoměrností končetin a trupu. Rozsudkem okresního soudu ze dne 7. 8. 2001 byla N. V. zbavena rodičovské zodpovědnosti. Soud má za to, že matka závažným způsobem zanedbává svou rodičovskou zodpovědnost k synovi, který se od svého narození nachází v kolektivním zařízení, navštěvuje a telefonicky se na něj dotazuje minimálně a rovněž dětskému domovu nepřispívá na výživné dítěte. Dne 15. 1. 2001 podala matka okresnímu soudu návrh na zahájení řízení o obnovení rodičovské zodpovědnosti, neboť má za to, že svým jednáním, vztahem k dítěti, zájmem o jeho výchovu si vytvořila předpoklady pro to, aby po obnovení rodičovské zodpovědnosti byl svěřen do její výchovy.

Rozhodnutím referátu sociálních věcí OkÚ ze dne 7. 3. 2002 byl P. V. svěřen do dočasné péče budoucích pěstounů manželů Ch. Budoucí pěstouny doporučil dítěti jako vhodné k jeho výchově krajský úřad, neboť pěstounská péče bude ku prospěchu dítěte. Dne 14. 3. 2002 byl P. V. předán budoucím pěstounům, kde se nachází dosud. Dne 10. 4. 2002 na matričním úřadě uznal k dítěti otcovství pan H. H. K., německý státní občan. Dne 19. 4. 2002 podali manželé Ch. k okresnímu soudu návrh na svěřením dítěte do společné pěstounské péče a zrušení ústavní výchovy dítěte. Dne 6. 5. 2002 se OkÚ obrátil na okresní státní zastupitelství se žádostí o vstup do občanskoprávního řízení v záležitosti nezletilého, neboť pracovníci úřadu mají podezření, že nynější zájem rodičů o dítě není z důvodů mateřských a citových, ale jiných, a k Nejvyššímu státnímu zastupitelství OkÚ podal podnět k podání návrhu na popření otcovství.

Telefonickým rozhovorem s ředitelkou dětského domova ze dne 11. 7. 2002 bylo zjištěno, že P. V. byl přijat z porodnického oddělení, kde ho zanechala matka, zpočátku měl zdravotní komplikace, byl operován v pražské nemocnici Motol. Matka byla nezletilá, dítěti neurčila ani jméno. Na dítě se dotazovala většinou telefonicky, na návštěvy vozila sladkosti pro děti z celého domova a P. V. drahé oblečení. K dítěti ovšem neměla vytvořený citový vztah, péči o dítě by nezvládla. O zbavení rodičovské zodpovědnosti se matka dozvěděla až v okamžiku, když zjistila, že ho nemůže v domově navštívit. Ředitelka dětského domova se domnívala, že N. V. si vůbec neuvědomovala realitu a důsledky svého jednání. Ředitelka domova písemně sdělila, že z počátku, po přijetí dítěte do dětského domova měla matka o návštěvy zájem, postupně se počet návštěv snižoval včetně telefonických dotazů. Aktivnější telefonický zájem projevila poté, kdy získala informaci o nabytí právní moci rozhodnutí o zbavení rodičovské zodpovědnosti. Vstupu do domova se poté dožadovala dvakrát.

RODINA A DÍTĚ

Dále jsem zjistila, že P. V. se v podstatě okamžitě adaptoval v novém prostředí u manželů Ch., začal je oslovovat jako rodiče, rychle a dobře se sžil i s jejich synem, který je rovněž dítětem vyžadujícím nadstandardní, zejména zdravotní péči.

C – PRÁVNÍ HODNOCENÍ

Šetřením bylo zjištěno, že jednáním dotčeného úřadu došlo k pochybení, které spatřuji v jednání a postupu pracovníků OSPOD, kteří dle mého názoru jednali manipulativně a účelově ve prospěch manželů Ch., nikoliv v přednostním zájmu dítěte. O manipulativním jednání a zkreslování informací svědčí například skutečnost, že zájem matky o dítě v roce 2001 byl dle zprávy Dětského domova doručené OkÚ dne 29. ledna 2002 popsán následovně: návštěva proběhla dne 5. 10. 2001, telefonické dotazy se uskutečnily dne 26. 1., 8. 2., 12. 2., 12. 3., 19. 3., 29. 3., 23. 4., 30. 4., 8. 5., 19. 9., 24. 9., 3. 10., 19. 11., 26. 11., 9. 12., 14. 12. 2001, tedy v roce 2001 šestnáctkrát. V rozhodnutí okresního soudu ze dne 7. 8. 2001 se uvádí, že se matka na syna pouze třikrát informovala telefonicky. Z uvedeného je patrné, že již v době podání návrhu na zbavení rodičovské zodpovědnosti N. V., matka telefonovala šestkrát, do dne vydání rozhodnutí devětkrát.

Ústavní výchova P. V. byla okresním soudem nařízena z toho důvodu, že její matka zanechala na porodnickém oddělení nemocnice, sama byla dosud nezletilá, byla u ní nařízena ústavní výchova a nikdo z rodiny nebyl fakticky schopen zabezpečit péči o dítě. N. V. uvádí, že dne 15. 1. 2001 podala okresnímu soudu návrh na zahájení řízení o obnovení rodičovské zodpovědnosti, neboť poměry v rodině se zásadně změnily. Uvádí, že si vytvořila předpoklady pro to, aby po obnovení rodičovské zodpovědnosti byl svěřen do její výchovy. Návrhem ze dne 16. 4. 2002 se N. V. a H. H. K. domáhají zrušení ústavní výchovy u nezletilého P. V. a svěřením dítěte do péče otce. Pan H. H. K. má za to, že důvody k nařízení ústavní výchovy pominuly. Je sice občanem Spolkové republiky Německo, ale pravidelně pobývá na území České republiky, žije v družském poměru s matkou dítěte, se kterou hodlá uzavřít manželství, a chce začít podnikat na území republiky. Mají společně pronajatý dům, který je zařízen a splňuje podmínky pro péči o dítě. Prošetření poměrů v místě bydliště matky však nebylo sociálními pracovníky provedeno, neboť adresa pobytu matky nebyla dle vyjádření pracovníků OSPOD OkÚ známa. Toto sdělení neodpovídá skutečným poměrům. Z přípisu OkÚ ze dne 30. ledna 2002 adresovanému okresnímu soudu plyne, že adresa byla pracovníkům OkÚ známa,

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

a to ze sdělení matky N. V. Ze sdělení N. V. znal OkÚ rovněž jméno jejího přítele. Dále OSPOD soudu sděluje, že matka si za celou dobu nevytvořila vhodné podmínky pro převzetí dítěte do své péče. Fakticky však o poměrech matky nemůže OSPOD nic vědět, když šetření v rodině neprovedl, ač k tomu měl všechny podstatné podklady a informace.

Sociální pracovnice OkÚ při osobním jednání s pověřenými pracovníci Kanceláře veřejného ochránce práv dále uvedly, že rovněž o osobě otce nemají žádné informace. Skutečností však zůstává, že veškeré informace, které jim pan H. H. K. poskytl, si pracovníci OkÚ neověřili a další skutečnosti neměli zájem zjišťovat. Dobrozdání pořízená ve Spolkové republice Německo si zaopatřil H. H. K. sám. Jedná se o přípis Sociálního úřadu ze S. o poměrech H. H. K. v místě jeho trvalého bydliště. Dále si zajistil potvrzení o trvalém pobytu, potvrzení o neexistenci registrace na seznamu dlužníků Obvodního soudu ve S., výpis z rejstříku trestů a další.

Domnívám, že pracovníci OSPOD OkÚ si vytvořili představu o zájmu a blahu dítěte. Blaho dítěte spatřují v setrvání v pěstounské rodině. Matka je v tomto vidění diskvalifikována, přes vědomí o návrhu matky na obnovení rodičovské odpovědnosti a o návštěvách matky v dětském domově i v době, kdy byla zbavena rodičovské zodpovědnosti, OkÚ nevyvinul aktivitu ke zjištění poměrů u matky (bydlení, vytvoření partnerského vztahu atd.). V situaci, kdy zjevně došlo ke změně poměrů, OkÚ umístil dítě do předpěstounské péče, nyní využívá této jím navozené situace k argumentaci zájmem dítěte, které nemá být vytrháváno z rodiny, ke které si již utvořilo silné citové vazby.

Bezprostřední kontakt okresních úřadů se situací v rodinách, umožňuje, aby tento úřad podával návrhy soudu na velmi zásadní a závažná výchovná opatření, a to na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu, nebo návrhy na nařízení ústavní výchovy dítěte. Obě uvedená opatření jsou zakotvena v zákoně o rodině a rozhoduje o nich soud. Pokud okresní úřad návrhy omezující rodičovskou odpovědnost podal, a soud skutečně rodičovské zodpovědnosti rodiče zbavil, omezil ji nebo pozastavil její výkon, má okresní úřad povinnost sledovat, zda tato opatření vedla k nápravě, a má také možnost podávat soudu návrhy na zrušení těchto omezení rodičovské zodpovědnosti.

Pominou-li po nařízení ústavní výchovy její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, soud ústavní výchovu zruší. Úkolem sociální pracovnice je činit vše v zájmu dítěte. Základním principem sociálně-právní ochrany dítěte je to, že základním a rozhodujícím hlediskem všech orgánů a dalších subjektů, které se dítětem zabývají

RODINA A DÍTĚ

a řeší jeho problémy, je zájem dítěte a jeho blaho. Zájem dítěte nelze nikdy podřídít zájmům rodičů, rodiny, jiných osob, státu apod. Je jistě v zájmu dětí, aby o ně pečovali v první řadě vlastní rodiče, pokud k tomu mají předpoklady a podmínky. Není úkolem sociálních pracovníků rozhodovat o tak závažných skutečnostech, jako je svěření dítěte do pěstounské péče, zbavení rodičovské zodpovědnosti, popření otcovství. Jejich úkolem je podávat soudu ověřené a pravdivé informace, případně podávat návrhy, které jsou v zájmu dítěte.

Současný právní stav je takový, že zákonným zástupcem dítěte je H. H. K. I když OkÚ podal návrh na popření otcovství, do doby konečného rozhodnutí se musí na H. H. K. hledět jako na otce dítěte se všemi právy a povinnostmi vyplývajícími z rodičovské zodpovědnosti. Neumožňování návštěv manželi Ch. a zejména neinformování dočasných pěstounů o nutnosti a povinnosti umožnit zákonnému zástupci dítěte tyto návštěvy pracovníky OSPOD považují za zásadní porušení právních předpisů.

D – ZÁVĚR

Orgány sociálně-právní ochrany jsou při řešení nastalých situací povinny jednat v souladu s českým právním řádem a respektovat rovněž Úmluvu o právech dítěte. Na základě výše zjištěných skutečností věc hodnotím tak, že oddělení sociálně-právní ochrany dítěte Okresního úřadu v K. jedná účelově ve prospěch budoucích pěstounů, manželů Ch. a zásadně znevýhodňuje postavení N. V. a H. H. K.

DALŠÍ VÝVOJ PŘÍPADU:

Protože úřad neakceptoval mé závěry uvedené ve zprávě o šetření, vydal jsem ve věci závěrečné stanovisko, kde jsem navrhl opatření k nápravě podle ustanovení § 20 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv. Na mé závěrečné stanovisko ve věci reagoval vedoucí úřadu tak, že mnou navrhovaná opatření k nápravě přijal.

V rámci přijatých opatření došlo ke změně postoje pracovníků úřadu. Soud rozhodl o obnovení rodičovské zodpovědnosti matky a svěření dítěte do její péče.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

Sp. zn.: 2747/2002/VOP/ZG

OSPOD je povinen usilovat o zrušení ústavní výchovy nezletilých dětí a jejich návrat k rodiči, pokud je to v jejich zájmu. Sanace rodiny

Závěrečná zpráva ve věci výkonu sociálně-právní ochrany nezletilých dětí N.

A – OBSAH PODNĚTU

Na základě podnětu pana R. N. jsem zahájil dne 3. 5. 2002 šetření ve věci správnosti postupu Oddělení péče o dítě Okresního úřadu Ú. O. (dále jen „OPD OkÚ“) při výkonu sociálně-právní ochrany E. N. a K. N., t. č. v dětském domově v H. Stěžovatel se domáhal zrušení ústavní výchovy a následného svěřeni dětí do své péče. Domníval se, že mu v tomto OPD OkÚ brání tím, že dětem nepovoluje víkendové pobyty u otce, a zejména tím, že má v úmyslu děti umístit v náhradní rodinné péči. Dále si stěžoval na sociální pracovníci OPD OkÚ, která nedostatečně posoudila situaci a nejedná v zájmu dětí, když se děti záměrně nesnaží vrátit zpět do rodiny.

B – SKUTKOVÁ ZJIŠTĚNÍ

Dne 5. 5. 2002 pověřené pracovnice Kanceláře veřejného ochránce práv provedly místní šetření v předmětné záležitosti.

R. N. k věci uvedl, že sám žádal o dočasné umístění dětí v dětském domově do doby, než se o ně bude moci postarat. Důvodem tohoto rozhodnutí bylo to, že se nacházel ve výkonu trestu odnětí svobody a matka dětí se o děti nestarala řádně. On sám z věznice upozorňoval OPD OkÚ na špatnou péči matky o děti. Na jeho upozornění nikdo z pracovníků OPD nebral zřetel. Z věznice byl otec podmíněně propuštěn dne 31. 7. 2000. Dcery u něj byly vždy o vánočních a velikonočních svátcích, víkendové pobyty dětí u něj mu sociální pracovníci nepovoluje. Je pravdou, že je proti němu vedeno soudní řízení o vyklizení bytu, protože nehradil nájemné. Proti rozhodnutí okresního soudu, kterým bylo nařízeno vyklizení bytu, se odvolal. Důvod, proč nehradil nájemné, byl ten, že byt je zdravotně závadný, je v něm plíseň, bydlet v něm není možné. V současné době se snaží zajistit jiné bydlení, aby mohl mít dcery u sebe. Absolvoval rekvalifikační zkoušku, od srpna 2001 pracuje jako svářeč, v péči o děti mu bude pomáhat jeho matka společně se snoubenkou.

RODINA A DÍTĚ

Sociální pracovnice OPD OkÚ uvedla, že po nástupu otce do výkonu trestu odnětí svobody v září 1999 o děti po dobu dvou měsíců fakticky pečovala matka otce, poté matka dětí. Péče matky byla vždy při šetření sociálních pracovníků shledána naprosto v pořádku. OPD se snažilo, aby matka dětí podala návrh na určení výchovy a výživy a aby byl nad výchovou stanoven soudní dohled. Během soudního řízení matka dětí vycestovala do zahraničí a zdržovala se neznámo kde. Děti se tak ocitly bez faktické péče. Z tohoto důvodu okresní úřad podal návrh na umístění dětí do ústavní péče. Do budoucna je nutno situaci řešit aktivem náhradní rodinné péče. Návrat dětí do péče otce OPD nedoporučila, neboť R. N. nemá vyřešenu bytovou otázku, podal odvolání ke krajskému soudu vůči rozsudku o vyklizení bytu. Za téměř dvě roky po návratu z výkonu trestu odnětí svobody nebyl schopen zajistit přiměřené bydlení. Další skutečností je, že v jeho dalších záležitostech probíhá exekuce movitých věcí, o čemž OPD neinformoval. R. N. pracuje jako svářeč, pracovní poměr má sjednán na dobu určitou do 30. 6. 2002. Podle sociální pracovnice je jednání R. N. účelové, neboť jeho snoubenka vlastní byt, který již druhým rokem pronajímá.

Ze spisové dokumentace vedené OPD bylo zjištěno, že rodina je v evidenci OPD OkÚ od ledna 1998, kdy mezi rodiči začaly vznikat neshody ve vzájemném soužití. Dne 19. 9. 1999 otec dětí nastoupil výkon trestu odnětí svobody, od této doby byla rodina pracovníky OPD navštěvována. Pracovníky OPD byla sledována péče matky, prarodičů ze strany matky dětí i babičky ze strany otce. Ústavní výchova dětí byla rozsudkem okresního soudu nařízena dne 24. 5. 2000 s ohledem na to, že rodiče ze závažných důvodů nejsou schopni výchovu dětí zabezpečit. Jak rodiče matky, tak i matka otce nebyli dlouhodobě schopni zabezpečit řádnou výchovu dětí.

Děti v dětském domově prospívají. Sociální retardaci způsobenou nedostatečnou péčí dohnaly. Otec se svou matkou a přítelkyní jezdí na pravidelné návštěvy do domova. Z návštěvního listu sester v domově zjišťují, že první návštěva otce se uskutečnila dne 16. 8. 2000, od tohoto data jsou jeho návštěvy pravidelné (2 × týdně). Většinou dochází společně s babičkou dětí, později s přítelkyní. Dne 1. 6. 2001 se telefonicky kontaktovala ze zahraničí matka dětí.

Referát sociálních věcí OkÚ udělil otci souhlas s pobytem u něj doma v období vánočních a velikonočních svátků od 22. 12. do 27. 12. 2000, od 13. 4. do 17. 4. 2001, od 21. 12. 2001 do 2. 1. 2002 a od 29. 3. do 31. 3. 2002. Za tímto účelem bylo pracovníky OPD provedeno šetření v místě bydliště otce. Domácnost byla shledána v průměrném pořádku a čistotě, vybavena základním, funkčním nábytkem.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

S ohledem na probíhající exekuci movitého majetku a vyklizení bytu R. N. OPD OkÚ nesouhlasilo do odvolání s návštěvami dětí u otce. K uvedenému otci sdělilo, že jeho zájem o návštěvy dětí v rodině nastal až poté, kdy mu bylo sděleno, že děti budou navrženy do aktivu náhradní rodinné péče.

Vedoucí referátu sociálních věcí OkÚ podala dne 1. 2. 2002 okresnímu soudu zprávu, ve které sdělila, že otec nemá vytvořeny naprosto žádné podmínky pro návrat dětí do rodiny. Otec nemá skutečný zájem na návratu dětí do své péče. Stávající situace mu maximálně vyhovuje. Svůj zájem o děti pouze prezentuje a jedná účelově. Z těchto důvodů bylo R. N. i dětskému domovu sděleno, že situace bude řešena návrhem na umístění dětí do náhradní rodinné péče. Otcí bylo následně oznámeno, že pokud si vytvoří podmínky pro návrat dětí domů, nebude to automaticky znamenat skutečný návrat dětí, OPD bude navrhopvat vypracování znaleckých posudků jak na otce, tak i na jeho přítelkyni.

Zhodnocení psychomotorického vývoje E. N. ze dne 19. 3. 2002 provedené psychologkou a speciální pedagožkou dětského domova ukázalo, že dítě je citově silně vázáno na svou rodinu a odtržení od otce by pro ni znamenalo trauma. Přejchod do náhradní rodiny odmítla. Stejně tak u K. N. ve vztahu dominuje otec, pak babička a otcova přítelkyně. Závěrem psychologka doporučila dát otci možnost se o děti starat. Podmínkou zůstává zabezpečení bytu a mateřské školy pro obě děvčata.

Dne 21. 5. 2002 podal otec dětí R. N. okresnímu soudu návrh na zrušení ústavní výchovy svých dcery a svěřením do své péče. Uvedl, že péči o děti bude zajišťovat společně s nynější přítelkyní. Je zaměstnaný, otázka bydlení bude co nejdříve vyřešena smlouvou o smlouvě budoucí, kdy se v měsíci září t. r. uskuteční koupě rodinného domu.

OPD OkÚ mělo za to, že dětský domov záměrně brání v přeřazení dětí do dalšího dětského domova. Dětský domov poskytuje otci maximální servis, umožňuje mu návštěvy dětí mimo návštěvní hodiny. Navíc malá vzdálenost místa bydliště otce a domova otce nenutí vytvářet si vhodné podmínky pro návrat dětí domů. Jednání otce má za účelové. Proto vedoucí referátu sociálních věcí OkÚ žádá dne 9. 5. 2002 Dětský diagnostický ústav o přeřazení dětí do dětského domova se speciální mateřskou školou v B. Větší vzdálenost otcova bydliště a dětského domova bude snad otce nutit vytvářet si podmínky pro návrat dětí domů. V případě otcova nezájmu o návrat dětí budou vhodné podmínky pro umístění dětí do náhradní rodinné péče.

Ředitelka dětského domova mi sdělila, že domov je sice určen pro děti ve věku od 1 do 3 let, výjimečně zde mohou být až do nástupu

RODINA A DÍTĚ

školní docházky. Informaci o tom, že děti musí domov opustit nejpozději do začátku letošního školního roku, žádnému pracovníkovi OkÚ neposkytla a není pravdivá. Naopak se domnívá, že v tomto případě je možné, aby sestry N. v domově zůstaly, dokud otec dětí nezajistí vhodné bydlení, nejdéle však do srpna 2003.

C – PRÁVNÍ HODNOCENÍ

Šetřením jsem zjistil, že jednáním dotčeného úřadu došlo k pochybení, které spatřuji v jednání a postupu OPD, které nedostatečně zvažilo všechny podstatné okolnosti případu, nevěnovalo rodině dostatečnou péči zaměřenou na domluvu s otcem dětí a nehledalo jiný způsob řešení. Tímto postupem OPD nevyužilo zákonem danou možnost nápravy situace v rodině, i když k tomu má nástroje. Obce a okresní úřady jsou povinny poskytnout rodičům a dětem v rámci své působnosti pomoc a radu, a pokud je to pro blaho dítěte, tuto pomoc a radu zprostředkovat i nad rámec své působnosti.

Ústavní výchova E. N. a K. N. byla okresním soudem nařízena pouze a jedině z toho důvodu, že nikdo z rodiny nebyl fakticky schopen zabezpečit péči o děti. Matka dětí vycestovala do zahraničí a byla neznámého pobytu, otec dětí nastoupil výkon trestu odnětí svobody, prarodiče z obou stran mohli vzhledem ke svému zdravotnímu stavu a bytovým poměrům péči zabezpečit pouze krátkodobě. Důvodem pro nařízení ústavní výchovy nebyla špatná péče otce o děti. Již před nástupem výkonu trestu odnětí svobody faktickou péči o dcery zajišťoval sám, zejména v době, kdy matka vyjížděla do zahraničí. V této souvislosti nikdy ze strany OPD nebyly vzneseny jakékoliv námitky.

Oddělení péče o dítě OkÚ nevyužilo všechny možnosti, jak otci pomoci při návratu dětí z ústavní péče. Z tohoto pohledu se mi jeví návrh na přeřazení dětí do Dětského domova se speciální mateřskou školou v B. dosti vzdálený od místa bydliště otce jako zásah neadekvátní a neodůvodněný. Podle zákona č. 109/2002 Sb. (§ 5 odst. 15), o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, se při umístování dítěte dbá na umístění dítěte co nejbližší bydlišti osob odpovědných za výchovu nebo zákonných zástupců, pokud by tím nebyl ohrožen mravní vývoj dítěte. Opačný požadavek OPD směřuje přímo proti zájmům dětí.

Pominou-li po nařízení ústavní výchovy její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, soud ústavní výchovu zruší. Důvody nařízení ústavní výchovy pominuly, když otec dětí ukončil výkon

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

trestu odnětí svobody, má eminentní zájem pečovat o své děti, udržuje s nimi kontakt, pravidelně je navštěvuje, absolvoval rekvalifikační zkoušku, je zaměstnaný, snaží se vyřešit otázku bydlení. Úkolem sociální pracovnice je činit vše v zájmu dítěte. V tomto případě je jisté v zájmu dětí, aby o ně pečoval vlastní otec. V tomto kontextu považuji požadavek na vypracování znaleckého posudku na otce a jeho přítelkyni za zbytečný a obstrukční.

Úkolem sociálních pracovníků není „podrobovat rodiče zkoušce“, zda v péči o své děti vytrvají, pokud budou umístěny do ústavní péče ve vzdáleném místě, aby tak „prokázali, že jsou zodpovědnými rodiči“. Umístění dětí v Dětském domově v B. je, dle mého názoru, špatně zvolenou variantou řešení situace.

D – ZÁVĚR

Orgány sociálně-právní ochrany jsou při řešení nastalých situací povinny jednat v souladu s českým právním řádem a respektovat rovněž Úmluvu o právech dítěte. Na základě výše zjištěných skutečností věc hodnotím tak, že Oddělení péče o dítě OkÚ zvolilo nesprávný postup, aniž by hledalo jiné formy řešení zaměřené na návrat dětí domů.

DALŠÍ VÝVOJ PŘÍPADU:

Protože úřad neakceptoval mé závěry uvedené ve zprávě o šetření, vydal jsem ve věci závěrečné stanovisko, kde jsem navrhl opatření k nápravě podle ustanovení § 20 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv. Na mé závěrečné stanovisko ve věci reagoval vedoucí úřadu tak, že mnou navrhovaná opatření k nápravě přijal.

Svým zásahem jsem dosáhl toho, že děti zůstaly v dětském domově pouze do doby, než si otec zajistil vhodné podmínky k bydlení.

RODINA A DÍTĚ

Sp. zn.: 4464/2002/VOP/TL

Právo dítěte
vyrůstat
v rodinném
prostředí
a sanace
rodiny

Z právních předpisů upravujících rodinné právo a sociálně-právní ochranu dětí jednoznačně vyplývá, že jedním z prvořadých zájmů dítěte je vyrůstat ve funkční rodině. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí je postaven na koncepci, že hlavním způsobem řešení situace ohroženého dítěte má být ozdravení rodinného prostředí neboli „sanace“ vlastní rodiny dítěte.

Závěrečné stanovisko ve věci výkonu sociálně-právní ochrany nezletilé A. Š.

A – OBSAH PODNĚTU

Dne 21. října 2002 se na mě obrátili manželé Š., zastoupeni na základě plné moci ing. M. K., s podnětem směřujícím proti Okresnímu úřadu F., ve věci výkonu sociálně-právní ochrany své nezletilé dcery A. Š., nar. 2000, a proti kojeneckému ústavu v O., respektive proti Dětskému domovu pro děti do 3 let v O., ve věci jejího držení v tomto zařízení a režimu jejího pobytu. Podle ustanovení § 14 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů, jsem dne 21. listopadu 2002 v dané záležitosti zahájil šetření.

Manželé Š. v podnětu uvedli, že před narozením své dcery uvažovali o nabídnutí dítěte k adopci, ale ještě v porodnici si adopci rozmysleli a ihned po odjezdu z nemocnice začali usilovat o propuštění nezl. A. Š. z kojeneckého ústavu. Ještě téhož dne telefonovali do kojeneckého ústavu, kde jim bylo sděleno, že o propuštění nezl. A. Š. z kojeneckého ústavu rozhoduje sociální pracovnice paní N. Dostavili se na sociální úřad, sociální pracovnice s jejich rozhodnutím souhlasila, slíbila, že se přijede podívat na vybavičku, a pokud bude v pořádku, dá souhlas k propuštění nezl. A. Š. z ústavu. Nakonec však souhlas nevydala, přestože jim předtím několikrát zdůraznila, že si adopci mohou do 6 týdnů rozmyslet. Rodiče se rozhodli o nezl. A. Š. bojovat soudní cestou. Po skončení šestinedělí zajeli znovu za sociální pracovnicí a své rozhodnutí zopakovali. Také až po šestinedělí, kdy již byla matka zdravotně schopna cestovat veřejnou dopravou, zjišťovali, kde se dcera nachází. Dne 12. prosince 2000 kojenecký ústav našli a od té doby svou dceru pravidelně navštěvují, třebaže jim nebylo dovoleno se s ní osobně stýkat, vídali ji pouze přes sklo. Za sociální pracovnicí byl otec ještě jednou, ale ta s ním odmítla komunikovat

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

s tím, že se s ním bude bavit až u soudu. V květnu roku 2001 byla soudem ustanovena znalkyně. V červnu roku 2001 rodiče podle svých slov zjistili, že jejich dcera je v kojeneckém ústavu držena protizákonně a rozhodli se napsat řediteli ústavu. Sociální pracovnice však byla včas upozorněna, a proto podala urychleně dne 7. 6. 2001 návrh na předběžné opatření, aby rodičům nemohli dceru vydat. Jejich dopis byl řediteli kojeneckého ústavu doručen pozdě. Proti předběžnému opatření se odvolali, ale marně. V září roku 2001 vypracovala znalkyně posudek, se kterým rodiče nesouhlasí a tvrdí, že v něm jsou polopravdy a zmatené závěry.

Rodiče mají za to, že opatrovník nepostupoval ve věci jejich dcery správně, jelikož nic z toho, co o nich sociální pracovnice zjistila a značně zkresleně napsala, není důvodem k odebrání dítěte z rodiny. Zcela byla pominuta skutečnost, že až do 7. 6. 2001, kdy bylo narychlo vydáno předběžné opatření, byla jejich dcera držena v Kojeneckém ústavu v O. protiprávně. K jejímu odebrání došlo po porodu, bez jejich vědomí a bez podepsání souhlasu s eventuelní adopcí po šesti týdnech, jak je zákonem stanoveno. Nikdy podle svých slov neměli příležitost prokázat, že se o nezl. A. Š. dokáží postarat, nebyla jim odebrána z důvodu špatného zacházení, nýbrž pouze a jedině na základě úvah a úsudku sociálních pracovnic. Proto žádají veřejného ochránce práv o pomoc a prošetření celé záležitosti.

B – SKUTKOVÁ ZJIŠTĚNÍ

■ Místní šetření v dětském domově

Dne 2. prosince 2002 moje zástupkyně spolu s právníkem Kanceláře veřejného ochránce práv uskutečnila místní šetření v Dětském domově pro děti do 3 let v O. (dále jen „DD“) a u Okresního úřadu F. V dětském domově hovořili s ředitelem MUDr. Z. N., psycholožkou a sociální pracovnicí paní Č. Podle jejich sdělení je kapacita domova 137 lůžek, v době naší návštěvy bylo v domově umístěno 129 dětí.

Návštěvy dětí v DD se řídí návštěvním řádem. Návštěvy jsou povoleny rodičům, popřípadě prarodičům, výjimečně pracovníci ústavu umožní návštěvu dětem (sourozencům) mladším patnácti let. Existuje také možnost povolení individuálního režimu návštěv, to však podle pracovníků ústavu připadá v úvahu jen u dětí, které jsou v zařízení umístěny ze zdravotních důvodů na straně dětí či rodičů. Podle slov ředitele DD, rodičům, kteří „selhali“ (a do této kategorie podle něj spadají i rodiny, jimž byly děti odebrány ze sociálních důvodů) individuální návštěvy umožňovány nejsou. Ředitel doplnil, že je to i z kapacitních

RODINA A DÍTĚ

a prostorových důvodů; dětský domov sídlí ve staré, nevyhovující budově, děti jsou tu namačkány. (Působí pro rozsáhlou spádovou oblast.) DD má charakter zdravotnického zařízení, také proto je tu 24 hodin denně přítomen lékař. Rodiče nic za pobyt dětí neplatí.

Psycholožka uvedla, že nezl. A. Š. byla přijata jako dítě k adopci na základě souhlasu a podpisu matky v evidenčním listu vyplněném v porodnici, záhy se objevily tlaky z „vyšších úřadů“, aby se dítě umístilo do pěstounské péče, neboť nebylo právně volné. Naznačovala, že o dítě měl někdo z širší rodiny nebo známých rodičů zájem. Pak se začaly dělat znalecké posudky, probíhalo soudní jednání, kterých se za dětský domov zúčastňovala. Rodiče přišli na návštěvu až po 2 měsících, při poslední návštěvě měla s nimi rozepří a návštěva byla ukončena po 5 minutách, neboť rodiče nezl. A. Š. chtěli přes upozornění krmit potravinami nevhodnými vzhledem k jejímu zdravotnímu stavu (přibíňákem), měla 39 °C teplotu. Problém s rodiči také nastal po přerážení nezl. A. Š. do jeslí, neboť tam jsou u větších dětí návštěvy jen 2 × za měsíc z hygienických důvodů; do jednoho roku věku dítěte mohou být návštěvy 2 × týdně přes sklo. Návštěvy výjimečně povolili i bratru Š. Š., který je mladší 15 let.

K výslovnému dotazu, zda se rodiče někdy domáhali dítěte, pracovníci dětského domova uvedli, že nikoli. Zdůraznili, že to není jejich věc, domov funguje jen jako „úschovna“, odpovědnost leží na orgánech sociálně-právní ochrany dítěte (dále jen „OSPOD“ nebo „OPD“). Kdyby však chtěli dítě zpět, odkázali by rodiče na OSPOD. Ředitel dětského domova doplnil, že kdyby rodiče trvali na propuštění dcery, nemohl by jim bránit. Pracovníci dětského domova upřesnili, že vlastně neznají přesný důvod, proč byla nezl. A. Š. do ústavu umístěna, mimo toho, že matka podepsala souhlas a uvažovala o adopci.

■ Obsah spisové dokumentace

Ze spisu OSPOD Om 370/00 zjišťuji následující skutečnosti. Spis byl založen na základě oznámení Základní školy Š. ze dne 2. června 2000 o tom, že z vyšetření školní zralosti Š. Š., narozeného 13. 2. 1994, plyne jeho zaostalost 2 roky a že se rodiče nepodařilo přesvědčit, aby syna nechávali v mateřské škole i odpoledne, aby byl denně co nejdéle v podnětném prostředí.

Dále cituji ze záznamů OSPOD, sociální pracovnice G. N., o úkonech. Záznam ze dne 15. 6. 2000: „K očekávanému dítěti otec uvedl, že o tom nevěděl, že je manželka těhotná. On by byl raději, kdyby dítě dala k adopci, s tímto řešením by souhlasil. Matka ale nebude asi chtít.“ Záznam ze dne 23. 10. 2000: „Dostavili se manželé Š. s nezl.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

Š. Š. a příbuzným panem K. Manželé sdělili, že se jim narodila nezl. A. Š., oni ji dali k adopci, nezl. je nyní v DD. Oni si vše rozmysleli, rodina s tím nesouhlasí, oni chtějí nezl. domů. Soc. pracovnice jim řekla, že to není tak jednoduché, my musíme souhlasit, prošetřit poměry. Sdělila jsem jim, že pokud budou na vydání nezl. v DD trvat, dítě jim dají, lepší bude, když se k nim stavím, prošetřím poměry, řeknu v DD, že je vše v pořádku (bude-li).“ Záznam ze dne 24. 10. 2000: „Hovořeno s p. Č. z DD, dítě asi nebude vhodné k adopci, není úplně v pořádku. ... Rodiče zatím propuštění nežádali, pokud by to udělali, zkusí je přemluvit s ohledem na zdravotní stav nezl. Pokud nebudou podmínky v rodině vhodné, dáme podnět na ústavní výchovu.“ V záznamu ze dne 25. 10. 2000 je uvedeno, že podle sdělení ředitelky mateřské školy Š. Š. je „sociálně zaostalý, domácí prostředí je nepodnětné, v kolektivu je neoblíbený, děti se ho straní, bývá agresivní. Autoritu respektuje, k dospělým je přítulný, asi citově strádá. Matka je velmi jednoduchá, není schopna nic vyřídit. Všechno vyřizuje otec. Stává se, že nezl. není čistý, nosí obnošené věci.“ Sociální pracovnice G.N. hovořila také s dětskou lékařkou, podle níž „matka pečuje v mezích možností, je velmi jednoduchá, lepší kooperace je s otcem. Je patrná sociální retardace u nezl., trpí těžkou dyslálií.“

Ze spisu dětského domova cituji záznamy o úkonech. Záznam DD ze dne 23. 10. 2000: „Volá otec: sděluje, že je otec dítěte a ptá se, kdy si může přijít pro dítě. Sděleno, že dítě k nám bylo přijato k adopci, musí být řešeno přes OPD. Podle toho jak rozhodne, se budeme domlouvat na propuštění.“ Záznam DD ze dne 24. 10. 2000: Volá OÚ, OPD, paní N.: sděluje, že včera byli u ní na úřadě rodiče se starším chlapcem, matčina nevlastní sestřenice s mužem. Dělalí velký rozruch, že chtějí dítě do péče, sestřenice matce pomůže v péči. Matka byla adoptovaná a adoptivní rodiče jsou silně věřící. Bylo zle, když přišla domů bez dítěte. Ještě tento týden by chtěla zajít do rodiny na šetření. Zatím by nechtěla dítě dávat do jejich péče, ptá se na možnost PO (předběžné opatření) nebo ÚV (ústavní výchova). Domluveno, že pokud by dítě nemělo jít domů, byl by lepší návrh na ÚV, ke kterému by se pak mohl přidat návrh na ZRZ (zbavení rodičovské zodpovědnosti), kdyby dítě nebylo pro adopci.“

Záznam OSPOD ze dne 26. 10. 2000: „Návštěva v domácnosti. Zastížení oba rodiče. Matka žehlila pleny po 1. dítěti, zaprané. Na stole na hromádce byla nachystaná výbavička, nedostatek, 1 balení jednorázových plen. Domácnost horší průměr. ... Rodičům sděleno, že dle našich zjištění nejsou schopni péči o nezl. A. Š. zajistit, ani péče o syna není na potřebné úrovni. Na dotaz, proč si rozmysleli adopci, sdělili, že

RODINA A DÍTĚ

je to na nátlak rodiny ze strany matky, jsou věřící, toto považují za něco hrozného. Dlouze jsme se je snažili přesvědčit, že jednali správně a ve prospěch nezl. A. Š., když si uvědomili, že dítě nezvládnou. Pokud si teď věc rozmysleli, zkomplikují život sobě i dceři, která by mohla být brzy v nové rodině, ať znovu vše promyslí a souhlas s osvojením podepíše, když to chtěli udělat. Rodiče však nebyli domluvám přístupní, zjevně se bojí reakce rodiny, byli by asi raději, kdybychom vše řešili my přes soud, pak by rozhodnutí nebylo na nich. Nakonec jsme se dohodli, že já navštívím jejich příbuzné, toto vše jim vysvětlím. Zatím dítě zůstane v DD, já je opět navštívím a sdělím jim, zda se odmítavý postoj jejich rodiny nezměnil. Na tom jsme se domluvili.“

Záznam OSPOD ze dne 27. 10. 2000: „Navštívení manželé K., příbuzní, sestřenice matky, mají 7 dětí. Celou situaci jsme probrali, manželé K. se přiznali, že měli v úmyslu miminko vzít k sobě a časem věc zlegalizovat.“ Záznam OSPOD ze dne 30. 10. 2000: „Hovořeno s p. Č. z DD. Rodiče zatím neprojeví zájem o propuštění, nebyli tam vůbec. Zatím nelze říci, zda je nezl. vhodná k osvojení, má svalovou hypotomii [sic!], cvičí s ní, toto se asi upraví. Oni dávají dítě do rodin až v 6 měsících, tehdy by měl být zdravotní stav jasnější.“ Záznam OSPOD ze dne 8. 11. 2000: „Dostavili se manželé Š., sdělili, že chtějí nezl. domů. Ředitel DD jim prý řekl, že když nic nepodepsali, mohou si ji vzít. Toto jsem potvrdila, ovšem řekla jsem jim, že s tímto řešením nesouhlasíme a dáme podnět na ústavní výchovu. Záznam ze dne 8. 11. 2000: „DD sděleno, že jsme podali podnět na ÚV, rodiče v DD nebyli, propuštění nezl. nežádali. Zájem asi demonstrativní.“

Ze spisu DD cituji záznamy o úkonech. Záznam ze dne 30. 10. 2000: „Volá OPD, paní N.: sděluje, že v žádném případě nemáme dítě pouštět rodičům, byla na šetření, podařilo se jí je zatím přemluvit k adopci. Počkáme 6 týdnů, pak by za nimi zašla sama s protokolem k podpisu. Pokud by souhlas podepsali a dítě by nebylo vhodné k osvojení, podala by hned návrh na zbavení rodičovské zodpovědnosti. Pokud by souhlas nepodepsali, podala by hned návrh na ústavní výchovu a zbavení rodičovské zodpovědnosti najednou.“ Záznam DD ze dne 8. 11. 2002: „Volá OPD, p. N.: sděluje, že rodiče si adopci rozmysleli, chtějí dítě do své péče. OPD s propuštěním dítěte do péče rodičů nesouhlasí.“

Za těchto okolností podal OSPOD Okresnímu soudu v F. podnět ze dne 8. 11. 2000 na vyslovení výchovného opatření ve věci nezl. Š. Š. a A. Š. V podnětu bylo mimo jiné uvedeno, že otec „požívá alkohol, pokud nedojde k nápravě, hrozí mu propuštění“. Dále se v návrhu uvádí, že rodina má nízkou sociokulturní úroveň, že rodiče nemají v obci

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

příliš dobrou pověst, zejména o otci je známo, že požívá alkohol. Jako důvod, proč rodiče změnili své rozhodnutí dát nezl. A. Š. k adopci, je uveden nátlak rodiny, která jejich rozhodnutí neakceptovala. Z toho OSPOD dovozuje, že jednání rodičů je pouze reakcí na nevstřícný postoj příbuzných a jejich zájem o nezl. A. Š. není skutečný. OSPOD konstatoval, že propuštění nezl. A. Š. do péče rodičů nepovažuje za vhodné, a navrhl nařízení ústavní výchovy u nezl. A. Š. a stanovení dohledu nad výchovou nezletilého Š. Š.

Záznam ze dne 29. 11. 2000: „Hovořeno s p. Č. z DD, dítě vypadá dobře, žádná nemoc se zatím neobjevila. Rodiče neprojeví žádný zájem. Téhož dne se dostavil otec, požadoval vrácení dítěte, opět byl odkázán na DD. Rozčiloval se, křičel, byl vulgární a agresivní, stěžoval si, že se od nich rodina odvrátila. Byl odkázán na DD, popř. na soudní jednání 8. 12. t. r.“ Záznam ze dne 18. 12. 2000: „Telefonovala jsem do DD, zda rodiče projeví zájem o nezl., soc. pracovnice sdělila, že rodiče přijeli v úterý 12. 12. ve večerních hodinách do DD, dítě jim nebylo ukázáno, ředitelem byli toho dne vykázáni. Následující den otec telefonoval, sdělili mu, že mají přijít v návštěvních hodinách.“ Záznam ze dne 2. 1. 2001: „Telefonicky se dotazovala soc. pracovnice z KÚ, co je nového u rodičů Š. ... Soc. pracovnice sdělila, že manželé Š. nezl. navštěvují, nejsou s nimi problémy. Matka se zdá velmi jednoduchá, otec působí spíše jako dědeček. Chodí s nimi i nezl. Š. Š., ten vůbec nemluví, jeví se zaostalý.“ Záznam ze dne 24. 1. 2001: „Hovořeno s p. Č. z DD. Sdělila, že rodiče nezl. A. Š. navštívili 5x, 20. a 27. 12. a pak 3., 10. a 17. 1. Během návštěvy se chovají slušně, nejsou s nimi problémy. Chodí většinou i s nezl. Š. Š., ten na oddělení nesmí, čeká v čekárně. Ke zdravotnímu stavu nezl. sdělila soc. prac., že nezletilá trpěla po narození novorozeneckou infekcí, má svalovou ochablost a je s ní nutno denně rehabilitovat.“

Podle vyjádření ze dne 19. 2. 2001 pro Okresní soud v F., OSPOD trvá na svém návrhu na nařízení ústavní výchovy u nezletilé a stanovení dohledu nad nezl. Š. Š. Cituji ze spisu dětského domova. Záznam DD ze dne 4. 6. 2001: „Volá soc. pracovnice OPD: kontaktovala ji p. V. z krajského úřadu a sdělila jí, že když není dokončeno soudní jednání, je dítě v ústavu údajně protiprávně. ... Kolem poledne volá OPD: sděluje, že ji kontaktovali nějací pěstouni, kteří vědí, že takové dítě je u nás v ústavu a prý protiprávně a jestli nechtějí mít jako úřad nepříjemnosti, mají ihned zajet k nám do ústavu, dítě vzít a umístit. ... V žádném případě nebude OSPOD nikam jezdit a hned brát dítě z ústavu. Jejich postup považují za správný a nesouhlasí s tím, aby dítě bylo před ukončením soudního jednání někým předáváno. Zůstane v ústavu.“

RODINA A DÍTĚ

Dne 5. 6. 2001 podává OSPOD návrh na vydání předběžného opatření dle § 102 odst. 1 o. s. ř. V něm je mimo jiné uvedeno, že bylo „zjištěno, že otec požívá alkoholické nápoje, a to i v pracovní době“. Konstatuje se, že první jednání ve věci proběhlo 13. 3. 2001, poté bylo jednání odročeno na neurčito za účelem vypracování znaleckého posudku. „Vzhledem k tomu, že je zřejmé, že ve věci nebude v nejbližší době rozhodnuto a poměry nezl. je nutno upravit, navrhuje, aby ve věci bylo rozhodnuto předběžně.“ Okresní soud na základě tohoto návrhu předběžné opatření vydal svým usnesením ze dne 7. 6. 2001.

Dopisem doručeným DD dne 19. 6. 2001 se na ředitele DD obracují rodiče a požadují navrácení dcery do své péče. V dopisu mimo jiné uvádějí: „Možná namítnete, proč jsme si o dítě nezažádali již dříve. Nejsme natolik znalí práva, abychom se uměli orientovat v takových neobvyklých situacích, a proto jsme ve všem důvěřovali sociální pracovníci.“ Dopisem doručeným dětskému domovu dne 22. 6. 2001 požádali rodiče o umožnění individuálních návštěv své dcery. V žádosti uvedli: „vzhledem k tomu, že máme zájem o svou dceru v budoucnu osobně pečovat, chceme s ní být v kontaktu alespoň tak, jak to stávající okolnosti dovolují. Souhlas s adopcí nehodláme dát. ... Byli bychom rádi, kdyby nám bylo ze strany DD umožněno zúčastnit se i rehabilitačních cvičení, abychom se blíže seznámili s prvky nezbytné terapie, která je vzhledem ke svalové ochablosti nezletilé věnována.“ Ředitel DD odpovídá dopisem ze dne 25. 6. 2001: „U návštěvy 25. 6. 2001 byla matka informována o skutečnosti, že nelze povolit individuální návštěvy u dítěte, k jehož umístění v DD se vztahuje předběžné opatření. ... Matce byl nabídnut pobyt v našem zařízení, pokud soud rozhodne o vrácení dítěte do Vaší rodiny. Do té doby není pobyt matky v DD nutný, stejně jako zácvek v rehabilitaci, když se dá předpokládat, že při propuštění bude zdravotní stav dítěte jiný.“

V odvolání ze dne 25. 6. 2001 proti rozhodnutí soudu o nařízení předběžného opatření rodiče požadují svěřeni dcery do své výchovy a mimo jiné se ohrazují proti tvrzení, že Š. Š. požívá alkohol: „Mnoho lidí, kteří naši rodinu znají, mohou u soudního jednání dosvědčit, že alkohol otec požívá pouze příležitostně, což nijak nenarušuje výchovu.“ Sdělují soudu, že si své původní rozhodnutí dát A. Š. k adopci rozmysleli a že „od počátku usilovali o to, aby nezl. A. Š. byla propuštěna z kojeneckého ústavu“ do jejich výchovy. Vyjádřili názor, že jejich dcera byla až do vydání předběžného opatření v ústavu držena protiprávně.

OSPOD ve svém vyjádření ze dne 25. 7. 2001 k odvolání rodičů uvedl, že „nezletilá umístěna v DD na základě rozhodnutí rodičů,

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

nebyla z rodiny odejmuta. Po celou dobu, kdy se nezl. v ústavu nacházela, a to až do vydání předběžného opatření, rodiče v DD neprojevili zájem o její propuštění do domácí péče. Prvé dva měsíce, kdy se dcera manželů Š. v ústavu nacházela, o ni neprojevili žádný zájem, poprvé ji navštívili 20. 12. 2000. Po dobu 8 měsíců se nezajímali o zdravotní stav nezl.“ OSPOD navrhl předběžné opatření potvrdit. Krajský soud v O. usnesením ze dne 31. 12. 2001 usnesení okresního soudu o nařízení předběžného opatření potvrdil.

Od srpna roku 2001 do ledna 2002 se OSPOD pokusil vykonat několik návštěv u rodičů, konstatoval však, že návštěvy nebylo možno uskutečnit, neboť brána byla zajištěna řetězem s kladkou. Záznam ze dne 5. 2. 2002: „Provedena návštěva v domácnosti, zastižení rodiče s nezl. Š. Š. Domácnost shledána vcelku uklizená, věci byly chaoticky uloženy v ložnici na gauči (oblečení vyprané, vyžehlené). Nezl. má zařízený vlastní pokoj, avšak nadále spí v ložnici s rodiči. Nezl. je žákem 1. třídy ZŠ v Š., na pololetní vysvědčení měl známku chvalitebnou, do školy chodí rád, měl problémy se čtením, nyní údajně má lepší výsledky. Nezl. pravidelně jednou za čtrnáct dní dochází k psychologce do Š. ... Nezl. se stravuje ve škole, odebírá obědy a svačiny. Doma o víkendech vaří obědy otec, matka vařit moc neumí. Záznam ze dne 6. 3. 2002: „... Rodiče trvají na svěřeni nezl. A. Š. do své péče. Mají připravené oblečení sestávající převážně ze starších věcí v dostatečném množství, které byly shledány čisté, vyžehlené, taktéž látkové pleny, plenkové kalhotky pouze jedny. Dětská postýlka byla rozložená na části, chybí matrace, povlečení do dětské postýlky a hygienické potřeby. ... Hračky pro nezl. – jeden plyšový medvídek a dvě gumové hračky.“ Záznam ze dne 11. 3. 2002: „Telefonicky jsme se kontaktovali s p. Č. z DD. Zjištěno, že rodiče navštěvují nezl. A. Š. pravidelně jednou týdně (převážně matka), většinou donesou piškoty, ovoce a přesnídávku. Rodiče se občas zeptají na zdrav. stav nezl., zatím se nezmínili, že by chtěli mít nezl. ve své péči.“

Ze záznamů OSPOD dále vyplývá, že Š. Š. v roce 2001 2 × navštívil PhDr. J. v pedagogicko-psychologické poradně v F. Dále navštěvuje logopedickou ambulanci. Podle jejího vyjádření ji má navštěvovat jednou za 14 dnů, jeho docházka je údajně nepravidelná, rodiče nespolupracují.

Pro účely soudního řízení ve věci péče o nezletilé přibral soud znalkyňni – klinického psychologa dětské a dorostové psychiatrie. Ve svém znaleckém posudku ze dne 20. září 2001 dospěla znalkyně k závěru, že „nezletilý Š. Š. má citovou vazbu na oba rodiče, i když vzhledem k tomu, že je citově deprivován, jsou jeho citové vazby méně hluboké.

RODINA A DÍTĚ

Nezletilá A. Š. nemá citovou vazbu k rodičům vytvořenu, neboť s nimi neměla žádné přímé kontakty.“ Pro srovnání cituji ze str. 5 posudku: „Na retardaci [nezl. Š. Š.] má jednoznačný podíl deprivace, tedy lze konstatovat, že nezletilý vyrůstá v prostředí podnětově chudém, emočně deprivovaný není, rodiči se cítí přijímán, má k nim pozitivní citovou vazbu.“ Dále dospěla znalkyně k závěru, že psychický vývoj obou dětí je opožděný, na retardaci nezl. Š. Š. má podíl jak dědičnost, tak méně podnětné prostředí, ve kterém vyrůstá, na opoždění nezl. A. Š. mají podíl jen dědičné faktory, opoždění je diskrétní. Na otázku soudu, zda jsou rodiče schopni chápat objektivní potřeby nezletilých dětí a zabezpečit jejich řádný vývoj do budoucna, odpovídá, že „matka chápe objektivní potřeby nezletilých dětí přiměřeně svému intelektu (slaboduchosti), nelze říci, že by nezl. Š. Š. zanedbávala záměrně. Otec si je vědom, co nezl. Š. Š. potřebuje, tedy chápe jeho potřeby, ale nezajišťuje je zcela systematicky.“ Znalkyně dále vyjádřila názor, že souhlas k adopci nakonec nedali proto, že byli v rozhodování ovlivněni matčiny rodiči. „Přetrvávají v ní (tj. matce) obavy, jak by všechno zvládala, kdyby měla dceru v péči, ale obává se negativní zpětné vazby rodičů a okolí.“ Svá zjištění znalkyně shrnuje závěrem: „Nezl. Š. Š. je na rodiče citově vázán, pokud by byla nařízena ústavní výchova, emočně by strádal. Ze znaleckého hlediska se v současné době jeví vhodný nařízený dohled OPD nad rodinou. Pokud nebude péče systematická a budou zjevné známky zanedbávání, pak teprve by bylo vhodné odebrání nezletilého z rodiny. Vhodnější než ústavní výchova se jeví náhradní rodinná péče. Pokud se týče nezl. A. Š., není jednoznačně vhodné, aby se do rodiny vrátila, i pro ni by byla nejlepší náhradní rodinná péče. Pokud by se do rodiny vrátila, došlo by u ní k deprivaci.“ Vyjádřila se také k nespolečnosti rodičů se sociálními pracovníky: „Nelze vyloučit, tak jako tomu obecně bývá u lidí, kteří se nějakým způsobem cítí ohroženi v tom, zda budou moci nadále pečovat o své děti, že rodiče vlastně nespolečně z toho důvodu, protože nepřijímají soc. pracovníci jako někoho, kdo jim může pomáhat, ale jako někoho, kdo by je mohl nějakým negativním způsobem hodnotit či kritizovat. Může to být vlastně určitý způsob obrany.“

Na žádost soudu byl požádán znalec z oboru psychiatrie, aby vyšetřil duševní stav obou rodičů nezletilých dětí. Ve svém znaleckém posudku ze dne 12. 6. 2002 dospěl znalec k závěru, že na straně otce nejsou z psychiatrického hlediska žádné překážky, které by zabraňovaly, aby vychovával v podmínkách úplné nukleární rodiny své nezletilé děti. Na straně matky, která trpí lehkou duševní vadou, lehkou mentální retardací bez prokazatelných poruch chování, pakliže

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

se tato bude spolupodílet na výchově obou nezletilých dětí společně s dalšími duševně zdravými osobami (manželem, babičkou), znalec také nevidí překážky, které by jí bránily podílet se na výchově nezletilých dětí. V tomto případě však znalec doporučil dohled nad výchovou nezletilých kvalifikovanou a citlivou formou dozoru sociálními pracovníky, který může včas signalizovat soudu eventuální nedostatky a sjednat nápravu.

Podle zprávy třídní učitelky pro OSPOD ze dne 15. 11. 2002 nastoupil nezl. Š. Š. školní docházku nepřípraven. Byl však velmi citlivý, od začátku měl snahu vyniknout. Třídní učitelka po celou první třídu spolupracovala s jeho tetou (doučování), její působení mělo na nezl. Š. Š. pozitivní vliv. „Celkově mohu říci, že otec i matka spolupracují se školou dobře, častěji hovořím s otcem, jelikož pracuje na půdě naší školy. Oba rodiče jsou vstřícní a věnují se chlapci v rámci svých schopností a se zájmem. 1. třídu ukončil chlapec s těmito známkami: Jč – 3 (čtení + psaní), M – 2, Prv – 2, Pč, Hv, Vv, Tv – 1. V letošním školním roce již pracuje nezl. Š. Š. bez odborné domácí přípravy, učivo zvládá zatím v normě. Do školy chodí Š. Š. pravidelně, přiměřeně upraven, písemné domácí úkoly má téměř vždy vypracovány.“ K otázce hygieny třídní učitelka uvedla, že „v loňském roce několikrát řešila např. neumyté ruce již při příchodu do školy, nečisté spodní prádlo, chlapec často zapomínal zajít si o přestávce na WC ... Letos má však tyto návyky již zvládnuty. Absolvoval školu v přírodě, projevil se ve všech ohledech výborně... První večer trochu tesknil po rodičích, dále už si zvykl a byl zcela spokojen. Děti ho berou jako sobě rovného ..., a tak má ve třídě mnoho kamarádů.“

Ve svém vyjádření ze dne 14. 10. 2002 pro okresní soud dětský domov uvedl, že „od začátku září 2002 je dítě přeloženo na oddělení nejstarších dětí, kde je možnost návštěv dvakrát za měsíc, a to hodinová návštěva, rodiče mohou mít dítě na klíně v návštěvní místnosti, mohou být s dítětem v přímém kontaktu. Zatím se jednalo o dvě návštěvy, které rodiče využili. V průběhu návštěvy je holčička pasivní, nepláče, vztah k rodičům v žádném případě neprojevuje, kontakt však neodmítá. Na návštěvy rodiče přinášejí ovoce a sladkosti, které po celou dobu dítě konzumuje. Rodiče se u návštěv chovají slušně, bez agresivity, dodržují ústavem stanovené podmínky návštěvy. Zda má dítě k rodičům citový vztah, nelze za tak krátkou dobu objektivně posoudit. Na zdravotní stav dítěte se rodiče neinformují.“

Z protokolu ze soudního jednání ze dne 26. 11. 2002 vyplývá, že OSPOD stále trvá na svém původním návrhu. Zmocněnkyně matky naopak žádá, aby nezletilá byla propuštěna do péče rodičů. Uvedla, že

RODINA A DÍTĚ

v DD nebyla, neboť to není přípustné. Opatrovnice závěrem uvedla: „rodiče měli dostatek času, aby si připravili podmínky pro převzetí nezletilé do své výchovy, zejména, aby dali do pořádku své bydlení, zajištění věcí pro nezletilou, k žádné změně ovšem nedošlo, rodiče sice nezl. navštěvují, zájem je to jen povrchní, proto navrhuje nařízení ÚV u nezl. A. Š. a nařízení dohledu u nezl. Š. Š.“ Na to samosoudkyně vyhlásila rozsudek, podle něhož se nad nezl. Š. Š. stanovuje dohled a nařizuje se ústavní výchova nezl. A. Š.

■ Místní šetření v bydlišti rodičů Š.

Dne 17. prosince 2002 moje zástupkyně spolu s právníkem Kanceláře veřejného ochránce práv uskutečnila místní šetření u rodičů. Doma zastihli pouze matku. Bydlí ve starším rodinném domku na okraji obce. Byt je prostě zařízen starším nábytkem, bylo uklizeno, útulno. Matka nám nejprve překotně chtěla ukázat vybavení pro nezletilou A. Š. Otevřela skříň plnou věcí. Popisovala, co všechno má připravené. Ujistila nás, že se na nezletilou velmi těší. Popisovala návštěvy nezletilé v DD stejně, jak vyplývá ze záznamů.

Ve škole v Š. byl navštíven otec. I on potvrdil, že chtějí nezletilou do své péče, že to zvládnou, stejně tak jako zvládli péči o Š. Š. Je připraven se odvolat proti rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy.

■ Místní šetření u Okresního úřadu v F.

U Okresního úřadu v F. moje zástupkyně hovořila i s pověřenými sociálními pracovníci. Obě obhajovaly svůj postup jako správný, že ústavní výchova je namístě, odvolávaly se na závěry znaleckého posudku. Opakovaně také zpochybňovaly opravdovost zájmu o nezl. A. Š. Domnívají se, že jejich zájem je demonstrativní a že jsou pod tlakem rodiny. Na dotaz mé zástupkyně však nebyly schopny říci, co by rodiče museli udělat, aby je přesvědčili o opravdovosti svého rodičovského zájmu. Na dotaz, proč byl návrh na předběžné opatření podán až po osmi měsících pobytu A. Š. v dětském domově, odpověděla soc. pracovnice, že na to nedokáže odpovědět, protože v té době v práci nebyla a návrh podávala přímo vedoucí referátu. Po návratu do zaměstnání jen akceptovala nový stav.

■ Doplnění podnětu

Dne 16. ledna 2003 jsem obdržel doplnění podnětu. V něm bylo uvedeno, že dne 22. prosince 2002 rodiče navštívili nezletilou v DD. Požadovali propuštění nezletilé z ústavu domů alespoň na Vánoce. V ústavu jim však bylo sděleno, že i o krátkodobém pobytu u rodičů

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

doma rozhoduje soud. Sociální pracovnice údajně věděla o požadavku rodičů mít dceru na Vánoce doma již ze soudního jednání, které proběhlo v listopadu roku 2002.

C – PRÁVNÍ HODNOCENÍ

Podle ustanovení § 1 odst. 1 zákona o veřejném ochránci práv poskytuje ochranu osobám před jednáním úřadů, které je v rozporu s právem, principy demokratického právního státu, jakož i s tzv. principy dobré správy. Tento široký mandát mi umožňuje vyslovit se nejen k úzce chápané legalitě aktů veřejné moci, ale mohu též posuzovat jejich kvalitu. Východiskem pro toto „hlubinné“ hodnocení veřejné správy jsou zásady a standardy sdílené moderními demokratickými právními státy, které ve svém souhrnu tvoří kritéria dobré správy. Takto vnímaná dobrá správa opouští model veřejné správy kladoucí důraz na vrchnostenský charakter veřejné správy, a naopak zdůrazňuje pojetí veřejné správy jako služby, alespoň tam, kde je to možné. Kritéria dobré správy lze konkrétně čerpat z řady zdrojů, jakými jsou na mezinárodní úrovni například rezoluce a doporučení Výboru ministrů Rady Evropy, zejména rezoluce č. 77 (31), a tzv. Evropský kodex řádné správní praxe schválený Evropským parlamentem. Podobný význam na naší národní úrovni má i Kodex etiky zaměstnanců ve veřejné správě schválený usnesením vlády č. 270 ze dne 21. 3. 2001. Tyto dokumenty obsahují principy dobré správy všeobecného charakteru. Kromě nich existují v oblasti sociální péče a sociálně-právní ochrany ještě zvláštní principy dobré správy, které lze čerpat např. z etických kodexů vymezujících základní profesní pravidla etiky sociální práce nebo z obecně přijímaných standardů sociální politiky státu.

Listina základních práv a svobod v čl. 10 odst. 2 zakotvuje právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života, což je ve sféře vztahů mezi rodiči a dětmi konkretizováno čl. 32 odst. 4 Listiny, podle něhož péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. Také evropská Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod v čl. 8 chrání právo na respektování soukromého a rodinného života. Stalo se již součástí konstantní judikatury štrasburského soudu, že základním prvkem rodinného života je vzájemné soužití rodiče a dítěte. Neopominutelný význam má i Úmluva o právech dítěte z roku 1989 a její známá 3 P – *protection, promotion a participation*, tedy ochrana, podpora a rozvoj a účast.

RODINA A DÍTĚ

Tyto základní premisy nacházejí odraz i v našem vnitrostátním právním řádu. Z právních předpisů upravujících rodinné právo a sociálně-právní ochranu dětí jednoznačně vyplývá, že jedním z prvořadých zájmů dítěte je vyrůstat ve funkční rodině. Zákon o rodině to například vyjadřuje ustanovením § 46, z něhož lze dovodit, že ústavní výchova je až tím posledním řešením, které se má uplatnit teprve poté, co méně závažné zásahy do rodinného a soukromého života dítěte a jeho rodičů, jako např. dohled nad výchovou nebo svěřeni do výchovy jiné osoby, nejlépe příbuzného, nevedly k cíli nebo vůbec z objektivních příčin nepřicházejí v úvahu. Zákon o sociálně-právní ochraně dítěte je vedle toho postaven na koncepci, že hlavním způsobem řešení situace ohroženého dítěte má být ozdravení rodinného prostředí neboli „sanace“ vlastní rodiny dítěte [srov. ustanovení § 1 odst. 1 písm. c/ zákona o sociálně-právní ochraně dětí]. Jak však poznamenal Oldřich Matoušek v publikaci *Metody a řízení sociální práce* (Portál, Praha: 2003, str. 191), v praxi našich státních orgánů však dosud přetrvává zaměření na deficity: zjišťuje se, které zákonné povinnosti rodiče neplní, proč se nechtějí nebo nedovedou o děti starat. Převládajícím typem řešení situace ohroženého dítěte u nás zatím bývá návrh na ústavní výchovu.

Z výše uvedených zásad vycházejí i základní etická pravidla chování sociálních pracovníků. Podle čl. 1.4 Etického kodexu sociálních pracovníků ČR pomáhá sociální pracovník klientům svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi při jejich rozvoji. Podle čl. 1.5 musí být služby, které poskytuje, na nejvyšší odborné úrovni. U pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí to předpokládá detailní znalost právní úpravy i důkladné osvojení si metodiky sociální práce a komunikace s klientem. Ve vztahu ke klientovi má sociální pracovník podle čl. 2.1 vést své klienty k odpovědnosti za sebe samé, musí jednat tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů, chránit klientovo soukromí, dbát o to, aby klienti obdrželi všechny služby a dávky, na něž mají nárok, poučit klienty o jejich povinnostech a hledat možnosti, jak zapojit klienty do procesu řešení jejich problémů.

Povinnost dodržovat výše uvedené principy a standardy dopadá především na orgán sociálně-právní ochrany dětí. Ani pracovníci dětského domova by však neměli být vůči těmto povinnostem imunní. I oni jsou sociálními pracovníky a i oni se podílejí na sociálně-právní ochraně dětí (srov. ustanovení § 28 a následující zákona o sociálně-právní ochraně dětí).

S vědomím výše uvedených východisek jsem přistoupil k hodnocení výkonu sociálně-právní ochrany nezletilé A. Š. jak kmenovým

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

orgánem, jímž byl Okresní úřad F., tak i „servisní“ organizací – DD. Konstatuji, že orgán sociálně-právní ochrany selhal při celkovém vyhodnocení situace, jež vznikla ještě před narozením A. Š., a na základě této, pro další vývoj případu zásadní chyby, se dopouštěl dalších závažných pochybení. Ta v řadě případů dosahují intenzity porušení základních práv jakož i jiných právních předpisů. Těchto pochybení se okresní úřad, a spolu s ním i DD, dopustil soustavnou, účelovou manipulací s klienty a se skutkovým stavem, jejíž součástí byla nepravdivá tvrzení, za nimiž stojí hrubá neznalost právní úpravy nebo dokonce její vědomé nerespektování.

Okresní úřad především špatně vyhodnotil situaci v okamžiku, kdy se rodina Š. poprvé dostala do sféry jeho zájmu. Připomínám, že tomu bylo na základě oznámení Základní školy Š. o tom, že z vyšetření školní zralosti Š. Š. vyplynula jeho zaostalost. „Spouštěčem“ sociálně-právní ochrany tedy nebyl poznatek o závažném zanedbávání nebo dokonce týrání; nezl. Š. Š. do svých šesti let vyrůstal bez povšimnutí orgánu sociálně-právní ochrany. Při prvním kontaktu s rodinou, s otcem, se sociální pracovnice dověděla i o druhém těhotenství matky a ihned na tuto skutečnost takřka výlučně zaměřila svou pozornost. Z úvah otce o možné adopci si učinila rychlý náhled na řešení situace. Aniž vůbec hovořila s nastávající matkou, telefonovala do nemocnice, v níž měla matka porodit, a domlouvala s tamní sociální pracovnicí, aby „matku k adopci směřovala“, a to přesto, že od otce, věděla, že „matka asi nebude chtít“. Soc. pracovnice tedy již nyní závažným způsobem pochybila, neboť úvahy o svěření dítěte k adopci vyhodnotila jako pevné rozhodnutí, jehož nevratnost svými následnými aktivními kroky pomáhala upevnit. Nezabývala se příčinami, které otce vedly k vyslovení takové úvahy, nehovořila s matkou, neptala se na problémy, s nimiž se rodina potýká, a nemohla proto ani působit k jejich odstranění nabídkou odpovídající pomoci. Přestože platí, že posouzení funkčnosti rodiny vyžaduje delší a přímý kontakt s rodinou, učinila si závěr po jednom jediném rozhovoru s otcem, a od té doby byly všechny její kroky mentálně zaměřeny na variantu adopce.

V okamžiku, kdy rodiče krátce po porodu navštívili spolu s příbuzným panem K. okresní úřad a požadovali, aby dostali dceru domů, začaly s nimi sociální pracovnice v duchu jimi preferované varianty manipulovat. Případ nezl. A. Š. začaly charakterizovat jako „rozmyšlenou adopci“, ačkoli o rozmyšlenou adopci nemohlo jít, neboť k ní rodiče nikdy nedali souhlas ve smyslu ustanovení § 68a zákona o rodině. Rodiče o adopci pouze uvažovali, souhlas však mohli dát teprve po uplynutí šesti týdnů po narození dítěte. Zájem a podporu

RODINA A DÍTĚ

širší rodiny (babičky, manželů K.) sociální pracovnice bagatelizovaly, nebo dokonce znevažovaly, o čemž svědčí např. záznam soc. pracovnice, která na manžele K. apelovala, aby rodičům (namísto nezl. A. Š.) pomáhali se synem, „když mají potřebu pomáhat“, nebo několikrát se vyskytující poznámky o jejich náboženském založení, které navozují dojem, jakoby sociální pracovnice považovaly tyto pohnutky za méně hodnotné. Jsem přesvědčen, že je naopak zcela přirozené a žádoucí, že rodiče v širší rodině nalézají podporu.

Přestože sociální pracovnice vypověděla, že rodiče poučila o šesti-týdenní lhůtě pro rozhodnutí o adopci, jejich názor vyslovený již týden po porodu ona i ostatní zainteresovaní pracovníci odmítali vyslyšet a raději si vytvořili vlastní konstrukci, podle níž nejde o zájem opravdový, ale demonstrativní. Rozhodnutí rodičů soustavně popírali a přesvědčovali je, že není správné, nebo je dokonce citově vydírali a drásali (např. záznam ze dne 26. října 2000: „pokud si teď věc rozmysleli, zkomplikují život sobě i dceři, která by mohla být brzy v nové rodině“). Nekriticky přejímali vše, co jejich konstrukci podporovalo: například skutečnost, že rodiče nebyli jejím domluvám přístupní, si soc. pracovnice interpretovala tak, že se zjevně bojí reakce rodiny, „byli by asi raději, kdybychom vše řešili my přes soud, pak by rozhodnutí nebylo na nich“. I kdyby se rodiče takto vyjádřili, což však ze záznamu nevyplývá, bylo by to možné interpretovat různými způsoby; mohlo jít například o pokus o únik, resp. o snahu nalézt nějaký objektivizovaný protiargument, kterým by bylo možno účinně čelit masivnímu přesvědčování ze strany sociální pracovnice.

Na tomto místě stojí za připomenutí rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku ve věci W. proti Spojenému království (1987), podle něhož při rozhodování ve věcech péče o dítě musí příslušné orgány zjišťovat názory rodičů na řešení věci a věnovat jim vážnou pozornost. Odkazují též na základní etická pravidla, podle nichž má sociální pracovník své klienty vést k odpovědnosti za sebe samé a jednat tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů, a nikoli tak, aby jim hrubým způsobem vnucoval nevhodné řešení, které sami nechtějí.

Vůbec nejzávažnějšího pochybení se okresní úřad v součinnosti s DD dopustil tím, že cílevědomými manipulacemi způsobil, že nezl. A. Š. byla v ústavní péči téměř osm měsíců bez formálního právního důvodu. Tento závěr nemůže zvrátit ani skutečnost, že soc. pracovnice informovala podle svých záznamů ze dne 23. října 2000 rodiče o tom, že „pokud budou na vydání nezletilé trvat, dítě jim dají“. Pravdivost této informace je totiž třeba posuzovat nikoli izolovaně, ale

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

vzhledem ke kontextu, v němž byla pronesena. Soc. pracovnice jim přece současně řekla, že „to není tak jednoduché, my musíme souhlasit, lepší bude, když se k nim stavím, prošetřím poměry, řeknu v DD, že je vše v pořádku (bude-li).“ Tato informace tedy zazněla v kontextu vrchnostenské komunikace vedle zjevně nepravdivého výroku („my musíme souhlasit“). Je proto jen pochopitelné, že rodiče dali v tomto případě přednost dohodě před otevřeným konfliktem s úřadem.

Ani DD nedělal nic pro to, aby se nezl. A. Š. mohla vrátit do rodiny. V rozporu s právními předpisy i se skutečností sděluje dne 23. října 2000 otci, který telefonuje a ptá se, kdy si bude moci přijít pro nezl. A. Š., že to není možné, že „dítě k nám bylo přijato k adopci (!), musí to být řešeno přes OPD“. Okresní úřad se s DD na této strategii dokonce domlouvá, jak vyplývá ze záznamu ze dne 24. října 2000. Když se pak otec řídí doporučením DD a u okresního úřadu požaduje vydání dcery, odkazuje ho sociální pracovnice zpátky na „DD, popřípadě na soudní jednání“. O tom, že nešlo zdaleka o jediný případ cílevědomé manipulace a nepravdivých tvrzení, svědčí i záznam OSPOD ze dne 8. listopadu 2000: „dostavili se manželé Š., sdělili, že chtějí nezl. domů. Ředitel DD jim prý řekl, že když nic nepodepsali, mohou si ji vzít. Toto jsem potvrdila, ovšem řekla jsem jim, že s tímto řešením nesouhlasíme a dáme podnět na ústavní výchovu“. Opět připomínám, že v těchto souvislostech neměli rodiče možnost adekvátně jednat. Jít do konfliktu s úřady a vymoci si „silou“ vydání dcery muselo být v jejich očích, s jejich vzděláním a osobnostní charakteristikou spojeno se závažnými, nepředstavitelnými následky. I z prosté citace záznamů vyplývá, že sociální pracovnice zneužívaly svou mocenskou převahu, místo aby vystupovaly jako osoby nabízející pomoc.

Toto pochybení se jeví o to závažnější, že orgánu sociálně-právní ochrany se nabízely méně invazivní způsoby řešení situace. Pominuli, že OSPOD rezignoval např. na stanovení dohledu nad péčí o nezl. A. Š. a na poskytnutí nebo zajištění asistenční služby nebo jiné formy pomoci směřující k sanaci rodiny, neomluvitelně nechal stranou, aniž by se jí vážně zabýval, nabídku manželů K., příbuzných matky. I vůči nim se soc. pracovnice dopustila účelové manipulace. Když se jí „přiznali“, že měli v úmyslu vzít si nezl. A. Š. k sobě a časem věc zlegalizovat (naznačuje snad sociální pracovnice, že šlo o něco nekalého?), „ujistila je, že to není možné, že je to nereálné“. Pak jim podle svých slov vysvětlila alternativy, respektive tu jedinou, kterou od počátku sledovala: „lepší by pro nezletilou bylo, kdyby rodiče dítě domů nedostali, neboť jinak stejně dáme podnět na nařízení ústavní výchovy u nezletilé, rodiče mají problémy i s 1. dítětem. Pokud by však

RODINA A DÍTĚ

dali souhlas s osvojením, může být nezletilá zanedlouho v nové rodině“. Je nepochopitelné, že soc. pracovnice zcela ignorovala možnost svěřením dítěte do péče jiného občana, kterou před ústavní výchovou preferuje i zákon o rodině a dokonce explicitně zdůrazňuje zásadu, že přednost má mít zpravidla příbuzný dítěte (viz ustanovení § 45 odst. 1, § 46 zákona o rodině). Paní K. měla v tomto směru ideální podmínky, neboť se v té době starala o své, přibližně stejně staré dítě. Krom toho má praktické zkušenosti – je matkou celkem sedmi dětí a její péče je bezproblémová. Manželé K. žijí nedaleko, ve vedlejší vesnici, a s rodiči mají dobré vztahy.

Nezl. A. Š. tedy byla v DD zadržována protiprávně přibližně od konce října roku 2000, kdy orgánu sociálně-právní ochrany i DD již muselo být známo, že rodiče nechtějí dát nezletilou k adopci a žádají její vydání, až do 7. června 2001, kdy Okresní soud v F. vyhověl návrhu okresního úřadu ze dne 5. června 2001 na nařízení předběžného opatření. Z tohoto návrhu však nevyplývá nic, co by osvětlovalo nutnost tímto způsobem zatímně upravit poměry nezletilé. Návrh není podepřen žádnou novou skutečností, která by v případě nastala od 8. listopadu 2000, kdy řízení o ústavní výchově bylo na návrh okresního úřadu zahájeno. Pozadí tohoto překvapivého kroku však osvětlují záznamy DD ze dne 4. června 2001, které vypovídají o zajímavé časové souvislosti. Den před podáním návrhu na předběžné opatření byl okresní úřad telefonicky kontaktován dr. V. z krajského úřadu, na kterou se obrátili manželé K., příbuzní matky. Dr. V. konstatovala, že nezletilá A. Š. je v DD protiprávně, a požadovala její umístění do rodiny. Sociální pracovnice o situaci informovaly DD s tím, že se s vedoucí odboru poradily a rozhodly se, že „okresní úřad v žádném případě nebude nikam jezdit a brát dítě z ústavu, ... nesouhlasí s tím, aby dítě bylo před ukončením soudního jednání někam předáváno. Zůstane v ústavu.“ Z toho vyplývá, že skutečným důvodem pro podání návrhu na nařízení předběžného opatření byla snaha zakrýt chybu a „legalizovat“ pobyt nezl. A. Š. v ústavu, a nikoli potřeba upravit zatímně její poměry. Písemně formulovaná žádost rodičů o vydání dceř, kteří reagovali na pro ně nové zjištění, že nezletilá je v DD držena nelegálně, dorazila do DD pozdě.

Nařízením předběžného opatření tedy soud pobyt nezl. A. Š. v ústavu prozatím formálně legalizoval. Jsem však přesvědčen, že ani poté nebyl nucený pobyt nezletilé v ústavu ospravedlnitelný. V této souvislosti je třeba se zabývat i argumenty, kterými orgán sociálně-právní ochrany vlastně podpořil svůj návrh na nařízení ústavní výchovy u nezletilé a stanovení dohledu nad výchovou nezletilého Š. Š.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

V návrhu na nařízení ústavní výchovy ze dne 8. listopadu 2000 bylo mimo jiné uvedeno, že otec „požívá alkohol... a hrozí mu propuštění“. S jemnou odchylkou tento argument okresní úřad opakoval i ve svém návrhu na vyslovení předběžného opatření ze dne 5. června 2001 („otec požívá alkoholické nápoje, a to i v pracovní době“). Tato tvrzení představují opravdu pozoruhodný posun. Okresní úřad měl totiž k dispozici pouze informaci „z druhé ruky“, od paní S. z Městského úřadu Š. o tom, že otec byl zaměstnavatelem „v minulosti kárán za pití“. Údajný alkoholismus otce se pak stal pravidelnou součástí argumentace orgánu sociálně-právní ochrany dítěte, aniž by to bylo podepřeno věrohodnými zjištěními. O tom, že skutečnost je podstatně jiná, svědčí i výpověď zaměstnavatelky otce, ředitelky Základní školy v Š., kterou učinila při soudním jednání dne 22. března 2002, a z níž vyplývá, že šlo spíše o ojedinělý exces než o charakteristický rys v chování otce.

Dalším klíčovým argumentem pro podání návrhu na nařízení ústavní výchovy nezletilé byla nízká socio-kulturní úroveň rodiny a nepodnětné prostředí. V tomto bych se s orgánem sociálně-právní ochrany mohl i shodnout. Má shoda však končí, pokud jde o otázku, zda se tento argument mohl stát důvodem pro podání návrhu na nařízení ústavní výchovy, nebo dokonce, jak naznačují sociální pracovníci, na zbavení rodičovské zodpovědnosti. Je zřejmé, že nezl. Š. Š. byl zaostalý a že v jeho péči byly nedostatky. Ty však, stejně tak jako čistě hypotetické nedostatky v péči o nezl. A. Š., mohly být odstraněny tak, že by OSPOD na výchovu a péči dohlížel a poskytoval rodině pomoc, nebo se o to alespoň mohl pokusit. To, že nedostatky v péči o nezl. Š. Š. byly poměrně snadno a rychle odstranitelné, dokazuje nezl. Š. Š. sám. Stačilo, aby mu ve škole věnovali zvýšenou pozornost a aby ho jednou až dvakrát týdně doučovala sestra matky, a nezl. Š. Š. své vývojové zpoždění dohnal. Třídní učitelka pro soud uvedla, že první třídu ukončil nezl. Š. Š. s jedinou trojkou z češtiny, jinak měl jedničky a dvojky. Zanedbané hygienické návyky se mu také podařilo zvládnout a rodiče podle svých možností spolupracují se školou na dobré úrovni.

I z předchozího příkladu je zřejmé, že OSPOD pozitivní potenciál širší rodiny soustavně podceňoval a přehlížel, místo toho aby se snažil širší rodinu do řešení problémů aktivně zapojit. Například když matka matky při návštěvě sdělila soc. pracovníci, že by byla ochotna dceři pomáhat s vařením, sociální pracovníce si překvapivě rychle učinila úsudek o tom, že „tento návrh je vzhledem ke vzdálenosti mezi bydliště matky a dcery nereálný“. Nevzala v úvahu, že obě bydlí v téže obci, nepřemýšlela o tom, jak tuto nabídku pomoci využít, jakou

RODINA A DÍTĚ

formu by taková pomoc mohla mít, popřípadě ji vůbec nenapadlo, že vaření by mohl zastat otec, nebo tuto možnost prostě považovala za nenormální. Je smutné, když sociální pracovníci nejsou schopni aktivně předkládat návrhy na řešení sociálního problému svých klientů. Neomluvitelné však je, pokud rozumné návrhy, které nezapadají do jejich konstrukce, aktivně negují nebo znevažují. Jak poznamenal Oldřich Matoušek ve své výše citované publikaci, dříve než profesionál dojde k názoru, co je v rodině problém, měla by rodina sama dostat prostor k tomu, aby své problémy zformulovala. Řešení problému definovaného rodinou by v situaci, kdy to je možné, mělo mít přednost před řešením problému, který v rodině vnímá profesionál.

Nepodařilo se mi také osvětlit, proč OSPOD ze stejných příčin vyzoval dva zcela rozdílné závěry, pokud jde o budoucnost nezl. Š. Š. na straně jedné, u něhož má stačit vyslovení dohledu, a nezl. A. Š. na straně druhé, pro niž má být vhodnější ústavní výchova. Relevantním důvodem nemůže být argument, který uplatňovala při mé návštěvě u okresního úřadu soc. pracovníce, podle které si nezl. Š. Š. v rodině už „zvykl“, a ústavní výchova by proto pro něj znamenala mnohem větší trauma. Nezl. A. Š. přece možnost, aby si také „zvykla“, zatím vůbec nedostala. Nedostatky v péči o nezl. Š. Š. nebyly nepřekonatelné a rozhodně nenabývaly takové závažnosti, která by ospravedlnila tak zásadní zásah do soukromého a rodinného života, jakou je ústavní výchova nebo dokonce zbavení rodičovské zodpovědnosti. V úvahu tak připadá jediný důvod, kterým se ostatně ani OSPOD, ani DD nikdy netajily: nezl. A. Š. mohla být snáze osvojena. To je ovšem důvod zcela falešný a nadto i velmi nebezpečný. Úvaha o možném osvojení nesmí determinovat rozhodnutí o výchovných opatřeních; dovedeno do důsledků by to obecně mohlo vést k tomu, že na rodiče dětí vhodnějších k osvojení budou kladeny přísnější požadavky než na rodiče dětí k osvojení se nehodících. Takové sociální inženýrství by bylo diskriminační a mohlo by za určitých okolností dokonce navozovat příležitost k obchodování s dětmi. Tím nic nenaznačují ve vztahu k případu nezl. A. Š.!

Na okraj si též dovolím poznamenat obecně platnou zásadu, že sourozenci by výchovnými opatřeními neměli být rozdělováni, pokud k tomu nejsou závažné racionální důvody. I zákon o sociálně-právní ochraně klade úřadům na srdce, aby sourozence umísťovaly společně. Ve hře je totiž nejen vztah mezi rodičem a dítětem, ale i vztah mezi sourozenci navzájem, který je také předmětem ústavněprávní a mezinárodněprávní ochrany jako součást jejich soukromého a rodinného života. Přiměřenost opatření, kterým se mají osudy sourozenců trvale

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

rozdělit, je tedy třeba posuzovat i z hlediska zásahu do jejich základních práv vůči sobě navzájem. O tom, že sociální pracovníce i pracovníci dětského domova si nejsou schopni tento zásadní aspekt uvědomit, svědčí i to, že se nijak nepozastavují nad tím, že Š. Š. zpočátku nemohl svou sestru v dětském domově navštěvovat, protože dětský domov návštěvu sourozenců mladších 15 let povoluje jen výjimečně.

Příkladem hrubé neznalosti právní úpravy hraničící s jejím vědomým nerespektováním jsou i úvahy sociálních pracovníků, včetně zaměstnanců DD, směřující k tomu, že by rodiče měli být zbaveni rodičovské zodpovědnosti. O tom, že pro soc. pracovníci to byla hotová věc, svědčí např. záznam DD ze dne 30. října 2000: „Volá OPD, paní N.: sděluje, že v žádném případě nemáme dítě pouštět rodičům, byla na šetření, podařilo se jí je zatím přemluvit k adopci. Počkáme 6 týdnů, pak by za nimi zašla sama s protokolem k podpisu. Pokud by souhlas podepsali a dítě by nebylo vhodné k osvojení, podala by hned návrh na zbavení rodičovské zodpovědnosti. Pokud by souhlas nepodepsali, podala by hned návrh na ústavní výchovu a zbavení rodičovské zodpovědnosti najednou“. Stejně zkratky se u soudu dopustila i psychologka DD: „Pokud by soud dospěl k závěru, že rodiče nejsou schopni postarat se o nezl. A. Š., tak by bylo vhodné rodiče zbavit rodičovské zodpovědnosti a nezl. umístit do náhradní rodiny.“ Jasno v této otázce bohužel nemá ani soudní znalkyně.

Zbavení rodičovské zodpovědnosti je natolik závažným zásahem do základních práv rodičů a dětí, že je lze ospravedlnit jen tehdy, je-li takové opatření nezbytné a jen jsou-li splněny přísné podmínky zákona o rodině. Zbavit rodiče jeho rodičovské zodpovědnosti lze podle ustanovení § 44 odst. 3 zákona o rodině jen jestliže rodič zneužívá svou rodičovskou zodpovědnost nebo ji závažným způsobem zanedbává. To může nastat například v případě, že se rodič vůči dítěti dopustil úmyslného trestného činu nebo dítě mladší 15 let ke spáchání trestného činu použil (ustanovení § 44 odst. 4 zákona o rodině). Nic však nesvědčí tomu, že by rodiče zneužívali svou rodičovskou zodpovědnost. Nelze se ani domnívat, že by svou rodičovskou zodpovědnost vůči svému synu zanedbávali závažným způsobem. O zanedbávání rodičovské zodpovědnosti vůči nezl. A. Š., natož o zanedbávání závažném, koneckonců nelze vůbec hovořit, neboť k tomu nikdy neměli příležitost. Pravidelné a časté návštěvy matky, popřípadě otce v DD, které jsou dosud jediným způsobem, jak rodiče svou rodičovskou zodpovědnost vůči své dceři mohou vykonávat, dokonce svědčí o opaku. Úvahy o zbavení rodičovské zodpovědnosti tak vůbec nebyly namístě. Kdyby sociální pracovníci dostáli své povinnosti znát a respektovat

RODINA A DÍTĚ

základní právní instituty rodinného práva, nemohli by takové řešení nikdy prosazovat. To platilo tehdy stejně jako nyní, více než dva roky po zahájení řízení, neboť je zřejmé, že důvody pro zbavení rodičovské zodpovědnosti dány nikdy nebyly a nejsou a současně ani nelze vyslovit nezájem rodičů podle ustanovení § 68 zákona o rodině. Nezl. A. Š. nemůže být právně volná, a proto ani nebude moci být osvojena jinou rodinou. Pokud zainteresovaní pracovníci neopustí své nepodložené představy, vážně hrozí, že nezl. A. Š. opravdu v ústavech stráví celé dětství, jak se v poněkud jiných souvislostech vyjádřil i ředitel DD.

Manipulací se sociální pracovníci dopouštěli nejen ve vztahu k rodičům a jejich příbuzným, ale i vůči soudům. V průběhu soudního řízení se OSPOD i DD několikrát vyjádřily tak, že „rodiče v DD nepožadovali vrácení dítěte“, jak vyplývá např. ze zprávy DD o dítěti ze dne 16. července 2001 nebo z vyjádření OSPOD pro Krajský soud v O. ze dne 25. 7. 2000: „Po celou dobu, kdy se nezl. v ústavu nacházela, a to až do vydání předběžného opatření, rodiče v DD neprojevíli zájem o její propuštění do domácí péče. Prvé dva měsíce, kdy se dcera v ústavu nacházela, o ni neprojevíli žádný zájem, poprvé ji navštívili 20. 12. 2000.“ Odvolací soud tuto jemnou hru se slovy neprohlédl. Když do odůvodnění přepisoval vyjádření okresního úřadu, vypadlo mu z toho slůvko „DD“, takže z usnesení o potvrzení předběžného opatření se na jednu dočteme, že „dle zjištění opatrovníka, ... po celou dobu, kdy se nezletilá v ústavu nacházela, a to až do vydání předběžného opatření, rodiče neprojevíli zájem o její propuštění do domácí péče“. To však zjevně není pravda. Nechci se opakovat, ale z vlastních záznamů OSPOD a DD vyplývá, že rodiče již týden po porodu u okresního úřadu požadovali propuštění nezl. A. Š. do své péče (23. října 2000), své rozhodnutí opakovali při návštěvě sociálních pracovníků v domácnosti (26. října 2000), opět při návštěvě okresního úřadu dne 8. listopadu 2000, což potvrzuje i záznam DD z téhož dne. Dne 29. listopadu 2000 byl otec dokonce velmi důrazný při formulaci svého požadavku na vrácení dítěte: „rozčiloval se, křičel, byl vulgární a agresivní, stěžoval si, že se od nich rodina odvrátila“. Ani jeho rozčilení však sociální pracovníce o opravdovosti zájmu nepřesvědčilo. Podle konstrukce, kterou si vytvořily, bylo vše demonstrativní a indukované ze strany nábožensky založené rodiny. Tuto konstrukci spolu s případem převzala i druhá pověřená soc. pracovníce, o čemž např. svědčí její záznam ze dne 11. března 2002. Podporovaly ji v tom i zaměstnankyně DD, jak vyplývá ze záznamu ze dne 17. dubna 2002: „Po celou dobu nezl. Adély v DD nikdo z příbuzných nezl. neprojevil zájem o nezl. A. Š., nikdo se nedotazoval na možnost návštěv nezl., či zdravotní stav nezl., nikdy se neptali na možnost svěřením dítěte do své péče.“

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

Nekompetentnost sociálních pracovníků dnes již zrušeného Okresního úřadu F. vyplývá i ze způsobu, jakým prováděly místní šetření v rodině. Metody, které přitom uplatňovaly, lze jen stěží označit za metody sociální práce. Místo toho, aby své klienty vedly k odpovědnosti za sebe sama, aby chránily jejich důstojnost a lidská práva a aby jim pomáhaly, tak je pro jejich chudobu a nízkou socio-kulturní úroveň stigmatizovaly. Při čtení záznamů soc. pracovníků se nemožu zbavit dojmu, že sociální pracovníce ve svých vyjádřeních pro soud selektivně uplatňovaly jen ty skutečnosti, které podporovaly jejich návrh na nařízení ústavní výchovy. Nerozumím tomu, jaký význam může mít, že látkové pleny jsou zaprané. Batoleti je zcela jedno, jestli se počurá do bělostné nebo zažloutlé pleny. Nevím, zda existuje nějaký správný způsob, kterým má matka servírovat vařené brambory. Nepochápu, proč je rodičům vytýkáno, že nemají připravenou postýlku, koupěny hračky (což však není pravda, jak vyplývá ze záznamu ze dne 6. března 2002) nebo že nemají připraveno oblečení odpovídající věku nezletilé (vzhledem k rychlosti soudního jednání by museli její výbavičku obměnit již několikrát, zbytečně). Je třeba si uvědomit, že tyto veskrze materiální požadavky jsou kladeny na rodinu sociálně velmi slabou a že v případě, že by dceru do své péče nedostali, byly by již tak pro ně nedostatečné prostředky vynaloženy nadarmo. Vše potřebné lze přece obstarat velmi rychle, až by soud rozhodl. Moje zástupkyně domácnost rodičů navštívila a neshledala na ní nic závadného. Je prostá a odpovídá tomu, že rodiče žijí na hranici sociální potřeby; nic víc, nic méně.

Při návštěvě Okresního úřadu F. se soc. pracovníce konečně zaštiťovaly i závěry soudní znalkyně, vyplývajícími z jejího znaleckého posudku. Její závěry však nepovažuji za příliš přesvědčivé. Nemohl jsem si nevšimnout, že v posudku se vyskytl rozpor, který se jeví být z hlediska posouzení schopnosti rodičů naplňovat psychické potřeby svých dětí rozporem zásadním. Zatímco na str. 5 posudku znalkyně mimo jiné tvrdí, že nezl. Š. Š. *není emočně deprivovaný, rodiči se cítí přijímán a má k nim pozitivní citovou vazbu*, v závěru znalkyně uvádí, že nezl. Š. Š. má citovou vazbu na oba rodiče, i když vzhledem k tomu, že je *citově deprivován, jsou jeho citové vazby méně hluboké*. Vedle toho jsem již dříve poznamenal, že se znalkyně zřejmě nedobře orientuje v základních institucích rodinného práva, neboť ze svého hlediska považovala za vhodné, kdyby ve vztahu k nezl. A. Š. byli rodiče zbaveni svých rodičovských práv. Překvapuje mě dále, že znalkyně připisuje zpoždění psychického vývoje nezl. A. Š. jednoznačně a výlučně dědičným faktorům a že si vůbec nepřipouští, že by se na tom

RODINA A DÍTĚ

mohlo podílet i prostředí ústavního zařízení. Také závěr znaleckého posudku („pokud se týče A. Š., není jednoznačně vhodné, aby se do rodiny vrátila, i pro ni by byla nejlepší náhradní rodinná péče. Pokud by se do rodiny vrátila, došlo by u ní k deprivaci“) považuji za spekulativní, neboť pro tak jednoznačný závěr neshledávám v posudku dostatečnou oporu. Vedle toho mám i vážné pochybnosti o tom, zda se tato otázka vůbec mohla stát předmětem znaleckého posuzování.

■ Rozšíření šetření – režim ústavní výchovy uplatňovaný v dětském domově

Vedle výkonu sociálně-právní ochrany jsem zahájil šetření, i pokud jde o režim ústavní výchovy uplatňovaný v DD. I v této věci jsem shledal velmi závažná pochybení. Především považuji za neakceptovatelný režim návštěv tak, jak je v DD uplatňován. Takto organizované návštěvy jsou těžkým anachronismem. Praxe v jiných ústavech ukázala, že návštěvy prakticky nikdy zhoršení hygienické situace v nemocnicích nepřinášejí a i organizačně jsou návštěvy zvládnutelné. Nepopírám, že jistý hygienicko-epidemiologický režim je v zařízeních tohoto typu třeba dodržovat, ale jen v takové míře, která bude nezbytně nutná, tj. minimální.

V DD jsou mimo jiné umístěny děti, jejichž rodiče nebyli zbaveni rodičovské zodpovědnosti. Vedle základních práv dětí je proto třeba respektovat i základní práva rodičů. DD si nesmí osobovat právo rozhodovat o tom, kteří rodiče jsou hodní a kteří nehodní styku s dítětem. Je nepřípustné, aby si ředitel DD vytvořil kategorii rodičů, kteří „selhali“, a zahrnoval do ní všechny rodiče, jejichž děti byly do domova umístěny na základě jiných než zdravotních důvodů. Za skandální považuji návštěvy přes sklo, lze-li vůbec v této souvislosti o návštěvách hovořit. Podle ustanovení čl. 9 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte má dítě oddělené od rodičů právo udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte, což však zjevně není případ nezl. A. Š. Francouzský stejně tak jako anglický text Úmluvy hovoří o *přímých* kontaktech („contacts directs“, „direct contact“). Dítě má tedy základní právo na kontakt osobní a přímý. Skleněná bariéra je z tohoto pohledu nepřijatelná, neboť pro kojení takové návštěvy nejsou vůbec žádnými návštěvami. Troufám si dokonce říci, že ve vztahu k rodičům tato praxe představuje ponižující zacházení ve smyslu čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a čl. 3 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.

Z hlediska čl. 9 odst. 3 Úmluvy o právech dítěte lze stejný závěr učinit i pokud jde o zvláštní pojetí individuálních návštěv, které DD

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

podle slov ředitele povoluje jen rodičům, kteří „neselhali“, např. těm, jejichž dítě bylo do DD umístěno ze zdravotních důvodů. Rodičům individuální návštěvy nepovolil. Je tedy zřejmě přesvědčen o tom, že selhali. Takový závěr však sotva mohl učinit, neboť pracovníci DD opakovaně tvrdili, že s rodiči prakticky nehovořili, že vlastně neznají přesný důvod, proč byla nezl. A. Š. do ústavu umístěna, mimo toho, že matka s tím v porodnici souhlasila, protože uvažovala o adopci. Samozřejmostí by mělo být též respektování práva dítěte na dodržování i ostatních rodinných svazků, které se neomezují jen na rodiče (čl. 8 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte). Neumožňovat návštěvy sourozencům proto není v této souvislosti opodstatněné.

Na okraj poznamenávám, že institucionálně nepovažuji za šťastné řešení, že tzv. kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do tří let metodicky a koncepčně spadají pod Ministerstvo zdravotnictví, zatímco ostatní dětské domovy a školská zařízení pro výkon ústavní a institucionální výchovy pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. V zařízeních prvního typu je z povahy věci kladen zvýšený důraz na zdravotní péči, což se často dostává do rozporu s psychickými potřebami dětí (návštěva příbuzných v. hygiena). I v kojeneckých ústavech a v domovech pro děti do tří let by se měly uplatňovat zásady, jejichž dodržování Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy vyžaduje dle pokynu č. 13649/95-24 od „svých“ zařízení: „Diagnostické ústavy a výchovná zařízení usilují o navázání a rozvíjení kontaktů a spolupráce s rodiči (zákonnými zástupci) umístěných nezletilých. Respektují právo dítěte udržovat osobní vztahy a pravidelně se přímo stýkat s rodiči, pokud to není proti zájmům dítěte. O tom však rozhoduje především soud (omezení nebo zbavení rodičovských práv) a dále orgán péče o děti. ... Výchovná zařízení vytvoří takové podmínky, aby zájmu rodičů o navštívení dítěte bylo operativně vyhověno. Je v zájmu dítěte, aby zařízení motivovalo rodiče k co nejčastějším stykům s dítětem. ... Nelze připustit bezdůvodné omezování projeveného zájmu rodičů o děti.“

Organizace návštěv v DD je s těmito principy zcela zjevně v rozporu. Návštěvy jsou očividně organizovány tak, aby se dítě rodičům odcítilo. Návštěvní hodiny v pracovních dnech jsou pro pracující nedosažitelné. Povinnost odevzdat věci a potraviny na vrátnici nemá rozumné odůvodnění. Pro navázání, udržení a posilování vazby mezi rodičem a dítětem je přece důležité, aby rodič svému dítěti předal hračku či potraviny osobně. Pro rodiče je důležité vidět, jak dítě reaguje, z čeho se těší. Po odchodu rodičů si dítě může jejich přítomnost prostřednictvím hračky, kterou od nich dostalo, „prodloužit“. V případě,

RODINA A DÍTĚ

že mu plyšového medvídku předá ošetřovatelka, dítě význam hračky nechápe.

DD by měl naproti tomu vytvářet takové podmínky, aby se v něm jak děti, tak jejich rodiče mohli cítit dobře. Měl by si vytvořit program, který dá rodičům dítěte šanci. Měl by umožnit, aby rodiče, kteří měli problémy s péčí o děti, mohli nedostatky v péči odstranit, aby měli příležitost se naučit, jak správně o děti pečovat, jak s nimi komunikovat. To předpokládá atmosféru úcty k návštěvníkům – rodičům dětí. DD by měl rodiče respektovat a nabízet jim spolupráci. Praxe DD je však ve vztahu k rodičům – návštěvníkům zcela opačná. „Úřední hodiny“, lístečky, skutečnost, že s nimi nikdo nehovoří, že všichni mlčí a čekají, až co rodiče, to vše musí rodiče nutně přesvědčovat o tom, že jsou v domově nezvanými hosty. Psycholožka zdůrazňuje, že sama s rodiči rozhovor nezavádí, rodiče při návštěvách nevyhledává. Nezná rodiče nezletilé, ani podmínky, z jakých vyšli, v jakých žijí. To by však měla. Má-li být cílem sociálně-právní ochrany dítěte sanace jeho vlastní rodiny, musí být v tomto směru vyvíjena aktivita, určitý cílevědomý „tlak“. Nezastupitelnou roli tu musí mít právě psychologové a sociální pracovníci ústavu. Ti mají vědět, jak s rodiči komunikovat, jak je k zájmu o dítě přitáhnout. V případě rodičů sice DD postupoval aktivně, avšak zcela opačným směrem. Ředitel jim zamítl jak žádost o individuální návštěvy, tak žádost, aby byl matce umožněn zácvik v rehabilitaci s nezl. A. Š., a to s ryze účelovým odůvodněním, že pokud bude nezl. A. Š. z DD, bude její zdravotní stav jiný a rehabilitace tedy již nebude třeba. Odmítl též žádost rodičů, aby nezl. A. Š. mohla domů alespoň na Vánoce. Pokud tvrdil, že o tom může rozhodnout jedině soud, nezná zákon. Ústavní zařízení může se souhlasem orgánu sociálně-právní ochrany povolit dítěti pobyt u rodičů až na 14 dnů (ustanovení § 30 odst. 1 zákona o sociálně-právní ochraně dětí).

Ve všech těchto souvislostech potom zní neuvěřitelně výroky pracovníků DD o tom, že matka je emocionálně plochá, že nemá k dítěti žádný vztah a že dítě nemá vztah k ní. Jak by se vzájemný vztah mohl vytvořit, když se mohli donedávna vídat jen přes sklo? Je přece známo, že tzv. specifický citový vztah k mateřské osobě se vytváří kolem 7. a 8. měsíce života dítěte. Přestože o rodičích prakticky nic neví, činí dalekosáhlé závěry: „u obou rodičů se jedná o velmi simplexní osobnosti, bez větší citové vazby k dítěti, které k nim rovněž žádnou citovou vazbu nemá. V harmonickém citovém prostředí by se vyvíjela v normě. Naopak v rodině původních rodičů bude dle našeho názoru opožděná jak po stránce mentální, tak i sociální“ (zpráva sociální pracovníce Č. ze dne 11. března 2002).

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

D – ZÁVĚR

Po provedeném šetření konstatuji podle ustanovení § 18 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů, že jsem ve výkonu sociálně-právní ochrany nezletilé A. Š. shledal závažná porušení právních předpisů, principů demokratického právního státu i principů dobré správy. Pracovnice orgánu sociálně-právní ochrany, někdejšího Okresního úřadu F. zejména způsobily, že nezl. A. Š. byla více než osm měsíců držena v DD protiprávně. Sociální pracovnice bývalého okresního úřadu dále nerespektovaly základní principy rodinného práva a navrhovaly ústavní výchovu, aniž by se odpovědně zabývaly možností svěřeni dítěte do péče jiného občana, přednostně do péče příbuzných. Vůči rodičům a jejich příbuzným se dopouštěly účelových manipulací se skutkovým stavem i právem, které spočívaly též v nepravdivých tvrzeních, popřípadě byly způsobeny hrubou neznalostí právní úpravy. Sociální pracovnice úřadu porušovaly též základní etická pravidla sociální práce. Důsledkem všech těchto pochybení je skutečnost, že nezl. A. Š. tráví v ústavním zařízení již třetí rok svého života, aniž by k tomu byly právní i sociální důvody.

Konstatoval jsem také podle ustanovení § 18 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů, že jsem shledal závažné porušení právních předpisů, principů demokratického právního státu i dobré správy v jednání DD. Ústavní režim a zejména organizace návštěv rodičů a rodinných příslušníků dětí v DD porušují základní práva rodičů a dětí podle čl. 9 odst. 3 a čl. 8 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte intenzitou dosahující ponižujícího zacházení ve smyslu čl. 7 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a čl. 3 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod. Zaměstnanci DD se také svým jednáním podíleli na pochybeních, která jsem shledal ve výkonu sociálně-právní ochrany u Okresního úřadu ve F. Také zaměstnanci DD porušovali základní etická pravidla sociální práce. Dle zákona o veřejném ochránci práv jsem vyzval také DD, aby se k mým zjištěním vyjádřil.

Po zrušení Okresního úřadu v F. přešla agenda výkonu sociálně-právní ochrany nezletilé A.Š. na Magistrát města O. S ohledem na princip kontinuity výkonu veřejné správy jsem proto podle ustanovení § 18 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů, musel vyzvat Magistrát města O., aby se k mým zjištěním vyjádřil.

RODINA A DÍTĚ

S ohledem na skutečnost, že na pochybeních někdejšího Okresního úřadu v F. se významným způsobem podílely jeho tehdejší pracovnice, poslal jsem zprávu o výsledku šetření na vědomí i Městskému úřadu F. a Městskému úřadu T., na něž zmíněné pracovnice bývalého okresního úřadu přešly. Dal jsem přitom starostům obou měst i sociálním pracovnícím možnost, aby se k mým zjištěním vyjádřili.

E – PŘIJATÁ OPATŘENÍ

Dopisem ze dne 7. dubna 2003 mi vedoucí odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města O. sdělila, že: *„Obsáhlé sdělení, jehož závěrem je konstatování, že došlo k pochybení orgánu sociálně-právní ochrany dětí, ale také DD, bylo plně a beze zbytku akceptováno.“* Dále mě informovala o přijatých opatřeních: projednání případu s ředitelem dětského domova, uskutečnění návštěvy v domácnosti rodičů a v domácnosti manželů K., příbuzných rodičů a projednání případu se sociální asistentkou pro rodiny s dětmi s výchovnými a výukovými problémy. *„Bylo dojednáno, že nezl. A. Š. bude v svěřena do péče rodičů, v souladu s § 30 zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v platném znění s tím, že návštěvy mohou být v souladu s tímto ustanovením zákona prodlužovány. Další možností se jeví návrh orgánu sociálně-právní ochrany dětí k okresnímu soudu ve věci zrušení předběžného opatření dle § 102 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, v platném znění.“*

Z vyjádření magistrátu vyplynulo, že nezl. A. Š. byla předána do péče rodičů dne 12. března 2003 za přítomnosti vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města O. a ředitele DD, který zajistil převoz dítěte do rodiny. Dítě se v rodině adaptovalo vcelku dobře, na rodičích i bratrovi bylo vidět, že se na A. Š. těší. Přidělená sociální asistentka pravidelně navštěvuje rodinu Š. Spolu s rodiči bylo stanoveno několik problémů, kterým je třeba věnovat pozornost. Jedná se o pravidelnou osobní hygienu, zdravotní péči, plnění školních povinností, jídelníček dětí, vedení domácnosti a dodávání podnětů pro hru a využití volného času s dětmi. Sociální asistentka ve zprávě pro sociální pracovníci uvádí, že kontakt s rodinou bude probíhat 1 × za týden, dále uvádí, že na rodiče je spolehnutí, lze se s nimi bez problému domluvit. Na základě získaných informací během intenzivních kontaktů s rodinou magistrát přistoupil k podání návrhu na zrušení předběžného opatření, kterým byla nezletilá A. Š. umístěna do ústavní výchovy.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

Obsáhlá vyjádření jsem obdržel od ředitele DD, který mimo jiné informoval o tom, že „navštěvy v DD již byly rozšířeny podle zájmu rodičů, i když v současné době nelze lépe upravit prostředí, kde dochází ke kontaktu dětí s rodiči“. Dalším dopisem ze dne 2. května 2003 uzavřel ředitel DD své vyjádření ke zprávě o výsledku šetření. K případu nezl. A. Š. uvedl, že dle informací magistrátu je dívka v dobrém stavu, prospívá, rodiče se o ni dobře starají a sjednaná asistenční služba plní svůj účel. Informoval mě o tom, že nový systém návštěv popsany v předchozím vyjádření, se osvědčil ke spokojenosti rodičů. Zopakoval, že provedl revizi pobytu všech dětí od 1. 1. 2003 a ujistil mě, že nemá v domově děti bez předběžného opatření, nařízení ústavní výchovy nebo souhlasu rodičů, kromě výjimek, kdy si rodiče svého potomka prostě nevyzvedli. Do budoucna ředitel DD připravuje reorganizaci péče o děti tak, aby byl posílen individuální vztah mezi pečovatelkami a dětmi. Vytvoří 3 místnosti pro návštěvy tak, aby byla zajištěna intimita rodičům pro pobyt s dětmi. Přitom počítá se zachováním návštěvních koutů ve vstupní hale, aby více rodičů mohlo přijít na návštěvu ve stejný okamžik. Vedení DD bude více pracovat s personálem, aby přešlo syndromu vyhoření, zamyslí se nad další výzdobou vstupu do zařízení, pokusí se zajistit, aby vstup do budovy nebyl tak studený jako dosud, a zintenzivní individuální přístup k dítěti.

Dne 29. dubna 2003 moje zástupkyně spolu s pracovníkem Kanceláře veřejného ochránce práv navštívila Magistrát města O. a jednala s náměstkem primátora města O., s vedoucí odboru sociálních věcí a zdravotnictví magistrátu a s vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Pokud jde o výkon sociálně-právní ochrany nezl. A. Š. a nezl. Š. Š., konstatoval jsem, že vyjádření magistrátu ke zprávě o výsledku šetření vysoce hodnotím a nemám k němu žádných připomínek. Oceňuji především asistenční službu poskytovanou rodině Š. a skutečnost, že statutární město O. vypsalo pro rok 2003 grant v oblasti sociální asistence pro rodiny s dětmi s výchovnými a výukovými problémy.

Při jednání pracovníci magistrátu informovali o aktuální situaci v případě nezl. A. Š. Magistrát města O. podal návrh na zrušení předběžného opatření Okresního soudu v F. ze dne 7. června 2001, soud usnesením ze dne 18. dubna 2003 návrhu vyhověl a předběžné opatření zrušil. Do té chvíle byly magistrátem opakovaně vydávány souhlasy s dočasným pobytem nezl. A. Š. v rodině podle ustanovení § 30 zákona o sociálně-právní ochraně, což už nyní nebude třeba. Podle slov pracovníků magistrátu nezl. A. Š. v rodině za pomoci sociální asistentky dobře prospívá, zlepšila se i péče o nezl. Š. Š. Pokud se tento

RODINA A DÍTĚ

trend nezmění, bude magistrát v odvolacím soudním řízení navrhopvat zrušení rozsudku o ústavní výchově nezl. A. Š. a vyslovení dohledu nad výchovou obou dětí Š.

S pracovníky magistrátu bylo dohodnuto, že magistrát jako zřizovatel DD dohlédne na to, že se přístup ke klientům domova (rodičům a příbuzným dětí) od základů změní a že se režim v DD nevrátí zpět do starých kolejí. Přitom bude magistrát poskytovat DD, jeho vedení i zaměstnancům dostatečné zázemí a podporu.

Podle ustanovení § 18 odst. 2 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů, jsem shledal vyjádření Magistrátu města O. jako orgánu sociálně-právní ochrany nezletilé A. Š., jakož i jím navržená opatření dostatečnými. Šetření výkonu sociálně-právní ochrany nezletilé A. Š. tedy prohlašuji za skončené.

Podle ustanovení § 18 odst. 2 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů, jsme shledal i vyjádření DD, jakož i jím navržená opatření dostatečnými, a to bez ohledu na výhrady a obavy, které jsem vyslovil. I šetření režimu ústavní výchovy uplatňované v tomto DD prohlašuji za skončené.

S ohledem na skutečnost, že postup někdejšího Okresního úřadu v F. prošetřoval ke stížnosti rodičů i krajský úřad, který ústy vedoucího odboru sociálních věcí a zdravotnictví neshledal v jeho postupu žádná pochybení, jak vyplývá z vyrozumění rodičům ze dne 27. května 2002, bude závěrečné stanovisko spolu se zprávou o výsledku šetření ze dne 18. února 2003 zasláno na vědomí i krajskému úřadu.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

Sp. zn.: 4100/2002/VOP/ZB

Dlouhodobé setrvání nezletilých dětí v dětských domovech, přestože se rodiče opakovaně snažili zajistit takové bytové podmínky, které by umožňovaly návrat dětí do rodiny, aniž by OSPOD s rodiči pracoval na sanaci rodiny, je pochybením ve výkonu **sociálně-právní** ochrany dětí.

Umístění nezletilých dětí do ústavních zařízení

Závěrečná zpráva ve věci výkonu sociálně-právní ochrany nezletilých dětí W.

A – OBSAH PODNĚTU

Podnětem doručeným Kanceláři veřejného ochránce práv dne 17. 9. 2002 se na mě obrátila paní E. W. se stížností směřující proti Okresnímu úřadu T. (nyní Městskému úřadu T.) ve věci výkonu sociálně-právní ochrany svých dětí (dále jen OSPOD nebo MěÚ), Dětskému domovu v K. (dále jen DD) a Dětskému domovu a speciální škole ve V. (dále jen DDŠ).

E. W. ve svém podnětu poukázala na to, že jí a jejímu manželovi bylo odebráno z péče pět dětí a umístěno do dětských domovů z důvodu nevyhovujícího bydlení. Problémy, jak uvedla, začaly hlavně po narození nejmladší dcery M. v červenci 2000, kdy byla E. W. nucena sociální pracovníci pod pohrůžkou odebrání dětí se i s dětmi nastěhovat do Domova pro matky s dětmi za 7 000 Kč měsíčně, což bylo pro ni finančně neúnosné, a setrvala tam pouze jeden měsíc. Koncem roku 2000 podal OSPOD návrh na předběžné opatření, kterým byly děti svěřeny do péče ústavních zařízení, tři starší byly umístěny do DD a dvě mladší do DDŠ.

Matka se na mě obrátila s žádostí o pomoc s tím, že situaci není sama schopna řešit a obává se, že o dvě nejmenší děti přijde, protože budou dány k osvojení.

B – SKUTKOVÁ ZJIŠTĚNÍ

■ Místní šetření v Dětském domově

Dne 26. září 2002 dvě pracovnice Kanceláře veřejného ochránce práv uskutečnily místní šetření v DD, DDŠ a v bydlišti rodiny.

V DD hovořily se zástupkyní ředitelky a sociální pracovníci. V tomto zařízení jsou umístěni J. W. (nar. 1997) a M. W. (nar. 2000).

RODINA A DÍTĚ

Dle výpovědi zaměstnankyň jsou návštěvy každý den ve stanovených hodinách po předchozí telefonické domluvě. Informace o návštěvách, dle pracovníc, byly rodičům předány dopisem z 22. 11. 2000. Zpočátku návštěvy nedoporučovaly z důvodu lepší adaptace dětí v zařízení. Další domluva s rodiči údajně probíhala telefonicky. Sociální pracovníce uvedla, že matka děti navštívila jedenkrát, a to bez předchozí telefonické domluvy a v době karantény, takže jí neumožnily styk s dětmi, pouze na dálku z terasy se na ně mohla podívat. Pracovnice DD uvedly, že když se rodičů zeptaly, proč nejezdí na návštěvy, ti se jen vymlouvali. Z místa bydliště, dle sociální pracovníce, jezdí přímé spojení a je to asi 12 km. Sociální pracovníce dále uvedla, že návštěvy rodičů v dětském domově podporují, ale zároveň jim jako nejlepší řešení připadá náhradní rodinná péče, a to formou osvojení. Přiznaly, že oba sourozenci mají na sebe silnou citovou vazbu. Popsaly i setkání nezl. J. W. a jeho starší sestry A. W. v Praze na Vánoce 2001, kdy se oba navzájem poznali, A. W. z toho byla velmi rozrušená a dlouho pak plakala. K výslovnému dotazu na to, zda si uvědomují, že osvojením by se znemožnil jakýkoliv další kontakt všech sourozenců, kteří k sobě evidentně tíhnou, uvedly, že ano, ale aspoň se zachrání ti dva nejmladší. Domnívají se, že rodičům jde hlavně o peníze, které na děti dostávají.

Pracovnice uvedly, že je výmysl matky, že jí soudkyně v dubnu povolila návštěvy, protože dříve se domnívala, že děti nemůže navštěvovat. Na dotaz, proč u odvolacího jednání o určení, zda je třeba souhlasu rodičů k osvojení dětí, u krajského soudu neuváděly, že matka žádala o pobyt J. W. a M. W. doma v období Vánoc 2000, což OSPOD zamítl, řekly, že se omlouvají, že si to neuvědomily a že zapoměly. Dále uvedly, že z OSPOD chodí sociální pracovníce dvakrát do roka nezletilé navštívit. Na dotaz, jak častá byla korespondence ze strany rodičů do prvního jednání o určení, zda je třeba souhlasu rodičů k osvojení dětí, uvádějí, že žádná. Matka začala v roce 2002 posílat dopisy doporučené s odůvodněním, že se předchozí korespondence ztrácela.

Ze spisové dokumentace DD jsem zjistil následující skutečnosti. Z psychologického vyšetření pětíměsíční M. W. ze dne 29. 11. 2000 (první psychologické vyšetření po umístění do DD) plyne, že motorika je dobře rozvinuta, vleže na zádech dosahuje na hračky, snaží se uchopit i pohybující se předmět, přetáčí se na bok, v poloze na bříšku zvedá hlavu. Pokud v dohledu nejsou děti, je plačtivá. V závěrech z vyšetření dítěte ze dne 23. 5. 2001 stojí, že celkový psychomotorický vývoj je nerovnoměrný, retardovaný. Sociální chování plně věku neodpovídá. Dítě se samostatně neposadí, nepostaví. Je doporučeno

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

odborné neurologické a ortopedické vyšetření, aby se vyloučila dětská mozková obrna. V dalším vyšetření ze dne 3. 9. 2001 stojí, že se s přidržáním postaví a chodí. Retardace se vyrovnává. Vyšetření ze dne 12. 11. 2001 uvádí, že psychomotorický vývoj odpovídá věku dítěte a retardace se vyrovnává, z vyšetření z 11. 3. 2002 plyne, že psychomotorický vývoj odpovídá vyššímu věku a vývoj řeči odpovídá věku, ale je třeba se na něj dále zaměřit.

Z psychologického vyšetření J. W. ze dne 29. 11. 2000 (taktéž první vyšetření po umístění do DD) vyplývá, že celkový psychomotorický vývoj je rovnoměrný, odpovídá vyššímu věku, dle škály T-M věku 39 měsíců (pozn. dítěti bylo 35 měsíců). Sociální chování odpovídá věku, adaptabilita na prostředí a osoby je velmi dobrá. Návyky sebeobsluhy jsou vytvořeny. Vývoj řeči je nerovnoměrný, mírně retardovaný ve výslovnosti. Vyšetření ze dne 23. 7. 2001 uvádí, že psychomotorický vývoj je přiměřený věku, vývoj řeči nerovnoměrný, mírně retardovaný. Citový vztah k mladší sestře je vytvořen. Následně pak ve vyšetření ze dne 8. 4. 2002 stojí, že rozumové schopnosti jsou nadprůměrné, celkové psychomotorické tempo je mírně zpomalené, vývoj řeči se vyrovnává, výslovnost se zlepšila. Odolnost vůči psychickému tlaku je mírně snížena.

Dále ze spisové dokumentace vyplývá, že dne 22. 11. 2000 zaslala ředitelka zařízení rodičům vyrozumění o pobytu jejich dětí v DD, ve kterém jim oznamuje výši úhrady za dítě a upozornění, že pokud nebudou platby hradit, vystavují se nebezpečí trestního stíhání pro trestný čin zanedbání povinné výživy. Dále uvádí, že návštěvy jsou možné denně po předchozí telefonické domluvě od 9:30 do 11:00 hod. nebo 15:00 do 17:00 hod. Dále cituji: „Kvůli dostatečné adaptaci dětí nedoporučujeme prozatím návštěvy vykonávat, na dalším postupu se domluvíme telefonicky.“

Zpráva pro okresní soud (dále jen OS) ze dne 9. 2. 2001, kromě údajů obsažených v psychologických vyšetřeních dětí a neplacení ošetřovného ze strany rodičů, uvádí, že: „Rodiče zprvu velice často telefonovali, hlavně matka dětí. Návštěva po začátku jim vzhledem ke špatné adaptaci nezl. J. W. nebyla doporučena, ale nevykonali žádnou ani později. Poslední telefonát matky byl 4. 2. 2001.“ Ze zprávy pro krajský soud (dále jen KS) ze dne 13. 6. 2001 cituji: „Rodičům bylo zpočátku doporučeno nenavštěvovat nezl. J. W. kvůli jeho špatné adaptaci. Nezl. M. W. navštěvovat mohli. Přesto toho rodiče nevyužili a pouze telefonovali.“

Dne 3. 12. 2001 DD upozorňuje OSPOD, že uplynula půlroční lhůta pro vyslovení nezájmu rodičů. Vzhledem k citové vazbě obou sourozenců doporučují svěřením do jedné náhradní rodiny.

RODINA A DÍTĚ

Ve zprávě o kontaktech rodičů s dětmi pro OS ze dne 17. 1. 2002 je mimo jiné uvedeno, že jediná návštěva matky dne 14. 4. 2001 byla neohlášená, a protože byla karanténa, nebyla matka vpuštěna a děti jí byly ukázány z terasy. Nechala jim pamlsky a odešla. Dále uvádí, že ošetrovné není hrazeno. Ze záznamu ze dne 7. 4. 2002 cituji: „Paní E. W. nar. 1963 prohlašuje, že má soudkyní (pozn. soc. pracovnice OSPOD) povolenou návštěvu dětí.“ Záznam je podepsán matkou. Pod čarou sociální pracovnice uvedla, že soudkyně nepovolila ani nezakázala návštěvy v DD, což si telefonicky ověřila. Dopisem ze dne 26. 6. 2002 je DD ze strany OSPOD informován o výsledku šetření u rodičů, kteří žádali o povolení prázdninového pobytu dětí v rodině, což jim bylo u mladších dvou zamítnuto s odkazem na to, že řízení o vyslovení nezájmu nebylo skončeno.

Na dotaz krajského soudu týkající se korespondence rodičů, DD ze dne 2. 7. 2002 zasílá zprávu o počtu telefonátů a korespondenci za celý pobyt dětí. Dále uvádí, cituji. „Návštěva rodičů: 7. 4. 2002 (rodiče se dostavili uválení, ušmudlaní, v DD pobýli půl hodiny, zanechali ovoce, cukrovinky a odešli, otec měl nohu v sádře). Nemůžeme pochopit, proč rodiče děti nenavštěvují v DD, když bydlí několik kilometrů od DD. Když je náhodou jedenkrát navštíví, potom se zdrží půl hodiny. Oběma dětem taková návštěva nepřinese žádný užitek, pouze J. W. rozlítostní.“

■ Místní šetření v Dětském domově a speciální škole

Dne 26. září 2002 bylo uskutečněno místní šetření také v DDŠ. Jednáno bylo s ředitelem zařízení a jeho zástupkyní. V tomto zařízení jsou umístěny J. W. (nar. 1985), A. W. (nar. 1988) a R. W. (nar. 1995).

Ředitel byl požádán o vnitřní řád zařízení, seznam pracovníků DDŠ a knihu návštěv. Bylo zjištěno, že kniha návštěv není vedena, vnitřní řád vychází z již neplatné právní úpravy (tj. není zpracován dle zákona č. 109/2002 Sb., o ústavní výchově) a jeho kopii ředitel zařízení odmítl vydat.

Podle vyjádření ředitele domova byly děti do DDŠ přijaty zanedbané a ve špatném zdravotním stavu. Nejsou s nimi žádné větší problémy, všechny tři jsou spolu umístěny do skupiny v rámci DDŠ. A. W. je šikovná, ve škole se snaží, stará se o bratry, je však ve velmi špatném psychickém stavu, stýská se jí po mladších sourozencích, což dle vyjádření ředitele není normální, o odborném vyšetření či terapii neuvvažují. Ředitel připomněl událost, k níž došlo na vánočním setkání dětí z dětských domovů v Praze, kde se setkali A. W. s J. W., oba se poznali a celou dobu byli spolu. A. W. plakala a od té doby na J. W.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

stále vzpomíná. Nejstarší J. W. jednou utekl, převoz zpět si musí ze 2/3 hradit sám, R. W. měl jít do zvláštní školy, matka se proti tomuto rozhodnutí odvolala, chodí teď do základní školy a docela to zvládá, má problémy s nočním pomočováním a udržením stolice.

Na dotaz, proč prováděl šetření v místě bydliště rodičů, dotazoval se na ně pronajímatelky a starosty obce, ředitel uvedl, že může provádět šetření v místě bydliště rodičů i v rodině, činí tak, protože se často stává, že sociální pracovníce sice šetří, ale ne zcela aktuálně, a pak se mu děti vrací z pobytu předčasně, protože pro ně nejsou připraveny vhodné podmínky k pobytu.

K dotazu, proč nerespektoval souhlas OSPOD s pobytem dětí na prázdninách v rodině, uvedl, že byl pro děti zajištěn již jiný program. Návštěvu povolil pouze na týden v srpnu (děti se vrátily v pořádku, J. W. byl celou dobu v nemocnici, matka tvrdí, že zprávu předala, ředitel ji nemá). Naopak uvádí, že on sám opakovaně žádal OSPOD o souhlas s pobytem dětí v rodině již v minulosti, čemuž nebylo vyhověno.

Po krátké prohlídce dětského domova hovořily obě právničky Kanceláře veřejného ochránce práv s A. W. a R. W. Oba uvedli, že se jim stýská po sourozencích a rodičích. Na A. W. bylo vidět velké napětí, řekla, že jí moc chybí mladší sourozenci, a že by chtěla, aby byli s nimi. Na dotaz, jak se jim líbilo o prázdninách doma, odpověděli že moc. R. W. vzpomínal na pejsky. Na závěr byli dotázáni, zda znají vnitřní řád, vědí, kde ho nalézt, jakož i možnosti, na koho se obrátit se stížností. Uvedli, že stěžovat si mohou vychovatelkám a řediteli. Vnitřní řád, jak pracovníce Kanceláře veřejného ochránce práv zjistily, nebyl vystaven, děti nevěděly, kde ho nalézt, nebyly informovány, jak a kde si mohou stěžovat.

Ze spisové dokumentace DDŠ zjišťují následující skutečnosti. Prvním dopisem z 16. 11. 2000 byli rodiče seznámeni s povinností hradit ošetřovné, citují: „V případě, že Váš příjem neumožňuje hrazení vyměřeného ošetřovného, musíte toto doložit, jinak Vám bude neplacení připisováno jako dluh a bude na Vás soudně vymáháno.“ V příloze jsou přiloženy informace o návštěvách zařízení. Dopisem ze 17. 11. 2000 byli rodiče informováni o výši ošetřovného.

Z dopisu ze dne 14. 6. 2001 pro KS vyplývá, že ředitel domova telefonoval do zaměstnání otce, aby se dotázal na otce a zjistil, že zaměstnavatel neví, že nad dětmi byla nařízena ústavní výchova.

Dne 3. 12. 2001 podává ředitel návrh na výkon rozhodnutí kvůli neplnění vyživovací povinnosti. Usnesením ze dne 29. 4. 2002 byl návrh na výkon rozhodnutí prodejem movitých věcí zamítnut, citují: „Není tedy přesně stanoven rozsah plnění povinných a nelze tedy ani

RODINA A DÍTĚ

přesně stanovit celkový dluh toho kterého z povinných. Dále není stanoveno, do kterého dne v měsíci je ošetřovné splatné.“

Dopisem ze dne 13. 8. 2002 povolil ředitel pobyt dětí v rodině v týdnu od 5.–9. 8. 2002 s mimořádnou dovolenkou na období od 19.–25. 8. 2002.

■ Místní šetření v místě bydliště rodičů

Dne 26. září 2002 byla navštívena taktéž E. W. Návštěva byla neohlášená. Zaměstnankyně Kanceláře veřejného ochránce práv ji požádaly, zda se mohou podívat na dům. Ten z venku působil neutěšeně, nicméně obyvatelně. V domě jsou tři ložnice (dvě byly zařízené pro děti s palandami, oblečením a hračkami, třetí nejmenší byla ložnice rodičů), sociální zařízení s teplou vodou a splachovací toaletou, pračka a kuchyně, všude bylo uklizeno a zatopeno.

E. W. byla překvapená, že pracovnice Kanceláře viděly mladší děti, protože jí v DD sdělili, že děti již v dětském domově nejsou, že jsou už v osvojení. Před oběma zaměstnankyněmi telefonovala do DD a domluvila si návštěvu dětí. Později matka uvedla, že J. W. jí řekl, že ho chodí navštěvovat babička s dědou, což objektivně není možné. Dotázala jsem se proto ředitelky DD, zda jsou děti navštěvovány, a pokud ano, kým. Paní ředitelka telefonicky uvedla, že děti nikdo nenavštěvuje, že je to zakázané, toto sdělení jsem si vyžádala písemně. Dále uvedla, že matka na poslední návštěvě slíbila, že přijde další středu a půjdou do ZOO. Nepřišla, ani se neomluvila a J. W. celé odpoledně plakal. Dne 7. října 2002 jsem se na tuto informaci zeptala matky, ta uvedla, že se omlouvala telefonicky sestřičce, byla na úřadu práce a do DD se chystá další středu.

■ Místní šetření orgánu sociálně-právní ochrany dětí

Dne 3. října 2002 dvě pracovnice Kanceláře veřejného ochránce práv uskutečnily místní šetření na OSPOD. Jednání byl přítomen vedoucí oddělení sociálně-právní ochrany dětí a rodiny a sociální pracovnice MěÚ. Další sociální pracovníci, kteří se v dané kauze angažovali, nebyli přítomni.

Některé dotazy (např. přechody příslušnosti mezi orgány péče o dítě, jaká byla nabídka sociální pomoci rodině, proč matce po narození nejmladšího dítěte nabídli azylové ubytování za 7 000 Kč měsíčně, přestože se jednalo o rodinu sociálně slabou, a ve svých vyjádřeních uváděli, že ho svévolně opustila) nebyla sociální pracovnice, která má spis na starosti, schopna zodpovědět právě s ohledem na nepřítomnost kolegů.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

K otázce, proč byly děti umístěny přímo do dětský domovů, a ne do diagnostického ústavu, uvedli, že na základě souhlasu diagnostického ústavu.

Vzhledem k atypičnosti členění spisu Om se dotázali, kde je složka týkající se DD, sociální pracovnice odpověděla, že žádná neexistuje, přestože složka na DDŠ ano.

K dotazu, proč na žádost matky ze dne 20. 12. 2000 o pobyt dětí na Vánoce doma nebyl pobyt povolen a ani o této žádosti v budoucnu při různých soudních jednáních informováno, nám sociální pracovnice sdělila, že vzhledem k časové tísní nebylo možno provést šetření v rodině, a navíc jim v minulosti nebyl babičkou dětí povolen přístup do objektu. Informovat o žádosti rodičů o pobyt dětí doma opomenuli.

Na dotaz, jaké kroky podnikli ve věci šetření ředitele v místě bydliště rodičů, který se vyjádřil, že tak činí z titulu své funkce, a protože místní šetření sociálních pracovnic nejsou vždy aktuální, odpověděli, že jim tato skutečnost není známa. Taktéž na dotaz, jaké učinili kroky poté, co ředitel domova nepovolil prázdninový pobyt dětí v rodině, se nám nedostalo odpovědi.

Zaměstnanci OSPOD sami během jednání s pracovníci Kanceláře veřejného ochránce práv navrhli sloučení dětí do jednoho dětského domova a častější pobyty dětí doma. Byla probrána zásadní nutnost sociální práce s rodinou, která má problémy, nicméně vzhledem k hlubokým vazbám mezi sourozenci je osvojení nejmladších dvou zcela nevhodné. V průběhu jednání vedoucí telefonicky hovořil s ředitelem diagnostického ústavu o možnosti přesunu dětí do jiného zařízení rodinného typu vykonávajícího ústavní výchovu.

Ze spisu OSPOD Om a Nom zjišťuji následující skutečnosti. Spis byl založen na základě oznámení Základní školy odboru sociálně zdravotnímu MěÚ S. o nedoplatcích na stravném dětí s tím, že jakékoliv výzvy ze strany pedagogických pracovníků i personálu školní stravovny zůstávají bez odezvy.

Dále cituji ze záznamu o provedeném šetření ze dne 22. 10. 1997: „Při návštěvě nás manželé H. (pozn. prarodiče), kterým byt patří, do bytu nepustili, ale otec vyšel ven před dům a snažil se nám objasnit jejich současnou situaci... z jejich vyjádření vyplynulo, že nemají v současné době žádné finanční prostředky, které by mohli využít k úhradě stravného i školní družiny.“ Matka pobírá pouze rodičovský příspěvek, žádné jiné dávky, protože nepodala včas řádně vyplněné žádosti.

V záznamu z místního šetření v N. V., kde rodina pobývala u prarodičů, ze dne 24. 11. 1997, sociální pracovnice uvádí, cituji: „Další místnost byla určena rodině W., kde byla 1 palanda určena pro syna

RODINA A DÍTĚ

a dceru a dále rozkládací gauč, kde spí rodiče a nejmladší syn. V místnosti se topilo, bylo zde až moc teplo, vzhledem k hygienické úrovni celého bytu uklizeno, na podlaze koberec, kde si hrálo neoblecené dítě, i přes nepořádek v bytě byl chlapec čistý, je vidět, že je dobře živený...“

Z odpovědi základní školy ze dne 5. 5. 1998 plyne, že děti se stravují ve školní jídelně, mají svačiny, navštěvují družinu a rodiče za vše řádně platí.

Z období květen 1998 až únor 2000 nejsou vedeny žádné záznamy. Kde rodina pobývala, v jakých podmínkách atd. ze spisu nevyplývá.

Dne 9. 2. 2000 postupuje MěÚ S. OSPOD oznámení ze ZŠ S. týkající se školní docházky dětí. Ředitel školy uvedl, že rodina žije v areálu sběrných surovin, děti jsou špinavé, nemají jídlo.

V květnu 2000 začíná OSPOD jednat, žádá školu o informace a dne 15. 5. 2000 podává k soudu návrh na výchovné opatření s odkazem na problémy ve škole, neznámou adresu, matka na výzvy OSPOD nereaguje. Ze spisu však nevyplývá, že by byly jakékoliv výzvy zasílány.

V záznamu ze dne 18. září 2000 stojí, že bylo provedeno šetření v N. V. za doprovodu justiční stráže a soudce. Rodina nezastižena, přítomna pouze babičku, ta uvedla, že nechápe šikanu ze strany státních institucí. Rodina zastižena ve sběrných surovinách, bylo tam teplo, sušilo se prádlo, uvedli, že se snaží najít byt, děti byly čistě oblečeny. Rodiče byli vyzváni k urychlenému řešení své bytové situace.

Dne 25. září 2000 rozhodl OS o nařízení výchovného opatření – dohledu, jehož úkolem je sledovat, zda rodiče zajistí odpovídající bytové podmínky, jinak se přistoupí k dalším opatřením.

Dne 15. listopadu 2000 podal OSPOD návrh na nařízení předběžného opatření dle § 76a, kterým se předaly děti do péče dětského domova. S odůvodněním, že jakékoli domluvy se minuly účinkem, matka svévolně opustila domov pro matky s dětmi. Dále cituji: „Jsme přesvědčení, že stávající prostředí je pro zdraví a vývoj dětí ohrožující zejména (vzhledem) k neexistujícímu obydlí a nadcházející zimě.“ Následně byly děti W. usnesením OS předány do péče DDŠ a DD, proti tomuto usnesení se matka odvolala a odvolání jí bylo KS dne 29. 12. 2000 odmítnuto kvůli uplynutí 15denní lhůty k podání odvolání.

Dne 20. prosince 2000 se dopisem na OSPOD obrací orgán péče o dítě v D. (dále jen OPD D.) s postoupením žádosti matky o pobyt dětí doma na Vánoce. S ohledem na krátkost termínu prosí o vyřízení žádosti co nejdřív.

Dne 21. prosince 2000 odpovídá sociální pracovnice na žádost OPD D. o šetření u babičky dětí, kde se má matka zdržovat. Uvádí, že

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

vzhledem ke krátkosti lhůty nelze šetření provést. Babička ani v minulosti neumožnila šetření provést.

Dopisem ze dne 21. prosince 2000 reaguje vedoucí OSPOD na stížnost ředitele DDŠ, který si stěžoval na postup sociální pracovnice při předávání dětí do péče DDŠ. Vedoucí OSPOD ho odkazuje na školský úřad, který mu má vysvětlit rozdíl mezi předběžným opatřením a rozsudkem, poukazuje také na to, že ředitel a jeho zástupkyně projeví neznalost právních předpisů.

V dopisu OSPOD ze dne 24. ledna 2001, který obsahuje záznam ze šetření v N.V. a je adresovaný OPD D., sociální pracovnice uvádí: „Je pravděpodobné, že rodiče dětí si nevytvářejí podmínky k jejich převzetí, zřejmě ani neplatí ošetřovné a lze tedy předpokládat, že může být naplněna některá z podmínek vyslovení nezájmu rodičů o děti. Za této situace, v době, kdy není rozhodnuto o ústavní výchově, je předčasně zvažovat pobyt dětí u rodičů.“

V protokolu o jednání OS ve věci nařízení ústavní výchovy z 1. března 2001 matka uvedla: „Do DD nejždím, návštěvy mi byly zakázány z toho důvodu, že J. W. nebyl ještě stabilizovaný, potom v únoru měli asi 14 dní nebo 3 neděle chřipku a byl zákaz návštěv.“ Rozsudkem ze dne 1. 3. 2001 nařídil OS nad dětmi ústavní výchovu. V odůvodnění rozhodnutí stojí, že v provedeném dokazování bylo zjištěno, že rodiče žijí pouze z příjmu manžela, jinak nepobírají žádné dávky. Jezdí za dětmi pouze do DDŠ, návštěvy v DD byly zakázány. Dále v rozhodnutí stojí, že DDŠ uvedl: „... u nezl. R. W. byly velké problémy s pomočováním, po jeho normalizaci byl umístěn do mateřské školy. Nezl. je nezralý, je u něho patrné značné zanedbání, byla mu o rok odložena školní docházka.“ Dětský domov soudu sdělil, že návštěvy nebyly doporučeny kvůli lepší adaptabilitě J. W., ten se velice dlouho a těžce adaptoval, plakal, chtěl matku, jinak je zdravý a jeho psychomotorický vývoj je nadprůměrný. Sociální pracovnice z DD uvádí, že zpočátku opravdu nebyly návštěvy doporučeny.

Na základě odvolání matky zrušuje KS usnesením z 26. července 2001 rozhodnutí OS a vrací ho k dalšímu řízení. OS neprovedl důkazy, které nebyly navrhovány, přičemž jeho povinností je provést i jiné důkazy.

Záznam ze šetření OPD S. z 3. října 2001 uvádí, že podmínky u rodičů jsou vyhovující, přesto se domnívají, že není vhodné, aby v domě žila rodina s 5 dětmi, když není jasné, jaký bude další vývoj situace. Dopisem ze dne 17. října 2001 vysvětluje OSPOD řediteli DDŠ, že podmínkou povolení pobytu v rodině je žádost rodičů, až poté je možno pobyt schválit.

RODINA A DÍTĚ

Ze spisu Om dále vyplývá, že dne 1. listopadu 2001 OS zastavuje řízení o nařízení ústavní výchovy. OSPOD se odvolává s odůvodněním, že přetrvávají nedostatky.

Dne 7. prosince 2001 podává OSPOD návrh na vydání rozhodnutí o nezájmu rodičů o děti.

Ze záznamu ze dne 11. prosince 2001 plyne, že se na OSPOD dostavila matka dětí, přišla se informovat na dávky, chce děti domů na pobyt, má zájem i o děti z DD, ale tam jí nechtějí umožňovat styk s dětmi. Ze záznamu nevyplývá, zda bylo matce sděleno podání návrhu na vyslovení nezájmu.

V záznamu z místního šetření kvůli žádosti rodičů o pobyt dětí doma na Vánoce ze dne 17. prosince 2001 sociální pracovnice orgánu péče o děti S. uvádí, že poté, co se zeptala, zda mají funkční kotel, uhlí, potraviny, vodu, zapojenou elektřinu a finanční hotovost, se rodiče vyděsili a řekli, že děti na Vánoce nechtějí a vyřídí si to s ředitelem DDŠ.

Dne 30. ledna 2002 KS zrušuje rozhodnutí OS o zastavení řízení o nařízení ústavní výchovy a věc vrací k dalšímu řízení.

Rozsudkem ze dne 21. března 2002 určil OS, že k osvojení dětí není třeba souhlasu rodičů.

V protokolu ze soudního jednání ze dne 18. dubna 2002 sociální pracovnice uvedla, cituji: „... rodiče nemají vhodné bytové podmínky pro výchovu svých dětí. Domnívám se, že v současné době nejsou rodiče schopni zabezpečit děti ani po finanční stránce... Od prosince r. 2001 nenavštěvují děti ani v ústavu, mají pouze písemný nebo telefonický kontakt. Vzhledem k tomu, že jsou všechny děti smířeny se situací, v dětských domovech jsou spokojeny, líbí se jim tam a jak se A. W. vyjádřila, nechce se ani vyjádřit (pozn. zřejmě překlep místo vrátit) do N. V. a za této situace trváme na nařízení ústavní výchovy, i když víme dobře o tom, že je to krajní řešení, ale v této situaci nezbývá nic jiného.“ Téhož dne rozhodl OS o nařízení ústavní výchovy.

Dopisem ze dne 17. 6. 2002 žádá matka o pobyt všech dětí doma na celé prázdniny. Dopisem ze dne 26. 6. 2002 zaslaným řediteli DDŠ tuto žádost schvaluje vedoucí OSPOD u tří starších dětí. Dále cituji: „Pokud jde o mladší sourozence, nezl. J. W. a M. W., domníváme se, že podmínky nezájmu rodičů jsou splněny, řízení ve věci vyslovení nezájmu není dosud skončeno, a proto OkÚ v T. nedává souhlas s tím, aby nezletilí trávili prázdniny u svých rodičů.“

Dne 2. 7. 2002 žádá E. W. sociální pracovníci o písemné sdělení důvodů ředitele DDŠ k jeho odmítnutí pustit děti na pobyt domů. V reakci ze dne 4. 7. 2002 je uvedeno: „... svůj zamítavý postoj k povolání odůvodnil tím, že Váš zájem o děti se omezil pouze na občasný

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

písemný styk, od prosince 2001 jste děti dle jeho vyjádření nenavštívili, ani jim netelefonovali. Dále uvedl, že jste s dostatečným předstihem nepožádali o propuštění dětí na prázdniny, a proto zajistili a uhradili dětem jiné prázdninové pobyty.“

Ve zprávě z místního šetření z bydlíště rodičů ze dne 16. srpna 2002 pro KS sociální pracovnice konstatuje, že bytové podmínky pro krátkodobou návštěvu dětí o letních prázdninách byly shledány vyhovující. Dále cituji: „Vzhledem k tomu, že dům je starý, neudržitelný, vlhký, není v možnostech rodičů zajistit v tomto domě stabilně slušnou úroveň bydlení pro rodinu s dětmi a v současné době rodiče nemají ani finanční prostředky pro zajištění potřeb dětí a odpovídajících bytových podmínek.

Rozsudkem ze dne 22. srpna 2002 potvrzuje KS rozhodnutí OS o nařízení ústavní výchovy z 18. 4. 2002. Stejně tak rozsudkem ze dne 22. srpna 2002 potvrzuje KS rozhodnutí OS, který rozhodl, že k osvojení není třeba souhlas rodičů.

Dopisem ze dne 16. 9. 2002 se obrací matka na OSPOD, cituji: „žádám Vás písemně, protože do dnešního dne jste nám nedala vědět, zda jste zajistila, aby naše děti mohly každých 14 dní jezdit domů z DDŠ. Proto Vás žádám o písemné vyjádření.“ (Ve spisu nenalezena žádná reakce.)

C – PRÁVNÍ HODNOCENÍ

Předmětem mého šetření v tomto případě byl dříve OkÚ T. (nyní MěÚ T.), orgán sociálně-právní ochrany dětí, DD a DDŠ.

Konstatuji, že OSPOD od počátku celé kauzy nevykonával potřebnou sociální práci s rodinou. Je smutné zjištění, že na počátku stálo upozornění základní školy na nedoplatky na stravném, které vedlo až k umístění pěti dětí do dětských domovů.

Na první upozornění ze základní školy, které bylo jistě na místě a mělo OSPOD varovat, že jde o rodinu, která nedisponuje dostatečným množstvím sociálních a životních dovedností, může trpět sociálním vyloučením a zřejmě se ocitla v sociální nouzi, bylo potřebné reagovat poskytnutím patřičného odborného zázemí a nabídnout pomoc v těžké situaci. Místo toho se sociální pracovnice zaměřila pouze na občasné šetření v rodině, tj. na popis vybavenosti domácnosti. Po mírném zlepšení situace (odpověď základní školy z 5. 5. 1998) je s rodinou ukončen veškerý kontakt, aniž by bylo známo, kde rodina pobývala a v jakých podmínkách. Další záznamy se ve spisu Om objevují až téměř po dvou letech, kdy jsou opět zjištěny značné problémy

RODINA A DÍTĚ

ve škole, takže OSPOD podává návrh na výchovné opatření s odkazem na problémy ve škole, neznámou adresu, žádná reakce na výzvy ze strany matky, aniž by však ze spisu bylo patrné, že nějaké výzvy byly matce zaslány či zanechány v místě bydliště.

Aby nemusela E. W. bydlet s novorozencem ve sběrných surovinách, nabídla jí sociální pracovnice azylový dům za 7 000 Kč měsíčně, přičemž taková částka značně přesahovala možnosti rodiny, přesto odchod matky označila sociální pracovnice za svévolný (argument z návrhu na předběžné opatření). Ze záznamů OSPOD nevyplývá, že by bylo přistoupeno k jakékoliv sociální práci s rodinou, pomoci se zajištěním odpovídajícího a finančně únosného bydlení či nabídky asistenčních služeb. V listopadu jsou děti na základě předběžného opatření umístěny do dětských domovů, aniž předcházelo umístění do diagnostického ústavu.

Přestože matka žádala dne 20. 12. 2000 o pobyt všech dětí doma na Vánoce, nebylo jí to povoleno, protože nedošlo k místnímu šetření ze strany OSPOD, a to ani s ohledem na vánoční svátky a situaci v rodině. Argumentem, proč nelze šetření provést, byla kromě krátkosti lhůty i předchozí neochota babičky dětí ke spolupráci, což je argument zcela irelevantní a svědčí spíše o neochotě a neschopnosti sociální pracovnice provést velmi potřebné šetření. Informace o žádosti matky na pobyt dětí doma na Vánoce se neobjevuje v žádné ze zpráv pro soud, kde se hodnotil zájem rodičů o děti. Opomenutí, což je důvod uváděný sociální pracovníci, je neomluvitelné vzhledem k počtu řízení, ve kterých mohlo být vše napraveno.

Na tomto místě stojí za připomenutí rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva ve Štrasburku ve věci *W. proti Spojenému království (1987)*, podle něhož při rozhodování ve věcech péče o dítě musí příslušné orgány zjišťovat názory rodičů na řešení věci a věnovat jim vážnou pozornost.

Odkazují též na základní etická pravidla, podle nichž má sociální pracovník své klienty vést k odpovědnosti za sebe samé a jednat tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů, a nikoli tak, aby jim hrubým způsobem vnucoval nevhodné řešení, které sami nechtějí.

Zcela zarážející jsou úvahy v záznamu z 24. 1. 2001, kde sociální pracovnice uvádí, že rodina nevytváří podmínky pro převzetí dětí (není jí v tom však jakkoli nápomocna), a lze tedy předpokládat, že může být naplněna některá z podmínek vyslovení nezájmu rodičů o děti. Ze záznamu však nevyplývá, že by se sociální pracovnice pokoušela rodiče na toto riziko upozornit, či se snažila zjistit, proč navštěvují pouze starší děti, a ne obě mladší, protože pokud je argument matky

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

pravdivý a ona se domnívala, že mladší děti navštěvovat nesmí, velmi jednoduše by to celou situaci vyřešilo, a nemuselo by tak dojít až k vyslovení nezájmu.

Podobně kriticky vyznívají poznámky v protokolu ze soudního jednání (2. 2. 2001), kde sociální pracovnice matce vyčítá, že dětem slibuje návrat do rodiny. To se mi naopak jeví zcela pochopitelné, že se matka snaží své děti přesvědčit, že nepříznivá situace, tj. oddělení od rodiny a sourozenců a pobyt v dětském domově, je pouze přechodná.

Při jednání OS dne 1. 3. 2001 matka uvedla, že návštěvy v DD jí byly zakázány. Toto se objevilo i v odůvodnění rozhodnutí, což matka, jak sama uvádí, považovala za potvrzení své domněnky, a proto děti nenavštěvovala. OSPOD s touto informací ovšem nikterak nepracoval a nesnažil se ji vyjasnit.

Přestože se matka obrátila na OSPOD (záznam 11. 12. 2001) s tím, že chce všechny děti na pobyt domů, ale DD jí neumožňuje kontakt, sociální pracovnice neučinila nic proto, aby se situace vysvětlila (na šetření byla v DD 30. 11. 2001, v záznamu uvádí, že návštěvy byly zpočátku omezeny z důvodu aklimatizace dětí, mezi sourozenci jsou hluboké vazby, dělí se o sladkosti). Chybí jakýkoliv záznam o snaze zjistit si pravdivost těchto informací, stejně tak mohla matce nabídnout, že s ní do DD zajede, nebo před ní mohla alespoň do DD zatelefonovat. Tato žádost E. W. nebyla u žádného soudního jednání zmíněna, vždy bylo opakováno, že o děti nejevila zájem. V dalším nedatovaném záznamu sociální pracovnice naopak uvádí, že o vztahu k dětem lze pochybovat, zejména k malým. Nikdo se nepozastavoval nad skutečností, že v době do podání návrhu na vydání rozhodnutí o neprojevení opravdového zájmu rodičů rodiče navštívili děti v DDŠ devatenáctkrát, zatímco u mladších dvou sourozenců se pokusili pouze o 1 návštěvu, která se nakonec z důvodu karantény neuskutečnila.

Zcela neprofesionální je postup sociální pracovnice, která prováděla šetření v rodině kvůli žádosti o pobyt dětí doma na Vánoce. Sociální práce s rodinou nespočívá v pedantském zjišťování, zda mají funkční kotel, uhlí, potraviny, vodu, zapojenou elektřinu a finanční hotovost. Chápu, že se jedná o zásadní vybavení domácnosti zejména v zimních měsících, nicméně sociální pracovnice není pouze kontrolorem, ale má se pokusit být nápomocna rodině se zajištěním všeho potřebného, aby mohla být alespoň na vánoční svátky pohromadě. Zděšená reakce rodičů na pobyt dětí doma ji měla varovat, místo toho ukončila šetření a pobyt se neuskutečnil. Vzhledem k výše zmíněnému prvořadému zájmu dítěte – vyrůstat v rodině, by mělo být úkolem sociální pracovnice tento zájem podporovat a pomáhat se zajištěním jeho naplnění.

RODINA A DÍTĚ

OSPOD také zásadně selhal při vyhodnocení situace v okamžiku, kdy sociální pracovnice v protokolu ze soudního jednání ze dne 18. 4. 2002 uvedla, že vzhledem k tomu, že jsou všechny děti smířeny se situací, v dětských domovech jsou spokojeny, líbí se jim tam. Aniž by kdekoli ve spisu byl záznam z rozhovoru s dětmi (viz § 8 ZOSPOD) o tom, co si vlastně přejí (to je koneckonců typické pro celý případ, že žádná instituce neprojevila zájem o vyslechnutí si přání dětí), sociální pracovnice dospěla k tak zásadnímu hodnocení celé situace, a to i přesto, že odnětí dětí z rodiny je bezpochyby intenzivní zásah do citlivé oblasti a mělo by k němu být přistupováno jen ve výjimečných situacích, kdy dětem hrozí reálné nebezpečí, a mělo by se jednat o opatření přechodné. Kromě toho po rozhovoru s dětmi nabyly zaměstnankyně Kanceláře veřejného ochránce práv zcela opačný dojem, když jim jak A. W., tak R. W. sdělili, že by chtěli domů. A. W. uvedla, že jí také velmi chybí mladší sourozenci, s kterými není v žádném kontaktu.

Sociální pracovnice zásadně pochybila, když odmítla udělit souhlas s pobytem dvou mladších dětí doma (žádost matky ze dne 17. 6., dopis OSPOD z 26. 6. 2002) s odůvodněním, že podmínky nezájmu rodičů jsou splněny, řízení ve věci vyslovení není dosud skončeno. Právě proto, že řízení není skončeno a ve věci nebylo pravomocně rozhodnuto, tedy nebylo možno ani předjímat konečné rozhodnutí soudu, měla sociální pracovnice udělit souhlas s pobytem dětí doma jako u tří starších dětí.

Dále sociální pracovnice pochybila, když nezakročila v případě odmítnutí pobytu dětí doma ze strany ředitele DDŠ. Povolení pobytu dětí mimo zařízení je pouze v kompetenci orgánu **sociálně-právní** ochrany a řediteli zařízení toto rozhodnutí dává na vědomí (viz dále).

Velmi nestandardní a nepřehledné je vedení spisu Om. Místo časové posloupnosti bylo zvoleno členění spisu do samostatných tematizovaných kapitol – šetření, dohled, soudní rozhodnutí, DDŠ, nezájem. Záznamy ze šetření jsou však obsaženy téměř ve všech složkách, jsou tedy velmi těžko dohledatelné. Chybí dokumenty, o kterých je zmínka v jiných materiálech viz např. rozhodnutí OS ze dne 1. 11. 2001, ve spisu chybí všechny čtené zprávy (základní škola, Obecní úřad místa bydliště, DDŠ, DD). Také chybí složka DD, záznamy z návštěv sociální pracovnice v zařízení atd.

Konstatuji, že jsem shledal závažná pochybení i ze strany DDŠ.

Ředitel dětského domova byl požádán o předložení vnitřního řádu, dokumentace dětí (stav dětí, vyšetření, program rozvoje osobnosti, záznam o útěku J. W., průběh zadržení atd.) a knihy návštěv. Bylo

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

zjištěno, že kniha návštěv není vedena, ve spisech dětí chybí požadované dokumenty a vnitřní řád je veden dle již neplatné právní úpravy, což je v rozporu s ustanovením § 34 zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, a o změně dalších zákonů (dále jen zákon o ústavní výchově). Závěrem odmítl právnickám Kanceláře veřejného ochránce práv vydat fotokopii vnitřního řádu s odůvodněním, že se mu to již v minulosti nevyplatilo. Toto jednání je v rozporu s ustanovením § 15 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv. Zároveň nebyl vnitřní řád vyvěšen ani na nástěnce, takže se s ním děti nemohly seznámit. Nevěděly, jak by postupovaly, kdyby si chtěly stěžovat, nikdo je s tím neseznámil.

Podle vyjádření ředitele DDŠ (viz i např. rozsudek OS 1. 3. 2001) byly děti zanedbány, toto tvrzení opíral o noční pomočování R. W. a problémy s udržením stolice. Přestože dítě trpělo takto závažnými problémy, nebylo odborně psychologicky vyšetřeno, což by zobjektivizovalo možné příčiny těchto poruch, a ani se mu nedostalo odpovídající terapie. Nikdo tak nevyloučil možnost, že dítě může trpět posttraumatickou stresovou poruchou. Naopak obě mladší děti byly několikrát psychologicky vyšetřeny a byly shledány na svůj věk vyspělejší. Lze předpokládat, že odpovídající vyšetření by byla provedena, kdyby děti byly umístěny do diagnostického ústavu, zde by mohli také patřičně vyhodnotit hluboké sourozenecké vazby a s touto skutečností pracovat, aby nedošlo k přetržení kontaktu všech sourozenců.

Závažným pochybením je taktéž provádění místního šetření v bydlišti rodičů, které je dle ustanovení § 52 ZSPOD výhradně v pravomoci zaměstnanců orgánu **sociálně-právní** ochrany dětí a zaměstnanců obce s rozšířenou působností. Ředitel DDŠ se na rodinu W. taktéž dotazoval u zaměstnavatele otec a oznámil mu, že děti byly umístěny do dětských domovů, což zaměstnavatel nevěděl. Zásadně tak porušil etické normy a povinnou mlčenlivost, když vyzradil natolik osobní informaci.

Ředitel DDŠ závažným způsobem pochybil, když nerespektoval souhlas OSPOD s pobytem dětí v rodině na základě ustanovení § 30 ZSPOD (viz také metodický pokyn MPSV č. 6/2000) a odmítl je z dětského domova pustit domů. Svoji pravomoc k zakázání pobytu v rodině vyvozoval z vyhlášky č. 64/1981 Sb., o školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy, nebyl však schopen blíže konkretizovat na základě jakého ustanovení. Naopak i přes vysvětlení (viz dopis OSPOD z 17. 10. 2001) sám opakovaně žádal OSPOD o pobyt dětí doma, k čemuž není oprávněn, což svědčí o elementární neznalosti právních předpisů.

RODINA A DÍTĚ

Závěrem přistupuji k hodnocení DD. Ten zásadně selhal zejména ve věci nedoporučení návštěv. Ředitelka DD v dopisu rodičům (22. 11. 2000) uvedla, že nedoporučuje děti navštěvovat z důvodu lepší adaptace. V soudním protokolu z 1. 3. 2001 uvádí, že návštěvy nebyly doporučeny kvůli lepší adaptabilitě J. W., který se velice dlouho a těžko adaptoval a plakal. Z psychologického vyšetření J. W. z 29. 11. 2000 vyplývá, že jeho adaptabilita na prostředí a osoby je velmi dobrá. Ve zprávě pro KS z 13. 6. 2001 DD uvádí, že rodičům bylo zpočátku doporučeno nenavštěvovat J. W., M. W. navštěvovat mohli. Nepodařilo se mi osvětlit nedoporučení návštěv u dětí, které byly odebrány rodičům pouze z důvodu nevyhovujícího bydlení a bylo navýsost žádoucí zajistit častý kontakt s rodiči s dětmi, navíc u dětí, které dle psychologických vyšetření jsou adaptabilní jak na prostředí, tak osoby. Nijak se nepodařilo DD prokázat, že rodičům dali na vědomí, že proces adaptace je ukončen. Záznam ve spisové dokumentaci chybí, jakož i jakýkoliv záznam o dalším postupu, jak bylo deklarováno v dopisu ze dne 22. 11. 2000. Vysloveně nepravdivé je tvrzení ve zprávě z 13. 6. 2001 o tom, že M. W. navštěvovat mohli, což z dopisu v žádném případě nevyplývá a opět neexistuje žádný dokument, který by toto tvrzení dokládal.

Dalším pochybení spatřuji v tom, že se sociální pracovnice ve vyjádření pro soud, které může mít na rozhodování nemalý vliv, vyjádří svůj podiv nad tím, že rodiče nejedí děti navštěvovat, a odůvodňuje svůj názor snadnou dostupností DD (vzdálenost asi 12 km a přímé spojení). Tato informace a její interpretace však neodpovídá pravdě – přímé spojení z místa bydliště se mi při veškeré snaze nepodařilo vyhledat (v průměru 3 přestupy, doba trvání mezi 2–3 hodinami) a vzdálenost je pro spoje od cca 30 km do cca 80 km. Tím však zároveň neříkám, že je pro rodiče obtížnější spojení nepřekonatelné. Nicméně jeho bagatelizování nebylo v sociální situaci, v níž se rodiče nacházeli, na místě.

DD také neuvedl, že matka žádala o pobyt dětí doma na Vánoce 2000, opět z důvodu opomenutí. Záporná hodnocení však nikdy uvést neopomněli.

Na okraj si též dovoluji poznamenat obecně platnou zásadu, že sourozenci by výchovnými opatřeními neměli být rozdělováni, pokud k tomu nejsou závažné racionální důvody. Jak zákon o sociálně-právní ochraně dětí (§ 29), tak zákon o výkonu ústavní a ochranné výchovy (§ 4) vychází ze zásady, že sourozenci mají být umisťováni společně. Ve hře je totiž nejen vztah mezi rodičem a dítětem, ale i vztah mezi sourozenci navzájem, který je také předmětem ústavněprávní a mezinárodněprávní ochrany jako součást jejich soukromého a rodinného

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

života. Přiměřenost opatření, kterým se mají osudy sourozenců trvale rozdělit, je tedy třeba posuzovat i z hlediska zásahu do jejich základních práv vůči sobě navzájem. O tom, že sociální pracovníci i pracovníci dětského domova si nejsou schopni tento zásadní aspekt uvědomit, svědčí i to, že se nijak nepozastavují nad tím, že se děti navzájem po velmi dlouhou dobu neviděli (kromě jediného náhodného setkání A. W. a J. W). Ředitel DDŠ naopak uvedl, že se A. W. stýská až moc, že to není normální.

D – ZÁVĚR

Po provedeném šetření konstatuji podle ustanovení § 18 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů, že jsem ve výkonu sociálně-právní ochrany a výkonu ústavní výchovy nezletilých dětí shledal závažná porušení právních předpisů, principů demokratického právního státu i principu dobré správy, jakož i základních etických pravidel sociální práce. Jednání pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany dětí, někdejšího OkÚ T., jakož i pracovníků DD a DDŠ vedlo k umístění a dlouhodobému setrvání všech dětí v dětských domovech, a to i přesto, že se rodiče opakovaně (viz např. záznam z 3. 10. 2001, srpen a září 2002) snažili zajistit takové bytové podmínky (ty byly v konečném důsledku jediným důvodem pro nařízení ústavní výchovy nad dětmi), které by umožňovaly návrat dětí do rodiny. Přičemž ustanovení § 46 odst. 2 zákona o rodině výslovně říká, že pomínou-li po nařízení ústavní výchovy její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči, soud ústavní výchovu zruší.

Jak sociální pracovníci, tak zaměstnanci dětských domovů, se vůči rodičům dětí dopouštěli účelové manipulace se skutkovým stavem i právem, které spočívaly též v nepravdivých tvrzeních, popřípadě byly způsobeny neznalostí právní úpravy, čímž napomáhali k vytváření nepříznivého obrazu rodiny. Přitom takováto sociálně slabá rodina bez patřičných sociálních dovedností, s nevyhovujícím bydlením, která není sama schopna si zajistit potřebnou podporu, se často bez pochopení kontextu jeví sociálním pracovnícům jako pomoci nehodná, protože se podle jejich názoru jedná o morálně problematické osoby, špatně se starající o své děti, na kterých jim vlastně nezáleží. Avšak právě jejich leckdy nedostatečná orientace v systému a až přehnaná obava ze státních autorit mohla vést k typickému scénáři, kdy je nejdříve rodičům vysvětleno, že v zájmu dětí bude, když je nechají být, aby jim to mohlo být později vytknuto a přičteno k tíži. Sociálně-právní ochrana dětí však nestojí na vyhledávání deficitního chování rodičů,

RODINA A DÍTĚ

ale na aktivní podpoře rodiny a snaze pomoci s řešením často jednoduše vyřešitelného problému.

Podobně pomýlená je uměle vytvořená konstrukce o nejlepším zájmu dvou nejmladších dětí, které mají být osvojeny, aby se dle tvrzení sociální pracovnice alespoň ony zachránily. Z této konstrukce pak vycházel jak OSPOD, tak dětský domov, což zásadně ovlivnilo jejich postup v případě.

Na závěr poznamenávám, že lze předpokládat, že kdyby sociální pracovnice správně vyhodnotila celou situaci a včas zahájila práci s rodinou místo téměř dvouletého nezájmu, nemuselo vše vyústit až do umístění pěti dětí do ústavních zařízení.

DALŠÍ VÝVOJ PŘÍPADU:

Protože úřad neakceptoval mé závěry uvedené ve zprávě o šetření, vydal jsem ve věci závěrečné stanovisko, kde jsem navrhl opatření k nápravě podle ustanovení § 20 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv.

Dotčené úřady odmítly uznat svá pochybení. Vzhledem ke komplikovanosti případu a dlouhodobému pobytu dětí v ústavních zařízeních, již není náprava možná.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

Sp. zn.: 487/2003/VOP/TL

Materiální nedostatek nebo špatné bytové podmínky rodiny by neměly být pro orgán sociálně-právní ochrany dětí důvodem pro návrh na nařízení ústavní výchovy a v žádném případě ne pro návrh na zbavení rodičovské zodpovědnosti.

Špatné bytové podmínky by neměly být jediným důvodem pro návrh na nařízení ústavní výchovy

Závěrečné stanovisko ve věci výkonu sociálně-právní ochrany nezletilých dětí Š.

A – OBSAH PODNĚTU

Podle ustanovení § 9 písm. d) zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů (dále jen zákon o veřejném ochránci práv), jsem dne 12. února 2003 zahájil z vlastní iniciativy šetření proti Okresnímu úřadu v K., respektive po jeho zrušení proti Magistrátu města K. (dále jen „OSPOD“) ve věci výkonu sociálně-právní ochrany dětí H. Š. a M. Š., narozených r. 1996 rodičům F. Š. a P. Š., který posléze vedl k podání návrhu na zbavení rodičovské zodpovědnosti.

S ohledem na skutečnost, že Okresní úřad v K., orgán sociálně-právní ochrany v rozhodné době v souvislosti s reformou veřejné správy zanikl, vyzval jsem dopisem ze dne 12. února 2003 podle ustanovení § 15 odst. 2 písm. b) zákona o veřejném ochránci práv primátora města K., aby jakožto představený úřadu, na nějž přešla agenda sociálně-právní ochrany, předložil spisovou dokumentaci týkající se dvojčat Š.

B – SKUTKOVÁ ZJIŠTĚNÍ

■ Obsah spisové dokumentace

Dopisem ze dne 21. února 2003 mi vedoucí odboru sociálních věcí a zdravotnictví Magistrátu města K., poskytla kopii spisu H. Š. a M. Š., narozených 8. listopadu 1996, a K. Š., narozené 27. listopadu 2001. OSPOD, tehdejší okresní úřad, spis založil na základě upozornění lékaře, který dne 16. ledna 1997 žádal o provedení kontroly v rodině Š. Ve svém podnětu upozornil OSPOD na horší spolupráci s rodinou a na „nic moc“, resp. zvláštní přístup matky. V následujícím období provedl okresní úřad několik šetření v rodině Š. První šetření bylo provedeno dne 23. ledna 1997: „Rodina bydlí v bytě 1+1 (hornická

RODINA A DÍTĚ

ubytovna), v době šetření uklizeno, děti čisté, v bytě též velký pes. Přístup matky k dětem velmi chladný. Rodinu nadále sledovat.“ Další šetření bylo provedeno po téměř 11 měsících dne 16. prosince 1997; v záznamu je uvedeno: „Rodina obývá byt o velikosti 1+1. Děti v době šetření byly v postýlkách, umouněné, bledé. Na dotaz, zda matka chodí často na procházky, nám bylo sděleno, že dle možností. Do střediska MUDr. P. prý chodí pravidelně.“ Další šetření provedla sociální pracovnice okresního úřadu po téměř 15 měsících, v záznamu ze dne 1. března 1999 je uvedeno: „Byt v době šetření byl neurovnaný, všude plno prádla, špína, zápach. Děti jsou bledé, drobné, oblečené v zapraném prádle. V ložnici, kde děti spí společně s rodiči, jsou dvě válendy a jedna postel pro obě děti. Postele jsou špinavé, na posteli, kde děti spí, je špinavé, promočené prostěradlo. Matka nám sdělila, že prý nemá peníze, aby mohla uklízet a prát. Otec jí prý všechny peníze bere a hospodaří sám. Nakupuje, vaří. Matka upozorněna, že musí byt uklidit, řádně se starat o děti. Otcí vyřídít, aby navštívil oddělení OSPOD. Matka upozorněna, že bude šetření v rodině často opakováno, a jestliže nedojde k nápravě, bude nad rodinou nařízen dohled. Od MUDr. P. vyžádána zpráva.“

Dne 4. března 1999 MUDr. P. okresnímu úřadu odpovídá: „.... Spolupráce průměrná, na pozvání na preventivní prohlídky a očkování přichází vždy. Děti většinou zapáchají, prádlo a pleny zaprané. Přístup matky k dětem chladný, rodiče sledují matku v čekárně při manipulaci s dětmi, udávají, že matka s nimi zachází hrubě a nadává jim. Z doslechu také víme, že s dětmi příliš ven nechodí, doma nepořádek. Děti sledovány na neurologii v koj. věku pro PSM retardaci, podíl na tomto, kromě nižší porodní váhy, může být i v nižší stimulaci rodinou.“

Dne 31. března 1999 okresní úřad jako OSPOD podal Okresnímu soudu v K. návrh na nařízení dohledu nad výchovou nezletilců M. Š. a H. Š. Z dalšího záznamu šetření okresního úřadu v rodině ze dne 12. dubna 1999, které se uskutečnilo ještě před soudním jednáním o nařízení dohledu nad výchovou dětí, cituji: „Od posledního šetření došlo ke změně v tom, že rodina vymalovala byt, uklidila, matka urovnala dětem věci ve skříni, čistě povlékla válendu. Sdělila nám, že budou dětem kupovat hračky. Matka nám ukázala potraviny pro děti.“ Okresní soud návrhu okresního úřadu vyhověl a po skončení jednání vynesl rozsudek, kterým nařídil dohled nad výchovou nezletilých; rozsudek nabyl právní moci dne 9. června 1999. V odůvodnění rozsudku soud uvádí: „Soud bude nadále sledovat průběh nařízeného výchovného opatření a posoudí, zda toto opatření, tj. dohled, stačí

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

k nápravě, či zda bude třeba učinit jiné opatření, např. stanovit ústavní výchovu dětí.“

Po nařízení soudního dohledu OSPOD vykonával místní šetření v rodině přibližně 4× za rok. Okresní úřad dne 16. října 2001 v rámci dohledu informuje Okresní soud v K.: „... Po opakovaném jednání s rodiči se situace stabilizovala, nad nezl. dětmi byl stanoven soudní dohled. Dohled nad výchovou plnil svoji funkci jak výchovnou, tak preventivní. Od března roku 2000, kdy rodina začala opakovaně měnit svoje bydliště a otec zaměstnání, byla spolupráce s rodinou obtížnější. ... Otec je zaměstnaný pouze přechodně, finanční prostředky, které získá, nestačí k zajištění potřeb rodiny. Matka nepracuje, je těhotná, předpokládaný termín porodu má v prosinci. Tuto situaci rodiny považujeme za neúnosnou. Matce s dětmi byl poskytnut pobyt v azylovém domě, ale pouze na dobu tří měsíců. Vzhledem k tomu, že rodiče nejsou schopni dlouhodobě zabezpečit zdárný vývoj dětí, zajistit si trvalé bydlení, soudní dohled neplnil svoji funkci, podáváme návrh na nařízení ústavní výchovy nad nezletilými M. Š. a H. Š.“

V souladu s tímto sdělením Okresní úřad v K. učinil okresnímu soudu návrh na nařízení předběžného opatření, ve kterém sděluje: „Vzhledem k tomu, že rodiče nejsou schopni dlouhodobě zabezpečit zdárný vývoj dětí, zajistit si trvalé bydlení a finanční prostředky a situace v rodině se natolik zhoršila, že je ohrožen zdravý vývoj dětí, a není nikdo, kdo by mohl o nezletilé děti řádně pečovat, navrhujeme vydání předběžného opatření, kterým se nezletilý M. Š., a nezletilá H. Š., předávají do péče Dětského domova v K.“ Okresní soud návrhu vyhověl a usnesením ze dne 6. listopadu 2001, předběžným opatřením nařídil předání dětí do péče Dětského domova v K. Usnesením okresního soudu byl kolizním opatrovníkem nezletilých ustanoven Mgr. J. P., justiční čekatel Ministerstva spravedlnosti ČR, pro jejich zastupování v řízení o ústavní výchově.

Dne 3. prosince 2001 zaslal azylový dům okresnímu úřadu zprávu o průběhu pobytu paní Š. v jejich zařízení. V této zprávě se mimo jiné uvádí: „Paní Š. byla u nás ubytována se svým synem a dcerou od 9. 10.–3. 12. 2003. Dne 27. 11. 2001 v nočních hodinách matka porodila v našem zařízení donošené děvče. Nikoho neupozornila na probíhající porod. Byla převezena RZP do porodnice. Dítě je umístěno v kojeneckém ústavu v K. Matce byl ukončen pobyt v AD 6. 11. 2001 [zřejmě chybné datum]. Zanechala zde své osobní věci, některé věci dětí, dluh 1845 Kč.“

Ve spise není založen návrh ze dne 16. ledna 2002, kterým okresní úřad navrhl soudu zbavit oba rodiče rodičovské zodpovědnosti ve

RODINA A DÍTĚ

vztahu ke všem třem dětem. Tento návrh jsem od Magistrátu města K. obdržel až dodatečně s vysvětlením, že byl součástí spisové dokumentace na úseku náhradní rodinné péče, která se vede odděleně. Přesto jej zde chronologicky uvádím. V odůvodnění návrhu je mimo jiné uvedeno: „Od doby umístění nezl. M. Š. a nezl. H. Š. do DD K. se rodiče o děti žádným způsobem nezajímají – nenavštívili je, neposlali dopis, ani do domova nevolali. Od doby umístění nezl. K. Š. v DD K. matka domov navštívila několikrát, ale opravdový zájem o dítě nejeví. Stává se, že vyřídí se soc. pracovníci administrativní záležitosti (porodné) a dítě ani nechce vidět s tím, že nemá čas. Otec o dítě nejeví zájem. Rodiče nejeví zájem ani snahu cokoliv vykonat pro zlepšení situace v rodině. Nabízená pomoc není využita ku prospěchu dětí. Z výše uvedených skutečností se domníváme, že rodiče nezl. M. Š., H. Š. a K. Š. po celou dobu jejich života hrubě zanedbávají a v některých případech neplní rodičovské povinnosti, své děti ohrožovali jak mravně, tak jejich zdraví a dobrý zdravý vývoj.“

Ve spise Om je dále založen návrh okresního úřadu adresovaný soudu na nařízení ústavní výchovy nezl. K. Š., narozené r. 2001. V návrhu se uvádí: „Z důvodu absolutní neschopnosti rodičů zajistit si trvalé bydlení a finanční prostředky byla nezletilá K. Š. přeložena dne 18. 12. 2001 se souhlasem rodičů do Dětského domova K., kde je dosud. Rodiče nemají vytvořeny podmínky pro nezletilou. V současné době se zdržují přes noc na ubytovně, nemají finanční prostředky. Není nikdo, kdo by o nezletilou mohl pečovat. Z těchto důvodů podáváme návrh na nařízení ústavní výchovy.“

Dne 5. února 2002 proběhlo u Okresního soudu v K. řízení o návrhu na ústavní výchovu a na zbavení rodičovské zodpovědnosti. Podle protokolu rodiče s návrhem nesouhlasí a uvádějí, že až se situacelepší, chtějí si zase děti vzít domů. Dne 18. února 2002 zaslal Dětský domov K. zprávu okresnímu úřadu, ze které cituji: „Nezletilé děti Š. jsou v našem zařízení od 6. 11. 2001 a v současné době u nich stále probíhá adaptační proces. Obě děti projevují známky zanedbání výchovy ze strany rodičů v mnoha směrech. Uvádím například noční enurézu, nedostatečný vývoj řeči, agramatičnost, absolutně nevytvořené základní hygienické návyky, značná citová deprivace. Rodiče naše zařízení ani jednou nenavštívili, jediným projeveným zájmem byl telefonát ze dne 27. 1. 2002.“ Spis pokračuje další zprávou Dětského domu K. ze dne 30. dubna 2002, kterou celou cituji: „Na základě Vaší telefonické žádosti ze dne 29. 4., Vám sděluji následující informace, které prokazují zájem manželů Š. Telefonické informace: 27. 1. 2002, 15. 4. 2002. Návštěvy v DD: 31. 3. 2002, 21. 4. 2002, 28. 4. 2002.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

Z tohoto výčtu je patrné, že rodiče projevují o své děti velký zájem (aspoň pokud mohu srovnávat s dalšími rodiči umístěných dětí), je zřejmé, že i děti k nim mají silný citový vztah.“ Dne 2. května 2002 podle záznamů uskutečnila sociální pracovnice Ch. návštěvu v Dětském domově K. Ve zprávě z této návštěvy mimo jiné uvedla: „Rodiče o děti projevovali minimální zájem. Osobně je navštívili v březnu a dubnu.“

Další soudní jednání ve věci nařízení ústavní výchovy a zbavení rodičovské zodpovědnosti proběhlo u Okresního soudu K. dne 7. května 2002. Kolizní opatrovník dětí Mgr. P. na závěr dle protokolu uvedl, že „vzhledem k tomu, že rodiče nebyli schopni zajistit zdárný vývoj dětí, navrhuji, aby byla nařízena ústavní výchova všech tří dětí a rodiče byli rodičovské zodpovědnosti zbaveni“. Na to soud vyhlásil rozsudek, jímž ústavní výchovu všech tří dětí nařídil a současně rodiče ke všem třem dětem zbavil rodičovské zodpovědnosti. V písemném vyhotovení rozsudku ze dne 7. května 2002 soud v odůvodnění mimo jiné uvedl, citují: „Rodiče souhlasili s nařízením ústavní výchovy dětí, nesouhlasili však se zbavením rodičovské zodpovědnosti. Shodně uvedli, že až se jejich situace zlepší, chtěli by si zase vzít děti domů.“ (Na písemném vyhotovení rozsudku ve spisu Om byla vyznačena právní moc 18. 12. 2002.) Otec podal v srpnu 2002 odvolání proti rozsudku okresního soudu v K. V odůvodnění odvolání uvedl: „Děti byly dány do ústavu na naši žádost, s tím že jsme byli uvědomeni ze strany úřadu sociální péče, že nebude žádné soudní jednání a že je to přechodná doba, než se naše sociální situace dostane na normální úroveň. Máme zájem, aby celá naše rodina žila společně. Děláme pro to všechno!“

Dne 9. října 2002 OSPOD ve svém sdělení Okresnímu soudu v K. mimo jiné uvádí: „... trváme na svém návrhu na nařízení ústavní výchovy a zbavení rodičovské zodpovědnosti. Od soudního jednání ze dne 7. 5. 2002 se rodiče s naším oddělením nekontaktovali, do dnešního dne nám není známo, že by si zajistili trvalé bydlení a zdroj obživy. Nezletilé děti sice v dětských domovech navštěvují, ale stanovené ošetřovné neplatí. Rodiče si dlouhodobě neplnili své rodičovské povinnosti, děti byly zanedbané jak po stránce hygienické, tak psychologické, měly hlad, neměly osvojeny základní hygienické návyky. Otec rodinu opouštěl, matku finančně nezajišťoval. Dotazem v Dětském domově K., kde je umístěna nezl. H. Š. a M. Š., bylo zjištěno, že rodiče navštívili děti v těchto termínech 27. 12. 2001, 31. 3. 2002, 21. 4. 2002, 28. 4. 2002, 19. 5. 2002, 9. 6. 2002, 30. 6. 2002 a naposledy 6. 10. 2002. O nezletilou K. Š. trvalý zájem neprojevují.“

Z návštěvní knihy Dětského domova K. zjišťuji, že nezl. H. Š. a M. Š. byli v roce 2002 navštíveni svými rodiči v těchto termínech: 26. 1.

RODINA A DÍTĚ

2002, 31. 3. 2002, 21. 4. 2002, 28. 4. 2002, 19. 5. 2002, 26. 5. 2002, 16. 6. 2002, 23. 6. 2002, 30. 6. 2002, 6. 10. 2002, 13. 10. 2002, 20. 10. 2002, 17. 11. 2002, 1. 12. 2002. Nezletilá K. Š. byla v Dětském domově K. dle záznamů v návštěvní knize navštívena matkou (ve dvou případech spolu s otcem) v těchto termínech: 23. 12. 2001, 27. 12. 2001, 2. 1. 2002, 9. 1. 2002, 21. 2. 2002, 28. 2. 2002, 28. 3. 2002, 8. 4. 2002, 15. 5. 2002, 18. 6. 2002, 1. 7. 2002, 1. 8. 2002.

Dne 26. února 2003 zaslal OSPOD tzv. přehledné listy všech dětí Š. na odbor sociálních věcí příslušného krajského úřadu. OSPOD uvedl, že děti jsou právně volné a byly by vhodné do náhradní rodinné péče.

Jelikož po prostudování poskytnutého Om spisu vyvstaly určité nejasnosti, obrátil jsem se dne 7. 3. 2003 s několika doplňujícími otázkami na základě ustanovení § 15 odst. 2 písm. a) a c) zákona o veřejném ochránci práv, na primátora města K. Magistrát města K. odpověděl: „V rodině nedocházelo k typickému týrání nebo zneužívání, ale rodiče svým dlouhodobým přístupem k dětem ohrožovali jejich příznivý vývoj a v některých situacích i život tím, že nedokázali zajistit základní potřeby dětí, o čemž jsme se přesvědčili při konzultaci v dětském domově, kde nám bylo sděleno, že děti byly předány do zařízení v zanedbaném stavu, a to i přes to, že matce bylo poskytnuto azylové bydlení, ale ani v tomto prostředí nebyla matka schopna děti zajistit, opakovaně jí byla vyřizována dávka SPP, kterou stačilo, aby si matka šla osobně vyřídit, ale to neučinila. I když rodina věděla, že ubytování matky v azylovém domě je časově omezené, rodiče nebyli schopni řešit svoji situaci. Po celou dobu dle našich informací se zdržovali na ubytovně. V době pobytu v azylovém domě matka porodila dne 27. 11. 2001 zdravé dítě, které také bylo umístěno do kojeneckého ústavu. Matka pro nezl. dítě neměla připravenou ani základní vybavičku. ... Děti mají možnost se vzhledem ke svému věku dostat do náhradní rodinné péče. Rodiče dlouhodobě svým chováním a jednáním zanedbávali základní potřeby dětí a do dnešního dne nám není známo, zda si zajistili trvalé bydlení a zdroj obživy. Náš odbor pečlivě zvažoval podání návrhu na zbavení rodič. zodpovědnosti a dospěl k závěru, že toto rozhodnutí je ku prospěchu nezletilých dětí.“

■ Místní šetření v sídle OSPOD

Dne 18. dubna 2003 moje zástupkyně spolu se dvěma právníky Kanceláře veřejného ochránce práv uskutečnila místní šetření u Magistrátu města K., oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Tomuto šetření byly přítomny vedoucí tohoto oddělení a sociální pracovnice paní Ch.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

Soc. pracovnice paní Ch. uvedla, že s rodinou byly problémy od samého začátku, situace se postupně zhoršovala, až musel být stanoven nad nezletilými dohled. Matka prý nedocházela pravidelně s dětmi na očkování, u dětí se začaly projevovat příznaky hospitalismu,¹¹⁷ péče o děti byla „neustále nedostačující“. Před nařízením soudního dohledu přicházely na rodiče stížnosti od sousedů, že matka na děti křičí a často je nechává doma samotné. Poté, co byl tento dohled nařízen, dali rodiče byt do pořádku a starali se o děti lépe. Měli však dluh na nájemném a museli se přestěhovat do jiného „sociálního bytu“. Po nějakou dobu bylo vše v pořádku, než byt zdevastovali a majitel je vystěhoval. Ani poté, co se přestěhovali do B., byt neudržovali a museli se vystěhovat. Nakonec se celá rodina ocitla v hospodě a poté matka s dvojčaty v azylovém domě, kde však nedodržovala řád a kázeň. Matka neuměla s dětmi správně zacházet, plnila pouze příkazy otce. K momentální situaci dětí soc. pracovnice Ch. sdělila, že nezletilá K. Š. je nyní v preadopční péči, M. Š. a H. Š. byli vybráni do pěstounské péče. Na otázku, jaká je momentální situace manželů Š., zda mají již vyřešenou bytovou problematiku a zaměstnání, však nedokázaly odpovědět. Pouze sdělily, že otec je asi předvolán k soudnímu jednání ohledně nedoplatků na výživném na své dítě z předešlého manželství. Po zbavení rodičovské zodpovědnosti navštívili rodiče OSPOD pouze jednou, kdy si chtěli vzít děti na víkend, jinak se s nimi nekontaktovali. Na dotaz, jakou konkrétní pomoc poskytly rodině Š., uvedla sociální pracovnice, že matce byly vyřízeny sociální dávky a stačilo pouze, aby si je matka vyzvedla, což však nikdy neučinila. Jinou pomoc, mnou zmiňovanou např. asistenční službu, jim neposkytly.

K výslovnému dotazu, proč došlo k podání návrhu na nařízení ústavní výchovy v době, kdy byla matka i s dětmi umístěna v azylovém domě, když bylo otci dne 3. října 2001 poté, co se obrátil na OSPOD se žádostí o pomoc, sděleno, že „jestliže nebude volné místo v azylovém domě, a nenajde se jiné řešení, bude děti nutno umístit do ústavu“, však nedokázaly odpovědět. K nezletilé K. Š. sociální pracovnice Ch. uvedla, že již před porodem matka uvažovala, že dá nově narozené dítě k adopci. Otázku, proč tento důležitý údaj není uveden v Om spisu, však nedokázala zodpovědět. Na dotaz, kdo je v současnosti poručníkem nezletilých dětí uvedly, že jim nikdo není znám.

¹¹⁷Hospitalismus nebo také tzv. „nemocniční nemoc“ vzniká následkem nedostatečně uspokojených psychických potřeb dítěte, hlavně potřeby lásky a podnětného prostředí. Dítě, které nemá dostatek vnějších podnětů, se zabývá hlavně vlastním tělem – dumá si palce, kývá trupem. Dochází k zastavení vývoje, nebo dokonce k jeho regresi. Mohou se objevit i somatické komplikace, dochází k oslabení organismu.

RODINA A DÍTĚ

Na Okresní soud K. jsem se obrátila s dotazem na právní moc rozsudku ze dne 7. května 2002. Předsedkyně soudu mi dopisem ze dne 6. května 2003 sdělila, že právní moc vyznačovala za nemocnou kolegyni, která věc vyřizovala. Přitom došlo k nedopatření – na rozsudek byla nesprávně vyznačena právní moc dnem, kdy nabylo právní moci usnesení o odmítnutí odvolání. Za nedopatření se paní předsedkyně omluvila a ve spise právní moc opravila. Telefonicky pak sdělila, že rozsudek nabyl právní moci dne 24. srpna 2002.

■ Místní šetření v dětském domově v K.

Dále moje zástupkyně tentýž den provedla šetření v Dětském domově K., v němž jsou v současnosti umístěna dvojčata Š. Hovořila s ředitelkou a dalšími pedagogy tohoto dětského domova. Rozhovoru byla také přítomna dětská psychologka a psychoterapeutka, která zde pracuje jako supervizor.

Ohledně rodičů Š. pracovníci domova uvedli, že matka je „jednoduššího rázu“ a mohl být pro ni problém pochopit, co od ní sociální pracovnice požadují. Tím si vysvětlují i to, proč rodiče kontaktovali dětský domov až po téměř dvou měsících. Uvedli, že je možné, že matka jednoduše nepochopila informace o tom, kde jsou její děti umístěny. Mimo jiné to demonstrovali i tím, že od té doby rodiče své děti pravidelně navštěvují a projevují o ně velký zájem, alespoň pokud mohou srovnávat ve vztahu k ostatním umístěným dětem. Poté, co se rozsudek o zbavení rodičovské zodpovědnosti stal pravomocným, byli upozorněni na nevhodnost dalších osobních návštěv ze stany rodičů. I přes tuto skutečnost však rodiče nadále udržují kontakt alespoň telefonicky. Dále uvedli, že se snaží pomáhat i rodičům s hledáním vhodného ubytování a zaměstnání. V současné době by snad měli mít rodiče zajištěno jak ubytování, tak i zaměstnání. K otázce, zda si myslí, že by bylo vhodné, aby byla rodičům navracena rodičovská zodpovědnost, uvedli, že by to určitě bylo v zájmu dětí, které mají k rodičům stále silný vztah.

■ Místní šetření na krajském úřadu

Další místní šetření provedla moje zástupkyně v úterý 22. dubna 2003 na krajském úřadu. Hovořila s pracovníci z oddělení sociálně-právní ochrany dětí. Šetřením jsem zjistil, že nejmladší nezl. K. Š. je v předadopční péči a dvojčata jsou „přichystána“ do poradního sboru, který se měl sejít následující týden. Od těchto pracovníků převzala psychologický posudek dětí vypracovaný psychologkou krajského úřadu a tzv. přehledné listy dětí. Psychologický posudek ze dne 31. března 2003 v závěru doporučuje dvojčata do náhradní rodiny.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

C – PRÁVNÍ HODNOCENÍ

Podle ustanovení § 1 odst. 1 zákona o veřejném ochránci práv, působí veřejný ochránce práv k ochraně osob před jednáním úřadů a dalších institucí uvedených v tomto zákoně, pokud je v rozporu s právem, neodpovídá principům demokratického právního státu a dobré správy, jakož i před jejich nečinností, a tím přispívá k ochraně základních práv a svobod.

Po pečlivém prostudování Om spisu a po provedení řady osobních šetření jsem dospěl k závěru, že se orgán sociálně-právní ochrany, někdejší Okresní úřad K., dopustil při výkonu sociálně-právní ochrany nezletilých dvojčat M. Š. a H. Š., resp. nezl. K. Š. řady závažných pochybení.

Zákon o sociálně-právní ochraně dítěte je postaven na koncepci, že hlavním způsobem řešení situace ohroženého dítěte má být ozdravení rodinného prostředí neboli „sanace“ vlastní rodiny dítěte (ustanovení § 1 odst. 1 písm. c) zákona o sociálně-právní ochraně dětí). Působit směrem k obnovení narušených funkcí rodiny je podle zákona povinností orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Naopak vědomé opomíjení této povinnosti lze interpretovat jako nečinnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí, a tím i porušení tohoto zákona.

Krátce po narození dvojčat Š. byly sociální pracovnice Okresního úřadu v K. dětským lékařem upozorněny na horší spolupráci s rodinou. Okresní úřad na toto upozornění promptně reagoval; týden po té provedl v rodině Š. první šetření, které vedlo k závěru, že rodinu je třeba nadále sledovat. Tento stav pouhého sledování trval více než dva roky. Po tuto dobu sociální pracovnice několikrát rodiče upozorňovaly na nevhodnou péči o děti. Pro trvající nedostatky v této péči nakonec podaly dne 31. března 1999 návrh na nařízení dohledu nad dvojčaty Š. Při hodnocení tohoto postupu Okresního úřadu v K. musím konstatovat, že sociální pracovnice správně zhodnotily situaci tím, že na nedostatky v péči reagovaly tímto návrhem. Důkazem vhodnosti navrhovaného výchovného opatření je skutečnost, že dohled plnil svoji funkci, zejména preventivní a výchovnou, což sociální pracovnice i několikrát uvedly ve svém pravidelném sdělení soudu v rámci dohledu. Sociální práce s rodinou v rámci dohledu tak přinášela své plody, a to až do doby, kdy rodina začala mít vážné bytové problémy, které nebyla schopna sama dostatečně řešit.

V této souvislosti je třeba zmínit situaci z října roku 2001, kdy se bytová situace vyhrotila a otec se dostavil na okresní úřad s žádostí o pomoc ve věci bytu. Tato pomoc mu byla skutečně poskytnuta a matka byla i s dětmi umístěna do azylového domu. Tímto však

RODINA A DÍTĚ

veškerá pomoc ze strany OSPOD byla vyčerpána, přestože bylo zřejmé, že se jedná pouze o provizorní a dočasné řešení (smlouva o ubytování v azylovém domě na dobu trvání 3 měsíců). Zároveň bylo otci sděleno, že „jestliže matka s dětmi nebude umístěna v azylovém domě a on nesežene jiné ubytování, děti budou umístěné do dětského domova“. Jelikož došlo k umístění matky i s dětmi do azylového domu, odpadla tak „pohrůžka“ případného umístění dětí do domova. Přesto po velice krátké době byl ze strany okresního úřadu podán návrh na nařízení ústavní výchovy a později i návrh na předběžné opatření, kterým se sourozenci H. Š. a M. Š. umísťují do Dětského domova K. Tento návrh byl podán 13 dní po umístění do azylového domu, přestože ve spisu není žádná zmínka, že by v mezidobí od doby umístění do podání návrhu došlo ke změně situace, která by odůvodňovala tak zásadní zásah do soukromého a rodinného života rodiny Š.

Přesto připouštím, že v péči rodičů o nezletilé děti byly nedostatky a že bylo třeba vyhrocenou situaci nějakým způsobem řešit. Připustil bych jako krajní řešení i dočasné umístění dětí do dětského domova, zejména s ohledem na vysoký stupeň těhotenství matky a momentální nepřítomnost otce. Okresní úřad ale zvolil cestu spíše represivní a navrhl soudu nařízení ústavní výchovy nebo dokonce předběžného opatření, přestože z vyjádření rodičů před úřadem (a později i před soudem) vyplývalo, že si sami, zejména otec, uvědomovali neudržitelnost své momentální bytové situace a byli dokonce ochotni s dočasným umístěním dětí do dětského domova souhlasit. Okresní úřad toho mohl využít a upřednostnit dobrovolný a dočasný pobyt dětí v domově; takový postup by odpovídal zákonnému úkolu působit k sanaci rodiny, odstranění narušených funkcí rodiny a pomoci rodině, zejména pokud o pomoc rodina sama požádá. Nemohu si také nevšimnout, že rodina Š. není typickou rodinou, která by přežívala jen na sociálních dávkách. Ze záznamů vyplývá, že otec se po celou dobu snažil pracovat a ani matka nebyla dlouhodobě nezaměstnaná; po mateřské dovolené nastoupila do zaměstnání. I tato okolnost spolu s pozitivním účinkem dohledu spíše nasvědčuje tomu, že rodina Š. se přechodně ocitla v obtížné situaci, kterou by mohli s pomocí společnosti překonat, tedy pokud by úřad sestoupil od moci k pomoci.

Vezmu-li v úvahu všechny tyto okolnosti a připustím-li dokonce, že i ústavní výchova mohla jako dočasné řešení přicházet v úvahu (byť mám výhrady k formě, kterou okresní úřad zvolil), nemohu ani přesto přijmout skutečnost, že okresní úřad, necelé tři měsíce poté, co došlo k vyhrocení bytové situace, navrhuje soudu zbavení rodičovské zodpovědnosti. Ve spisu nenacházím žádné skutečnosti, které by tak

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

radikální a ve většině případů nevratné zpretrhání přirozených rodinných svazků ospravedlňovaly. Připomínám, že přestože o zbavení rodičovské zodpovědnosti nakonec rozhoduje soud, nezbavuje to orgán sociálně-právní ochrany odpovědnosti. OSPOD jako navrhovatel (dlužno dodat, že výlučný) při podání tohoto návrhu také musí zkoumat, zda jsou podmínky pro takové závažné opatření splněny. Sociální pracovníci se v žádném případě nezbavují odpovědnosti za skutečnosti v návrhu uvedené, a to ani pokud soud tomuto návrhu vyhoví. Předkládají soudu vahou svého úřadu a posláním skutečnosti a argumenty, které bezesporu konečné rozhodnutí soudu významně ovlivňují. V této souvislosti je nutné připomenout, že bývalý okresní úřad v návrhu uvedl, že rodiče „po celou dobu života“ dětí hrubě zanedbávají a v některých případech neplní rodičovské povinnosti. Toto však neodpovídá záznamům ze spisu Om, podle nichž po nařízení dohledu, resp. již před jeho nařízením docházelo po dobu téměř rok a půl k výrazným zlepšením v rodině Š., a to až do doby, kdy rodina začala mít bytové a majetkové problémy. Ve sděleních okresního úřadu Okresnímu soudu v K. ze dne 27. prosince 1999, 16. července 2000 a 5. března 2001 je výslovně uvedeno, že soudní dohled plní funkci.

Zbavení rodičovské zodpovědnosti je natolik závažným zásahem do základních práv rodičů a dětí, že je lze ospravedlnit jen, je-li takové opatření nezbytné a jen jsou-li splněny přísné podmínky zákona č. 94/1963 Sb. o rodině, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o rodině“). Zbavit rodiče jeho rodičovské zodpovědnosti lze podle ustanovení § 44 odst. 3 zákona o rodině, jestliže rodič zneužívá svou rodičovskou zodpovědnost nebo ji závažným způsobem zanedbává. To může nastat například v případě, že se rodič vůči dítěti dopustil úmyslného trestného činu nebo dítě mladší 15 let ke spáchání trestného činu použil (ustanovení § 44 odst. 4 zákona o rodině). Nic však nesignaluje tomu, že by rodiče Š. zneužívali svou rodičovskou zodpovědnost. Nelze se ani domnívat, že by svou rodičovskou zodpovědnost vůči nezletilým dvojčatům Š. zanedbávali závažným způsobem. K tomu, aby byla naplněna závažnost zanedbávání rodičovské zodpovědnosti, je nutná kumulace dvou podmínek, a sice systematickosti a hrubosti, což v tomto případě naplněno nebylo.

O zanedbávání rodičovské zodpovědnosti vůči nezl. K. Š., natož o zanedbávání závažném, koneckonců nelze vůbec hovořit, neboť k tomu rodiče nikdy neměli příležitost. Relativně časté návštěvy matky v dětském domově (během prvního měsíce umístění nezl. K. Š. do dětského domova byly uskutečněny celkem 4 návštěvy), což byl jediný způsob, jak rodiče svou rodičovskou zodpovědnost vůči své dceři

RODINA A DÍTĚ

do zbavení rodičovské zodpovědnosti mohli vykonávat, dokonce svědčí o opaku. Čistě hypotetické nedostatky v péči o nezl. K. Š., mohly být odstraněny tak, že by orgán sociálně-právní ochrany na výchovu a péči dohlížel a poskytoval rodině pomoc, nebo se o to alespoň mohl pokusit. V návrhu na nařízení ústavní výchovy nezl. K. Š. ze dne 18. ledna 2002, mimochodem podaném 2 dny po návrhu na zbavení rodičovské zodpovědnosti, je uváděna „absolutní neschopnost“ rodičů zajistit si trvalé bydlení a finanční prostředky. Nikde v návrhu však nenacházím zmínku sociálních pracovníků o tom, že by se snažily této rodině pomoci tuto nepříznivou situaci vyřešit. Jedná se tak spíše o poněkud přehnané označení problému, aniž by to bylo doprovázeno nějakou úvahou či snahou o jeho řešení, respektive o odstranění příčin.

Pokud okresní úřad argumentoval nezájmem rodičů o děti umístěné v Dětském domově v K., je pravdou, že rodiče po relativně dlouhou dobu dětský domov nenavštívili ani jej telefonicky nekontaktovali (dva až tři měsíce). Lze si však představit řadu okolností, které jim to mohly ztěžovat. Byli v tíživé sociální situaci, otec řešil své zaměstnání, respektive podnikání (z hlediska dlouhodobého řešení rodinné situace je přitom možnost zajištění stabilního příjmu klíčová, neboť se od toho odvíjí i úspěšné řešení bytové situace, která byla hlavní příčinou odebrání dětí), matka tlak situace zjevně nezvládala, do toho přišel porod, šestinedělí. Okresní úřad místo toho, aby tyto okolnosti vzal v úvahu, postupoval nezvykle rychle a velmi radikálně. Nepoučil rodiče o tom, že jejich nezájem, byť by byl dočasný, může mít vážné následky. Neuvažoval o méně invazivních způsobech řešení situace či reakce na jednání rodičů, jímž by mohl být i postup podle ustanovení § 68 odst. 3 zákona o rodině, tj. návrh soudu na vyslovení tzv. kvalifikovaného nezájmu. Pokud v případě nezl. K. Š. rodiče údajně uvažovali o adopci, měl okresní úřad rodiče poučit o postupu podle ustanovení § 68a zákona o rodině (možnost vyslovení souhlasu předem bez vztahu k určitým osvojitelům). To však neučinil, přestože i sociální pracovníce při místním šetření tvrdila, že se rodiče sami po zvážení své situace rozhodli dát nezl. K. Š. do adopce. Potom nechápu, proč okresní úřad navrhoval zbavení rodičovské zodpovědnosti, když mohl věc s rodiči řešit dohodou a nikoli mocensky a represivně.

Jako argument nezájmu rodičů o děti nemohu přijmout tvrzení, které se také opakuje v záznamech okresního úřadu i v jeho vyjádřeních pro soud, že rodiče neplatí na své děti umístěné v dětských domovech ošetrovné. Skutečnost, zda rodiče ošetrovné platí či nikoli, s jejich vztahem k dětem nikterak nesouvisí. Bude spíše pravidlem, že rodiče dětí, kteří jsou v obtížné sociální situaci, budou mít s placením

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

ošetřovného problému, tak jako mají problémy s placením jiných služeb. Bez významu jistě není ani skutečnost, že umístění dětí do ústavní výchovy proti vůli rodičů mohou tito rodiče jen obtížně vnímat jako „službu“, z čehož může plynout i jejich případná neochota za „odebrání dětí“ platit.

Pochybení bývalého okresního úřadu, které však již dopadá i na dnešní orgán sociálně-právní ochrany, jímž je Magistrát města K., však spatřuji i v jeho postupu poté, co zbavení rodičovské zodpovědnosti nabylo právní moci. Podle ustanovení § 14 odst. 1 písm. b) zákona o sociálně-právní ochraně dětí je OSPODu v rámci opatření na ochranu dětí dána pravomoc činit soudu návrhy na zbavení rodičovské zodpovědnosti. V důvodové zprávě k tomuto ustanovení se uvádí, že pokud okresní úřad, resp. po reformě obecní úřad obce s rozšířenou působností tento návrh podal, a soud skutečně rodičovské zodpovědnosti rodiče zbavil, má okresní úřad, resp. obecní úřad obce s rozšířenou působností povinnost sledovat, zda tato opatření vedla k nápravě, a má také možnost, stalo-li se tak, podávat soudu návrhy na zrušení těchto opatření. Z tohoto je více než patrné, že sociální práce s rodinou nekončí zbavením rodičovské zodpovědnosti. V případě rodiny Š. však byla sociální práce s rodinou fakticky ukončena již umístěním dvojčat Š. do Dětského domova K., místo toho, aby došlo k jejímu zintenzivnění za účelem návratu dětí do původní rodiny. Při hodnocení pochybení Okresního úřadu v K. považuji za nejnebezpečnější předsudečné reakce vůči manželům Š., neochotu podívat se na případ nově, neschopnost vidět změnu, a tomu přizpůsobit další postupy sociální práce. Místo toho, aby se okresní úřad snažil rodiče podpořit v pozitivních krocích z poslední doby a poskytl jim podporu v jejich úsilí o návrat dětí do rodiny, ulpíval na svém původním postoji, možná i ve snaze vyvinut se ze svých pochybení.

Pokud jde o manžele Š., nedomnívám se a nikdy jsem netvrdil, že by v péči o nezletilé nebyly nedostatky. Jsem však přesvědčen, že okolnosti, za kterých může být podán návrh na zbavení rodičovské zodpovědnosti, jsou jiné než ty, které byly v návrhu ze dne 16. ledna 2002 uvedeny okresním úřadem. Nedostatky v péči o děti, zejména pak o nezl. sourozence H. Š. a M. Š. nebyly nepřekonatelné a rozhodně nenabývaly takové závažnosti, která by ospravedlnila tak zásadní zásah do soukromého a rodinného života, jakým je zbavení rodičovské zodpovědnosti.

Považuji též za nutné reagovat na argumentaci pracovníků orgánu sociálně-právní ochrany, která se více či méně výslovně objevuje v jejich vyjádřeních. Řešení spočívající v podání návrhu na zbavení rodičovské

RODINA A DÍTĚ

zodpovědnosti bylo podle nich v zájmu dětí Š. pro jejich nízký věk a z toho plynoucí větší šance na umístění do náhradní rodiny. Takovou argumentaci však musím důrazně odmítnout. Nepopírám, že menší děti se umísťují do náhradních rodin snadněji. Tato úvaha však nemůže determinovat rozhodování orgánu sociálně-právní ochrany o výchovných opatřeních, včetně návrhu na zbavení rodičů jejich rodičovské zodpovědnosti. Dovedeno do důsledků by to obecně mohlo vést k tomu, že na rodiče dětí vhodnějších k osvojení budou kladeny přísnější požadavky než na rodiče dětí k osvojení se nehodících. Takové sociální inženýrství by bylo bezesporu diskriminační. O absurditě důsledků, které plynou z uplatnění podobných úvah, svědčí i empirická zkušenost pracovníků dětského domova. Přestože z jejich pohledu manželé Š. projevují o své děti vůbec největší zájem ve srovnání s rodiči ostatních v domově umístěných dětí, jsou jedinými rodiči, kteří byli rodičovské zodpovědnosti zbaveni.

Základní princip sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte. Stejně tak je zájem dítěte zmiňován např. v Úmluvě o právech dítěte v článku 3 odst. 1, podle něhož musí být zájem dítěte předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, ať už uskutečňované veřejnými nebo soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnymi orgány.

Jak jsem zjistil šetřením v Dětském domově K., dle vyjádření ředitelky by zřejmě bylo v zájmu dětí, zejména dvojčat Š., aby došlo u rodičů k navrácení jejich rodičovské zodpovědnosti. Odůvodnila to zejména stále silným citovým vztahem k rodičům. Za pobytu v Dětském domově K. byli dlouhodobě pozorováni. Zájem sourozenců H. Š. a M. Š. naznačila i psychologka a psychoterapeutka ve svém písemném vyjádření k případu ze dne 28. dubna 2003: „Soudní rozhodnutí o zbavení rodičovské zodpovědnosti manželů Š. představuje pro dnes už sedmiletá dvojčata zrušení silné citové vazby. Je to zásah, který může vážně ohrozit celý jejich další emoční a sociální vývoj.“ U dětí tedy zjevně neproběhl proces přerušování vazeb na biologické rodiče. Pokud by však nyní měly děti téměř v 7 letech navázat nový vztah k náhradním rodičům, znamenalo by to z psychosociálního hlediska výrazné zhoršení prognózy adaptace na nové rodinné prostředí.“

Další pochybení, vzhledem k předmětu mého šetření méně významné, shledávám ve způsobu vedení Om spisu nezletilých dětí Š. Při osobním šetření na Magistrátu města K. sociální pracovnice na obhajobu postupu zaniklého okresního úřadu uváděla řadu nových skutečností, které by byly pro hodnocení postupu bezesporu relevantní. Ve spisové dokumentaci však mnohé z těchto údajů nikde

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

nenacházím, například tvrzení o projevech hospitalismu u dětí, nebo údajný úmysl matky deklarovaný ještě před porodem dát dítě k adopci. Obě tvrzení jsou jistě velmi závažná a je třeba trvat na tom, aby tvrzení takové závažnosti pracovníci orgánů sociálně-právní ochrany pečlivě zaznamenávali. Pokud jimi argumentují až při šetření veřejného ochránce práv, nelze jim přisuzovat velký význam.

Vzhledem k opakovaným výsledkům šetření OSPOD v rodině Š. bylo nutností pracovat s rodinou na zjištění jejich potřeb, identifikovat hlavní sociální problémy a ve spolupráci s rodinou zpracovat individuální plán vedoucí k postupnému odstraňování nežádoucích jevů. Předpokladem úspěchu je i osobní účast sociálního pracovníka při postupném naplňování plánu – jde o doprovázení rodiny, která nemá dostatek životních a sociálních dovedností při řešení obtížných sociálních situací. Taková sociální práce by měla smysl, protože by působila ke změně v celkové sociální situaci rodiny. Je nezbytné hledat cesty k využití všech dostupných sociálních služeb, jako jsou občanské poradny, specialisté zaměřeni na práci přímo v rodině apod., podmínkou však je kvalitní spolupráce ze strany sociálního pracovníka OSPOD. Pokud je nabídka sociálních služeb pro rodiny ve městě K. nedostatečná, měli by sociální pracovníci upozorňovat vedení města na to, že je třeba nabídku rozšířit. Pochybení někdejšího okresního úřadu připisují částečně i Magistrátu města K., který poté, co převzal agendu sociálně-právní ochrany nezletilých dětí Š., považuje současný stav za konečný a nečiní kroky k ozdravení a sanaci vlastního rodinného prostředí, jak mu ukládá zákon o sociálně-právní ochraně dětí, a naopak zpochybňuje změněné okolnosti, které svědčí o opravdovém zájmu rodičů o děti, tj. zejména časté a intenzivní návštěvy dětí v domově, spolupráci s nevládní organizací poskytující právní poradenství, jakož i se Střediskem pomoci ohroženým dětem, dále skutečnost, že si rodiče našli ubytování a práci, což vše svědčí o upřímné snaze o získání dětí do své péče, popřípadě alespoň o vrácení rodičovské zodpovědnosti.

Po provedeném šetření jsem konstatoval, že jsem shledal v postupu někdejšího Okresního úřadu K. při výkonu sociálně-právní ochrany řadu pochybení spočívajících v porušení právních předpisů a principů dobré správy, jakož i etických pravidel sociální práce. Podle ustanovení § 18 odst. 1 zákona o veřejném ochránci práv jsem vyzval Magistrát města K. a Dětský domov K., aby se k mým zjištěním vyjádřily.

Ředitelka dětského domova K. konstatovala, že zpráva VOP je obsáhlá a vyčerpávající a otevírá skutečnosti, které pracovníci domova sice tušili, ale neměli je nijak podložené. Z jejího vyjádření dále cituji:

RODINA A DÍTĚ

„V osobních rozhovorech s pracovníky sociální sféry vždy vcelku nepokrytě zaznívalo, že v zájmu dětí Š. je třeba co nejrychlejšího jednání bez ohledu na eventuální pozitivní aktivitu rodičů, aby se jejich umístění do náhradní rodiny stihlo ještě před počátkem povinné školní docházky, neboť takovéto děti jsou pro adopci nejatraktivnější. ... Jsem ráda, že manželé Š. pracují v současné době v rekreačním středisku Ch., kde našli ubytování, spolupracují s Poradnou pro občanství, občanská a lidská práva, navštěvují dále své děti v našem zařízení a dělají vše proto, aby alespoň rozhodnutí soudu o zrušení rodičovské zodpovědnosti bylo změněno.“

Primátor města K., mi dopisem ze dne 27. června 2003 sdělil následující: „Obdržel jsem od Vás dopis týkající se problematiky rodiny Š., kde shledáváte porušení právních předpisů a principů dobré správy. Dále Váš dopis obsahuje pochybení okresního úřadu, která částečně dopadají i na Magistrát města K. Po obdržení výše uvedeného dopisu jsem se danou problematikou zabýval a nezbývá mi, než Vám odepsat, že Váš postup bohužel musím považovat za neprofesionální a žádná opatření na základě Vašeho zjištění dělat nehodlám. ... Jsem si jist, že Vás má odpověď neuspokojí a jsem ochoten ještě jednou se zabývat tímto problémem, ovšem zcela objektivně, a nedovolím si říci ‚od stolu‘, ale na připravené konzultaci s pracovníci, které se dlouhou dobu touto záležitostí zabývaly.“

D – OPATŘENÍ K NÁPRAVĚ

S ohledem na výše uvedené musím konstatovat podle ustanovení § 18 odst. 2 a § 19 zákona o veřejném ochránci práv, že jsem neshledal vyjádření Magistrátu města K. ani jím přijatá opatření dostatečnými. Navrhuji proto ve věci výkonu sociálně-právní ochrany sourozenců Š. tato opatření k nápravě:

1. působit i nadále na rodiče, aby plnili své rodičovské povinnosti (bez ohledu na to, že jsou v této chvíli zbaveni rodičovské zodpovědnosti),
2. provést šetření a navštívit rodiče v obydlí, ve kterém nyní žijí, a zjistit, v jakých sociálních podmínkách žijí, jaké jsou podmínky pro péči o vlastní děti a jaký je jejich vztah k vlastním dětem,
3. provést šetření a navštívit sourozence Š. v dětském domově a zjistit, jaký je jejich vztah k rodičům, jak probíhají návštěvy rodičů v dětském domově,
4. na základě zjištěných poznatků zpracovat plán sociální pomoci, který bude směřovat k ozdravení rodinného prostředí,

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

5. na základě zjištěných poznatků zvážit podání návrhu okresnímu soudu na vrácení rodičovské zodpovědnosti.

E – ZÁVĚR

Primátor města K. odmítl přijetí jakýchkoliv opatření. Vzhledem k jeho postoji jsem využil oprávnění úřad sankcionovat, a o věci jsem vyrozuměl ředitele příslušného krajského úřadu.

Věc byla ukončená dle § 20 odst. 2 písm. a) zákona o veřejném ochránci práv, protože krajský úřad na základě sankce veřejného ochránce práv vykonal kontrolu přenesené působnosti Magistrátu města K. – výkonu sociálně-právní ochrany dětí, shledal nedostatky v práci úřadu a zaručil se za další postup ve věci.

V dopise ředitele krajského se uvádí, že ve spise Om bylo zjištěno málo informací a záznamů o jednáních a zjištěních, která byla použita pro sepsání návrhu na zbavení rodičovské zodpovědnosti. Dále bylo kontrolou zjištěno, že ve spise není záznam o působení na rodiče po umístění dětí do DD. Ředitel píše o těchto přijatých opatřeních: pravidelné skupinové a individuální supervize; pokyn k podrobnějšímu vedení spisů Om; pořizování záznamů i o subjektivních pocitech ze šetření. Ředitel zavázal krajský úřad k tomu, že bude působit a informovat všechny obecní úřady obcí s rozšířenou působností, aby pomáhaly rodinám k obnovení narušených funkcí v rodině, aby spisy vedly tak, že budou dostatečně zaznamenávat veškeré úkony a poznatky, a aby návrhy pro soudní řízení byly podloženy dostatkem podkladů ve spisové dokumentaci. V případě dětí Š. se zavázal působit na orgán sociálně-právní ochrany dětí s cílem vytvořit plán sociální pomoci rodině ve spolupráci s dotčenými správními obvody.

RODINA A DÍTĚ**Sp. zn.: 3675/2004/VOP/ZV**

K pěstounské péči ■ Je-li dítě svěřeno soudem do pěstounské péče, může být tato zrušena jen z důležitých důvodů nebo požádá-li o to pěstoun.

Závěrečná zpráva ve věci výkonu pěstounské péče manželi N. u nezletilého dítěte K. T.**A – OBSAH PODNĚTU**

Šetření jsem zahájil na základě podnětu paní N., pěstounky, která má svěřenou dívku předškolního věku se svým manželem ve společné pěstounské péči, zároveň je kmotrou této dívky. Paní N. si ve svém podnětu stěžovala na postup Ministerstva práce a sociálních věcí (dále také MPSV), které má vůči výkonu jejich pěstounské péče neustálé výhrady a navrhuje změnu pěstounů. Ministerstvo argumentovalo tím, že pěstounka má vyšší věk a dítě ji nerespektuje. V domácnosti mají starší nábytek. Dítě spává s pěstounkou v jedné posteli, nosí starší boty apod. Na základě těchto zjištění ministerstvo provádělo opakovaná šetření v rodině, a to v míře, která dle mínění paní N. závažným způsobem narušovala soukromí rodiny.

B – SKUTKOVÁ ZJIŠTĚNÍ

V rámci šetření jsem požádal o vyjádření dotčený krajský úřad a Ministerstvo práce a sociálních věcí v Praze.

Od ministerstva práce a sociálních věcí jsem obdržel následující vyjádření: Problematikou nezletilé K. T. se ministerstvo zabývá již 2 roky. Prvotním impulzem byla stížnost bývalého přítele matky, který si stěžoval na postup dotčeného krajského úřadu. Bylo provedeno šetření v rodině pěstounky a zjištěno, že péče pěstounky dle názoru MPSV neodpovídá potřebám nezletilé K. T. Při jednání ministerstva s příslušným krajským úřadem a Městským úřadem v Č. byla přijata opatření k nápravě zjištěných nedostatků, včetně dohledu nad výkonem pěstounské péče. V červnu 2004 provedlo MPSV další šetření v pěstounské rodině. Jako výsledek šetření uvádí ministerstvo zjištění, že se nepodařilo ani za mimořádných podmínek, které byly pro tuto pěstounskou rodinu vytvořeny, zajistit potřebnou úroveň péče o nezletilou a vznikly pochybnosti o motivaci pěstounky. Na žádost pěstounů bylo provedeno jejich psychologické vyšetření. MPSV uvádí,

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

že závěry jsou jednoznačné. S ohledem na vysoký věk pěstounky a její styl soukromého života je zcela zřejmé, že již nemůže dojít ke zlepšení v péči o nezletilou, ale naopak. Dítě bude vyžadovat mimořádnou péči, pěstounka ji však nemůže do budoucna poskytnout. Po projednání MPSV navrhlo, aby krajský úřad společně s pracovníky MPSV vyhledal novou vhodnější pěstounskou rodinu, kam by nezletilá za postupného a dlouhodobého působení přešla. Pěstounka se začala velmi bránit těmto zásahům do výkonu pěstounské péče a je zcela nemožné ji o nutnosti takového opatření přesvědčit.

Dále následuje výčet nedostatků, které pěstounka dle přesvědčení ministerstva nebyla přes upozornění schopna odstranit.

- Dítě v říjnu 2004 nemělo vlastní lůžko, které by vyhovovalo jeho zdravotnímu stavu.
- Nemělo vyhovující obuv.
- Nebyl zaznamenán, žádný pokrok v rozvoji dítěte, chybí individuální péče.
- Zprávy o zdravotním stavu předložené pěstounkou se jeví jako účelové.
- Návštěva mateřské školy byla doporučována více než rok, ale pěstounka nebyla schopna ji zajistit. Nyní chodí dítě do MŠ nepravdělně.
- Pěstounka velmi pravděpodobně nevynakládá vhodným způsobem prostředky získané ze státní sociální podpory na péči o nezletilou.
- V oblasti citové nebyl zaznamenán žádný významný pokrok.

Dotčený krajský úřad mi sdělil, že se případem zabývá od roku 2000. V souvislosti s pěstounskou péčí paní N., která je kmotrou nezletilé K., řeší úřad ustavičné stížnosti bývalého přítele matky vůči pěstounce i úřadům. Díky tomu probíhá neustále řada šetření. V současné době se věcí zabývá celé oddělení sociálně-právní ochrany dětí včetně dvou psychologek. Byla také provedena supervize, kterou zajišťoval krajský úřad. Pohledy na věc za strany krajského úřadu a MPSV se různí. Krajský úřad by uvítal vyřešení tohoto případu, nikoliv však odnětím dítěte ze současné pěstounské rodiny. Pěstounka umožňuje styk dítěte s matkou i s prarodiči. Dítě navštěvuje mateřskou školu, před tím pěstounka s nezletilou navštěvovala mateřské centrum v místě bydliště. Dle sdělení pediatra dítě v pěstounské péči prospívá. Pěstounka zajišťuje veškerou potřebnou péči plynoucí ze specifických zdravotních problémů K. (logopedie, neurologie apod.). V létě byla pěstounka s dítětem na dovolené. Dítě se v prostředí, ve kterém vyrůstá, orientuje a cítí se zde dobře. Navázané vztahy

RODINA A DÍTĚ

a udržované spojení s biologickou rodinou svědčí o pochopení potřeb dítěte a lásce pěstounky i její rodiny. Ani náboženskou výchovu nevidí krajský úřad jako důvod pro změnu výchovy u nezletilé. Šetření a pohovory s pěstounkou a K. pracovníky úřadu utvrdily v tom, že dítě potřebuje stabilní zázemí, potřebuje někoho, kdo se o ni bude dlouhodobě starat a umožní styk s její biologickou rodinou. To nyní pěstouni dokáží, uvádí záznam o jednání ze dne 5. 11. 2004. V závěru pak konstatuje: nejeví se nám, že by se nezletilé pomohlo tím, že na základě mnohých stížností bývalého přítele matky, který není jejím otcem, jsou činěna v této pěstounské rodině častá sociální šetření. Naopak pěstounka musí být z těchto zásahů velmi unavená a nezletilá udivená a vystresovaná. Vybavení domácnosti je starší, ale K. má novou zdravotní matraci. Matrace je na rozkládacím gauči, na němž spí vedle pěstounky, protože nezletilá má stále „noční můry“, budí se, a pokud ji pěstounka nehlídá, stane se, že se v noci pomočí. Mohla by sice spát v patře, ale zde není sociální zařízení a nezletilá zde nechce být, neboť potřebuje nablízku pěstounku. Dcera pěstounky A. při pohovoru sdělila, že K. bere jako svoji mladší sestru. Pokud by se měla někdy vdát, myslí, že by K. mohla být i u ní. Paní N. pro K. založila stavební spoření, ale na svoje jméno, aby ho nemohla použít její matka pro sebe.

K dispozici jsem měl též zprávu z psychologického vyšetření zpracovanou na podnět krajského úřadu, která je zcela v rozporu s vyšetřením provedeným MPSV, tedy kladná.

Dne 3. 2. 2005 má zástupkyně osobně navštívila rodinu pěstounky paní N., aby rodinu poznala a mohla rozdílná zjištění obou úřadů konfrontovat na místě se skutečností. K. se během krátké doby přizpůsobila nové situaci a ukazovala své hračky. Pěstounka věcně popsal situaci, která okolo K. vznikla. Uvedla, že bývalý přítel matky sám navrhoval, aby byla K. svěřena do její péče, protože sám se o ni nechtěl starat. Péči o dítě odmítli i jeho rodiče. Poté si vše rozmyslel, začal o dítě usilovat, chtěl, aby mu dali K. zpět do jeho péče. To pěstounka nepovažovala za vhodné, dítě mělo konečně stabilní zázemí a postupně se zbavovalo stresů z předcházejících prožitků. Přítel matky nezletil se začal mstít a rozesílá oznámení a stížnosti na různé instituce. V důsledku toho jsou neustále vystavováni kontrolám. Je jim vytýkán jejich názor, že materiální zajištění není vše a člověk má být skromný. Ke kritice provozního nepořádku zmíněného pracovníky MPSV paní N. uvedla, že když si chce K. hrát, raději se jí věnuje a úklid nechá na pozdější dobu, neboť je přesvědčena, že je to pro rozvoj dítěte důležitější. Pokud jde o návštěvu mateřské školy, mohla být

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

K. přijata až letos, protože přednost mají děti zaměstnaných rodičů, zatímco paní N. nepracuje. Při kontrolách MPSV se setkává s jednáním, které ještě nepoznala. Vše obrátí proti ní a její rodině, nevidí na nich žádný klad, což samo o sobě je divné. Dceři paní N. dokonce vytkli to, že K. vzala s sebou na akci, která byla pořádána pro zdravotně postižené děti. Bylo jí řečeno, že ze zdravého dítěte dělá postižené. Přitom K. měla k těmto dětem velmi pěkný vztah, učila se jim pomáhat, což je dle pěstounky dobrá zkušenost. Dcera pěstounky sdělila svůj názor, že MPSV svá zjištění zkresluje, a nechápala, proč tomu tak je. Z rozhovoru bylo zjevné, že pěstounka i její dcera mají nekonzumní hierarchii hodnot, že materiální hodnoty nejsou pro ně nejdůležitější, podstatné je pro ně citové zázemí a pohoda než nákladné vybavení domácnosti či oblečení. Dům je zařízen skromně, ale bylo zde útulně a příjemně. Pěstounka kategoricky odmítá smyšlenku MPSV, že by se o K. starala ze zjištěných důvodů, protože kdyby byla zaměstnaná, byla by na tom finančně podstatně lépe. Příspěvek na péči o nezletilou rozhodně nepokrývá všechny náklady spojené s výchovou K. Její motivace je jiná, K. má ráda, vždy o ni měla zájem a také si myslí, že lásku a blízkost K. moc potřebuje. Jinak o tom neuvažovala. Neodsuzovala matku, otce, dokonce ani přítele matky nezletilé, pouze věcně konstatovala, jací jsou, ale její postoj byl chápaví, což lze hodnotit jako velký klad. Pěstounka také ukázala lůžko, na němž spává s K., u zdi, kde spí dítě, je zdravotní matrace a nové povlečení s dětským motivem. Pěstounka spí vedle dítěte, nejde však o spaní na jedné posteli, neboť se jedná o velký dvoulůžkový gauč. Dítě tedy své lůžko má, uvedla pěstounka. O všech probíraných tématech pěstounka i její dcera přemýšlely do hloubky a vždy je vyhodnotily se závěrem „co by bylo dobré pro K.“, přesněji pro její psychickou a citovou stránku.

Zástupkyně veřejného ochránce práv požádala o kontakty na logopeda, vedoucí letního tábora a ředitelku mateřské školy. Oslovila je s prosbou o informace a jejich pohled na péči o nezletilou.

Dne 4. února 2005 ředitelka mateřské školy sdělila, že nemá žádné námítky vůči péči pěstounky, ani k výchově malé K. Dítě zná velmi dobře, učí ji. Do školky dochází holčička čistá, upravená, pravidelně (mimo nemoci). K. se velmi dobře zapojila do kolektivu dětí, má zde hodně kamarádů. Podle ní je mezi pěstounkou a dítětem i mezi dcerou pěstounky silná citová vazba. Může to sledovat při předávání dítěte. Dítě má očividně dostatek lásky a porozumění. Když srovná K. s ostatními dětmi, jsou na tom některé luxusně oblečené děti po citové stránce podstatně hůře. Pěstounky i její dcery si ředitelka mateřské školy váží. Především jejich hodnotový systém, mezi jejich hodnoty

RODINA A DÍTĚ

patří to, co dnes již lidé nepovažují za nutné – nezištná láska, blízkost někoho, kdo má rád – naopak jsou jim lhostejné majetkové poměry. Je ráda, že ještě takoví lidé existují. V žádném případě nedoporučuje změnu výchovného prostředí, vidí, jak se jí před očima K. mění, dostává se do klidu. Užila si toho za svůj krátký život dost, není žádoucí, aby zase o všechno přišla.

Dne 7. února 2005 moje zástupkyně hovořila s vedoucí letních táborů, paní K. P., která sdělila, že zná K. z akcí a táborů, kterých se ve volném čase účastní. Paní K. zde působí jako pedagožka. K. zpočátku hledala své místo v kolektivu, velmi brzy si však zvykla. Je kamarádkská, velmi pozitivně laděná. Při posledním setkání všem vyprávěla, jak prožila vánoční svátky, byla nadšená. Je to rozzářené dítě, které dává zcela jasně najevo své pocity a emoce. Pokud jde o materiální stránku, měla K. vše potřebné jako ostatní děti, poplatky byly vždy včas zaplacený. Dnes má konečně základ k tomu, aby se začala rozvíjet dál. Vzájemné citové vazby v pěstounské rodině jsou silné. Jakékoliv změny v rodinném prostředí považuje paní K. P. za naprosto nevhodné a ubližující dítěti. Je přesvědčená, že takový zásah by K. nebezpečně poškodil. Ztratila by důvěru v dospělé, což by se negativně odrazilo v jejím psychickém vývoji. Rodiny si velmi váží, tvoří menšinu, která ještě dokáže ctít základní hodnoty lidského života. Přála by jim, aby již měli klid od neustálých podezřívání a napadání, aby své síly mohli věnovat dítěti místo úřadům, z jejichž strany ona sama očekávala pomoc a pochopení a ne překrucování skutečností.

C – PRÁVNÍ HODNOCENÍ

Provedeným šetřením jsem dospěl ke zjištění, že ve všech dokladech, včetně psychologických vyšetření pěstounů i dítěte předložených MPSV jsem našel pouze negativní hodnocení péče pěstounky i vývoje dítěte, což samo o sobě vzbuzuje pozornost a nutí k otázce, zda tento orgán státní správy přistupoval k případu vždy s náležitým vědomím nutnosti být maximálně objektivní, neboť základní známkou objektivity posuzování je zhodnocení jak záporných, tak kladných zjištění ve vzájemném vztahu. Nedá se totiž dost dobře předpokládat, že by zkoumaná osoba či jev vykazoval pouze záporné charakteristiky, a už vůbec si nelze představit, že by pěstoun, který prošel standardním postupem posuzování podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí a který byl seznán schopným péče o svěřené dítě, byl najednou shledán zcela nevhodným pro tuto péči a vykazoval veskrze záporné charakteristiky. Je třeba se ptát, co k takovému hodnocení MPSV

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

vedlo, vezmeme-li v úvahu zejména skutečnost, že tvrzení a zprávy MPSV jsou diametrálně odlišné od vyjádření všech ostatních institucí, včetně dotčeného krajského úřadu, a v rozporu s názory osob, které žijí v bezprostředním okolí paní N. a K.

Ve smyslu ustanovení § 45a zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, je smyslem pěstounské péče zajistit realizaci zájmu dítěte na řádné výchově. Zajisté, stát nese odpovědnost za tento typ náhradní rodinné péče a je zapotřebí, aby kvalitu péče mohl rovněž účinně ovlivňovat. Je ovšem otázkou, čeho chce přitom docílit. Měl-li by totiž veškeré pěstounské rodiče posuzovat prismatem ideální „profesionální“ pěstounské rodiny, která potřeby dítěte (a především pak materiální potřeby) zajišťuje na nejvyšším možném standardu, jak učinil v případě paní N., mohl by po určitém čase rezignovat na jakoukoliv „klasickou“ pěstounskou péči. Měřítka kladená na výkon pěstounské péče v zařízeních pro výkon pěstounské péče nebo v rámci uvažované pěstounské péče na přechodnou dobu budou samozřejmě odlišná a umožňují vysokou míru standardizace, proti níž nelze mnoho namítat. Jde totiž o zařízení, která by měla být specifická právě svou „profesionalitou“, která by měla umožnit reagovat na nejrůznější specifika dětí, u nichž bude zřejmé, že klasická pěstounská péče nebude buď pro jejich osobní vlastnosti, či pro poměry v jejich původních rodinách (s ohledem na to, že pěstounská péče má, stejně jako ostatní nástroje sociálně-právní ochrany dětí, vést především k obnovení narušených funkcí původní rodiny) vhodná. To ovšem neznamená, že by tyto formy pěstounské péče měly nahradit veškerou pěstounskou péči vykonávanou v rodinách bez zvláštního odborného zázemí a vedení.

Na základě závěrů svého šetření musím celý postup MPSV vyhodnotit tak, že byl zjevně motivován představou „typizovaného modelu pěstounské rodiny“, a nemohu se tak ztotožnit se samotným hodnocením úrovně péče paní N. a požadavkem MPSV, aby bylo dítě přemístěno do jiné pěstounské rodiny, musím upozornit i na další kroky MPSV, s nimiž se nemohu ztotožnit. Jako nevhodná vidím i opakovanou šetření a zejména zpracování psychologických posudků pracovníky MPSV. MPSV, jak samo sděluje, provádělo šetření na základě stížnosti přítele matky na dotčený krajský úřad. Není proto přípustné, aby provádělo šetření, která lze posoudit jako zasahování do soukromí rodiny v míře, která není nezbytně nutná. Opakované kontroly MPSV zaměřené na kvalitu pěstounské péče nemohu považovat za oprávněné už jenom z čistě formálního důvodu. MPSV mělo v rámci svého šetření prověřit postup krajského úřadu, vůči němuž směřovala

RODINA A DÍTĚ

stížnost. Místo toho se zabývalo dozorem nad výkonem pěstounské péče. Podle ustanovení § 11 zákona č. 359/1999 Sb., platného v době provádění šetření stížnosti, o sociálně-právní ochraně dětí, je úkolem obecního úřadu obce s rozšířenou působností poskytovat poradenství při výchově a péči o dítě. Krajskému úřadu je pak svěřeno zabezpečení konzultací o výkonu pěstounské péče. Ustanovení § 19 pak pověřuje obecní úřad obce s rozšířenou působností, aby sledoval vývoj dětí, které byly svěřeny do výchovy jiných fyzických osob než rodičů, a zároveň stanoví povinnost pravidelných návštěv těchto rodin. Toto je možné pouze na základě zvláštního oprávnění vydaného tímto úřadem, které musí mít zákonem předepsané náležitosti. Musí zde být uvedeno jméno, příjmení zaměstnance a jeho další identifikační údaje. MPSV tak bez jakékoliv opory odňalo funkce svěřené jiným orgánům a pod argumentem kontrolního šetření nahrazovalo jejich činnost – nahrazení činnosti však není úkolem kontroly!

Pokud se MPSV domnívalo, že krajský úřad ve své kontrolní funkci pěstounské péče selhává, mělo vyvodit důsledky vůči němu, a bylo-li přesvědčeno, že péče pěstounky vykazuje tak závažné nedostatky, aby je soud mohl považovat za důvod ke zrušení pěstounské péče, mělo svůj názor sdělit příslušnému soudu, neboť nikdo jiný, ani krajský úřad, ani MPSV, není oprávněn ve věci rozhodnout.

Jako zcela neadekvátní situaci v rodině cítím, s ohledem na výše uvedené, opatření navrhovaná MPSV týkající se zajištění nové pěstounské rodiny pro nezletilou K. Při osobním šetření došla zástupkyně k závěru, že dům N. je sice vybaven starším nábytkem (což bylo známo i soudu již před rozhodnutím o pěstounské péči), ale prostředí bylo klidné, příjemné a nezletilá se v něm chovala zcela přirozeně a spokojeně. Pokud jde o vytýkané nedostatky, musím konstatovat, že skutečnosti, na které MPSV poukazovalo, v jeho hodnoceních vynívají mnohem hůře, než je tomu ve skutečnosti, a jsou zkreslené.

Jako velmi podstatný důvod, proč by měla K. setrvat v pěstounské péči paní N., jsem také zhodnotil tu skutečnost, že paní N. zajišťuje kontakt s matkou a babičkou K., a to kontakt, který umožňuje K. vnímat matku jako přirozenou součást svého světa.

D – ZÁVĚR

Postup MPSV jsem zhodnotil jako chybný a trval na tom, aby nezletilá zůstala v pěstounské rodině a aby byla rodině věnována odborná pomoc.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...**DALŠÍ VÝVOJ PŘÍPADU:**

Protože úřad neakceptoval mé závěry uvedené ve zprávě o šetření, vydal jsem ve věci závěrečné stanovisko, kde jsem navrhl opatření k nápravě podle ustanovení § 20 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv. Na mé závěrečné stanovisko ve věci reagoval vedoucí úřadu tak, že mnou navrhovaná opatření k nápravě přijal.

V rámci přijatých opatření došlo ke změně postoje pracovníků MPSV a byla přijata opatření, která rodině pěstounů napomohou řešit případné další problémy. K. zůstala v pěstounské péči manželů N. a dále v ní prospívá.

RODINA A DÍTĚ

Sp. zn.: 3998/2005/VOP/KP

Ke zrušení
předběžného
opatření

Pokud dojde po nařízení předběžného opatření o umístění dítěte do kojeneckého ústavu či ústavní výchovy k takové změně podmínek v rodině, která umožňuje návrat dítěte zpět do rodiny, je povinností OSPOD, aby na novou situaci v rodině reagoval návrhem na zrušení předběžného opatření.

Závěrečná zpráva ve věci výkonu sociálně-právní ochrany nezl. D. P.

A – OBSAH PODNĚTU

Podle ustanovení § 14 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o veřejném ochránci práv“), jsem z podnětu M. P. dne 1. listopadu 2005 zahájil šetření správnosti postupu orgánu sociálně-právní ochrany dětí Městského úřadu B. (dále jen „OSPOD“) při výkonu sociálně-právní ochrany nezl. D. P., nar. 2005 rodičům M. P. a P. N., neboť došlo k jeho odnětí z rodiny na základě návrhu OSPOD na nařízení předběžného opatření.

B – SKUTKOVÁ ZJIŠTĚNÍ

■ Obsah spisu Om

Nezletilý D. P. se narodil dne 20. 10. 2005 z družského poměru M. P. a P. N. Rodina je v evidenci OSPOD ode dne 18. 10. 2005, kdy bylo sociálnímu úřadu oznámeno nejmenovaným zdravotnickým zařízením, že M. P. je těhotná, datum porodu má stanoveno na 1. 11. 2005, jako mladistvá měla mít zkušenosti s užíváním návykových látek (marihuana, pervitin) a měla žloutenku typu C (v r. 1999). V době těhotenství údajně několikrát užila blíže nespecifikovanou drogu.

Dne 21. 10. 2005 sociální pracovnice porodnice OSPOD oznámila, že u nich M. P. porodila syna D. P. V jejich materiálech bylo uvedeno, že matka v minulosti užívala drogy (pervitin). Sociální pracovníci však matka sdělila, že za celou dobu, kdy zjistila, že je těhotná, žádnou drogu neužívala. Dále uvedla, že s dítětem chce bydlet u svého přítele P. N., kde doposud žila, a chce o dítě pečovat. To, že by měla bydlet nějakou dobu u své matky, jak jí navrhovali pracovníci OSPOD, odmítala (odmítala o tom diskutovat). Na základě oznámení porodnice,

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

že matka porodila, bylo OSPOD provedeno šetření v místě bydliště matky v RD ve V., zda jsou zde vhodné bytové podmínky pro péči o dítě. Následuje citace výroků OSPOD k výsledkům šetření ze dne 21. 10. 2005, které jsou obsaženy v odůvodnění návrhu na nařízení předběžného opatření.

„Šetřením bylo zjištěno, že dům, do kterého chce matka přivést nezpl. D. P., připomínal spíše doupě a staveniště. V době šetření byl přítomen druh matky, který nás vpustil dovnitř domu. Kromě přítele matky se v místnosti zdržovalo několik dalších lidí a další přicházeli. Rodina obývá 2 místnosti RD. V pokoji, který by měl být pro matku a dítě, je položen pouze koberec a postýlka bez matrace, která je údajně u babičky, stejně jako celá výbavička pro dítě. Doma pro dítě neměli přichystané vůbec nic. V dalším pokoji, který rodina obývá, bylo několik postelí, na kterých byly naházené neustlané peřiny a další prádlo. Ve skříních a na nich byl evidentní nepořádek, na zemi jen malé kousky koberečků. Všechno chaoticky naházené na sobě, na okně místo záclon jen deky. V místnosti, která má sloužit jako kuchyně, nebyla na zemi udělaná podlaha, v podlaze vydrolený beton. V kuchyni není zabudovaná kuchyňská linka, kde by mohla rodina vařit, údajně vaří jen na vařiči. V kuchyni jsou vybourané v rohu místnosti díry do zdi, kterými se do domu mohou dostat jakákoliv menší zvířata, případně i hraboši. V bytové jednotce není zavedena voda, seká se elektřina, topení je na tuhá paliva, topí se pouze v místnosti, která má sloužit jako kuchyně. Další pokoj je nevytápěný. Sociální zařízení nelze používat, neboť v koupelně jsou postavené pouze přičky, záchod, přestože je vybudovaný, nelze rovněž používat, neboť nejsou udělané rozvody vody. Přítel matky uvedl, že používají sociální zařízení jeho matky, která bydlí v druhé polovině domu. Rovněž i tam jsou podmínky nevyhovující k bydlení. Dům z venkovní strany i jeho okolí a dvůr jsou v dezolátním stavu. Příslib přítele matky pana P. N., že dům do jejího příchodu s dítětem opraví (dodělá vodu, zabuduje linku, vymaluje, zakoupí nábytek, který má údajně objednaný, uklidí, dodělá elektřinu a podlahy), se jeví jako absolutně nereálný. K dotazu sociálních pracovníků ohledně užívání drog uvedl, že byl za držení drog údajně již trestně stíhán, ale nebylo mu nic prokázáno. Dále uvedl, že ví o tom, že se o něm vykládá, že v jejich domě je drogové doupě. Sdělil, že občas kouří marihuanu.“

„Rovněž bylo provedeno šetření u babičky, paní H. P., která nám uvedla, že dcera u ní již asi 5 let nebydlí. Bydlí u svého přítele. Bylo jí sděleno, že její dcera porodila a nemá vhodné bytové podmínky, do kterých by přivedla dítě. Babička nezletilého nám uvedla, že bydlí

RODINA A DÍTĚ

sama v podnájmu u svých rodičů a nemůže rozhodovat o tom, zda by tam její dcera mohla dočasně i s dítětem bydlet. Babička neměla zájem se sociálními pracovníci tuto otázku řešit, neustále poukazovala na to, že sama je v současné době nemocná, dcera je dospělá a má přítele, který se má o rodinu postarat. Potvrdila, že má u ní dcera nějaké oblečení pro dítě a matraci do postýlky. Za celou dobu rozhovoru nepochopila, že sociální pracovníce se snaží matce a dítěti pomoci a vyřešit na nějakou dobu jejich bytovou situaci. Ke skutečnosti, že matka má být i s dítětem v pondělí 24. 10. 2005 z porodnice propuštěna, se žádným způsobem nevyjadřovala a neustále poukazovala na to, že je dcera dospělá, inteligentní a má partnera, který se má o ni postarat. Připustila, že dcera měla problémy s užíváním návykových látek, ale matka se domnívá, že je to minulost. Jak na tom v současné době matka dítěte je, neví.“ (Pozn.: záznamy z uvedených šetření a jednání nejsou ve spisu obsaženy.)

Na základě těchto skutkových zjištění OSPOD dospěl k závěru, že matka se s dítětem nemůže vrátit do RD ke svému příteli, neboť tam nejsou vhodné bytové podmínky. Dále OSPOD dospěl k závěru, že matka nemá připravenou výbavičku pro dítě. Z těchto důvodů, které OSPOD rozšířil rovněž o podezření na drogovou závislost matky, podal dne 24. 10. 2005 návrh na nařízení předběžného opatření podle § 76a zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu, ve znění pozdějších předpisů, kterým se nezl. D. P. předal do péče KÚ.

Ze záznamů ve spise Om jsem dále zjistil následující. Dne 24. 10. 2005, tedy v den podání návrhu na nařízení předběžného opatření a jeho nařízení, se na OSPOD dostavila babička a uvedla, že byla dvakrát za dcerou v porodnici a domluvily se spolu, že, než bude mít dcera s dítětem vhodné podmínky k bydlení, bude bydlet s dítětem u ní v B. Připustila, že dne 21. 10. 2005, kdy ji navštívili pracovníci OSPOD s tím, zda by u ní dcera mohla bydlet, si neuvědomila závažnost situace a nevěděla, že situaci je potřeba okamžitě řešit. Pro vnučka má nakoupenou výbavičku. Dále uvedla, že M. P. v době těhotenství chodila hlídat dvě děti kamarádce. Domnívá se, že pokud by byly pochybnosti o její způsobilosti hlídat děti, určitě by jí je kamarádka nesvěřila. Paní H. P. trvala na tom, že dceři i vnukovi pomůže. Dále uváděla, že je přesvědčena, že dcera žádné návykové látky neužívá. Téhož dne se na sociální úřad dostavila i matka, M. P. (v doprovodu babičky). Prohlásila, že se o dítě chce starat a je schopná se o něj starat. Dále sdělila, že během těhotenství nebrala žádné drogy a ani teď je brát nebude. Během těhotenství pouze třikrát kouřila marihuanu, užití pervitinu odmítla. Připouštěla, že v minulosti návykové látky

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

užívala. Její současný přítel P. N. ji k drogám nepřivedl. OSPOD jí nabízel pomoc v případě, že by potřebovala zajistit protidrogové léčení. K tomu uvedla, že léčení nepotřebuje, že jsou pro ni drogy minulostí. Babička dále uvedla, že by byla ochotná se o vnuka starat v případě, že by matka nemohla.

■ Návštěva v místě bydliště babičky v B.

Pracovnice Kanceláře veřejného ochránce práv dne 23. 11. 2005 nejprve navštívily matku a babičku dítěte v B., kde matka v současné době bydlí. M. P. k případu uvedla, že předčasně porodila. V porodnici s ní hovořila sociální pracovnice nemocnice, která se jí ptala, zda neuzívá návykové látky a zda má vhodné podmínky pro dítě. To bylo vše. Na to, že by mohlo hrozit odnětí dítěte, ji nikdo neupozornil. Dál uvedla, že je pro ni nepochopitelné, jak je možné, aby jí hned po porodu dítě vzali, aniž by s ní věc důkladně probrali. Za synem jezdí na návštěvy 2–3× týdně s otcem nebo i s babičkou, to však nestačí. A vzhledem k tomu, že kojenecký ústav (dále jen „KÚ“) je vzdálený cca 40 km od místa bydliště, nemohou jej navštěvovat každý den, jak by si přáli. Vzhledem k tomu, že nemůže kojit (prodělala žloutenku typu C), není jí umožněn pobyt v KÚ.

K tomu, za jakých okolností byl podán návrh na nařízení předběžného opatření uvedla, že sociální pracovníci OSPOD navštívili den po porodu její matku a navrhovali, zda by byla ochotna nechat bydlet dceru s dítětem u sebe v B. z důvodu nevyhovujících podmínek ve V. Babička tento návrh logicky nejprve odmítla, neboť otázku, kde bude dcera bydlet, pokládala za její svobodné rozhodnutí. Navíc ani nevěděla o probíhající rekonstrukci v RD ve V. Ani neměla možnost s dcerou v tak krátké době situaci probrat. Nadto, jak sama uvedla, tento požadavek ji zaskočil, protože svou dceru a jejího přítele pokládá za dva svéprávné inteligentní mladé lidi, kteří by se sami měli v takových záležitostech rozhodnout. Sociální pracovníci ji přitom vůbec neupozornili na to, že pokládají situaci za natolik závažnou, že uvažují o podání návrhu na nařízení předběžného opatření. Pokud by ji na to upozornili, snažila by se samozřejmě dceru ihned kontaktovat a problém řešit, aby nemuselo dojít k nejhoršímu – odnětí dítěte z rodiny. M. P. dále uvedla, že asi měsíc před porodem byla v nemocnici, takže ani neznala přesně stav prací na RD ve V. Jakmile se s matkou dověděly o tom, že by mělo jít dítě do kojeneckého ústavu, situaci se snažily okamžitě řešit. Hned po propuštění z porodnice se dostavily obě společně na OSPOD, kde prohlásily, že půjdou bydlet do B., aby D. nemusel do kojeneckého ústavu. To však sociální pracovníky již nezajímalo,

RODINA A DÍTĚ

uedli, že „již mají věc vyřešenou, pro ně to tím skončilo, nyní ponechají věc na rozhodnutí soudu“.

Když pak četla, jakým způsobem OSPOD v návrhu na předběžné opatření popisoval jejich domácnost ve V., zjistila, že ve svých sděleních soudu vůbec nezohlednil, že domek v době jejich šetření právě procházel rekonstrukcí (v den šetření zrovna probíhaly ty nejhorší práce na zavedení vody). Vnímá to tak, že sociální pracovnice svá tvrzení o stavu domácnosti zcela zkreslily a použily v jejich neprospěch – „některá tvrzení OSPOD byla až k smíchu, jak zněla nesmyslně – když například četla o tom, jaký mají doma nepořádek, jako by se jednalo o trvale neudržovanou domácnost, přitom se jednalo o nepořádek související zcela jednoznačně s rekonstrukcí domku, nebo tvrzení, že se v domácnosti pohybovali cizí lidé a další přicházeli, přitom se jednalo o řemeslníky a dělníky, kteří pracovali na stavbě, a dále i tvrzení o dírách ve zdech, které evokovalo dojem, že tyto díry jsou zde trvale, přitom to bylo jen ten den z důvodu zavádění vody, apod.“ Sociální pracovnice domácnost popisovala, jako by se mělo jednat o trvale neudržovaný, doslova „vybydlený“ dům. Takové „překrucování“ skutečností si vysvětluje tím, že sociální pracovníci jsou vůči jejich rodině zaujatí, protože především její partner P. N. nemá v B. dobrou pověst. Je rázný povahy, a to se na malém městě netoleruje – „v tomto světle zprávu OSPOD podanou soudu chápe jako zcela jednostrannou, s cílem co nejvíce je v očích soudu zdiskreditovat; místo toho, aby OSPOD ocenil jejich snahu bytové podmínky si zlepšit, ještě to namířil v jejich neprospěch“.

K drogové závislosti uvedla, že je to pro ni již minulost. Nepopírá, že měla žloutenku typu C, ale to bylo v roce 1999, tedy před šesti lety, tehdy s drogami skončila. Příznává, že potom ještě občas kouřila marihuanu – v době těhotenství se to stalo asi třikrát. V současné době však vůbec žádné drogy nebere. Aby to OSPOD prokázala, je ochotná podrobovat se pravidelným lékařským vyšetřením.

■ Návštěva v RD ve V.

Jedná se o malý domek o dvou místnostech – ložnici a obývací pokoj, jehož součástí je menší kuchyně s potřebným vybavením – pračkou, ledničkou, vařičem atd. Vodovodní potrubí bylo dokončeno, tudíž žádné díry ve zdech již nikde nebyly. V domku je rovněž nové funkční WC. Koupelna ještě nebyla úplně dokončená, voda však tekla. Domek je vytápěn topením na tuhá paliva, které je v obývacím pokoji s kuchyní, bez problémů však vytopí i ložnici, která je hned vedle. Zamýšlejí koupit ještě nějaké elektrické vyhřívání.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

■ **Jednání na Městském úřadě v B. za účasti vedoucího odboru, pracovnice úseku sociální prevence a pracovnice úseku péče o rodinu**

Pracovníci OSPOD k důvodům podání návrhu na nařízení předběžného opatření uvedli, že podnětem pro zahájení jejich šetření bylo upozornění zdravotnických zařízení na podezření drogové závislosti u matky M. P., údajně měla brát drogy i v době těhotenství (zdroj této informace odmítli uvést, v předloženém spise rovněž chyběl jakýkoliv podklad). Dále uváděli, že je ve městě „obecně známo“, že zejména otec dítěte P. N. užívá návykové látky, především marihuanu „a v jeho domku se kdekdo schází“. Na základě uvedeného upozornění na matku tedy OSPOD vyslal komisi tří pracovníků OSPOD na místní šetření do domku ve V., při kterém zjistili, že jsou zde nevyhovující podmínky pro příchod novorozeného dítěte – „bylo to tam rozkopané, plno cizích lidí“ atd. (blíže viz odůvodnění návrhu na nařízení předběžného opatření). Komise se tedy odebrala na návštěvu do B. za matkou M. P., aby ji o situaci informovali a zjistili, zda by byla ochotna vzít dceru i s dítětem k sobě. Zde se však nesetkali s úspěchem. K dotazu, zda ji upozornili na hrozbu odnětí dítěte, sdělili, že nikoliv, nedokázali přesně vysvětlit proč. Uváděli, že jsou přesvědčeni, že babičce situaci dostatečně vysvětlili a poradili, co by bylo třeba dělat. Údajně s ní nebyla dobrá komunikace (pozn.: ve spise nejsou obsaženy žádné záznamy ze šetření, pouze návrh na předběžné opatření). K dotazu, jak měli podloženo při podávání návrhu své tvrzení, že matka je drogově závislá, uváděli, že vycházeli z informace o podezření na užití drog matkou v době těhotenství. K dotazu na původ informací o otci uvedli, že tyto informace jsou jim obecně známy.

C – PRÁVNÍ HODNOCENÍ

Základní otázkou při posuzování postupu OSPOD v případě nezl. D. P. je, zda skutečně byly dány důvody pro tak závažný zásah do rodinného a soukromého života, jakým bylo podání návrhu na vydání předběžného opatření podle § 76 a) o. s. ř. na nařízení ústavní výchovy, a zda bylo skutečně v zájmu dítěte nezbytné, aby byl D. P. matce odejmut a umístěn do KÚ.

Přestože o nařízení předběžného opatření a ústavní výchovy nakonec rozhoduje soud, nezbujuje to OSPOD odpovědnosti za jeho postup, neboť jakožto výlučný navrhovatel při podávání takových návrhů je povinen věnovat případu náležitou sociální péči a odpovědně posoudit, zda jsou skutečně dány předpoklady pro natolik závažný

RODINA A DÍTĚ

zásah do rodinného a soukromého života. Sociální pracovníci se v žádném případě nezabývají odpovědností za skutečnosti v návrhu uvedené, a to ani v případě, že soud tomuto návrhu vyhoví, neboť předkládají soudu vahou svého úřadu a posláním návrhy, které rozhodnutí soudu bezesporu významně ovlivňují. Navíc je zde ta skutečnost, že rozhodnutím soudu o nařízení předběžného opatření není pro OSPOD věc vyřešena. Po podání návrhu na nařízení předběžného opatření jsou sociální pracovníci povinni s rodinou intenzivně pracovat, a pomine-li důvod, na jehož základě byl návrh na nařízení předběžného opatření podán, mají v zájmu dítěte ihned podat soudu návrh na zrušení předběžného opatření.

Po prostudování Om spisu a provedení místních šetření jsem dospěl k závěru, že OSPOD Městského úřadu B. se již před podáním návrhu na nařízení předběžného opatření dopustil pochybení, když matku ani babičku nezl. D. P. neupozornil na možné následky dané situace (kdy v RD ve V. přechodně nebyly vhodné podmínky pro příchod novorozence dítěte). To dokládá i skutečnost, že matka s babičkou následně samy uváděly, že kdyby tušily, kam až tato situace může vést, jednaly by jinak, aby dítě nebylo vystaveno tak závažnému životnímu zásahu, jakým umístění v KÚ bezesporu je. Nelze akceptovat argument OSPOD, že rodina odmítala pomoc a nebyla ochotna spolupracovat, neboť v takovém případě bylo na místě zvolit vhodnější přístup ze strany pracovníků OSPOD a upozornit na možné následky odmítnutí jimi navrženého řešení situace. Přihlédnou-li dále k tomu, že sociálním pracovníkům muselo být zcela zřejmé, že v RD ve V. se jednalo o přechodný stav domácnosti způsobený probíhající rekonstrukcí domku, musím jejich postup označit jako zneužití institutu předběžného opatření, neboť v návrhu na nařízení předběžného opatření a ústavní výchovy OSPOD poskytl soudu, dle mého názoru, neobjektivní hodnocení stavu domácnosti a zkrácené informace o rodičích dítěte (z návrhu dostatečně jasně nevyplývá, že stav domácnosti byl zapříčiněn probíhající rekonstrukcí domu – tedy např. že popisované díry ve zdi zde byly z důvodu zavádění vody; že cizími lidmi v domě byli řemeslníci apod.). Situace navíc byla řešitelná dočasným bydlením u babičky v B. či jinde (např. domov pro matky s dětmi). V tomto světle se pak jeví účelovými i tvrzení o tom, že matka neměla připravenou výbavičku pro dítě, když v zápětí OSPOD sám v návrhu uvádí, že babička potvrdila sdělení dcery, že má některé věci pro dítě zatím u ní. Tato tvrzení si sociální pracovníci neověřili a v návrhu soudu uvedli, že matka výbavičku pro dítě nemá.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

OSPOD svůj návrh dále odůvodnil nepodloženými tvrzeními o otci dítěte a o drogové závislosti matky, resp. podezření z drogové závislosti matky, které opírá o její zkušenosti s drogami z minulosti. Dále také obecným míněním o matce a jejím příteli v místě bydliště, ve spojení s údajným anonymním upozorněním (které však odmítli pracovníci OSPOD při šetření doložit). Ani v případě, že by se u matky prokázalo občasné užívání návykových látek, nelze z toho zcela automaticky, pouze na základě úvahy sociálních pracovníků, dovozovat matčinu výchovnou nezpůsobilost.

Dále pak za situace, kdy matka již souhlasila s bydlením u své matky v B., což po ní sami pracovníci OSPOD původně žádali (což společně se svou matkou sdělily OSPOD dne 24. 10. 2005 oznámila – viz záznamy ze spisu Om), OSPOD na tuto skutečnost odmítl náležitě reagovat s tím, že v této fázi, kdy předběžné opatření bylo nařízeno, již ponechá věc v kompetenci soudu. Přitom měl na základě změny okolností podat návrh soudu na zrušení předběžného opatření.

Konečně nemohu ponechat bez povšimnutí ani pochybení OSPOD při vedení spisové dokumentace, když v tak závažném případě, jakým je podání návrhu na nařízení předběžného opatření, neobsahovala záznamy ze šetření ani další podklady pro podání návrhu.

S ohledem na výše uvedené musím konstatovat, že na základě svých šetření jsem nabyl přesvědčení, že nedostatky na straně rodiny nebyly nepřekonatelné a nenabýly takové závažnosti, která by ospravedlnila tak zásadní zásah do soukromého a rodinného života, jakým bylo nařízení předběžného opatření. OSPOD podle mého názoru neměl dostatečné podklady pro navržení tak radikálního a nevratného zpřetrhání přirozených rodinných pout. Neprojevili dostatečnou snahu o řešení situace (lepším vysvětlením nutnosti řešit bytové podmínky a kompetencí OSPOD, upozorněním na možnost nařízení předběžného opatření, nabídkou i jiného přechodného bydlení; co se pak týče pochybností o výchovné způsobilosti rodičů stanovením dohledu nad výchovou apod.). Adekvátně nereagoval na změnu poměrů návrhem na zrušení předběžného opatření v situaci, kdy si matka zajistila vhodné bydlení.

D – ZÁVĚR

Vzhledem k dosavadnímu průběhu šetření shrnuji, že jsem v souladu s ustanovením § 18 odst. 1 zákona o veřejném ochránci práv shledal v postupu OSPOD Městského úřadu B. při výkonu sociálně-právní ochrany nezl. D. P. následující pochybení:

RODINA A DÍTĚ

1. neupozornil matku ani babičku na svůj záměr řešit situaci podáním návrhu soudu na nařízení předběžného opatření o svěření dítěte do KÚ a na nařízení ústavní výchovy,
2. podal návrh soudu na nařízení předběžného opatření a ústavní výchovy na základě neobjektivních informací o stavu domácnosti a rodičích dítěte,
3. nepracoval s rodinou s cílem urychleného vyřešení dané situace v zájmu dítěte,
4. nenabídl matce více možností řešení dočasně nepříznivé bytové situace,
5. nevyužil mírnějších prostředků řešení rodinné situace (pochybností o výchovné způsobilosti rodičů), např. dohledu,
6. nepodal návrh na zrušení předběžného opatření v situaci, kdy si matka zajistila vhodné bytové podmínky,
7. nevede správně spisovou dokumentaci, neboť tato neobsahuje písemné podklady návrhu předběžného opatření.

Musím tedy konstatovat, že výše uvedenými pochybeními se OSPOD dopustil porušení právních předpisů, principů dobré správy a etických pravidel sociální práce.

DALŠÍ VÝVOJ PŘÍPADU

Zpráva byla zpracována ke dni 2. ledna 2006. Po vydání této zprávy bylo dítě navraceno do rodiny se stanovením dohledu nad výchovou. Vzhledem k tomu, že tento případ svědčí o výrazných nedostatecích v sociální politice města B., požadoval ochránce systémová opatření k nápravě ke zkvalitnění sociální práce OSPOD.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

Sp. zn.: 2653/2005/VOP/AŽ

Přestože o nařízení předběžného opatření a ústavní výchovy autorita-
tivně rozhoduje soud, nezabývá to orgán sociálně-právní ochrany od-
povědnosti za podání návrhu. Jakožto výlučný navrhovatel při podá-
vání takových návrhů je povinen zkoumat, zda jsou podmínky pro
natolik závažný zásah do rodinného a soukromého života splněny.

OSPOD jako
navrhovatel
ústavní
výchovy

Závěrečná zpráva ve věci nařízení ústavní výchovy nezletilých sourozenců S.

A – OBSAH PODNĚTU

Šetření jsem zahájil na základě podnětu paní S. S., která se na mě obrátila se žádostí o přezkoumání postupu Magistrátu města T. (dále jen „OSPOD T.“) při výkonu sociálně-právní ochrany svých 6 dětí. Uvedla, že ona a její manžel jsou vazebně trestně stíháni, a proto jim bylo odebráno a umístěno do diagnostického ústavu v L. jejich 6 dětí, aniž by OSPOD T. zjišťoval, zda nelze dočasně zajistit výchovu dětí jinak – u jejich prarodičů.

B – SKUTKOVÁ ZJIŠTĚNÍ

V rámci šetření, které jsem rozšířil i na postup Městského úřadu R. L.¹¹⁸ (dále jen „OSPOD R. L.“), jsem zjistil, že s rodinou začal OSPOD R. L. pracovat v červnu 2004, a to v souvislosti se stížnostmi na chování nejstaršího syna L. S. ve škole. Pohovor kurátora s otcem nevedl ke zlepšení jeho chování, L. S. v červnu několikrát napadl spolužáka a učitelku základní školy. V listopadu 2004 proběhlo hlavní líčení ve věci uložení výchovného opatření ochranné výchovy L. S., v prosinci 2004 provedl kurátor šetření v rodině L. S., zjistil, že se celá rodina stěhuje do města T. Proto OSPOD R. L. vyzval OSPOD T. o zjištění přesné adresy rodiny L. S.

Počátkem května 2005 kontaktoval OSPOD T. OSPOD R. L., informoval o zadržení rodičů a nutném umístění L. S. a jeho pěti sourozenců. OSPOD R. L. sdělil OSPOD T., že sourozence nelze umístit v rodině, neznají rodinné příslušníky, kteří by alespoň dočasně mohli

¹¹⁸Místně příslušný OSPOD pro výkon sociálně-právní ochrany – rodina byla trvala hlášena v městě R. L.

RODINA A DÍTĚ

zajistit péči o sourozence, resp. neznají nikoho, kdo by měl vhodné podmínky. OSPOD T. podal návrh na předběžné opatření a informoval OSPOD R. L. o umístění sourozenců do DDÚ v L. V květnu 2005 L. S. utekl z DDÚ, OSPOD R. L. zjistil, že se pohybuje v místě bydliště rodiny ze strany matky. V srpnu utekli další 2 sourozenci, byli zadrženi ve vazební věznici při návštěvě matky. Po celou dobu útěku se sourozenci zdržovali u tety z matčiny strany v městě R. L. Koncem srpna 2005 všech pět sourozenců uteklo z DD (kde byli spolu umístěni), OSPOD R. L. kontaktoval dědečka sourozenců, apeloval na vrácení dětí, které den poté dědeček vrátil zpět.

Prarodiče a sourozenci matky dětí kontaktovali OSPOD R. L., měli zájem o péči a výchovu sourozenců po dobu uvěznění rodičů, což OSPOD podmínil platnou nájemní smlouvou na byt. L. S. byl dále na útěku, páchal trestnou činnost, zdržoval se v městě R. L., rodinní příslušníci nesdělili, kde je, proto podal OSPOD R. L. na prarodiče trestní oznámení.

Dále jsem zjistil, že rodina obývala v minulosti obecní byt, z důvodu neplacení nájemného došlo k soudnímu vystěhování do bytů pro neplatce (holobytů). V této době již rodiče s největší pravděpodobností distribuovali drogy, o možné závislosti rodičů sociální pracovníci nic nevěděli. Otec sourozenců byl několikrát a dlouhodobě ve výkonu trestu, v té době se pravděpodobně rodina dostala do finančních potíží a přestala platit nájemné za obecní byt. I když rodiče, resp. matka sourozenců pobírala dávky státní sociální péče a sociální pomoci, zvláštní příjemce ustanoven nikdy nebyl, ačkoliv již dluhy na nájemném a službách za užívání bytu existovaly. Někteří ze sourozenců navštěvovali zvláštní školu, sociální pracovníci nevěděli proč.

Ze strany prarodičů, zejména dědečka, byl od počátku umístění vnuků v DD proječován velký zájem, často je navštěvoval, vozil je za matkou do vazební věznice, spolupracoval se sociálními pracovníky. Prarodiče a sourozenci matky podali u soudu v květnu 2005 návrhy na svěřeni sourozenců do výchovy formou návrhu na předběžné opatření. Soud návrhy zamítl.

OSPOD T., který vedl spisovou dokumentaci Nom, mě informoval o krocích, které podnikl po zadržení rodičů sourozenců. Sdělil, že sourozenci museli být umístěni v DDÚ, protože OSPOD R. L. je informoval, že neexistuje nikdo z rodiny, kdo by mohl zajistit jejich dočasnou výchovu a péči. Popřel, že by o existenci rodiny, resp. jejímu pobytu v městě T. byl informován, že by rodinu znal.

Matka sourozenců byla koncem prosince 2005 propuštěna z vazební věznice, požádala OSPOD R. L. o vystavení propustky dětí

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

a žádala o svěřeni dětí do výchovy. Za pomoci sociální pracovnice podala soudu žádost o svěřeni dětí do výchovy a péče. Dědeček sourozenců dostal před Vánoci 2005 přidělen byt, resp. holobyt, ve kterém žila i jeho dcera a děti, když přijely na návštěvu.

C – PRÁVNÍ HODNOCENÍ

Základní otázkou při posuzování případu nezletilých sourozenců bylo, zda byl dostatečně spolehlivě zjištěn skutečný stav před podáním předběžného opatření. Tvrzení sociálního pracovníka OSPOD R. L. a sociální pracovnice OSPOD T. ohledně možného umístění sourozenců k rodinným příslušníkům matky dětí se lišila. Ze spisového materiálu a ani pohovorem při místním šetření na dotčených úřadech s pověřenými pracovníky Kanceláře veřejného ochránce práv se nepodařilo skutečně zjistit a prokázat, zda OSPOD R. L. sdělil OSPOD T., že nezná žádné rodinné příslušníky, či zda sdělil, že nezná nikoho z rodinných příslušníků, kdo by mohl přicházet do úvahy, aby mu byly svěřeny děti. Šlo o tvrzení proti tvrzení. Obsah zaznamenaných hovorů mezi úřady ve spisovém materiálu však nasvědčoval tomu, že OSPOD R. L. sdělil, že nikoho z rodinných příslušníků sourozenců nezná.

Matka v podnětu uvedla, že děti měly od sociálních pracovníků OSPOD T., kam byly převezeny po zatčení rodičů, zakázáno kontaktovat prarodiče, taktéž sdělila, že sociální pracovníci OSPOD T. ani OSPOD R. L. neinformovali prarodiče sourozenců o jejich zadržení a o tom, že se děti ocitly zcela bezprizorné a bez prostředků. V rodině matky dětí byly úzké vazby, a to nejen mezi matkou a dětmi, ale i mezi dalšími rodinnými příslušníky, nebyl tedy důvod nevěřit informaci matky o přání dětí kontaktovat prarodiče. Z jakého důvodu k tomu nedošlo, jsem nezjistil, ani to, jak se prarodiče dozvěděli a kdo je informoval o zadržení dcery a umístění vnuků do dětského diagnostického ústavu na základě PO.

Nařízení předběžného opatření v případě nezletilých sourozenců S. jsem viděl zejména jako důsledek absence jakékoliv sociální práce. S ohledem na skutečnost, že všechny právní předpisy upravující tuto oblast sociálně-právní ochrany dětí předpokládají prevenci, přímou pomoc, sociální práci s rodinou i výchovnou a poradenskou činnost, je zřejmé, že k návrhu na vydání předběžného opatření je možno přikročit až po vyčerpání všech povinností a možností, které právní předpisy orgánům sociálně-právní ochrany dětí k nápravě situace v rodině stanoví. OSPOD R. L. měl dostatek indicií, aby s rodinou aktivně pracoval a plnil tak svou zákonnou povinnost.

RODINA A DÍTĚ

Nejistil jsem, že by OSPOD T. sám aktivně prováděl šetření v rodině, prováděl s rodinou sociální práci atd. Podání návrhu na předběžné opatření bylo konečným důsledkem nečinnosti sociálních pracovníků, ačkoliv věděli o problémech v rodině.

Z vyjádření sociálních pracovníků a obsahu spisové dokumentace jsem dospěl k závěru, že naprosto selhala komunikace mezi pracovníky OSPOD R. L. navzájem – mezi odborem státní sociální podpory, bytovým odborem a OSPOD, stejně jako mezi kurátorem a pracovníky OSPOD. Taktéž komunikace mezi sociálními pracovníky OSPOD T. a OSPOD R. L. ve velké míře přispěla k umístění sourozenců do DD.

D – ZÁVĚR

Postup OSPOD R. L. a OSPOD T. jsem zhodnotil jako chybný, protože absentovala jakákoliv sociální práce s rodinou a byly nedostatečně prošetřeny poměry před podáním návrhu na vydání předběžného opatření podle § 76a občanského soudního řádu.

DALŠÍ VÝVOJ PŘÍPADU:

Zejména OSPOD T. neakceptoval mé závěry uvedené ve zprávě o šetření, proto jsem vydal ve věci závěrečné stanovisko, kde jsem navrhl opatření k nápravě podle ustanovení § 20 odst. 1 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv. Na mé závěrečné stanovisko reagovali vedoucí úřadů tak, že navrhovaná opatření k nápravě přijali.

V rámci přijatých opatření došlo k přesnému vedení záznamů o úkonech ve spisových dokumentacích, byl projednán a naplánován další postup a práce s rodinou sourozenců S.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...**Sp. zn.: 5726/2006/VOP/IKČ**

Nepřiměřeným trváním na dodržování denního harmonogramu a režimu dítěte je pouze demonstrována nadřazenost pracovníků ústavního zařízení jako dospělých osob se svrchovanou autoritou. Požadavkem striktního dodržování režimu je potlačen základní rys člověka, kterým by měla být schopnost žít jako jedinec schopný se rozhodovat, jenž nese za své chování odpovědnost a neočekává od ostatních, že ji za něj převezmou. Nelze a priori popírat potřebu zakotvení základního režimu u malého dítěte; základním principem, který by však měl stát vždy nejvýše při organizaci prvních let života dítěte, je respekt k jeho potřebám a možnostem. Samo dítě může být respektu k určitým pravidlům a vnitřnímu ztotožnění s morálními hodnotami schopno pouze tehdy, je-li samo respektováno a je-li mu rovněž dán prostor k vlastnímu názoru či utřebenému postoje.

Zařazení nároku dítěte umístěného v dětském domově na kontakt s rodinou do systému odměn a trestů, jakož i vázanost délky a průběhu návštěvy těchto osob na chování dítěte je v hrubém rozporu s článkem 9 Úmluvy o právech dítěte a je tak neoprávněným a nezákonným omezením práva dítěte na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami. Takové opatření ze strany dětského domova je rovněž porušením ustanovení § 20 odst. 1 písm. n) zákona o výkonu ústavní výchovy.

Zpráva o výsledku šetření ve věci výkonu státní správy se zaměřením na ochranu práv dětí umístěných v dětském domově**A – OBSAH PODNĚTU**

V blíže nejmenovaném časopise byly publikovány dva články, ve kterých děti z Dětského domova v K. L. podrobně popsaly nová pravidla, která byla do jejich dětského domova přijata vedením ústavního zařízení. Dle zmíněného opatření byly děti dle svého chování a školního prospěchu rozdělovány do pěti výchovných skupin A–E. Každá výchovná skupina měla svůj režim, systém odměn a trestů.

Nejhorší byla skupina E, ve které bylo zakázané téměř vše a kde platil zvláštní a nejtvrdší režim v domově. Děti zde umístěné měly minimální kapesné a omezený výběr peněz. Děti byly neustále pod

RODINA A DÍTĚ

dozorem. O prázdninách, sobotách a nedělích měly děti budiček v 7:00 hod, následně musely vykonávat pracovní úkoly po celý den, tj. od 8:00 do 20.00 hod, od 20:00 do večerky musely být děti ve svém pokoji – povolena byla četba novin, knih, studium. Dětem byly zrušeny volné vycházky, sledování TV, poslech hudby. Děti neměly povoleny návštěvy rodičů, dovoleno nebylo ani navštěvování ostatních dětí v jejich pokojích, ani svévolný pohyb po budově. Vánoční dárek v hodnotě do výše 200 Kč jim byl určen vychovatelem a musel být schválen ředitelkou DD. Děti měly rovněž upraven jídelníček; porce podle norem bez přídavků, bez sladkostí, k pití pouze vodu a čaj. Upraven byl rovněž jejich šatník a botník – oblíbené oděvy děti musely samy vynést na půdu a poskládat je do komínků.

Na základě výše uvedených informací¹¹⁹ zahájil veřejný ochránce práv šetření z vlastní iniciativy ve věci výkonu státní správy se zaměřením na ochranu práv dětí, které byly umístěny v dětském domově v K. L. na základě nařízené ústavní výchovy.

B – SKUTKOVÁ ZJIŠTĚNÍ

V Dětském domově v K. L. provedl ochránce neohlášenou celkovou kontrolu tohoto ústavního zařízení se zvláštním zaměřením na ověření informací o systému výchovných skupin a případné hodnocení souladu tohoto motivačního systému s právní úpravou platnou pro oblast sociálně-právní ochrany dětí a výkon ústavní výchovy¹²⁰ a s principy dobré správy ve smyslu § 1 zákona o veřejném ochránci práv.

V době provedení šetření bylo v Dětském domově v K. L. umístěno 24 dětí ve věku od 5 do 21 let. Děti byly rozděleny do 3 rodinných skupin, ve kterých bylo umístěno 6-8 dětí; aktuální obsazení rodinných skupin bylo 9, 8 a 7 dětí.

■ Rozhovor se zaměstnanci dětského domova

Zástupkyně ředitelky M. D., dočasně pověřená vedením dětského domova v K. L., k přijetí předmětného opatření sdělila, že systém výchovných skupin je specifickým systémem hodnocení dětí v rámci každé ze tří rodinných skupin. Výchovné skupiny A-E byly dle vyjádření zástupkyně ředitelky zavedeny v důsledku narůstajících

¹¹⁹Dle ustanovení § 9 písm. d) a § 14 zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁰Tj. se zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy, ve znění pozdějších předpisů, a zákonem č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

výchovných problémů dětí, které nastaly o letních prázdninách – zejména se mělo jednat o útěky, výchovné problémy dětí na letním táboře, jejichž důsledkem bylo mimo jiné i vrácení některých dětí z tábora před jeho oficiálním ukončením. Motivační systém výchovných skupin byl popsán jako škála hodnotících kritérií, která byla posuzována u každého dítěte individuálně, aniž by byly segmentovány rodné skupiny. Každé dítě bylo hodnoceno zvlášť a podle předem stanovených kritérií zařazeno do skupiny A až E. Komplexní hodnocení probíhalo každý měsíc, když děti dostávaly kapesné – po celý následující měsíc dítě buď setrvalo v původním zařazení, nebo postoupilo do skupiny nižší, případně vyšší. Po dobu jednoho měsíce pak bylo dítě sledováno a následně hodnoceno zejména podle toho, jak se chovalo, jak reprezentovalo dětský domov a jaký mělo školní prospěch.

Z vyjádření jedné z vychovatelek dětského domova bylo zjištěno, že pro účely práce s dítětem, jemuž byly vytknuty nedostatky, byly nově zavedeny denní záznamy o dětech, které byly používány k jejich pozdějšímu hodnocení. Tím měly být zajištěny informace o nedostatcích každého dítěte v průběhu hodnoceného období. S dětmi byly průběžně vedeny motivační pohovory, při nichž děti byly průběžně a dopředu seznamovány s důsledky opomenutí, příp. chybného plnění svých povinností.

V době provedení šetření ochráncem se však ve skupině A nacházelo pouze jedno dítě. Zástupkyně M. D. připustila, že s ohledem na vrozené dispozice dětí (rozřazení probíhalo i dle prospěchu ve škole) jich ve skupině „A“ ani v budoucnu mnoho nebude. Je-li hodné, pečlivé dítě zařazeno do skupiny „B“ pouze kvůli školnímu prospěchu, má to být pro něj motivací k získání lepších školních výsledků. K dotazu, zda konkrétní nedostatky jednotlivého dítěte, které vedly k jeho zařazení do nižší skupiny, jsou s ním individuálně řešeny, bylo zjištěno, že v tomto směru s každým dítětem pracují vychovatelky. Za dobu existence systému je sledováno zlepšení v chování i prospěchu dětí.

K systému zařazení do skupin bylo zaměstnanci dětského domova především zdůrazněno, že do skupiny E by se nemělo žádné dítě dostat. Skupina „E“ obsahovala mimo jiné omezení šatníku a jídla. Omezením šatníku se rozumí zákaz užívání atraktivních kusů oblečení, které nesmí dítě nosit po dobu, kdy je umístěno v této skupině. Atraktivní kusy oblečení jsou vyčleněny ze šatníku, umístěny na půdičce a srovnány v komínku, což byly děti nuceny činit samy pod dozorem vychovatelek. Atraktivním oblečením byly míněny zejména kšiltovky, trička – fotbalové dresy aj. Omezením jídelníčku bylo třeba rozumět zákaz sladkostí a odměn. Porce jídla odpovídaly dle sdělení

RODINA A DÍTĚ

zástupkyně zákonným normám, omezení spočívalo v nemožnosti přidat si; na ovoce a zeleninu se omezení nevztahovalo. Samotné děti nicméně uváděly, že po dobu zařazení ve skupině „E“ měly hlad.

Dalším bodem jednání byl zákaz a omezování nárokových návštěv dětí (tj. rodičů, jiných osob odpovědných za výchovu a tzv. osob blízkých), jejich vázanost na chování dítěte a omezení (příp. zákaz) telefonického kontaktu s rodinou. K tomu bylo doslovně citováno z dodatku k vnitřnímu řádu DD K. L., z ustanovení platného pro skupinu „E“¹²¹ a částečně i pro skupiny „C“ a „D“. Pokud rodič či jiná osoba blízká v době zařazení dítěte do skupiny s omezením přijel, nebylo jim sice v návštěvě zcela bráněno, nicméně návštěva byla časově omezena, návštěvě s dítětem nebylo povoleno jít mimo areál dětského domova a návštěva musela proběhnout tak, aby nenarušila program dítěte v dětském domově. Návštěvy obecně byla v Dětském domově v K. L. vyhodnocovány dle aktuální situace tak, aby nebyl narušen denní režim dítěte. I pokud se jednalo o ohlášenou návštěvu, byla tato omezena na max. 2 hodiny. Návštěvní den byl pouze v neděli dopoledne, nebo dle domluvy a předchozích zkušeností s konkrétním dítětem a jeho rodiči i v jiný termín. Stalo-li se, že rodič přijel ve všední den neohlášen, nebylo to ze strany domova vnímáno pozitivně, neboť návštěva zasahovala do programu dítěte, včetně učení.

Ve skupině „D“ a „E“ taková pravidla neplatila, zde byly jakékoli návštěvy zakázány. V každém případě, pokud by rodiče (jiné osoby odpovědné za výchovu, případě osoby blízké) přesto navštívili dítě umístěné ve skupině „D“ nebo „E“, návštěva by byla umožněna, ale jednalo by se o návštěvu v domově nebo na přilehlé zahradě v intervalu 15 až 20 minut.

Ohledně pobytu dítěte u rodičů, příp. osob odpovědných za jeho výchovu či osob blízkých, zástupkyně ředitelky M. D. sdělila, že dětský domov je první, kdo o pobytu dítěte doma rozhoduje, nikoli OSPOD. Podle toho, jak se dítě chová, v jaké je skupině, jaké následky měla na dítě a jeho výchovný proces poslední návštěva v jeho rodině. Doslovně citováno, „...„OSPOD může sice prošetřit poměry v rodině, ale o tom, zda dítě půjde domů či nikoli, rozhoduje jeho situace (postavení) v domově. Pouze pokud DD vydá povolení, může OSPOD rozhodnout o pobytu dítěte doma“.

Rovněž bylo zjišťováno, v jaké míře jsou využívány návštěvy jiných osob – tj. kamarádů, přátel, spolužáků. Taková návštěva probíhala

¹²¹– „...zákaz všech návštěv, kamarádů, přátel; žádné používání telefonů a tel. rozhovory se nepřipouští.“

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

v Dětském domově v K. L. tím způsobem, že cizí dítě přišlo na návštěvu, zazvonilo a spolu s dítětem z dětského domova odešly ven. Děti si tedy musely návštěvu kamarádů plánovat na dobu, kdy měly povolenu vycházku s dětského domova. Prioritou pro rozhodování povolení vycházky bylo, aby návštěva nenarušila program domova (jak celkový, tak individuální program konkrétního dítěte). Kritériem pro povolení návštěvy bylo samozřejmě mimo jiné chování dítěte a jeho zařazení do skupiny.

Šetřením bylo dále zjištěno, že děti neznají jméno svého sociálního pracovníka OSPOD nebo jiné organizace, na které se mohou obrátit v případě pocitu krize. Dítě má k těmto informacím a kontaktům přístup jedině přes personál dětského domova.

■ Rozhovory s dětmi

Šetřením bylo prokázáno, že výchovné skupiny byly zavedeny na tábore, asi tedy v polovině letních prázdnin v důsledku špatného chování některých dětí. Se svými právy a povinnostmi byly děti seznámeny až v době, kdy se zavedly výchovné skupiny, neboť to se četl v komunitě celý vnitřní řád.

Rozhovorem s dětmi bylo zjištěno, že převážná část z nich vnímala nový motivační systém negativně. Pouze některé děti umístěné ve skupině „B“ vnímaly systém jako motivační, neboť důvodem jejich zařazení do skupiny „B“ byl zpravidla pouze horší školní prospěch. Průměrné známky dětí ve skupině „B“ byly mezi 1–2, a to bez ohledu na vrozené dispozice dětí, nebo jejich snahu. Děti vnímaly jako nespravedlivé, že jsou trestány za prospěch. Mnohé děti uváděly, že mají-li špatnou známku, snaží se si ji napravit, učí se více než jindy. Nicméně i pokud si známku napraví a získané hodnocení je pro ně úspěchem, nedosáhnou výborného hodnocení, protože nemohou být nikdy ve skupině „A“ a nikdy nezískají výhody.

Jak bylo dále prokázáno, děti umístěné ve skupině „C“ nebo „D“ nedokázaly vyjma různé intenzity trestů popsat rozdíl mezi těmito dvěma skupinami a kritérii pro zařazení do nich. Dle dětí se v domově změnilo hlavně to, že děti tetám nevěří a bojí se projevit kvůli propadu do horší skupiny. Dříve, když děti něco provedly, oznámily to samy tetě a věděly, že se věc vyřeší. Dnes se bojí skupiny „E“.

Děti rovněž upozorňovaly na terorizování (*takto označeno chlapcem*) ze strany tet; po zavedení nového systému byly prokazatelně některé děti upozorňovány, že se nehodí do lepší skupiny, že jsou pomalé (např. u stlaní postele) a na lepší hodnocení nemají.

RODINA A DÍTĚ

C – PRÁVNÍ HODNCENÍ

Podle ustanovení § 1 odst. 2 zákona o veřejném ochránci práv se veřejný ochránce práv zabývá ochranou dětí umístěných v zařízeních, kde se vykonává ústavní či ochranná výchova. Ochránce působí k ochraně těchto osob před jednáním institucí, v nichž jsou umístěny, pokud je toto jednání v rozporu s právem, neodpovídá principům demokratického právního státu a dobré správy, jakož i před nečinností těchto institucí, čímž přispívá k ochraně jejich základních práv a svobod.

V souladu s ustanoveními citovaného zákona se ochránce zabývá i takovým jednáním, které není v přímém rozporu s právními předpisy, lze ho však označit pojmem špatná správa; tímto rovněž přispívá k posílení ochrany na svobodě omezených osob před tzv. špatným zacházením, kterým je třeba v obecné rovině rozumět jednání, jež nerespektuje lidskou důstojnost. Podle míry zásahu do lidské důstojnosti, nebo dokonce do tělesné integrity, může mít špatné zacházení konkrétně podobu mučení, krutého, nelidského či ponižujícího zacházení nebo trestání, ale i neúcty k člověku a jeho právům, nerespektování jeho soukromí apod. Formálně může špatné zacházení spočívat v porušování základních práv garantovaných Listinou základních práv a svobod nebo mezinárodními úmluvami, překračování zákonů a podzákonných právních předpisů, neplnění více či méně závazných instrukcí a pokynů a v nedodržování neprávních standardů nebo „měkkých“ právních norem.

Po důkladném prostudování všech relevantních skutkových zjištění dospěl ochránce k následujícímu právnímu hodnocení.

■ **Systém odměn a trestů, resp. bodový hodnotící systém**

Diferenciace dětí podle chování – členění dětí do jiných než rodinných skupin, není podle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy, v dětském domově možné. Jiné oprávnění ředitelky dětského domova z citovaného zákona nevyplývá, a to ani jakkoli extenzivním výkladem.

Realizace bodovacího systému vede dle názoru ochránce pouze k tomu, že si děti nezvolí dobré chování proto, že by uznaly hodnoty, které k němu směřují, a přijaly je za své, nýbrž proto, aby postoupily do vyšší výchovné skupiny spojené s více výhodami. V tomto ohledu má ochránce za to, že individuální přístup, na který klade důraz organizační řád ústavu, je v důsledku bodovacího systému potlačen. Po provedených rozhovorech s dětmi umístěnými v Dětském domově K. L. nelze než přijmou závěr, že kvalitní příprava dětí na život po opuštění

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

ústavního zařízení prostřednictvím bodovacího systému není možná, protože děti přizpůsobují své chování účelově tomu, aby získaly přislíbené výhody.

Základní metodou práce s dítětem má být rozhovor, jako způsob dorozumívání dvou nebo více osob, sdělování a sdílení pocitů, názorů a zkušeností. Jde o to, aby se komunikující lidé pochopili a poskytli si zpětnou vazbu. Pouze pasivní poslouchání toho, co říká vychovatelka dětského domova, nestačí k efektivnímu přijetí pravidel a vnitřnímu ztotožnění dítěte s morálními hodnotami. Respektu k nim může být dítě schopno pouze tehdy, je-li samo respektováno a je-li mu rovněž dán prostor k vlastnímu názoru či utřebenému postoje. Za zcela neslučitelné s tezemi a cíli, které si Dětský domov K. L. zakotvil ve svém vnitřním a organizačním řádu, jakož i se základními zásadami práce pedagogických pracovníků s dětmi, považuje ochránce zneužívání zavedeného systému výchovných skupin k nátlaku na děti, jakož i využívání existence a možnosti umístění do výchovných skupin „D“ a „E“ k zastrašování dětí.

System výchovných skupin dále nebyl schopen reflektovat či zohlednit skutečnost, že dítě se špatným nebo horším školním prospěchem, které je jinak hodné, pečlivé, nemá problémy v rámci rodinné skupiny a naopak pomáhá i nad rámec svých povinností, nikdy nezíská maximální výhody skupiny „A“. U několika dětí s výchovnými problémy, kterým by pomohla odborná psychologická péče nebo cílená práce vychovatelky, byla primárně zakázána nebo omezena zájmová činnost, kde by se paradoxně mohly nejvíce projevit a realizovat.

■ Ke striktnímu dodržování pravidel a denního režimu dětí

Z pedagogického hlediska je rovněž nepřijatelné nepřiměřené trvání na dodržování striktního denního harmonogramu a režimu dítěte. Je tak demonstrováno pouze hledisko pracovníků Dětského domova v K. L. jako dospělých osob se svrchovanou autoritou. Navíc požadavkem striktního dodržování režimu je dítě přesvědčováno o své bezmocnosti, nutnosti podvolit se, a naproti tomu o nezpochybnitelné moci a právu dospělých realizovat skrze jeho život své představy a standardy chování, přičemž názoru dítěte není dán jakýkoli význam. Dítě se tak stává závislé a neschopné osamostatnění se. S uvedeným uplatňováním režimu nelze než nesouhlasit a existuje přinejmenším několik důvodů, proč se nad ním velmi kriticky zamýšlet a hlouběji ho analyzovat. Výše popsaný režim, který je koncipován jako absolutní dohled pracovníků DD K. L. nad činností a projevy dětí, je ospravedlnitelný pouze při vzniku konkrétního nebezpečí a ohrožení

RODINA A DÍTĚ

dítěte. Režim dne, který jsou děti nuceny dodržovat, podporuje pouze jejich pasivitu a je manipulací s nimi. Každé dítě je striktním uplatňováním režimu trvale formováno; je naučeno jíst v přesný čas, spát stanoveně dlouho, požádat o čtení pohádky v době, kdy smí, hrát si v přesně vymezený čas a povoleným způsobem. Nerozhoduje se, nepřemýšlí, pouze pasivně přijímá rozhodnutí jiných.

Nelze a priori popírat potřebu zakotvení základního režimu u malého dítěte. Základním principem, který by měl stát vždy nejvýše při organizaci prvních let života dítěte, je však respekt k jeho potřebám a možnostem. Strídáním přirozených činností dítěte dochází k vytvoření a upevnění žádoucích společenských návyků. Požadavek respektu vůči stanovenému režimu a jeho vynucování z pozice silnějšího subjektu v DD K. L. není v zájmu dětí zde umístěných a je nepřijatelný.

■ K vymezení pojmů „rodina“ a „rodinná skupina“

Dle ustanovení § 4 odst. 4 zákona o výkonu ústavní výchovy je základní organizační jednotkou v dětském domově a v dětském domově se školou tzv. rodinná skupina. V dětském domově ji tvoří nejméně 6 a nejvíce 8 dětí, přičemž děti se do rodinných skupin zařazují se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby.

Při respektování zákonodárcem zakotveného institutu „rodinné skupiny“ je třeba zdůraznit, že tento pojem by měl být užíván velmi citlivě vůči dětem, kterým byla nařízena ústavní výchova. Pedagogičtí pracovníci by měli respektovat, že většina dětí svou vlastní rodinu má. Dětský domov by se neměl snažit rodině konkurovat, případně ji nahrazovat. Pojmenovávání rodinných skupin slovem „rodina“, jak bylo v Dětském domově v K. L. běžné, označil ochránce za naprosto nepřijatelné.

Ochránce zdůraznil, že je nesporně chybným nepedagogickým přístupem vycházejícím z nezdravého pojetí funkce ústavního zařízení, pokud byla v dětském domově v K. L. skupina společně žijících dětí s vychovateli označována běžně jako rodina (obvyklé užívání tohoto označení bylo provedeným šetřením prokázáno). Uvedený přístup zcela popíral princip dočasnosti pobytu v ústavním zařízení a vedl u dětí k vytváření falešné vize o ztrátě původní rodiny, citových vazeb a jistot, jakož i přesvědčení o vytvoření náhradní nové rodiny a domova. Ochránce rovněž uvedl, že odebráním dětí rodina ztrácí motivaci ke zlepšení ekonomických funkcí a její citové funkce se mnohdy rozvolňují. Pro to, aby rodina plnila uvedené funkce, je třeba přítomnosti všech jejích členů. Vzhledem k dítěti tedy hlavně obou rodičů. Pokud

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

je odnětí dítěte z rodiny dočasně neodvratitelné, je třeba udržet vztahy mezi oběma rodiči a dítětem na nejvyšší možné úrovni, aby zůstalo zachováno co nejvíce z výše zmiňovaných funkcí. Pomyslnou propast by měl dětský domov pomáhat rodině překonávat, nikoli jí bránit v poslední funkci, které je při vytvoření adekvátního prostoru schopna. V tomto ohledu dětský domov v K. L. zcela selhal, pokud eliminoval možnost kontaktu dětí s rodinami.

■ **Návštěvy rodiny a osob blízkých, kamarádů a přátel**

Dalším hodnoceným aspektem bylo právo dítěte na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami, a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv. Za zcela neakceptovatelné označil ochránce začlenění těchto návštěv, zejména jejich délky a průběhu, do odměn a trestů uvedených v systému výchovných skupin. Návštěva výše vymezeného okruhu osob dítěti blízkých v zařízení může být dle § 23 odst. 1 písm. e) zákona o výkonu ústavní výchovy ředitelem zakázána, přerušena, nebo jinak omezena pouze *ad hoc* v případě, že jejich aktuální nevhodné chování by nepříznivě působilo na výchovu dítěte.

Nepřijatelné bylo omezení návštěv rodičů a jiných osob odpovědných za výchovu, které se mohou uskutečnit pouze v neděli mezi 10 a 12 hodinou dopolední. Podmínkou návštěvy v kterýkoli jiný den bylo předchozí povolení ředitelky dětského domova v K. L. Za neopodstatněné ochránce označil povinnost návštěvy (včetně tzv. nárokové, zejména rodiče) setrvat po dobu návštěvy ve vestibulu dětského domova u hlavního vchodu, zákaz vstupu do ostatních prostor dětského domova. Citované ustanovení prokazatelně odráží neoprávněné omezování styku dětí s osobami odpovědnými za jejich výchovu, zejména rodiči, jakož i skutečnost, že podpora či obnovení původních rodinných vztahů nebylo prioritou vedení Dětského domova v K. L., což zcela popíralo základní princip ústavní výchovy – její dočasnost.

K rozsahu a organizaci návštěv kamarádů, spolužáků a přátel dětí v Dětském domově v K. L. ochránce ve zprávě uvedl, že již samotná vázanost návštěv na vycházku dítěte je neoprávněným omezením kontaktu dítěte s vrstevníky. Volné vycházky jsou povoleny pouze 3 dny v týdnu. Za neadekvátní pak označil skutečnost, že návštěvy kamarádů byly v dětském domově rodinného typu zařazeny do systému výchovných skupin, tj. odměn a trestů.

Zákon o výkonu ústavní výchovy ve svém § 20 odst. 1 písm. o) umožňuje řediteli zařízení zakázat nebo omezit návštěvy osob, které nejsou

RODINA A DÍTĚ

vedeny v písmenu n)¹²² v rámci opatření ve výchově stanovených tímto zákonem. Opatření vydané ředitelkou Dětského domova v K. L. absolutně zakazující kamarádům, spolužákům a přátelům dětí vstoupit do budovy i areálu domova, kde převážně děti tráví svůj volný čas, nenaplnuje obsah činnosti ani účel tohoto ústavního zařízení rodinného typu. Přijetí jakéhokoli výchovného opatření musí však být reakcí na aktuální pochybení či selhání dítěte a musí být přiměřené rozsahu provinění; nelze takové omezení stanovit a priori, neboť to nebylo ani úmyslem zákonodárce.

■ K otázce krátkodobých pobytů dětí u rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu

Zákon o výkonu ústavní výchovy, který v ustanovení § 20 písm. n) výslovně dává dítěti právo na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu za podmínek stanovených tímto zákonem, a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv, neumožňuje používat omezení či rozšíření kontaktu dítěte s rodiči jako motivační prostředek v systému odměn a trestů, resp. opatření ve výchově vyjmenovaných v ustanovení § 21 citovaného zákona. Jako trest za „nesplnění stanoveného režimu“ tedy nelze zakázat či nepovolit pobyt u rodičů.

Ředitel ústavního zařízení a orgán sociálně-právní ochrany dětí mají možnost pobyt dítěte u rodičů či jiných fyzických osob nepovolit, pokud není v zájmu dítěte (slovy zákona: není-li v zájmu úspěšné výchovy dětí), resp. pokud je rodinné prostředí, kde by dítě mělo trávit pobyt, z výchovného hlediska nežádoucí. Za legitimní případy, kdy ředitel pobyt dítěte mimo domov nepovolí, považují zejména ty případy, kdy dítě v rámci předchozích pobytů u rodičů netrávilo čas doma (ačkoliv za této podmínky byl pobyt povolen), nebo páchalo trestnou činnost, či ve stanovený čas nebylo předáno dětskému domovu, příp. se do ústavního zařízení vůbec nevrátilo. V takové situaci je sporné, zda je povolení dalšího pobytu v zájmu úspěšné výchovy dítěte a v souladu s účelem ústavní výchovy. Porušení ustanovení vnitřního řádu či jiných povinností stanovených zákonem č. 109/2002 Sb. dítětem, natož špatný prospěch dítěte ve škole, nejsou zákonným důvodem pro nepovolení jeho pobytu u rodičů. Jestliže zařízení podmiňuje povolení krátkodobého pobytu dítěte u rodičů dosažením určité bodové hranice v systému hodnocení chování, příp. umístěním dítěte ve skupině „A“ až „C“, a dále vzorným chováním za poslední měsíční hodnotící

¹²²Tj. osoby odpovědné za výchovu dítěte a jiné osoby blízké.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

období, pak se dopouští jednání, jímž porušuje čl. 2 odst. 3 Ústavy, resp. čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, dle nichž lze státní moc uplatňovat jen v mezích a způsoby, které stanoví zákon.

S ohledem na skutečnost, že děti neměly žádné kontakty na organizace či instituce zabývající se ochranou práv dětí, včetně kontaktů na sociální pracovníky OSPOD, bylo zveřejnění článku jedinou možnou obranou a dle vyjádření dětí jediným způsobem, jak přimět vedení Dětského domova K. L. k rozhovoru o novém opatření. Je šokující, že zde selhala i kontrola jednotlivých OSPOD (celkem pěti), o jejichž návštěvách (které jsou dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí povinné alespoň jedenkrát za tři měsíce) zde nejsou vedeny záznamy. OSPOD je přitom jediným orgánem, který při plnění svých zákonem stanovených povinností by měl rozhovorem s dětmi i vedením DD K. L. zmíněné nedostatky odhalit.

D – ZÁVĚRY

Z výše rozebraného právního hodnocení věci dospěl ochránce v souladu s ustanovením § 18 odst. 1 zákona o veřejném ochránci práv k těmto závěrům. Jedná se především o tato pochybení, jež spatřuji v následujících oblastech:

1. Diferenciace dětí do jiných než rodinných skupin, což není podle zákona č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy, v dětském domově přípustné. Uvedený zákon, ani jiný právní předpis, neopravňuje ředitelku dětského domova ke zřízení výchovných skupin; oprávnění ředitelky dětského domova k přijetí takového výchovného opatření nevyplývá z ustanovení § 23 zákona o výkonu ústavní výchovy a nelze ho dovodit z § 20 odst. 2 tohoto zákona.
2. Zákaz, jakož i omezení kontaktu dítěte s rodiči, jinými osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami, je v hrubém rozporu s ustanovením § 20 odst. 1 písm. n) zákona o výkonu ústavní výchovy a je neoprávněným a nezákonným omezením práva dítěte na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami formou osobních návštěv. Toto opatření je rovněž porušením čl. 9 Úmluvy o právech dítěte. Nepřípustným je i zařazení nároku dítěte na kontakt s rodiči nebo jinou osobou blízkou do systému odměn a trestů v systému výchovných skupin.

RODINA A DÍTĚ

3. Nepřiměřenost a neadekvátnost omezení kontaktu dětí v ústavu umístěných s kamarády, přáteli a spolužáky v rozsahu, který převyšuje míru, v níž je ředitelka dětského domova dle ustanovení § 20 odst. 1 písm. o) zákona o výkonu ústavní výchovy oprávněna zakázat nebo omezit návštěvy těchto osob.
4. Porušení práva dítěte na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu formou telefonických hovorů zakotveného v § 20 odst. 1 písm. n) zákona č. 109/2002 Sb. Toto právo dětí bylo v Dětském domově v K. L. vázáno na jejich chování v domově. Žádný právní předpis neumožňuje používat omezení či rozšíření kontaktu dítěte s rodiči jako motivační prostředek v systému odměn a trestů, resp. opatření ve výchově vyjmenovaných v ustanovení § 21.
5. Porušení čl. 2 odst. 3 Ústavy, resp. čl. 2 odst. 2 Listiny základních práv a svobod, dle nichž lze státní moc uplatňovat jen v mezích a způsoby, které stanoví zákon, k němuž docházelo tím, že vedení Dětského domova v K. L. podmiňovalo povolení krátkodobého pobytu dítěte u rodičů dosažením určitého stupně hodnocení.
6. Používání tělesného trestu vychovatelem, byť se jedná o dítě s výchovnými problémy potvrzenými psychiatrickou diagnózou, není možným opatřením ve výchově podle § 21 a § 22 zákona o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy. Zákon neumožňuje uložit dítěti opatření ve výchově ve formě tělesného trestu.
7. Nerespektování rodinných vazeb v případě některých sourozenců umístěných v Dětském domově v K. L. a jejich začlenění do dvou různých rodinných skupin téhož dětského domova.

E – PŘIJATÁ OPATŘENÍ

V souladu s ustanovením § 18 odst. 1 zákona o veřejném ochránci práv shledal ochránce četná a závažná pochybení ve věci výkonu státní správy se zaměřením na ochranu práv osob v Dětském domově K. L. Ředitelka byla vyzvána k bezodkladnému přijetí opatření.

Zpráva byla zpracována ke dni 22. prosince 2006. Již v průběhu zpracování průběžné zprávy o výsledku šetření přistoupila ředitelka Dětského domova v K. L., J. D., okamžitě k pozastavení účinnosti písemného dodatku, jímž byly do vnitřního řádu tohoto ústavního zařízení zavedeny výchovné skupiny A–E (tzv. preventivně-motivační systém odměn a trestů) a který zejména byl předmětem provedeného šetření. Po doručení průběžné zprávy byl vnitřní řád spolu se všemi dodatky zrušen.

PRŮLOMOVÁ STANOVISKA VOP NA ÚSEKU SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DÍTĚTE ...

Ve svém vyjádření k průběžné zprávě o výsledku šetření ředitelka Dětského domova v K. L., J. D., poskytla podrobné vyjádření ke všem bodům průběžné zprávy a informovala o opatřeních přijatých k nápravě. Ačkoli se neztotožnila se všemi závěry a nedostatky vytykánymi ve zprávě ochránce, opatření k nápravě v bodech vytykánych ochráncem byla z její strany bez dalšího přijata. Ve spolupráci s nadřízeným diagnostickým ústavem byl zpracován nový vnitřní řád Dětského domova v K. L., jehož ustanovení respektují důstojnost i práva dětí garantovaná jednak mezinárodními dokumenty (tj. zejména Úmluvou o právech dítěte) a jednak vnitrostátními právními předpisy.

XIV. Závěr VOP

Tento sborník vznikl, aby poskytl orgánům sociálně-právní ochrany dětí i občanům alespoň rámcový přehled o problematice sociálně-právní ochrany dětí. Neklade si za cíl odpovědět na všechny problematické otázky z této oblasti, má spíše informovat o působnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí, právech a povinnostech rodičů a především dětí. Reaguje tak na zjištění veřejného ochránce práv z provedených šetření a podnětů občanů.

Daná právní oblast není snadno uchopitelná, jelikož se v ní prolínají prvky práva soukromého (rodinného) i veřejného.

S cílem přispět k uplatňování jednotné praxe jsou v tomto sborníku obsaženy odkazy na vybranou judikaturu nejvyšších soudních instancí a stanoviska veřejného ochránce práv, která z ní vycházejí.

Text sborníku je uveřejněn také na webových stránkách Kanceláře veřejného ochránce práv www.ochrance.cz.

V Brně, listopad 2007

JUDr. Otakar Motejl

ZKRATKY

DD	-	dětský domov
DDŠ	-	dětský domov se školou
DDÚ	-	dětský diagnostický ústav
ESLP	-	Evropský soud pro lidská práva
EVPD	-	Evropská úmluva o výkonu práv dítěte
KS	-	krajský soud
LZPS	-	Listina základních práv a svobod
MPSV	-	ministerstvo práce a sociálních věcí ČR
NRP	-	náhradní rodinná péče
OkÚ	-	okresní úřad
OS	-	okresní soud
OSPOD	-	orgán sociálně-právní ochrany dětí
OZ	-	zákon č. 40/1961 Sb., občanský zákoník
PO	-	předběžné opatření
ÚoPD	-	Úmluva o právech dítěte
ÚV	-	ústavní výchova
VOP	-	veřejný ochránce práv
ZRZ	-	zbavení rodičovské zodpovědnosti
ZSPOD	-	zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů
ZSMU	-	zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů
ZVUOV	-	zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy, ve znění pozdějších předpisů

SEZNAM PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ

Listina základních práv a svobod - vyhlášena jako součást ústavního pořádku státu nejprve ústavním zákonem č. 23/1991 Sb. České a Slovenské Federativní Republiky, později Ústavou České republiky (ústavní zákon č. 1/1993 Sb.) a usnesením předsednictva České národní rady (č. 2/1993 Sb.)

Zákon č. 1/1993 Sb. - Ústava České republiky

Deklarace práv dítěte - vyhlášena dne 20. 11. 1959 rezolucí č. 1386(XIV) Valného shromáždění OSN v New Yorku

Úmluva o vymáhání výživného v cizině Vyhlášena sdělením MZV č. 33/1959 Sb., o sjednání Úmluvy o vymáhání výživného v cizině

Evropská úmluva o osvojení dětí Vyhlášena dne 24. 4. 1967 Radou Evropy ve Štrasburku, publikována sdělením MZV o vyhlášení Evropské úmluvy o osvojení dětí pod č. 132/2000 Sb.

Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství - vyhlášena dne 15. 10. 1975 Radou Evropy ve Štrasburku, publikována sdělením MZV o přistoupení ČR k Evropské úmluvě o právním postavení dětí narozených mimo manželství pod č. 47/2001 Sb.

Úmluva o uznání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti Vyhlášena sdělením MZV č. 132/1976 Sb., o sjednání Úmluvy o uznání a výkonu rozhodnutí o vyživovací povinnosti.

Evropská úmluva o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí - vyhlášena dne 20. 5. 1980 Radou Evropy v Lucemburku, publikována sdělením MZV o vyhlášení Evropské úmluvy o uznávání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a obnovení výchovy dětí pod č. 66/2000 Sb.

Úmluva o právech dítěte - vyhlášena 20. 11. 1989 Valným shromážděním OSN v New Yorku, publikována sdělením č. 104/1991 Sb. FMZV o Úmluvě o právech dítěte.

SEZNAM PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ

Evropská úmluva o výkonu práv dětí Vyhlášena dne 25. 1. 1996 Radou Evropy ve Štrasburku, publikována sdělením MZV o vyhlášení Evropské úmluvy o výkonu práv dětí pod č. 54/2001 Sb.

Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí Vyhlášena sdělením MZV č. 34/1998 Sb., o sjednání Úmluvy o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí

Úmluva Mezinárodní organizace práce o zákazu a okamžitých opatřeních k odstranění nejhorších forem dětské práce Vyhlášena dne 17. 6. 1999 Mezinárodní organizací práce v Ženevě, publikována sdělením č. 90/2002 Sb. MZV ČR.zákona č. 349/1999 Sb., o veřejném ochránci práv, ve znění pozdějších předpisů

Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení Vyhlášena sdělením MZV č. 43/2000 Sb. m. s., o sjednání Úmluvy o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení

Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 114/1988 Sb., o působnosti orgánů České republiky v sociálním zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 91/1998 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, a o změně a doplnění dalších zákonů

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

RODINA A DÍTĚ

Zákon č. 379/2005 Sb., o opatřeních k ochraně před škodami způsobenými tabákovými výrobky, alkoholem a jinými návykovými látkami, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 111/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů, účinný od 1. 1. 2007

Nařízení Rady ES č. 1347/2000 ze dne 29. května 2000 o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti obou manželů k dětem

Nařízení Rady ES č. 44/2001 ze dne 22. prosince 2000, o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech

Nařízení Rady ES č. 2201/2003 z 27. listopadu 2003 o soudní příslušnosti, uznání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti

REJSTŘÍK

- absence negativních projevů rodičů 49, 50
- absence sociální péče 27, 47, 54, 57, 193
- bezdůvodné bránění ve styku dítěte s rodiči 35
- bránění ve styku s druhým rodičem 11, 34, 35, 95, 96
- bytová nouze 56-59, 96, 108, 146-149, 155, 157, 165-168, 183-184, 188, 190
- citová a vztahová funkce rodiny 42, 46, 51, 56-58, 68, 70, 140-141, 175, 177, 202-203
- citová vazba dítěte k rodiči 46, 51, 68, 73, 80, 52, 89, 90, 100-101, 103, 107, 117-119, 131, 134, 161, 177-178
- Deklarace práv dítěte 17
- detekování manipulace 31, 93, 124-125, 155
- ekonomická funkce rodiny 51, 56, 58, 68, 202
- etický kodex sociálních pracovníků 19-20, 121-122
- faktor věku dítěte 28, 29, 35, 37, 48, 60-66, 77-78, 82, 84-86, 147, 153, 162, 170
- formy úpravy kontaktu 38
- hmotná nouze 56, 149
- hostitelská péče 86
- kommunikace a kooperace rodičů 34, 49-50, 89
- kontakty dětí s kamarády 73-74, 198-199, 203-204, 206
- kontakty dětí s rodinou formou návštěv, telefonátů atd. 33-35, 38, 40-41, 45-46, 56, 67, 73, 78-80, 83, 86-87, 133, 148, 195, 198, 203-206
- krátkodobé pobyty 56, 67, 75-76, 79, 120, 149, 204, 206
- legitimní důvody omezení kontaktu s rodiči a jinými osobami 40, 57, 67
- legitimní omezení pobytu dítěte doma 75, 204
- lhůta pro součinnost rodiče 41
- mezinárodní dokumenty 60, 207
- mezinárodní právní úprava 16, 27, 33, 40, 42, 49, 67
- MPSV 23, 153, 174-181
- náhradní rodinná péče 41, 56, 58, 66, 80-86, 92, 99, 103, 106-108, 118, 129, 132, 140-141, 155, 160, 162, 170, 172, 179, 202
- narušená funkce rodiny 1-12, 14, 18, 25, 27, 46, 51, 55, 82-83, 165-166, 173, 179
- následná sociální práce 19, 25, 27, 58
- návrh na nařízení ústavní výchovy 53-54, 56, 57, 66-71, 73-81, 84, 91-92, 95, 96-97, 100,
- nedostatečná informovanost rodičů
- nedostatečné návštěvy OSPOD dítěte v zařízení 31, 53, 166-167, 185-194,
- nedostatky v činnosti orgánů 26, 28-29, 173-174,
- negativní vlivy striktního dodržování režimu
- nejčastější pochybení OSPOD 72, 201
- neopodstatněné přenášení pravomoci 31
- neoprávněné omezování kontaktů 67, 80, 133, 198, 203,
- nestátní organizace 23, 25
- obnovení rodičovské zodpovědnosti 45-47, 99, 101-104
- odborné poradenské zařízení 11, 22-23, 31-32, 35, 47, 55

RODINA A DÍTĚ

- odnětí dítěte z rodiny 12, 40, 51, 53, 55, 57, 67, 185, 187, 203
- omezení rodičovské zodpovědnosti 12, 43, 45, 47, 103
- organizační uspořádání v dětských domovech 70-71, 200-202
- OSPOD 11, 12, 18, 22, 27, 30-32, 34, 35, 39, 41, 43-44, 47, 53, 57-59, 76, 78-80, 83-86, 95-97, 99-100, 102-105, 112, 114-117, 125, 127,-128, 130, 139-153, 157-159, 161-163, 166-167, 139, 171, 182-194, 198-199, 205
- Osvojení 22-24, 60-61, 82, 85, 92, 114, 122, 126, 1296, 139-140, 144-145, 148-149, 170
- osvojení zrušitelné/nezrušitelné 47, 85-86
- pěstounská péče 22-24, 41, 64, 82, pěstounská péče na přechodnou dobu 41, 83-86, 92, 101, 103-104, 112, 174-176, 178-181
- počáteční izolace dítěte v zařízení 80
- pojem „rodina“ v ústavním zařízení 70-71
- pokuty 32, 95
- pomoc při formulaci názorů dětí 64-65
- pomoc při zajištění důstojného bydlení 58-59
- poučení rodičů o důsledcích PO 56
- poučení rodičů o právech a povinnostech 26-27, 30, 56
- povinnosti zástupce dětí 62, 64
- práce s rodinou 55, 67, 145, viz též sociální práce s rodinou
- pravidla etického chování 19, 20, 122,153
- právní předpisy EU 21
- právní řád ČR 33, 42, 65, 104, 109
- právo dítěte být účastníkem řízení 60,
- právo dítěte na informace 29, 60-61
- právo dítěte na kontakt s rodiči a prarodiči 9, 30, 33, 35, 40,-41, 43, 45-46, 75, 91, 93, 133
- právo dítěte vyjádřit svůj názor 29, 60-61
- právo na ochranu rodinného života 57, 94
- preventivní sociální práce 10, 23-25, 27
- primární sociální péče 25, 27-28, 31, 55
- procesní způsobilost dítěte 29, 60, 64, 65
- projednání situace s dítětem 28-29
- předběžné opatření/návrh na PO 9, 22, 41, 52-56, 91, 95-97, 100, 111, 113, 116-117, 120, 126-127, 130, 136-137, 139, 146-147, 150, 159, 166, 182, 184-190, 192-194
- předpěstounská péče 84, 99
- působnost kraje 22
- působnost MPSV 23
- působnost obce 21, 59
- působnost obce s rozšířenou pravomocí 21, 22, 24, 52, 86, 169, 173, 180
- respektování původní rodiny 57-58, 68-70, 75, 82, 83, 85, 169, 179
- režimování dětí 80
- rodiče ve výkonu trestu 43-46
- rodičovská zodpovědnost 12, 14, 18, 24, 26, 28-31, 33, 36, 39, 42-47, 52-53, 61, 63, 72, 93-94, 99-104, 109, 113-114, 127, 129-130, 132, 137, 159, 162-164, 167-173
- rodičovství vers. manželství 48-50
- sanace rodiny 26, 56, 67, 99, 105, 110, 122, 134, 165
- sociálně-patologické jevy v rodinných vztazích 27, 31, 36, 37, 51, 95
- sociálně-právní ochrana dětí 14, 155
- sociální poradenství 24
- sociální práce s rodinou 12, 19, 21, 25, 26, 44, 47, 55, 57, 145, 151, 165, 169, 194,
- střídavá výchova 48-50, 90
- účelovost v jednání dítěte 71, 80

- úloha rodiny v současné společnosti 51
- Úmluva o právech dítěte 17, 75, 121
- úprava poměrů v rodině 36
- úprava styku 9, 11, 33-38, 41, 43, 46, 50, 54, 56, 87-89, 91, 94-97, 100, 110, 133, 144, 149, 175, 176, 203
- ustanovení zástupce dítěte 62
- ústavní péče/výchova 9, 12-13, 15-16, 22, 29, 36, 40-41, 52-54, 56-66, 68-71, 91-92, 95-98, 100-103, 105-109, 113-115, 118, 122, 124-129, 131-139, 142-145, 147-149, 153-157, 159-161, 163, 166, 168, 182, 187-188, 190-191, 195-196, 200
- uznání otcovství 99-104
- veřejný ochránce práv 9-10, 26-27, 31, 44, 47, 53-54, 56-58, 70-72, 79-80, 165, 196, 200
- výchovná opatření 21, 25, 27, 30, 31, 35, 47, 53, -56, 61-62, 66-67, 73, 75-79, 82, 92, 103, 114, 128, 146, 150, 154, 158, 165, 170, 191, 204, 205
- výchovné problémy 14, 28, 31, 136, 197, 201, 206
- vytvoření podmínek pro návrat 58, 107
- význam vedení záznamů 29, 194
- vyživovací povinnost prarodičů 37
- zájem dítěte 12, 14, 31, 33-37, 39, 43, 48-49, 51-53, 56, 61-62, 68, 89, 92, 104, 170
- zájem o výchovu dítěte 48, 49, 101
- zajištění neodkladné péče 52
- základní metody práce OSPOD 27
- zákon o sociálně-právní ochraně dětí 15, 30, 40, 52, 55, 64, 80, 154, 171
- zvláštní (zvýšená ochrana) 14, 21